

অসমীয়া বিভাগ

To

The students of the
Cotton College Reading
Room,

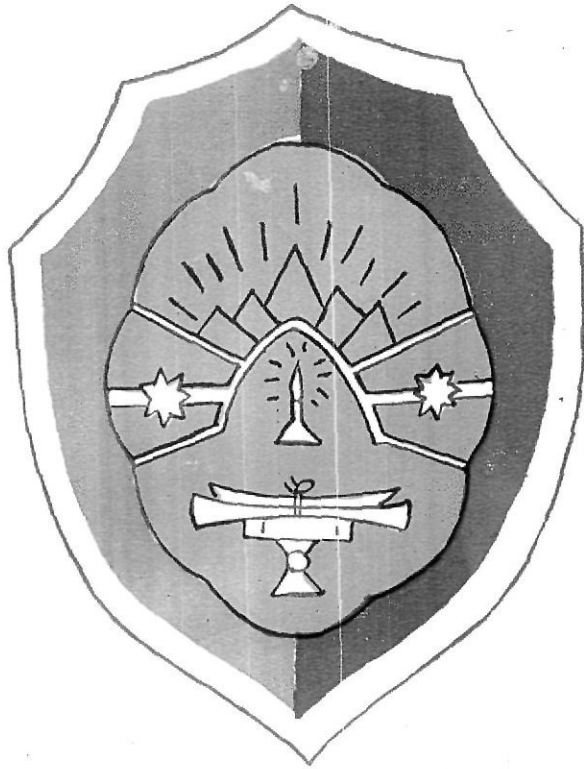
Guwahati

10.8.65

ফৰ্টনিয়ান

বাহুবিকীয়া প্ৰকাশ • ৪০শ সংখ্যা • ১৯৬৩-৬৪ চন

তদৰ্থ সমিতিৰ হৈ আগবঢ়াইছে প্ৰদীপ শইকীয়াই

With the best compliments from :

PRADIP SAIKIA
On behalf of the Ad-hoc Committee,
'COTTONIAN' : 40th Issue

সূচী

১

প্ৰত্যয়

অকণ বৰুৱা

২

নীড়

দ্বিজেন্দ্ৰমোহন শৰ্মা

৩

অসমত বৌদ্ধধৰ্ম

অধ্যাপক বামমল ঠাকুৰীয়া

৪

কবি আৰু কবিতা

তৰুণ বৰুৱা

২৬

কাৰ্বিগকলৰ ফকৰা যোজনা

কেহাই বে

১৫

পৰ্বীক্ষা আৰু স্মৃশোভনা

অৰ্কেলু বৰুৱা

৫

জননীৰ চকুলো

ববীন গোস্বামী

৩৩

স্বদেশপ্ৰেমৰ অন্তৰালত ববীন্দ্ৰনাথ

দিগন্তকুমাৰ খাৰঘৰীয়া

৩৮

সংগ্ৰাণ

নীৰেন বৰুৱা

৬

ভুল

প্ৰীতিশ্ৰী বৰকটকী

৪২

শ্ৰেয়সীয়েবৰ টোঁজডী

অধ্যাপক যতীন্দ্ৰ চন্দ্ৰ নাথ

৪৭

মেঘ মেঘ লাগে

কীৰেজ চন্দ্ৰ ৰয়

৭

মোৰ প্ৰাৰ্থনা

হেমেন চৌধুৰী

৫২

“আয়নোক্ষিয়েব” আৰু “মেক্‌জোণ্ডি”

মুপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ চাংকাকতি

৫৬

তোমাৰ মৰমে

আৰতি ভূঞা

৮

অজ্ঞাত II পূৰ জুৱাৰৰ উইলো

যামিনী ফুকন

৬২

মাধৱদেৱৰ সাহিত্য-প্ৰতিভা

পৱন কুমাৰ বৰুৱা

৬৬

পাকৰ

পিকু বৰকটকী

৬৮

মহাসাগৰেৰে ‘ব্ৰহ্মপুত্ৰ’

অৰূপ বৰদলৈ

৭৭

আমাৰ কথাৰে

তদৰ্থ গনিত

‘কৰ্টিয়ান’ : ৪০শ সংখ্যা

প্ৰত্যয়

অকণ বৰুৱা
প্ৰথম বাৰ্ষিক বি এ,

এয়া দিনান্ত,
মই পাছ লুৰুজা পথৰ ।
এয়া সংগম,
বান্ধনি বেলিৰ ব'দ আৰু আৰণ্যক নিশিথ মনৰ ।
ইয়াত হোৱাংহোৱা উদ্দাম বাসনা নাই ।
নীলনৈৰ নীলা বঙে মন কঁপোৱা নাই ।
ইয়াত একোনাই ; হৰুপা মহেঞ্জোদাৰোৰ 'ফিচল্' নাই,
এয়া সংগম,
দিনৰ শেষত অহা অসহ একাৰ
আৰু নৈশযাত্ৰা পথিকৰ খোজৰ শব্দৰ ।
ইয়াত লুঙনা তুমি কলঙপৰীয়া সাধু ;
লুইতৰ ভাটিয়ালি গীত ।
ইয়াত একো নাই, মান্নহ মান্নহ হৈ নাই ।
ইয়াত আছে এজুম মান্নহৰ হিয়াৰ অনুবৰ্ণন
জুইৰ ধোৱাৰদৰে সবুজ ধৱল ।

মান্নহৰ কোমল দেহাত,
ইয়াত খোদিত হয় ইলোবাৰ পিয়ামুখল্দাৰ ছবি ।
পূৰ্ণাৰ্থীৰ মসন বুকুত,
ইয়াত কবিতা হয় মান্নহৰ কপালৰ ঘাম ।
ইয়াত তোমাৰ বাবে একো নাই ।
ফটাকানি শলিতাৰ জুই
যেতিয়া লুমায়ে যায় এই বাটৰ কাষৰ বনত ;
যেতিয়া দেখিবা ইয়াত চসৰখণ্ডৰ কোনো বীৰ
তেজেৰে কঢ়াপ হোৱা হাতত খায়ামৰ কবিতাৰ সতে ।
এইপথ তোমাৰ আঁচন,
এয়া যে সংগম ।
দিনৰ শেষত অহা গৃহমুখী পথিকৰ খোজৰ শব্দ,
নীল নৈয়ে নীলা কৰা আৰণ্যক নিশিথ মনৰ,
তোমাৰ বাবে এইবোৰ লুৰুজা নতুন নতুন খবৰ ।

নীড়

দ্বিজেন্দ্ৰমোহন শৰ্মা
প্ৰাক্ বিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেণী
বিজ্ঞান শাখা

“Should I at your harmless innocence
Melt, as I do, but public reason just
... .. Completes me new
to do what else, do demmed, I should, abhor,”
আড়ষ্ট উদাস নিশা সীমাহীন আকাশৰ মুক্তনীমাত
মই এক পাহাৰী উত্তাল নদী। মোৰ চাহাবাব সঙ্ক্যাৰ স্মৃতি
—তেজৰঙি এক কুঞ্চুড়াৰ মায়া।
বহু জীৱনৰ বন্দৰ ত্যাগ কোনো বাৰি-য়াৰ * পংগু নিশা মই
এটি সৰু কপালী চুমা হৈ তাৰ বিশাল ব্যাপ্তিত জ্বলি শেষ হৈ গলো।
মোৰ জীৱনৰ বৰফশীতল মৌন জোনাক দলিচা খনিত
বহু যৌৱনৰ উত্তাপ সৰি এজাক সূৰ্য্য বন্দী হ’ল ;
জুৰণিৰ কোনো মৃত চহৰৰ উপকণ্ঠত বিবৰ্ণ আত্মাৰ সংগোপন সূৰে
স্মিত মুখ মোৰ উজ্জল কৰি তোলে ; মই যেন
বহু অনামী যুগৰ ভিকছৰ শূন্য নীড়।
নীল নিৰ্জ্জন আকাশৰ পিয়ানোত নীড়হাৰা এক পখীৰ কাকলি
গুনি, কবৰ ভাঙি উঠি অহা এক বলীয়া ফাটল দেখিলো
ধমনীত তাৰ নগ্ন আশাৰ ইছদি উল্লাস ;

ধূলিৰে আকীৰ্ণ শেৱালিৰ হাতীপাটি

বৰ্ষা মেঘালী নিশাৰ এখন নদী।

বহু অজানাৰ শাস্তত মায়া জীৱনৰ যদি প্ৰতুল বিভূতি হয়,
মোৰ আত্ম বিশ্বাসৰ গভীৰ বিশাল উৰ্বৰ প্ৰতিশ্ৰুতি
ৰাতিৰ আকাশৰ মমৰ শিখাত অক্ষয় স্বপ্নৰ শিলালিপি মাথো
ৰূপেৰে ৰঙিন হব।

হয়তো সেইহে হাইকু কৱিতাৰ সীমাত আঙুজি থকা
নীল মত্ততাৰ,—উদাস ইলিজি বীৰ্যগৰ্ভা
যতি তুৰংগৰ নীড়।

প্ৰেম-মৃত্যুৰ লুব্ধা দৰ্শন শীতল জোনাক মাথোঁ।

এই স্মৰ যদি শেষ হৈ যায় আগু চপাৰ কৰণ ছন্দ সৰি
এই মৃত্যুৰ অক্ষমতাত কবিতা যে মোৰ মোক্কিকোৰ সাধু হব
তথাপিও—ভয় নাই, ভয় নাই অলুৰূপা

আমাৰ প্ৰেমৰ নীল সিন্দূৰ বিলম্বিত মুৰ্ছনাত,
ইমন কল্যাণৰ উন্নত বিশাল অভিসাৰী প্ৰাঙ্গনত
তাক আমি চাকি থম এখন কুবলী কাৰ্বন এপিটাফেৰে।

তলৰ নীলা মামবে ধৰা ছুৰিত লিখি দিম

—'নবকত ছপাহ সূৰ্যমুখীৰ মামী।'

* কিয়েভৰ উপকণ্ঠৰ সংকীৰ্ণ গিৰিপথ, নাংসী চৰকাৰে ইয়াত
চৌত্ৰিশ হেজাৰ ইছদি হত্যা কৰিছিল।

কবি আৰু কবিতা

তৰুণ বৰুৱা

প্ৰাক্ বিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেণী

কিবা এটা ভাৱি উলিয়াবৰ ইচ্ছাৰে
এই যুগৰ কেইডালমান দুবাৰৰ তলত
হাতটো স্মুৱাই চালেঁ,
তাত পালো ছটামান চৰাইৰ ভগা-চিগা বাঁহ—
আধা খেৰৰ আধা মাটিৰ।
কৌতূহলী মনটোৱে কিবা এটা কোৱাত
মনৰ ভাৱৰ তাঁৰ জনজনাই গ'ল
এবাৰ আকাশলৈ' চা'লেঁ,—
দেখিলেঁ, অলপ তাৰৰ অলপ নীলা।

এইবাৰ এডাল তুলিকা ল'লে
স্বপ্ন স্বপ্ন লগা এজনী ছোৱালীৰ,
স্থিৰ দৃষ্টি উদাস মনৰ—
এখন ছবি অঁকাৰ আশাৰে,
ৰঙা-নীলা বহুতো বঙৰ টেমাত—
তিয়াই ল'লে তুলিকাৰ আগ,
ওঁঠত বঙা দিলেঁ—চকুত দিলেঁ আনি সাগৰৰ নীলা।
অলপ বাস্তৱ আৰু অলপ কল্পনাৰে
সেয়ে হয় কবিৰ জীৱন্ত কবিতা।*

[* কলেজৰ কবিতা প্ৰতিযোগীতাত প্ৰথম পুৰস্কাৰ প্ৰাপ্ত]

প্ৰেমধৰ দত্তৰ সোঁৱৰণত
জননীৰ চকুলো

ববীন গোস্বামী
প্ৰাকবিদ্যাবিদ্যালয়ৰ (বিজ্ঞান)

পোনাকণ মোৰ, টোপনি গ'লা
ইমান সোণকালে !
মোৰ মুখত নিচুকনিৰ এটি ছটি কলি ফুটাৰ আগতে ?
চোতালৰ শেৱালিৰ ডালত সপোন ফুলাৰ আগতে ?
আকাশৰ মোহনাত জোনে ডিঙা নোবাওতেই ?
নিদ্ৰা তোমাৰ অতিকৈ গভীৰ ।
প্ৰশান্তিৰ কাঁজলেবে ধৌত হুচকু,
মুখত শিশুৰ অবুজ হাঁহি ।
মোৰ কোলাত মূৰথৈ অনেকে শুইছে, শুইছিল ।
অনেকে গধূলি ডবা বজাৰ আগতে ;
ৰজনীগন্ধা নৌফুলোতেই ।
মই জানো, মোৰ কোলাতেই বহুদিন বহুৰাতি
চকু তোমাৰ মুদ খাব খুজিছিল,
আকৌ সাৰ পাইছিল ।
মোৰ বুকুৰ উমে তোমাৰ টোপনিৰ জাল কাটি নিছিল ।
মোৰ মৰমৰ বানে হুচকুৰ তদ্ৰা ধুই নিছিল ।
আৰু, তুমি একেখন বিচনাত বহি
পাইন গছৰ ফাঁকে ফাঁকে মোক চাইছিল ।

সোণ, তোমাৰ কলিজাৰ ৰঙা তেজবোৰ গোটমাৰি
বৰফ হৈ যাব খুজিছিল । তুমি তুলিকা
এডাল লৈ সেই তেজেৰে ছবি আঁকিলা—
—হাতী, ঘোৰা, শিয়াল, বান্দৰ
আৰু ৰজাৰ কোঁৱৰৰ ।
ক'তা, তুমিভো এদিনো নেআঁকিলা সেইখন ছবি
তুমিয়ে শুভ্ৰ বিচনাত বহি উইপিং উইলোৰ
চকুৰ পানীৰে জীৱনৰ সীম বিচাৰিছিল ।
সেই ছবি আঁকাৰ আগতেই তুমি টোপনি গ'লা,
শান্ত হ'লা, মৌন হ'লা আৰু ডাৱৰ হৈ উঠি গ'লা ।

ভুল

প্ৰীতিত্ৰী বৰকটকী
চতুৰ্থ বাৰ্ষিক বি, এ।

স্নিগ্ধ মোৰ মন বনৰ
ছাঁয়াত বহি
বহুবাৰ মন মোৰ সজালোঁ
কম বুলি বহু কথা
স্বৰেৰে বান্ধিলোঁ
প্ৰতিক্ষণে লজ্যাবজ্জ হৈ
মাথোঁ একেটি কথাকে ভাৱিলোঁ—
তুমি আহিব।
মনৰ আকাশ মোৰ
উজলাই তুলিবা;
বঙীণ কৰিবা।
কিন্তু!
তুমি আহি যে গুটি গলাগৈ—
সেই কথা মই গমকে নেপালোঁ ॥

মইতো জৰ্জৰ হ'লোঁ, হিমকুঁজা হেমন্তত,
 চনকা চেনেহ আৰু পৰকীয়া পীৰিতৰ
 জৰায়ুত জীৱনেৰে ধাণলেখা ব'ল;
 মইতো নিঠৰ হলো, হুহাতে আঁজুৰি অনা
 মোৰে দৈন্যতাত ঋতুৰাগ লাগিল ভাগিল
 মোৰেই বৰণ জুৰি মাথো চকুপানী তোমাৰেই ব'ল।
 সময়ৰ সত্য-পথ আজি যে শেষ হ'ল!
 বুজি পালো আজি কিয় ভ্ৰান্তি আৰু সত্যৰ সন্ধান
 লুৰুজিলো মাথো কিয় মোৰেই সহজ মন।
 মমতাৰ মায়া লাগি উলামুগা হ'ল!
 আমাৰ মনৰ গতি ঋজু গুচি কিয় বাক কেঁকুৰিৰে
 আঙৰাটে গ'ল.....

সেইবাবে—

মোৰেই ভৰিৰ খোজ লাগি ব'লে তোমাৰ পদূলি জোৰা
 শেৱালি ফুলৰ পাহিত
 কালি সাৰি মিচি দিবা চিকুণ হাতেৰে তোমাৰ।
 মইয়ে জৰ্জৰ হলো, আমিযে জৰ্জৰ হলো
 ভ্ৰান্তি ব্যাপ্ত আৱৰ্ত্তত।
 শুকান শেৱালি জুৰি লিখা ব'ল কুঁৱলীৰে
 জৰাতুৰ হিয়াৰ বিষাদ।
 কোনো ম্লান বিষাদৰ স্মেৰকা হাঁহিৰে তুমি
 স্নিগ্ধ কোনো জোনাকীৰ ৰাতি, যাচিবা ছুপাহ ফুল;
 মাতুৰ গৰিমা লাগি উজলিৰ কোনো পাহ
 জ্ঞানৰ জুমুঠি লৈ নৱাগত সন্তানক পৰ দিবা।
 কোনোবা নিশাত—
 হয়তো ফুলিৰ এক নিৰুজ স্মৰণ
 হয়তো জ্যোতিৰে তাৰ পোহৰাৰ অজ্ঞতা-বিৱৰ।
 আমি ব্ৰষ্ট ভৱিষ্যত, আমাৰ ভবিষ্য হলে মোৰ এই স্মৃতিৰ স্তৱক।

মোৰ
 স্মৃতি

হেমন চৌধুৰা

প্ৰাক্ বিশ্ববিদ্যালয়, (বিজ্ঞান)

অজ্ঞাত ॥ পূব দুৱাৰৰ উইলো

যামিনী ফুকন
দ্বিতীয় বাৰ্ষিক বি, এ

তুমি কৈছিলি “ স্তৱ ছপৰ নিশাৰ
অন্ধকাৰ নকৰিবো ঘন ।”
শেষ জিক্মিকনিৰ অন্ত সাক্ষী বৈ গ’ল
উইলোৰ পাতে পাতে ।
জিলিৰ চিঞৰত শিহৰি শিহৰি
বিনিন্দ্র বজনী শেষ হৈ গ’ল ।
তুমি কৈছিলি, “অপলক চকুৰে,
উজাগৰে কটাই দিম এই নিশা ।”
হাচমাহানাৰ সুবাসত আমাৰ দীৰ্ঘনিশ্বাস
গৈছে মিলি ।
সাৰ পাই আছে শুকতৰা আৰু আছে
বন্দৰৰ উৰ্মিমালা ।

(কবিতাটি চীনৰ প্ৰাচীনতম কবিতাগ্ৰন্থ
'চি-চিঙ'ৰ অনুবাদ)

অসমত বৌদ্ধ ধৰ্ম

অসমত বৌদ্ধধৰ্ম প্ৰচাৰ হোৱা নাছিল— এইটোৱে আছিল ইমান দিনলৈ ঐতিহাসিক সত্য। তাৰ প্ৰথম আৰু প্ৰধান কাৰণ, অসমত কোনো বৌদ্ধ মঠ-মন্দিৰ নাই। শিলনিৰ ওপৰেৰে বাগৰি যোৱা জলধাৰাই যেনেকৈ শিলৰ বুকুত সাঁচ বহুৱাই থৈ যায়, তেনেকৈ কোনো এঠাইত প্ৰচলিত ধৰ্ময়ো সেই ঠাইৰ বুকুত দ সাঁচ বহুৱাই যায়। অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত থকা সত্ৰ আৰু প্ৰতি গাৱতে থকা নামঘৰবোৰে যেনেকৈ অসমীয়া বৈষ্ণৱধৰ্মৰ প্ৰৱল জোৱাৰৰ সূচনা কৰে, তেনেকৈ বৌদ্ধ মঠ-মন্দিৰৰ অভাৱে অসমত বৌদ্ধধৰ্মৰ অপ্ৰচলনৰে ইঙ্গিত দিয়ে।

দ্বিতীয়তে, খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চম আৰু সপ্তম শতিকাত কামৰূপলৈ অহা চৈনিক পণ্ডিত ফাহিয়ান আৰু হিউৱেন চাঙে তেওঁলোকৰ বিৱৰণীত অসমত বৌদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰচলনৰ কথা লিখি যোৱা নাই। ফাহিয়ান আৰু হিউৱেন চাঙৰ বিৱৰণেই প্ৰাচীন ভাৰত বুৰঞ্জী প্ৰণয়নৰ উল্লেখযোগ্য উপাদান। বৌদ্ধধৰ্মত গভীৰ বিশ্বাসী এই পৰিব্ৰাজক দুজনে ভাৰতৰ বিভিন্ন বৌদ্ধ তীৰ্থ-স্থানৰ বহল বৰ্ণনা দি গৈছে। অসমত বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰচলন থকা হলেও তেওঁলোকে নিশ্চয় সেইকথা উল্লেখ কৰি গ'লহেঁতেন।

এই ছটা কাৰণৰ লগতে ষোণ দিব পাৰি এক-শ্ৰেণী বৌদ্ধধৰ্মবিদ্বেষী স্বাৰ্থাঘেষী দুজনৰ অপপ্ৰচাৰ। ধৰ্মৰ সাঁচকাঠি বহনকাৰী যজ্ঞসৰ্বস্ব যি শ্ৰেণীৰ লোকৰ ধৰ্মৰ নামত কৰা অপকৰ্মৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ ঘোষণা কৰি বুদ্ধদেৱে সিহঁতৰ জীৱিকাৰ মূৰত কুঠাৰাঘাত

কৰিছিল, সেই শ্ৰেণীৰ লোকেই যেতিয়াই সুবিধা পালে বৌদ্ধধৰ্মৰ চিনমোকাম মাৰিবলৈ বদ্ধ পাৰিবকৰ হৈ উঠিল।

এই সকলোবোৰ কাৰণ সমন্বিত হৈ প্ৰতীয়মান কৰাইছে যে ভাৰতৰ পুৰণাত্মক অৱস্থিত অসম বিশ্ববৰেণ্য বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰভাৱৰ বাহিৰতে ৰৈ গ'ল। অৰ্থাৎ অসমত বৌদ্ধধৰ্মই প্ৰবেশ লাভ কৰাৰ সুবিধা নাপালে। কিন্তু কালৰ সোঁতত পূৰ্বপ্ৰচলিত সত্যও মিথ্যাও পৰিণত হয়, ঐতিহাসিক তথ্যও তামাদী হৈ যায়। সেইটোৱে হৈছে অসমৰ বৌদ্ধধৰ্মৰ ক্ষেত্ৰতে। নহলে অসমৰ চাৰিওফালৰ দেশসমূহৰ ব্ৰহ্মদেশ, ভোটান, নেপাল, চীন, বঙ্গ ইত্যাদিত বৌদ্ধধৰ্মই বিস্তাৰ লাভ কৰিলে অথচ মাজতে অসমখন বাদ পৰি গ'ল। ই সম্ভৱপৰ কথা নহয়। ধৰ্ম বোলা বস্তুটো ওপৰেৰে উৰিগৈ পৰা বস্তু নহয়; ই এঠাইৰ পৰা আনঠাইলৈ অবিচ্ছিন্ন প্ৰবাহৰ দৰেহে গতি কৰে।

অসমক আৱেষ্টন কৰি থকা দেশসমূহত বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰভাৱ আৰু অসমত তাৰ অভাৱে এটা কথা অনুমিত কৰায় যে অসমৰ বৌদ্ধধৰ্ম সুপাৰিকল্পিত ভাৱেই নিশ্চিহ্ন কৰি পেলোৱা হৈছে। কাৰণ এসময়ত অসমেই আছিল সৰ্বভাৰতীয় আৰু বহিৰ্ভাৰতীয় বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰধান কেন্দ্ৰস্থল। সেইকাৰণেই অসমৰ বৌদ্ধধৰ্মৰ বিৰুদ্ধে এটা বিশেষ অভিযান চলোৱা হ'ল। বৌদ্ধ মন্দিৰ ধ্বংস কৰা হ'ল, বৌদ্ধমূৰ্ত্তি ক্ষত-বিক্ষত আৰু ৰূপান্তৰিত কৰা হ'ল। তাৰ সুন্দৰ নিদৰ্শন জিলাক আছে নীলচল আৰু হাজোত।

বুদ্ধৰ মহাপৰিনিৰ্বাণ— হাজো :

বৰ্তমান অসমৰ বুকুত বৌদ্ধধৰ্মৰ চিনমোকাম নাথাকিলেও ভোটাণ, নেপাল আৰু তিব্বতী লোক-সকলৰ মাজত এটা প্ৰবল জনবিশ্বাস আছে যে মহাপ্ৰভু বুদ্ধই মহাপৰিনিৰ্বাণ লাভ কৰিছিল প্ৰাচীন অসমৰ বুকুতে। বিভিন্ন ইউৰোপীয় পণ্ডিত আৰু ভ্ৰমণকাৰীয়েও সেই মতটো বিশ্বাস কৰি গৈছে। Csoma de koros নামৰ ইউৰোপীয় ভ্ৰমণকাৰী এজনৰ মতে “the death of sakyā, as generally stated in Tibetan books, happened in Assam near the city of kusa or Camrup (kaprup).” ডক্টৰ ওৱাডেলেও কৈ কৈছে “In regard to the site of Buddha’s death the Lamas have placed it in Assam,” আৰু তেওঁৰ মতে বুদ্ধই পৰিনিৰ্বাণ লাভকৰা সেই নগৰখন হ’ল বৰ্তমানৰ শোৱালকুছি। উজনি অসমৰ বুৰঞ্জী প্ৰণেতা ছেক্সপীয়েৰৰ মতে বুদ্ধৰ মৃত্যু হয় গুৱাহাটীত আৰু সেই সময়ত অসমৰ বৌদ্ধ নাম আছিল weshli-long, য’ত খৃঃ পূঃ ৪০০ শতিকাত দ্বিতীয় বৌদ্ধ মহামেল অনুষ্ঠিত হৈছিল।

আধুনিক অনুসন্ধানকাৰীয়ে কিন্তু প্ৰমাণ সহকাৰে দেখুৱাইছে যে বুদ্ধই মহাপৰিনিৰ্বাণ লাভ কৰা নগৰখন শোৱালকুছিও নহয়, গুৱাহাটীও নহয়, হাজোহে। ইয়াৰ অৱস্থিতি আৰু পৰিবেশিক অৱস্থা, মহাপৰিনিৰ্বাণ সূত্ৰ উল্লিখিত কুশীপাৰা বা কুশীনগৰৰ লগত এনেভাৱে মিলি যায় যে সেইবোৰ জুকিয়াই চাই বুদ্ধই যে বৰ্তমান হাজোতে মহাপৰিনিৰ্বাণ লাভ কৰিছিল, সেইকথা বিশ্বাস কৰাত আৰু অলপো সন্দেহ নাথাকে।*

সেই বিশ্বাসৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিয়ে বছৰে বছৰে পীতকালত অসংখ্য তিব্বত, ভোটাণ, নেপালৰ বৌদ্ধধৰ্মী লোক আহি হাজোৰ হয়গ্ৰীৰ মাধৱ মন্দিৰ প্ৰাঙ্গন

ভৰি পৰে। তেওঁলোকৰ মতে হয়গ্ৰীৰৰ মূৰ্তিটো তেওঁলোকৰ মহামুণি বা বুদ্ধৰ মূৰ্তিহে। কৰ্নেল ডেণ্টনেও এই মতটো সমৰ্থন কৰিছে। তেওঁৰ মতেও হয়গ্ৰীৰ মাধৱৰ মূৰ্তিটো এটা অজ্ঞাত প্ৰকাণ্ড বুদ্ধমূৰ্তিহে। তেওঁ লিখিছে—“The brahmins call the object of worship Madhab, the Buddhists call it Mahamuni. It is in fact simply a colossal image of Buddha in stone. Its modern votaries have, to conceal mutilation, given a pair of silver goggle-eyes and a hooked gilt silvered nose and the form is concealed from view by cloths and chaplets of flower ; but remove these and there is no doubt, the image having been intended for the ruler of all, the propitiations, the asylum of clemency, the all wise, the lotus eyed comprehensive Buddha.”

কেৱল মূৰ্তিটো বুলিয়ে নহয়, মঠৰ গঠন প্ৰণালী, মন্দিৰ প্ৰাঙ্গনত বিক্ষিপ্তভাৱে পৰি থকা অশোক স্তম্ভৰ বিচ্ছিন্ন অংশবোৰে সূচায় যে হয়গ্ৰীৰ-মাধৱ হিন্দু মন্দিৰ নহয়, বৌদ্ধমন্দিৰহে। নিৰ্দিষ্ট প্ৰমাণৰ অভাৱত কোনোৱে যদি হাজোত বুদ্ধৰ মহাপৰিনিৰ্বাণ হোৱা কথাটো বিশ্বাস কৰিবলৈ টানো পায়, এই কথাত কিন্তু বিশ্বাস কৰিবই লাগিব যে হাজোৰ হয়গ্ৰীৰ মাধৱ প্ৰকৃততে বৌদ্ধ মন্দিৰহে। অশোকস্তম্ভৰ অৱস্থিতিৰ ফালৰপৰা নিঃসন্দেহে অনুমান কৰিব পাৰি যে সত্ৰাট অশোকৰ দিনতে এই মন্দিৰটো নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। এই বৌদ্ধ মন্দিৰটো কেতিয়া

* Daiba chandra Talukdar— Buddha Hajo
Umesh Chandra Talukder— The place of
Mahaparibbana of Gautam Buddha

ধ্বংস হয় আৰু বুদ্ধ মূৰ্ত্তিটো ক্ষত-বিক্ষত কৰি লুপ্ত কৰিবৰ অপচেষ্টা কেতিয়া কৰা হয় সেই বিষয়ে সঠিকভাৱে একো জনা নাযায়। কেৱল কালাপাহাৰ নামৰ কাৰ্লিনিক চৰিত্ৰে এটাৰ সৃষ্টি কৰি মন্দিৰ ধ্বংসৰ দোষটো তাৰ ওপৰত জৰ্পি দিয়া হৈছে আৰু নবনাৰায়ণ ৰজাৰ দ্বাৰা সেই মন্দিৰ পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰোৱা হৈছে।

নীলাচলৰ বৌদ্ধমন্দিৰ :

কেৱল হাজোৰ হয়গ্ৰীৱৰ মন্দিৰেই নহয়, নীলাচলৰ কামাখ্যা মন্দিৰো মূলতে বৌদ্ধ মন্দিৰহে আছিল। হয়গ্ৰীৱ মন্দিৰৰ বুদ্ধ অস্তিত্বক গুপ্ত কৰিবৰ চেষ্টা কৰা হৈছে, কিন্তু নীলাচলৰ বৌদ্ধ-অস্তিত্বক একেবাৰে লুপ্ত কৰিবৰ চেষ্টা কৰা হৈছে। কামাখ্যা মন্দিৰয়ে মূলতে বৌদ্ধ মন্দিৰ আছিল সেইকথা অনেক দিন আগতে অনেক ইউৰোপীয় আৰু ভাৰতীয় পণ্ডিতে বিঙিয়াই কৈ গৈছিল। কিন্তু বৰ্ত্তমানে অসম বৌদ্ধ অনুসন্ধান ছ'ছাইটিৰ তৰফৰ পৰা শ্ৰীগঙ্গাৰাম চৌধুৰীয়ে প্ৰমাণ সহকাৰে প্ৰতিপন্ন কৰিছে যে কামাখ্যা মন্দিৰ মূলতে বৌদ্ধ চৈত্য আছিল। ভাৰতৰ অগ্ৰাণ্ঠ ঠাইৰ বৌদ্ধ-চৈত্যৰ দৰে কামাখ্যাৰ মন্দিৰৰ আৰ্কাইতও হাঁহকণীৰ দৰে। তাৰোপৰি মূল মন্দিৰৰ খুটাবোৰ আঁঠকোনীয়া—বৌদ্ধধৰ্মৰ অষ্টমার্গৰ প্ৰতীক। মন্দিৰৰ ভিতৰৰ যি ঠাইক আজি-কালি দেৱীৰ পীঠস্থান বুলি কোৱা হয়, সেই ঠাইতে বিৰাজ কৰিছিল ভগৱান বুদ্ধৰ অস্থিকুণ্ড। সেই শিলৰ প্ৰকাণ্ড অস্থিকুণ্ডটো বৰ্ত্তমানে মন্দিৰৰ বাহিৰত অৱহেলিত অৱস্থাত পৰি আছে। পীঠস্থানৰ ওচৰত থকা বস্ত্ৰাচ্ছাদিত মূৰ্ত্তিটো পুঞ্জাৰীৰ মতে শৰশয্যাপোৰিষ্ট ভীষ্মৰ; কিন্তু প্ৰকৃততে সেইটো সিংহশয্যাত শায়িত বুদ্ধৰ মূৰ্ত্তিহে, মহাপৰি-নিৰ্কাণৰ প্ৰতীক।

এইবোৰৰ উপৰিও বুদ্ধৰ বিভিন্ন অভিব্যক্তিৰ মূৰ্ত্তি, মন্দিৰ প্ৰাঙ্গনৰ অ'ত ত'ত ক্ষতবিক্ষত অৱস্থাত পোৱা

গৈছে। সেইবোৰ হ'ল ভূমিস্পৰ্শ মুদ্ৰাত বুদ্ধমূৰ্ত্তি, সিংহাসনোপৰিষ্ট বুদ্ধমূৰ্ত্তি, বোধিসত্ত্ব বৌদ্ধমূৰ্ত্তি ইত্যাদি। সেই মূৰ্ত্তিবোৰৰ উপৰিও আছে বুদ্ধৰ জন্ম কাহিনীৰ প্ৰতীক (শুকুলা হাতীৰ মূৰ্ত্তি), বিবাহ-প্ৰতিযোগীতাৰ প্ৰতীক, গৌতমৰ গৃহত্যাগৰ প্ৰতীক' বুদ্ধ বাণীৰ বিভিন্ন প্ৰতীক, বৌদ্ধ হাৰিভী, যক্ষৰ মূৰ্ত্তি আৰু কাছৰ পুখুৰী। অনেক প্ৰতীক হয়তো ইতিমধ্যে বিলোপ হৈছে আৰু অনেক হয়তো এতিয়াও অল্পদ্বাৰিত অৱস্থাতেই আছে।

নীলাচলৰ বৌদ্ধ-মন্দিৰ হাজোৰ বুদ্ধ-মন্দিৰতকৈও পুৰণি বুলি অনুমান কৰা হয়। ঋষ্টপূৰ্ব্ব ২০০ শতিকাত নিৰ্ম্মিত অমৰাৱতী, সাবনাথ, সাঁচী, ভাজ, বেদটা, কালৈ' আৰু নাগাজ্জু'ন কুণ্ডৰ বৌদ্ধমন্দিৰৰ বিভিন্ন প্ৰতীক আৰু ভাস্কৰ্য্যৰ লগত থকা নীলাচলৰ মন্দিৰৰ প্ৰতীক আৰু ভাস্কৰ্য্যৰ সাদৃশ্যই প্ৰমাণ কৰে যে নীলাচলৰ বৌদ্ধ মন্দিৰো সেই সময়তে নিৰ্ম্মাণ কৰা হৈছিল। অস্থিকুণ্ড থকাৰ পৰা ধৰিব পাৰি যে বৌদ্ধ-ধৰ্ম্ম বিভিন্ন ফলত ভাগ হোৱাৰ পূৰ্বেই এই চৈত্যটো নিৰ্ম্মিত হয়। কাৰণ পোনতে বুদ্ধৰ মূৰ্ত্তিৰ সলনি চৈত্যবোৰত বুদ্ধৰ অস্থিহে সংৰক্ষিত কৰা হৈছিল। পিছলৈ অৱশ্যে মহাযানী প্ৰভাৱে ইয়াৰ ওপৰত পৰিছিল আৰু তেতিয়াই বুদ্ধৰ বিভিন্ন মূৰ্ত্তি সংৰক্ষণ কৰা হয়। বৌদ্ধধৰ্ম্মৰ নিম্নমুখী স্তৰৰ তাদ্ৰিকতাৰ প্ৰভাৱে ইয়াৰ ওপৰত প্ৰৱল ভাৱে নিপতিত হয় আৰু সেই সময়তে বিভিন্ন টেৰাকোতা বিগ্ৰহ সংযোজিত হয়। তাদ্ৰিক বৌদ্ধ ধৰ্ম্ম আৰ্য্যবাহিৰ্ভূত গোষ্ঠী কিছুমানৰ মাজত বিশেষ জনপ্ৰিয় আছিল। পুৰণি কালত কামাখ্যাবো পুজাৰী আছিল গাৰো আৰু খাছী সম্প্ৰদায়ৰ লোক।

মন্দিৰ ধ্বংস—কালাপাহাৰ :

হাজোৰ মন্দিৰৰ দৰেই কামাখ্যাৰ মন্দিৰ ধ্বংসৰ দোষটোও কালাপাহাৰ নামৰ চৰিত্ৰে এটাৰ ওপৰত

আবেগ কৰা হৈছে। কিন্তু এই কালাপাহাৰ যে বুৰঞ্জী-অসিদ্ধ এটা কাৰ্লনিক চৰিত্ৰ, সেইকথা আধুনিক অল্পসন্ধান কাৰীয়ে সুন্দৰ ৰূপে প্ৰমাণ কৰি দেখুৱাইছে। * উক্তৰ লক্ষ্মী দেৱীয়ে তেখেতৰ অসম বুৰঞ্জীত এই বিষয়ে এনেকৈ লিখিছে—“সেনাপতি কালাপাহাৰে কামাখ্যা, হাজো আদি দেৱালয় বোৰৰ মঠ-মন্দিৰবোৰ ভাঙি গোড়লৈ উভতি গ’ল। কালাপাহাৰৰ হাতত হিন্দু মূৰ্ত্তি আৰু দেৱালয় ধ্বংস হোৱাৰ প্ৰবাদ অসমত অজিলৈকে চলি আছে। গতিকে সেইকথা মিছা বুলি উৰাই দিব নোৱাৰি।”

ইয়াৰ পৰা এটা কথা স্পষ্ট হৈ ওলাই পৰে যে মিথিকায়ো কালাপাহাৰৰ অস্তিত্বটো ন’দি স্বীকাৰ কৰিব পৰা নাই। কাৰণ ই প্ৰধান ভাৱে প্ৰৱাদমূলক, বুৰঞ্জীমূলক নহয়। সেই একেখন গ্ৰন্থতে লেখা হৈছে— ‘কালাপাহাৰ হেনো পূৰ্বে ব্ৰাহ্মণ আছিল। পিছে কোনো সামাজিক কাৰণত তেওঁ হিন্দুধৰ্ম ত্যাগ কৰি মুছলমান ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰে আৰু তেতিয়াৰ পৰা হিন্দুৰ দেৱ-দেৱালয় ধ্বংস কৰাটোৱেই তেওঁ জীৱনৰ ব্ৰত কৰি লয়।’

কিন্তু আচাৰিত কথা কালাপাহাৰে হাজো আৰু কামাখ্যাত হিন্দুৰ দেৱ-দেৱী ভঙা নাই, ভাঙিছে বুদ্ধৰ বিভিন্ন মূৰ্ত্তিবোৰহে। হিন্দুবিদ্বেষী কালাপাহাৰে বৌদ্ধমূৰ্ত্তি ভঙাৰ যুক্তি একো নাই। প্ৰকৃত মুছলমান এজনে যদি চিনিব নোৱাৰি বুদ্ধৰ মূৰ্ত্তিকে হিন্দু দেৱ দেৱতাৰ মূৰ্ত্তি বুলি ভাঙিলেহেতেন, সিও কালাপাহাৰৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহয়, যিহেতু কালাপাহাৰ পূৰ্বতে ব্ৰাহ্মণ আছিল। গতিকে কালাপাহাৰে নিশ্চয় ভুল কৰি বুদ্ধমূৰ্ত্তি ভঙা নাই। তদুপৰি যি কালাপাহাৰে হিন্দুৰ মঠ-মন্দিৰ ভঙাটো জীৱনৰ ব্ৰত কৰি লৈছিল, সি ভাঙিলে মাত্ৰ দুখন ঠাইৰ মঠ-মন্দিৰহে। যেন হাজো আৰু কামাখ্যাৰ বাহিৰে অন্য ঠাইত আৰু হিন্দুৰ মঠ-মন্দিৰ নাছিলহে।

সিবোৰ যি হ’ক কালাপাহাৰৰ ছুকাৰ্ভিৰ নিৰাময় কৰিছে নৰনাৰায়ণ ৰজাই হাজো আৰু কামাখ্যাৰ মন্দিৰ পুনৰ নিৰ্মান কৰাই দি। কিন্তু বহস্যজনক এয়ে যে কালাপাহাৰে মন্দিৰ ভঙাৰ কেবা বছৰ আগতে নৰনাৰায়ণে সেই মন্দিৰ পুনৰ্গঠন কৰা বুলি জনা যায়। কাৰণ কালাপাহাৰে মন্দিৰ ভাঙে ১৫৬৮ চনত আৰু নৰনাৰায়ণে তাক পুনৰ্গঠন কৰে ১৫৬৫ চনত। মন্দিৰ ভঙাৰ তিনি বছৰ পূৰ্বতে মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰা কথাটো নিশ্চয় বিশ্বাসৰ বহুত আঁতৰত। আন এটা বিসঙ্গতিমূলক কথা এয়ে যে যি নৰনাৰায়ণে কামাখ্যাৰ মন্দিৰ পুনৰ্গঠন কৰি দেৱীক আশ্ৰয় দিলে, সেই নৰনাৰায়ণে পুনৰ দেৱীক দৰ্শন কৰিব নোৱাৰা হ’ল, দেৱীৰ দ্বাৰা অভিশপ্ত হৈ। কাৰণ নৰনাৰায়ণে হেনো এদিন দেৱীয়ে আৰতিৰ কালত উলঙ্গভাৱে নৃত্য কৰি থাকোতে বেৰৰ জোলোঙাৰে জুমি চাইছিল।

ইয়াৰ পৰাই অল্পমান কৰিব পাৰি ঐতিহাসিক চৰিত্ৰকো কেনেকৈ অলৌকিকতাৰে চাৰি স্বাৰ্থাসিদ্ধি কৰিবৰ চেষ্টা কৰা হৈছে।

এই পৰস্পৰ বিসঙ্গতিমূলক কথাবোৰ পৰাই ভালকৈ প্ৰতীয়মান হয় যে কালাপাহাৰৰ চৰিত্ৰ খুলেমুলে মিছা। কালাপাহাৰে হাজো আৰু কামাখ্যাৰ বৌদ্ধমন্দিৰ ভঙা নাই ভাঙিছে আন কোনো ছুকাৰ্ভিহে। অসম বুৰঞ্জীবোৰত কালাপাহাৰে মন্দিৰ ভঙা কথাটোৰ উল্লেখ নথকাটোৱে প্ৰমাণ কৰে যে এই সকলোবোৰ কোনো এটা বিশেষ স্বাৰ্থাৰ্থ শ্ৰেণীৰ পৰিকল্পিত ষড়যন্ত্ৰৰ ফল। সেই শ্ৰেণীয়ে বৌদ্ধ মন্দিৰ ভাঙি ভীৰুৰ দৰে দোষটো দিছে হিন্দু-বিদ্বেষী কালাপাহাৰৰ গাত। কিন্তু যি শ্ৰেণীয়ে এই অপকৰ্মটো কৰিছে, সিহঁত সঠিক ভাৱে বৌদ্ধধৰ্ম আৰু ইচলাম ধৰ্মৰ ঘোৰ বিৰোধী। কালাপাহাৰৰ চৰিত্ৰ অৱতাৰণাৰ দ্বৈতস্বাৰ্থ আছে। এহাতে ই বৌদ্ধধৰ্ম ধ্বংস কৰাত সহায়

* ত্ৰীগঙ্গাবান চোপুৰী—কালাপাহাৰৰ অসম আক্ৰমণ।

কৰিছে আৰু আনহাতে হিন্দু-মুছলমান বিদ্বেষ ঘণীভূত কৰি তুলিছে।

এতিয়া প্ৰশ্ন হ'ল, যদি কালাপাহাৰে বৌদ্ধ মন্দিৰ ধ্বংস কৰা নাই, তেতিয়া হলে সেই অপকৰ্ম কৰিলে কোনে? ওপৰত দেখুৱা হৈছে যে ই হিন্দু বিদ্বেষীৰ কাম নহয়, সি হ'ল বৌদ্ধ-বিদ্বেষীৰ কাজ! উক্তৰ কাৰ্কিতয়ে 'কলিতা জাতিৰ ইতিবৃত্ত'ত লিখিছে— "ভাৰতৰ ইতিহাসত তিনিবাৰ বৌদ্ধ উৎপীড়ণ হোৱাৰ উল্লেখ আছে। মোৰ্ঘ্যবংশৰ পিছতেই ব্ৰাহ্মণ সূত্ৰবংশে উত্তৰ ভাৰতত ৰাজত্ব কৰে (খৃঃ পূঃ ১৮৫-৭৩)। মোৰ্ঘ্যকুলৰ শেষৰজা বৃহদ্ৰথক হত্যা কৰি ব্ৰহ্মণ মন্ত্ৰী পুষ্যমিত্ৰ ৰজা হয়। তেওঁ অশ্বমেধ যজ্ঞ কৰি, হিন্দু ধৰ্মৰ মাহাত্ম্য প্ৰচাৰ কৰি বৌদ্ধ-উৎপীড়ণ আৰম্ভ কৰে। মঞ্জুশ্ৰীমূলফলত আছে যে পূৰ্ব দিশৰ পৰা কাশ্মীৰৰ ছুৱাবমুখলৈ ৰাজ্যবিস্তাৰ কৰি মুখই (পুষ্যমিত্ৰই) বিহাৰবোৰ ধ্বংস কৰিব আৰু ভিক্ষুসকলক বিনাশ কৰিব। এয়ে বৌদ্ধ-উৎপীড়ণৰ সূচনা। তাৰ পিছত ছন মিহিৰগুলে (৫০০-৫৪২) কাশ্মীৰ আদি উত্তৰ-পশ্চিম ভাৰতত বৌদ্ধৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰে। অসমৰ ওচৰত গোড়ৰ ব্ৰাহ্মণ-ৰজা শৰ্পীঙ্কয়ো (খৃঃ ৫৯০-৬০৬) বৌদ্ধ-উৎপীড়ণ কৰে।"

এই সময়তে অসমৰো বৌদ্ধ মন্দিৰ ধ্বংস হব পাৰে। গতিকে হাজো আৰু কামাখ্যাৰ বৌদ্ধ মন্দিৰ হিন্দু-বিদ্বেষী কালাপাহাৰে ধ্বংস কৰা নাই; কৰিছে বৌদ্ধ-বিদ্বেষী যজ্ঞৰতী ব্ৰাহ্মণবোৰে। সেই ধ্বংসকাৰীহঁতৰ কুকৰ্ম চাৰিকবলৈ নানা ধৰণৰ অলৌকিক আৰু অসংলগ্ন কাহিনীৰ অৱতাৰণা কৰা হ'ল। তাৰে এটা হ'ল সতীৰ দেহ ত্যাগৰ কাহিনী। পি টমাছ নামৰ এজন ইংৰাজ পণ্ডিতৰ মতে সতীৰ দেহত্যাগৰ কাহিনীটো হিন্দু ধৰ্মৰ ধ্বংসকাৰী শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ মন্ত্ৰী প্ৰস্তুত। 'পুৰাণ কামৰূপৰ ধৰ্মৰ ধাৰা'ত উক্তৰ কাৰ্কিতয়েও দেখুৱাই গৈছে— "দেহত্যাগৰ পিছত শিৱই

সতীৰ মৰাশ কান্ধত লৈ ঘূৰি ফুৰাৰ বিৱৰণ মহা-পুৰাণত নাই। ই পিছৰ কালত ৰচিত তন্ত্ৰৰ উদ্ভাৱনা। কেৱল উপপুৰাণ 'দেৱী ভাগৱত' আৰু 'কালিকা পুৰাণ'ত এই আখ্যানৰ বিৱৰণ আছে।"

ইয়াৰ পৰা স্কন্দৰকৈ অল্পমান কৰিব পাৰি যে নবম শতিকাৰ কামৰূপলৈ অহা শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ উদ্ভাৱিত সতীৰ দেহত্যাগৰ কাহিনীকৈ দশম-একাদশ শতিকাৰ ৰচিত 'কালিকা পুৰাণ' আৰু পিছত ৰচিত 'দেৱী ভাগৱতে' তাক শাস্ত্ৰীয় ৰূপ দান কৰে। কালিকা পুৰাণত এটা বিশেষ তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ আখ্যান আছে। মহাকালীয়ে ভিখাৰী ছোৱালীৰ বেশত বৌদ্ধ ধৰ্ম গিলি থয়। সমস্ত বৌদ্ধশাস্ত্ৰ ভাৰতৰ পৰা অন্তৰ্ধান হয়।

কেৱল হাজো আৰু কামাখ্যাই নহয়, কামেশ্বৰ, সিদ্ধেশ্বৰ, কেদাৰ, হাতীমূৰীয়া ধাৰেশ্বৰ, অশ্বকান্ত, দীৰ্ঘেশ্বৰী, উদ্ভাৰা, কৰ্মনাশা, শুক্ৰেশ্বৰ আদিও বৌদ্ধ তীৰ্থস্থান। যোগিনী তন্ত্ৰত জনাৰ্দন মুক্তিক 'কলো বৌদ্ধ স্বৰূপিনম্' বুলি কোৱা হৈছে। মুক্তিকো নিৰ্বাণ-মুক্তি বুলিহে আখ্যায়িত কৰা হৈছে। সেই কাৰণেই উক্তৰ কাৰ্কিতয়ে ডাঠি কৈ গৈছে— "পুৰাণ অসমৰ ধৰ্মমতত যে বৌদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰবল প্ৰভাৱ পৰিছিল, সেইটো অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি"। (কলিতা জাতিৰ ইতিবৃত্ত)।

সাহিত্যৰ ওপৰত বৌদ্ধ-প্ৰভাৱ:

পুৰাণ অসমতযে বৌদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰবল প্ৰচলন আছিল, সেই কথাটোৰ স্কন্দৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰিছে অসমীয়া সাহিত্যই। বৌদ্ধ ধৰ্মৰ গভীৰ প্ৰভাৱ অসমীয়া সাহিত্যৰ মজ্জাই মজ্জাই নিহিত হৈ আছে। কেৱল গভীৰ প্ৰভাৱেই নহয়, অসমীয়া সাহিত্যৰ উৎপত্তিয়ে হৈছে বৌদ্ধধৰ্মৰ পৰা। অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰথম লিখিত নিদৰ্শন হিচাবে দেখুৱা হয় চৰ্য্যাপদ সমূহক। সেই চৰ্য্যাপদবোৰ হ'ল বৌদ্ধ-সিদ্ধাচাৰ্য্য সকলে ৰচনা কৰা

তত্ত্বমূলক গীত। সেই চৰ্যাপদ ৰচনাকাৰী কেবাজনো সিদ্ধাচাৰ্য্য প্ৰাচীণ কামৰূপৰ আছিল বুলি পণ্ডিত বাহুল সংক্ৰতায়নে প্ৰমাণ কৰি দেখুৱাই গৈছে। ৰচনাকাৰী কামৰূপৰ হোৱা কাৰণে সেই চৰ্যাপদ বোৰৰ ভাষা এহাতে যেনেকৈ নিশ্চিত ভাৱে কামৰূপী বা অসমীয়া, আনহাতে ই তেনেকৈ প্ৰাচীণ কামৰূপত বৌদ্ধ ধৰ্মৰ স্প্ৰচলনৰো স্পষ্ট প্ৰমাণ দান কৰে। কেৱল আদি স্তবৰ নিদৰ্শনেই নহয়, অসমৰ ধৰ্ম আৰু সাহিত্যৰ ওপৰত চৰ্যাপদ সমূহৰ বিশেষ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। দেহবিচাৰৰ গীত, বাতিখোৱা সম্প্ৰদায়ৰ গীত, ভকতীয়া ফকৰা আদিত চৰ্যাপদৰ প্ৰভাৱ স্পষ্ট। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ বৰগীত সমূহো চৰ্যাপদৰ আৰ্হিতে ৰচনা কৰা বুলি অনেক অনুমান কৰে।

আনহাতে, এই চৰ্যাপদ সমূহ কেৱল অসমীয়া ভাষাৰে সম্প্ৰতি নহয়; বঙলা, উৰীয়া, বিহাৰী আদি সাহিত্যয়ো এই চৰ্যাপদ সমূহকে তেওঁলোকৰ ভাষা-

সাহিত্যৰো আদি স্তবৰ নিদৰ্শন বুলি ধৰে। ইয়াৰ পৰাই অনুমান কৰা হয় যে অসমীয়া, বঙলা, উৰীয়া আদি ভাষাবোৰ একে মূল-উদ্ভূত আৰু সেই মূলটো নিহিত আছিল বৌদ্ধ ধৰ্মত। অৰ্থাৎ অসমীয়া, বঙলা আদি পূব ভাৰতীয় ভাষাবোৰৰ উৎপত্তি হৈছে বৌদ্ধ ধৰ্মৰ পৰা।

চৰ্যাপদৰ উপৰিও ডাকৰ বচন আৰু মন্ত্ৰ-সাহিত্যৰ ওপৰতো বৌদ্ধ ধৰ্মৰ গভীৰ প্ৰভাৱ অশুভূত হয়। গতিকে দেখা যায় উত্তৰ যুগৰ অসমীয়া সাহিত্য সম্পূৰ্ণ ৰকমে বৌদ্ধ প্ৰভাৱ যুক্ত। বৈষ্ণৱ যুগলৈকে সেই প্ৰভাৱ অপ্ৰতিহত আছে। সেই কাৰণে স্বাধীনতা লাভৰ পিছত বৌদ্ধ ধৰ্মই ভাৰতত যি ৰাজধৰ্মৰ আসন লাভ কৰিছে, তেনেহেন এটা মহান ধৰ্মৰ উত্তৰাধিকাৰী বুলি গোৱা কৰিবৰ অধিকাৰ অসমীয়াৰো নিশ্চয় আছে।

অধ্যাপক শ্ৰীৰামমল ঠাকুৰীয়া

গরীক্ষিৎ আৰু সুশোভনা

অনুদিত গল্প :

প্ৰীতকালৰ ভবজুপৰৰ আকাশখনি সিদিনা তপত তামৰ দৰে বজ্জাত হৈ উঠিছিল। প্ৰখৰ বোদ্ৰৰ উদ্ভাপত সৰিও দিশ যেন জখৰ। ফটুকটীয়া সৰোবৰৰ পানী খিনিও মাছৰ অচাকল্যাত নিশ্চল হৈ বৈছিল। সূৰ্য্যৰ প্ৰখৰতাত চিকমিকাই উঠিছিল, সৰোবৰৰ এটি প্ৰান্তত অৱস্থিত এটি পুনীয়া শিলানিকেতনৰ বাহিৰ ফালৰ শিলৰ শকত শকত দেৱালবোৰ। সেই শিলানিকেতনটিয়েও যেন মুখত অসীম তুষাৰে সৰোবৰৰ ধলবাশিলৈ চাই আছে, আকুলতাৰে। একেথৰে। সেই শিলানিকেতটোৱেই মণ্ডুকৰাজ আয়ুৰ ৰাজ প্ৰসাদ।

সৰোবৰৰ অগ্ৰ এটি প্ৰান্তত, ছায়া নিবিড় ফুল লতিকাব নিভৃত কোমল শয্যাত স্নানাত দেহৰ অলমতা বোৰ সঁপি দি বহি আছিল মণ্ডুক ৰাজকথা—স্বশোভনা। সমুখত সেউজবুলীয়া এখনি কানন যেন নীলাঞ্জলৰ বাশিহে—উত্তপ্ত আকাশৰ ছঃসহ আবেষ্টনৰ পৰা আঁতৰি আহি মাটিৰ পৃথিৱীত খিতাপি লৈছেহি।

মণ্ডুকৰাজ আয়ু বিষন্ন প্ৰায়। মানসিক অস্বস্থতাত ভুগিছে মণ্ডুকৰাজ। এইটো দুখ তেওঁ কদাচিতো পাহৰিব পৰা নাই যে তেওঁৰ কথাত নাৰীধৰ্ম্মছোহিনী হৈ পৰিছে। স্বশোভনাক যোগ্যজনৰ পৰিণয়োৎসুক জাৱনত সমৰ্পণ কৰাৰ ইচ্ছাৰে কত'বাবেইনো স্বয়ম্বৰ সভা আহ্বানৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিছে নৃপতি আয়ুয়ে। কিন্তু বাধাৰ উপৰি বাধা, আপত্তিৰ উপৰি আপত্তি আৰু অৱশেষত অৰ্দ্ধমৃত সাপৰ দৰে ভয়ঙ্কৰ হৈ উঠে স্বশোভনা— তোমাৰ স্নেহসঁজাৰ পৃথিৱীৰ বাবে নতুন বীতংসৰ ৰচনা নকৰিবা পিতা, সহ্য কৰিব নোৱাৰিম।

স্বয়ম্বৰ সভা আয়োজনৰ আৰু কোনো চেষ্টা নকৰিলে গিতুয়ে। ৰাজতনয়াৰ সতৰ্কতাৰ প্ৰতি সজাগ হৈ মোনে ব'ল ভয়ত।

ভয়—অপৰ্য্যৰ ভয়। লোক অপবাদৰ গভীৰ আশঙ্কাত স্মিয়মান হৈ পৰিছে মণ্ডুকৰাজ। কৌতুকিনী কথাত এই গোপন মুচুতাৰ কাহিনী নিশ্চয় চিৰকাল জনসমাজৰ অবিদিত নেখাকিব। এই ছঃশ্চিন্তাৰ মাজতো আয়ু মাজে মাজে বিস্মিত হৈ পৰে এইবাৰ কথা ভাৱি—কেনেকৈনো এই পৰ্য্যন্তলৈকে তেওঁৰ কথাত অগৌৰৱৰ কাহিনী সমাজত লুপ্তপ্ৰায় আৰু তেৱেঁইবা কেনেকৈনো সমাজিক তিবন্ধাৰ পৰা এই পৰ্য্যন্তলৈকে বঞ্চিত ?

সেই বহস্যৰ কথা জানে মাথো কিংকৰী স্তবিনী-তাই। কৌতুকিনী কথাত অপাৰ ছলনাৰ সকলো গুচুতত্ব তাই জানে।

অপৰ্য্য এবাই যোৱাৰ এক ছলনাময় কৌশল আবিষ্কাৰ কৰি লৈছে স্বশোভনাই। প্ৰণয়ভিলাষী কোনো পুৰুষৰ কাষৰত নিজৰ প্ৰকৃত পৰিচয় দান দান নকৰে স্বশোভনাই। কোনেও নেজানে কোন সেই প্ৰণয়িণী নাৰী, কেনি আহিল আৰু নিশ্চয়তে অদৃশ হৈ গ'ল চিৰ কালৰ বাবে। তাই কি সঁচাই এই পৃথিৱীৰে কোনো পিতৃকথা ? তাই কি প্ৰকৃততে মানৱ সংসাৰতেই ললিতা কোনো নাৰী ? তাই কি কোনো বনস্থলীৰ ফুলৰ স্তব্ধৰ পৰা উদ্ভূতা ? অথবা দিগন্ধনাৰ লীলাসিদ্ধিনী, মুকুতা বিচাৰি নিবলৈ আহি ধূলিময় ধবণীত ছুদিনৰ বাবে দেখা ? কিম্বা এই প্ৰস্ফুটিত ফুলনিউবাৰ স্বপ্ন। নতুবা সৌ নক্ষত্ৰ মণ্ডলীৰ তৃষ্ণা ?

আকাশচ্যুত চন্দ্ৰলেখাৰ দৰে কোন সেই 'ভাস্বৰ-দেহিনী অপৰিচিতা, প্ৰমত্ত অহুবাগেৰে প্ৰিয়জনৰ হৃদয়াকাশ পোহৰাই তুলি খন্তেকতে মেঘৰ আঁৰেদি লুকাল ? চঞ্চল নয়না সেই পৰিচয়হীনাৰ বিবহ সহ্য কৰিব নোৱাৰি কোনো জন নৃপতি হৈছে উন্মাদ, কোনেজনে ৰাজ্যভাৰ অমাত্যৰ হাতত সঁপি দি উধাও

হৈছে—বনবাসী হৈছে। আনন্দহীন হৈছে সবাৰে
প্ৰাণ। মাথোঁ আনন্দিত স্মশোভনা। প্ৰিয়া বিবহক্লিষ্ট
সেই সকলোবোৰ নৰপতিৰ বেজাৰৰ কাহিনী শুনি
আহিছে স্মশোভনাই আৰু লগতে কিংকৰী স্মবিনীতাই।
সেইবোৰৰ বাবে আক্ষেপ নাই স্মশোভনাৰ মাথোঁ
আক্ষেপ আছে স্মবিনীতাৰ।

—কিয় এই মায়াবিনী বৃত্তি আৰু অপ্সৰী প্ৰবৃত্তি
তোমাৰ? ক্ষান্ত হোৱা ৰাজকুমাৰী! কিংকৰী
স্মবিনীতাৰ এই আকুল আবেদনো হয় নিফল।
স্মবিনীতা আৰু বিষন্ন হৈছে, মণ্ডুকৰাজ আয়ু আৰু
স্মিয়মান হৈছে আৰু শিলানিকেতনৰ আৰালত নিজক
লুকুৱাই ৰাখি আৰু নিশ্ৰভ হৈ গৈছে।

মুগ্ধ প্ৰেমিকৰ আলিঙ্গনৰ বন্ধনৰ পৰা কিদৰে
অত সহজে আঁতৰি আহিব পাৰে স্মশোভনাই? কি
মায়াৰ দ্বাৰা? কোনেও কি বাধা নিদিয়? বাধা
দিব নোৱাৰে? ?

মায়াৰে নহয়, ছলনাৰ জৰিয়তে। সেই ছলনা
অতিকৈ সূন্দৰ—প্ৰতি প্ৰণয়ীকে সঙ্গদানৰ পূৰ্বমুহূৰ্ত্তত
এটি প্ৰাৰ্থনা কৰে স্মশোভনাই। কপট ভয় আৰু
আশ্চৰ্য্য ভাৱনাৰে মিশ্ৰিত সেই প্ৰতিশ্ৰুতি। —তোমাৰ
জীৱন সঙ্গিনী হোৱাত আপত্তি নাই মোৰ, মাথোঁ
এটি অঙ্গীকাৰ ৰাখা নবোত্তম।

—কোঁৱা প্ৰিয়ভাষিনী।

—মোক যেন মেঘাচ্ছন্ন দিনত কেতিয়াও তমালৰ
সমুখলৈ নিনিয়া প্ৰিয়।

—তমাললৈ তোমাৰ ইমান সংশয় কিয় প্ৰিয়া?

—সংশয় নহয় প্ৰিয়, অভিশাপ।

—অভিশাপ?

ওঁ, মেঘাচ্ছন্ন দিনত যি দিনাই তমালৰ জুপি
আহি মোৰ দৃষ্টিত পৰিবাৰি সিদিনাই মোক বিচাৰি
নেপাৰ। জানিব, আপোনাৰ প্ৰণয়কথা এই
অপৰিচিতাৰ মৰণ সিদিনা।

৩

৪০শ সংখ্যা

প্ৰতিশ্ৰুতি ঘোষণা কৰে প্ৰণয়ীয়ে। —মেঘাচ্ছন্ন
দিৱসৰ সকলো প্ৰহৰতে তুমি, মোৰ বক্ষঃপটৰ
অগ্নুৰাগ শয্যাত শুই থাকিবা, দেৱী। তমাল তুমি
কাহানিও নেদেখিবা।

আৰু দ্বিধা নকৰে স্মশোভনাই। প্ৰণয়ীৰ আলিঙ্গনত
আয়ুসমৰ্পণ কৰি অন্তৰৰ গোপনস্থলীত এটি ক্ষণৰ বাবে
কৌতুকিনীৰ প্ৰাণে যেন অপেক্ষা কৰি ৰয়। মাথোঁ
এটি ক্ষণৰ—প্ৰেমিকৰ আন্তৰিক কামনাৰ সবাতোকৈ
নিবিড় হোৱাৰ সেই ক্ষণটিলৈ.....।

তাৰ পিচত আৰু বেচি দিনৰ প্ৰয়োজন নহয়।
হৃদয়কোণত প্ৰেমিক আত্মাৰ প্ৰেম যিদিনাই সুগভীৰ
হৈ উঠিব আৰু যিদিনাই আকাশ মেঘাচ্ছন্ন হব সেই
দিনাই কৌতুকিনী কন্থাৰ কঠতে ধ্বনিত হব সেইধাৰ
কথা—উপবন ভ্ৰমণলৈ মোক লৈ ব'লা গুণাভিৰাম।
আজি মন গৈছে মোৰ দুই চৰণ নেপুৰ, নৃত্যভঙ্গীমাৰে
তোমাৰ অঙ্গনত প্ৰদৰ্শন কৰি তোমাৰ মনোৰঞ্জন
কৰোঁ।

উপবনত প্ৰৱেশ কৰিয়েই শুনা যায় তমালতৰুৰ
মৰ্মৰ ধ্বনি। প্ৰণয়ীৰ দুহাত ধামুচি ধৰি বৰ্ষাময়ুধীৰ
দৰে ধীৰে ধীৰে আগুৱাই স্মশোভনা ওচৰলৈ—তমাল
বক্ষৰ ওচৰলৈ। হঠাৎ প্ৰশ্ন তোলে স্মশোভনাই—
পত্ৰালী সূন্দৰ এই জুপি তৰুৰ নাম কি প্ৰিয়তম?

—তমাল।

—ভাল লক্ষণ দেখুৱালা নৃপতি! অভিশাপ লাগিল
মোৰ মুক্ত জীৱনত। এইবাৰ মোক হেৰুৱাবৰ বাবে
প্ৰস্তুত হওক নৃপতি। তাৰ পিচত সন্ধ্যা নামে।
তমাল তলত একাৰবোৰ আহি ধূপ খায়হি। অকলশৰে
বহি থাকে স্মশোভনা। তাৰ পিচত আৰু তাইক
নেদেখে কোনেও।

প্ৰণয়ীয়েও বুজি পায়, বিচাৰি আৰু পোৱা নেবাৰ
সেই অপকপাক। নীলবৰণীয়া কাননৰ ফুলৰ আত্মা-
মথিত স্মৰাভিৰ পৰা উদ্ধৃত্তা সেই পৰিচয়হীনা নাৰী

এই মেঘাবৃত সন্ধ্যাৰ অন্ধকাৰৰ মাজত শেষ হৈ গৈছে ।
মৃত্যু হৈছে সেই অনামিকা প্ৰেমিকাৰ ।

* * *

সবুজ বাগিছাখনিলৈ হেঁপাহেৰে চাই থাকে সুশো-
ভনাই, কাষতে সুবিনীতা । মধুৰ হৰ্ষধ্বনিৰে দেহৰ
সমস্ত অবয়বটো কঁপাই তুলি প্ৰশ্ন কৰে সুশোভনাই
সুবিনীতাক । —কি চাইছাঁ কিংকৰী ?

—তোমাৰ ৰূপ চাইছোঁ ৰাজনন্দিনী ।

—কেনে লাগিছে মোক ?

—সুন্দৰ ।

—কেনে সুন্দৰ ? সহচৰী সুবিনীতাৰ কণ্ঠ যেন
এটি অভিযোগত বিক্ষুব্ধ হৈ উঠে— ৰূপাতিশালিনী
ৰাজতনয়া, তোমাৰ ৰূপ অতিকৈ নিষ্ঠুৰ । এই ৰূপেই
মুগ্ধ পুৰুষৰ হৃদয়ক দগ্ধ কৰে, বিবশ কৰে, বিক্ষত
কৰে ! তোমাৰ কণ্ঠস্বৰৰ আহ্বান, প্ৰতিধ্বনিৰ ছলনাৰ
দৰেই শুনোতা জনৰ হৃদয় উদভ্ৰান্ত কৰি শূন্যত লুকাই
পৰে । তুমি বিজুলিৰ দৰে পথিকক বাতিৰ অন্ধকাৰৰ
মাজত সামান্য পোহৰ দেখুৱাই অন্ধ কৰি তোলা ।
ৰূপৰ ছলনাময়ী তুমি । চব আছে তোমাৰ মাথোঁ
হৃদয় নাই ।

সহচৰীৰ অভিযোগে ক্ষুব্ধ কৰিব নোৱাৰে সুশো-
ভনাক । উল্লাসত চলি পৰে সুশোভনা— তুমি ঠিকেই
কৈছাঁ সুবিনীতা । শুনি সুখী হ'লো ।

—দাসীৰ অপৰাধ খেঁমবা ৰাজকুমাৰী, এটি সত্য
কথা কওঁ ?

—কোঁৱা ।

—মই দুঃখিত ।

—কিয় ?

—তোমাৰ এই ৰূপৰম্যা মূৰ্তিক বত্সাভৰণে সজাবলে
আৰু মোৰ ইচ্ছা নাই । ভাৱ হয়, বুথাই ইমান দিনে
তোমাক সযত্নে সজাইছে ।

—বুথ !

—ওঁ বুথ ! এটাৰ পিচত এটাকৈ তোমাৰ প্ৰেমহীন
অভিলাষৰ স্পৰ্শত মিছাঁই তোমাৰ দুই চৰণক সঁজাই
তোলোঁ ।

—সেইয়া তোমাৰ কৰ্তব্য কৰিছা কিংকৰী । কিন্তু
বুথ! বুজিছা কোন দুঃসাহসত ?

—দুঃসাহস নহয়, গভীৰ আক্ষেপত কৈছোঁ ৰাজ-
নন্দিনী । তুমি আজিকৈকে কাবো প্ৰেমবশ নহলা ;
কোনো প্ৰণয়ীহৃদয়ৰে সন্মান নেবাখিলা । মোৰ দুহাতে
সজাই দিয়া তোমাৰ প্ৰেমমূৰ্তিয়ে মাথোঁ প্ৰণয়ীৰ হৃদয়
বিদ্ধ কৰি ঘূৰি আহে । মোৰ বৰ ভয় লাগে
ৰাজনন্দিনী ।

অবিচলিত স্বৰে সুশোভনাই সোধে— ভয় আকৌ
কিহৰ কিংকৰী ?

—এটি এটি ছলনাময় প্ৰেমৰ লীলা সঁমাপি তুমি
যেতিয়া ঘূৰি আহা ভৱনলৈ আৰু মই তোমাৰ পদ-
তললৈ চাওঁ তেতিয়া ভাৱো তোমাৰ চৰণাসক্ত ভৰি
দুখনি যেন কোনো এক হতভাগ্যৰ আহত হৃৎপিণ্ডৰ
তেজেৰে আৰু ৰঙীণ হৈ আহিছে ।

প্ৰগলভ হাঁহিৰ চো তুলি, যোৱনোমত তলু হিল্লো-
লিত কৰি সুশোভনাই চিঞৰি উঠে— তোমাৰ মনত
শঙ্কা জাগে কিংকৰী কিন্তু মোৰ মনত তেতিয়া ভাৱ
হয় যেন মোৰ নাৰীজীৱন ধগ্ধ হ'ল । একো একো
জন মহাতেজী, যশস্বী ও অতুল বৈভৱগৰ্বী উদ্ধত
নৰপতি মাথোঁ এটি চুমাৰ বাবে বাগিৰ পৰে আৰু
মই পিচমুহূৰ্ততেই সিহঁতৰ বাবে নিৰাশাৰ কুঁৱলি সিঁচি
দি গুচি আহো—চিৰদিনৰ বাবেই । ইয়াতকৈ জানো
আৰু বেচি আনন্দ আৰু গৰ্ব কৰিব লগা কিবা
আছে মোৰ ?

—ভুল বুজিছা ৰাণতয়া, তেনে জীৱন নাৰীৰ
কাম্য হব নোৱাৰে ।

—নাৰী জীৱনৰ কাম্য কি ?

ভাৰ্যা হোৱা ।

পুনৰাই আটহাস্যৰে স্মবিনীতাৰ উপদেশক বিৰূপৰ দ্বাৰা ছিন্ন কৰিব খুঁজি স্মশোভনাই কয়—ভাৰ্য্যা হোৱা মানে পুৰুষৰ অবনত হোৱা। তুমি নিজে কিংকৰী হৈও কিয় সেই বন্দীজীৱনৰ ক্ষুদ্ৰ দুখৰ কথা কল্পনা কৰিব নোৱাৰা, স্মবিনীতা? মোক মৰণৰ পথে যাবলে নকবা কিংকৰী।

—মোৰ অহুৰোধ বোধ নকবা কুমাৰী, পুৰুষ হৃদয় সংহাৰ কৰাৰ এই নিষ্ঠুৰ কৌশল ত্যাগ কৰা। প্ৰেমিকৰ প্ৰিয়া হোৱা, ভাৰ্য্যা হোৱা। গৰাকিনী হোৱা।

বিৰূপ কুটিল দৃষ্টিৰে চাই স্মশোভনাই প্ৰশ্ন কৰে— কিদৰেনো প্ৰিয়া-ভাৰ্য্যা-গৰাকিনী হব পাৰি কিংকৰী? তাৰ কিবা নিয়ম আছে নেকি?

—আছে।

—কি?

—প্ৰেমিকক হৃদয় দান কৰা, প্ৰেমিকৰ কাষৰত সত্য হোৱা।

হাঁহে স্মশোভনাই। —মোৰ জীৱনত হৃদয় নামৰ কোনো বোজা নাই। যি নাই—তাক কেনেকৈ দান কৰোঁ।

স্মবিনীতাৰ চুচু চকুপানীৰে ভৰি উঠে। আৰু একো কব নোখোজো, ৰাজনন্দিনী। মাথোঁ প্ৰাৰ্থনা কৰো, তোমাৰ জীৱনলৈ যেন প্ৰেম আহক।

বিৰক্ত দৃষ্টি তুলি স্মশোভনাই কৈ উঠে—তাত তোমাৰ কি লাভ?

—কিংকৰী জীৱনৰ এটি প্ৰৱল ইচ্ছা পূৰ্ণ হব।

—কি ইচ্ছা?

—তোমাক কইনা সঁজোৰে সঁজোৱাৰ ইচ্ছা। এই স্মন্দৰ হাত দুখনিত ৰবমাল্য যঁতাই দি তোমাক দয়িত ভবনলৈ পথোৱাৰ শুভলগ্নত এই মুখী ব্যজনিকাৰ আনন্দ শঙ্খধ্বনিৰে এদিন বাজি উঠিব। এই আশা আছে বাবেইটো মই আজিও ইয়াত। নহলে তোমাৰ ভংসনা শুনাৰ বহু আগেয়ে আঁতাৰ গলোঁগৈহেঁতেন।

স্মশোভনা কষ্ট হয়। —তোমাৰ এই অভিশপ্ত আশা অৱশ্যেই ব্যৰ্থ হব কিংকৰী, সেইহে তোমাক অস্ত্ৰ শাস্তি নিদিলো। নহলে.....।

স্মশোভনা গম্ভীৰ হয়। সহচৰী স্মবিনীতা নিৰন্তৰ হয়। হঠাৎ চঞ্চল হৈ পৰে স্মশোভনা। কিবা যেন দেখি অস্থিৰ হৈ উঠে স্মশোভনাৰ নিবিড় কৃষ্ণপক্ষৰ দুই লোচনৰ তাৰকা। সহচৰী স্মবিনীতাৰ মনটিও কোতুহলী হৈ পৰে। শিহৰিত হাতৰ বিজ্ঞন পত্ৰ খনিও আতঙ্কত কঁপি উঠে।

অশ্বাবোহী এক কান্তিমান যুবক কানন পথেদি আগবাঢ়িছে। বোধহয় পথভ্ৰান্ত কিম্বা পিপাসাৰ্ত। সেয়ে শীতল সবসীসলিলৰ সন্ধানত কাননৰ অভ্যন্তৰলৈ লৰিছে। স্মদৰ্শন যুবকৰ ৰত্নখচিত কিৰীটি স্মকৃষৰ কিৰণত চিক্ মিকাই উঠিছে। কোন সেই সবল যুবা পুৰুষ? ভাব হয় কোনোবা ৰাজ্যাধিপতি নৰশ্ৰেষ্ঠ।

খিয় হয় স্মশোভনা। যুবকৰ মুকুটৰ দ্বীপ্ত পোহৰ বোৰে যেন স্মশোভনাৰ অন্তৰত লাস্যৰ ঢৌ তুলিবলৈ ধৰিছে। সভয়ে প্ৰশ্ন কৰে স্মবিনীতাই—সেইজন আগন্তুক তোমাৰ পৰিচিত নেকি ৰাজকুমাৰী?

—অপৰিচিত, তথাপি অহুমান কৰিছোঁ।

—কোন?

—বোধহয় ইক্ষাকুগোৱৰ মহাবল পৰীক্ষিৎ। শুনিছোঁ তেওঁ হেনো আজি যুগয়ালে ওলাইছে।

স্মবিনীতা বিস্মত হৈ পৰে আৰু অলপ পিচত শ্ৰদ্ধাপুত স্বৰে প্ৰশ্ন কৰে— ইক্ষাকুগোৱৰ পৰীক্ষিৎ, অযোধ্যাপতি, পৰম প্ৰজাবৎসল, মহাবদাগ্ৰ, ভীতিজন ৰক্ষক, আৰ্তজন শৰণ সেই ইক্ষাকু?

হাঁহে স্মশোভনাই—ওঁ কিংকৰী, স্মৰেদ্ৰ সম পৰা- ক্ৰান্ত ইক্ষাকুতিলক পৰীক্ষিৎ। সেয়া চোঁৱা, ধনুৰ্বান আৰু তুণেৰে সজ্জিত, ককালত বিলম্বিত দীৰ্ঘ তৰো- ৱালৰে সেইয়া পৰীক্ষিত। কিন্তু..... কিন্তু তোমাক হুনাই আৰ্চাৰিত কৰিব খোজা নাই স্মবিনীতা। তুমি

মুখী, ডুমি দাসী মাত্ৰ, কল্পনাও কবিৰ নেত্ৰাৰা তুমি
—সেই ধৰুৱানতুগীৰে সজ্জিত পৰাক্ৰান্ত পুৰুষ হৃদয়ক
মাথো এটি কটাক্ষতে চূৰ্ণ কৰি দিয়াত কিমান তৃপ্ত
আছে !

কিংকৰী স্মিৰনীতা সন্ন্যস্ত হৈ স্মশোভনাৰ হাতত
ধৰে—নিবৃত্ত হোৱা বাজতনয়া । বহুত কৰিছা—তোমাৰ
ছলনাময় প্ৰণয় পাশত বহু ভগ্ন হৃদয় নুপতিৰ জীৱনৰ
সমস্ত সুখ শেষ কৰিছা । কিন্তু.....প্ৰজাপ্ৰিয় ইক্ষাকুৰ
সৰ্বনাশ আৰু নকৰিবা দেবী ।

এটি প্ৰগলভ হাঁহিৰে কিংকৰীৰ হাত দুখনি একুৱাই
আঁতৰি যায় স্মশোভনা লতাবাতিকাৰ মাজৰ পৰা ।
অশ্ৰুসিক্ত নেত্ৰেৰে তলমূৰাটক বহি বয় স্মিৰনীতা ।
স্মশোভনা অদৃশ্য হৈ যায় । লতাবাতিকাৰ নিভৃতৰ
পৰা মণ্ডুকৰাজৰ শৈবালবৰ্ণ প্ৰসাদ কক্ষলৈ একাকিনী
উলটি আহে স্মিৰনীতা ।

মনোমোহা কানন । সৰোবৰৰ জলেৰে পিয়াহ দূৰ
কৰিলে পৰীক্ষণে ; ছুড়ালি মান পত্নীৰ কোমল ঠাৰি
তুলি আনি খুৱালে ক্লান্ত অশ্বক । তাৰ পিচত এজুপি
বকুল গছৰ ছাঁত শুই পৰিল বজা পৰীক্ষণ ।

পৰীক্ষণৰ সুখতন্না ভাঙি যায় আঁচৰে । উৎকৰ্ণ
হৈ বহি পৰে পৰীক্ষণ । বীণাৰ মধুশৱদ শুনিবলৈ
পায় যুৱকে । সেই বীণতন্ত্ৰি ৰংকাৰ যেন গোটেই
বনস্থলীৰ বতাহে বতাহে ভাহি উঠিছে । খিয় হ'ল
বজা পৰীক্ষণ । বনস্থলীৰ প্ৰতিভোপা তৰুতললৈ
লক্ষ ৰাখি সন্ধান কৰি গ'ল । অৱশেষত দেখে—
সৰোবৰ প্ৰান্তৰ শিলনিৰ ওপৰত বহি থকা এগৰাকী
নাৰী । চৰণ দুখনিৰে, সৰোবৰ সলিলৰ ফুলি উঠা
পত্নীৰাশিক মুছল আঘাতেৰে আন্দোলিত কৰি যেন
উচ্ছল যৌৱনৰ অভিমান লীলায়িত কৰিছে । হাতত
থকা বীণৰ তাঁৰৰ ওপৰত চম্পাকলি আঙুলিৰ মধুৰ
পৰশণ..... ।

মুগ্ধ দৃষ্টিৰে চাই বয় বজা পৰীক্ষণ । সেয়া কি

মানবমান্দীনীৰে মুক্তি ? অথবা প্ৰযুক্তা বনজী ? কিম্বা
সেই সৰোবৰৰে জলকুঁৱৰী ?

আগবাঢ়ে পৰীক্ষণ । সমুখাবৰ্তী হয় । হঠাৎ
কঠকঠ হয় অপৰিচিতা নাৰীৰ । দুজনৰ দৃষ্টি দুজনৰ
ওপৰত । উপলব্ধি কৰিলে পৰীক্ষণে চন্দ্ৰোপলৰ
ৰশ্মিতকৈয়ো কিমান শান্ত ও স্নিগ্ধ সেই দুজনৰ তাৰকা
জুৰি ।

পৰীক্ষণ—পৰিচয় দিয়া এগাকী ।

—মোৰ পৰিচয় মই নেজানো ।

—তোমাৰ পিতৃ—আই—দেশ ?

—একোৱেই নেজানো । মোৰ পৰিচয় ময়েই ।

তাৰ বাহিৰে অশ্ৰু কোনো পৰিচয় নাই মোৰ । পৰীক্ষণ
দুখনি নীৰৱ হয় । প্ৰশ্ন কৰে স্মিৰনীতাই—কি
চাইছে গুণবান ?

—চাইছোঁ তোমাকেই ; তুমি বিপ্লয় কিম্বা বিপ্লম ।

—আপুনি কোন ?

—মই ইক্ষাকুৰাজ পৰীক্ষণ ।

—তেন্তে যাওক নুপতি । বনলীলা এই পৰিচয়-
হীনাৰ ওচৰত কোনো প্ৰয়োজন নাই আপোনাৰ ।

—আছে প্ৰয়োজন ।

—কি ?

—নুপতিৰ সুখ সুলভ মণিময় ভৱনলৈ তোমাক
নিদ খোজোঁ । এই জীৱনে তোমাক শোভা দান
কৰা নাই সুনয়না ।

—বুজিলো । ৰাজকৰ্ত্তব্য কৰিব বিচাৰিছে আপুনি ।

কিন্তু ৰাজকীয় উপকাৰৰ প্ৰতি মোৰ কোনো আৰ্জিত
নাই নুপতি ।

ক্ষণিক নিৰুত্তৰ হয় বজা পৰীক্ষণ । হুচকুৰ দৃষ্টি
নিবিড় হৈ পৰে । এইবাৰ প্ৰেমবিহ্বল কঠকঠৰে আহ্বান
কৰে— মণিময় ভৱনলৈ নহয় মোৰ মনোভৱ ভৱনলৈ
আহাঁ স্তম্ভক । প্ৰণয়দানেৰে ধন্য কৰা জীৱন
মোৰ ।

সপ্তস্বৰাধীন হাতত লৈ থিয় হয় নাৰী— এটি
অক্ষীকাৰ বিচাৰেণী নৃপতি ।

—কোঁৱা ।

—আপুনি যেন মোক আৰু কোনো দিনেই সৰোবৰ
সলিলৰ কাষৰলৈ নানে ।

—কিয় ?

—অভিশাপ আছে মোৰ জীৱনত । যদি আৰু
কোনো দিনেই সৰোবৰ সলিলত আত্মছাঁয়া প্ৰতিবিম্বিত
হয় সেই দিনাই মই দৃষ্টি অগোচৰ হৈ যাম প্ৰিয় ;
মোৰ মৃত্যু হ'ব সিদিনাই ।

—অভিশাপৰ শঙ্কা দূৰ কৰা সুযোবনা । তুমি চিৰ-
কাল মোৰ প্ৰমোদ-ভৱনত ক্ষান্তিহীন উৎসৱৰ চিৰক্ষণৰ
নায়িকা হৈ ৰ'বা । কোনো সৰোবৰ সান্নিধ্যলৈ অহাৰ
দূৰ্ভাগ্য নাহে তোমাৰ ।

তাৰপিচত প্ৰমোদভৱনৰ মাজত পৰীক্ষিত প্ৰণয়া-
কুল জীৱনৰ প্ৰতি দিন-যামিনীৰ মুহূৰ্তবোৰ সুশোভনাৰ
নৃত্য, গীত, লাস্যঃ বিহ্বল হৈ থাকে । এই দৰেই
এদিনৰ কথা— সেইদিনা বহাগী সন্ধিয়াৰ প্ৰথম প্ৰহৰত
পুণিমাৰ জোনাকবোৰ সিঁচ পৰিছিল প্ৰমোদভৱনৰ
মঞ্জিয়াই-মঞ্জিয়াই । সেইদিনা মণিদীপ আৰু নজলালে
পৰীক্ষিতয়ে । শাস্ত জ্যেষ্ঠস্নানলোকত প্ৰমোদসঙ্কনী
সেই মেঘাৱতী নাৰীৰ মুখে মুগ্ধ নয়ন মেলি চাই
ৰ'ল নৃপতিয়ে । অশুভৰ কৰিলে পৰীক্ষিতয়ে যেন আকা-
শৰ সেই জ্ঞানচ্ছবিৰ দৰেই এইখন মুখচ্ছবিও কম
সুন্দৰ নহয় । পূৰ্ণচন্দ্ৰৰ মাজত যুগবেখাৰ দৰে এই
সুন্দৰী নাৰীৰ কপালতো কেশমালাৰ একেই ছাঁয়ালেখা
অঙ্কিত ।

সয়তনে কপালৰ কেশমালাৰ ওপৰত হাত দুখনি
ফুৰাই দিয়ে পৰীক্ষিতয়ে । তাৰ পিচত আবেগ-আকুল
হৃদয়েৰে আহ্বান কৰে পৰীক্ষিতয়ে—প্ৰিয়া ! প্ৰমদা
নাৰীৰ চকুযুৰি মণিদীপৰ দৰে হঠাৎ প্ৰখৰ হৈ উঠে ।

—কি কব খুজিছে ৰাজ্যাধিপতি ?

—তুমি মোৰ মনোভৱ ভৱনৰে নায়িকা নোহোৱা
প্ৰিয়তমা, তুমি মোৰ জীৱন ভৱনৰো অন্তৰতমা । মোৰ
কামনাৰ আকুলতাৰ মাজত অতদিনৰ পৰা এক প্ৰেম-
সুন্দৰ প্ৰদীপ জ্বলি উঠিছে । সেইহে মণিদীপ স্তম্ভ
যোৱাৰ পিচতো মাথোঁ হৃদয়ৰেই দেখিছোঁ— তুমি
কতনা সুন্দৰ ।

কৌতুকিনীৰ গুঁঠ দুটি স্তম্ভিত হৈ উঠে । অতদিনে
বেচ, আন্তৰিক হৈ পৰিছে ৰজা পৰীক্ষিত । প্ৰমদা-
তনুবিলাসী নৃপতিৰ আকাঙ্ক্ষা আন্তৰিক প্ৰেমলৈ প্ৰসা-
ৰিত হৈছে । এক অপৰিচিতা নাৰীক হৃদয়দানেৰে
চিৰজীৱনৰ আপোন কৰি লব বিচাৰিছে পৰীক্ষিতৰ
অন্তৰে ।

হঠাৎ পৰীক্ষিতৰ দুবাহুত ধৰি প্ৰমদা নাৰীয়ে
আবেগাকুল কঠেৰে কৈ উঠে— মধু জোনাক সৰা এই
বহাগী সন্ধিয়া বেলাত আজি ঘৰত মন নবহে প্ৰিয় ।
আপোনাৰ কাননলে যাওঁ ৰ'লক ।

কাননৰ এটি সৰোবৰ প্ৰান্তত আহি থিয় হয় ৰজা
পৰীক্ষিত ও কন্যা সুশোভনা । পত্নমণিয়ে পোহৰ মেলা
সৰোবৰ সলিলত, এক উৎফুল্লা কলহংসীৰ দৰে মহা
হৰ্ষে পানীত নামে সুশোভনা । কেই মুহূৰ্তমান নীৰৱে
থকাৰ পিচতে সুশোভনাৰ দৃষ্টি হৈ গ'ল বেদনাবিষয় ।

—মোক এই সৰোবৰ প্ৰান্তলৈ কিয় আনিলে ইক্ষাকু-
ৰাজ ; প্ৰশ্ন কৰে সুশোভনাই ।

—তোমাৰ ইচ্ছাতে প্ৰিয়া ।

—আপোনাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি স্বৰূপ কৰক ৰজা ।

—প্ৰতিশ্ৰুতি ? চমকি উঠে নৃপতি ।

সুশোভনা— আপুনি ভুল কৰি মোক মোৰ মৃত্যুৰ
সান্নিধ্যলৈ লৈ আনিব নৃপতি । সলিলবক্ষত মোৰ
প্ৰতিচ্ছবি স্তম্ভিত । এতিয়া মোক বিদায় দিবলৈ
সাজু হওক ।

পৰীক্ষিত— তোমাক বিদায় দিব নোৱাৰোঁ
প্ৰিয়তমা ; এই জীৱনত নোৱাৰোঁ । এইয়া মোৰ ভগ্ন

হৃদয়ৰ আৰ্তনাদ নহয়, অসহায় বিলাপ নহয়, সঙ্কল্পত কঠিন এক বলিষ্ঠৰ দৃঢ় কঠম্বৰ।

চৰ্মকি উঠে স্মশোভনা। জীৱনত যেন এইয়া প্ৰথম শঙ্কাতুৰা হৈ উঠে শঙ্কাহীনা কৌতুকিনীৰ প্ৰাণ।

স্মশোভনা— আৰু ভুল নকৰিব দেৱ। দৈব অভিশাপৰ ওপৰত অযথা শক্তি প্ৰয়োগ নকৰিব নুপতি।

পৰীক্ষা— সঁচাই অভিশাপ নে অভিশাপৰ ছন্দনা ?

প্ৰশ্ন শুনি স্মশোভনাৰ বুকুৰ ভিতৰৰ নিশ্বাসখিনি যেন হঠাৎ ভীৰুতাৰ বেদনাত কঁপি উঠে। পৰীক্ষা আগবাঢ়ি যায় স্মশোভনাৰ সন্মুখলৈ।

— আহা প্ৰিয়া, বাহুবন্ধনত তোমাক বক্ষ্যালগ্ন কৰোঁ। চাওঁ কোন অভিশাপৰ প্ৰেতে তোমাৰ প্ৰাণ হাবিব পাৰে।

সভয়ে আঁতৰি যায় স্মশোভনা। অন্ববোধ কৰোঁ বজা পৰীক্ষা কাষলৈ নাহিব। মোক এই স্থানত নিৰলে থাকিবলে দিয়ক।

পৰীক্ষা— কিমান সময় ?

স্মশোভনা— কেইটিমান মুহূৰ্ত।

পৰীক্ষা— কিয় ?

স্মশোভনা— বিচাৰ কৰিব খোজোঁ ; এই অভিশাপ সঁচাই কি মিছা কৌতুক। বিশ্বাস কৰিব খুজিছোঁ কি সঁচাই শেষ হৈছে মোৰ অভিশাপৰ দিন। সৰোবৰ প্ৰান্তৰ এই নিৰ্জনতাত মাথোঁ কিছুবেলি মোক প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ সুবিধা দিয়ক প্ৰিয়। আপোনাৰে প্ৰাৰ্থনা।

নাৰীৰ এই কৰুণ অন্ববোধৰ মৰ্যাদা ৰাখিলে নুপতিয়ে। সৰোবৰ পাৰৰ পৰা কাননৰ আন্তৰ্ভালৰ ছায়াত জিৰালেহি পৰীক্ষায়ে। আমগছ জুপিৰ পাতৰ মাজেৰে সৰ্বকি অহা জোনাকবোৰে পৰীক্ষাৰ কঁপালত বেধা আঁকি দিলে। মন্ত কোকিলৰ মিঠা মাতেৰে ধৰণী সংস্পীতময় হৈ আছিল যদিও মনৰ উদ্বেগ

পাহৰিব পৰা নাছিল পৰীক্ষায়ে। সঁচাই কি কোনো অভিশাপৰ কৌতুকেৰে এই বহাগী মধু যামিনীৰ জোনাকবোৰে তেওঁৰ জীৱনত প্ৰিয়াহীন শূণ্যতাৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ আহিছে ? আৰু উদ্বেগ অসম্ব হ'ল পৰীক্ষিতৰ। পিচ মুহূৰ্ততেই বিজুলী সঞ্চাবে আহি সৰোবৰ প্ৰান্ত পায়হি। প্ৰিয়া—।

মাতিলৈ গৈ আৰ্তনাদ কৰি উঠে পৰীক্ষায়ে। শূণ্য ও নিৰ্জন সেই সৰোবৰ পাৰত কোনো প্ৰাৰ্থনাৰ মূৰ্ত্তি নাই। পৰীক্ষিতৰ হৃচকুৰে স্মতীকৃতাবে চাৰিও-দিনৰ শূণ্যতা ভেদি গৈ থাকে। সৰোবৰৰ জলৰাশিলৈ চাই বয়। সন্দেহ হয় জানোচা সৰোবৰৰ জলৰাশিয়েই তেওঁৰ একান্ত প্ৰিয়াক প্ৰাস কৰিছে ; লগে লগেই দেখিবলৈ পালে সৰোবৰ ইপ্ৰান্তে যেন এক যুতা কলহংসীৰ জ্যোত্সালিপ্ত দেহপিণ্ড পানীত উপাঙি আছে আৰু কিছুমান প্ৰেতচ্ছায়া আহি সেই মুহূৰ্তৰ মাজতে সেই স্মশোভনা যুতদেহ ডাঙি লৈ গ'ল।

বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰিলে, পৰীক্ষায়ে। সমস্ত ঘটনা ও দৃশ্যবোৰৰ প্ৰতি সন্দেহ হ'ল। সকলোবোৰেই যেন তেওঁৰ উদ্বিগ্ন মনৰ বিলম্ব, ব্যাখ্যাত দৃষ্টিৰ প্ৰহেলিকা।

প্ৰান্ত ও কাননৰ সকলোতে চলাথ কৰিও ক'তো সেই নাৰীমূৰ্ত্তিৰ সন্ধান নেপালে পৰীক্ষায়ে। ভীষণ হতাশাবে তেওঁৰ শূণ্য, বিষন্ন ও দীপহীন মণিভৱনলে ঘূৰি আহে নুপতি। হৃচকুৰে অবিৰল অক্ষুধাৰা বাৰ্গিৰ থাকে।

পুনৰ্বাৰ উপবনৰ পথত ভৰি দিয়ে বজাই। হঠাৎ যেন দেখে এটি ছায়ী মূৰ্ত্তি বৃক্ষান্তৰালত যেন থিয় দি আছে, গোপনে। পৰীক্ষিতৰ উত্তত তবোৱাল আগবাঢ়ে ছায়ীমূৰ্ত্তিৰ পিনলৈ। স্পষ্ট মনিব নোৱাৰিলে নুপতিয়ে। সেই ছায়ীমূৰ্ত্তিও লৰিৰ সজিল প্ৰৱাহৰ মাজত ডুব দি অদৃশ্য হৈ গ'ল— নিমিষতে। তথাপি কিছু চিনিলে নুপতিয়ে ; সেই ছায়ীমূৰ্ত্তি এক মণুক।

সেইদিনা, প্ৰথমদিনৰ বাবে মণ্ডুকৰাজৰ শৈবালবৰ্ণ শিলানিকেতনৰ কক্ষত ৰাজতনয়াৰ ভাৰিৰ নেপুৰ আগৰদৰে চঞ্চল হৈ তুঠিল। সফল অভিসাৰৰ আনন্দখিনিও সূৰাৰ পিয়লাত বিভোৰ হৈ তুঠিল। কপট অভিসাৰিকা সূশোভনা যেন কণ্টকবিদ্ধ চৰণেৰে উলটি আহিছে।

আবেলি। মণ্ডুক জনপদৰ বতাহখিনি হঠাৎ হাহাঁকাৰ ও পীৰিত হৈ উঠিল। প্ৰসাদ-কক্ষৰ ছুৰাৰ-দলিত থিয় হৈ এই অদ্ভুত কোলাহলৰ বৃজ লব খুঁজিলে সূশোভনাই। কিন্তু নোৱাৰিলে।

—এইয়া কি নতুন সৰ্বনাশ কৰি আহিছাঁ ৰাজকন্ডা ?

এইবাৰ বাহিৰত নহয় কক্ষৰ ভিতৰতে আৰ্ত কণ্ঠস্বৰৰ ধিক্কাৰ শুনি চমকি উঠিল সূশোভনা। মুখ ফিৰাই চাই দেখে কটুভাষিণী কিংকৰী সূবিনীতা আহি উপস্থিত। সূশোভনাৰ কঠয়ো কটুস্বৰে প্ৰশ্ন কৰে— কি হৈছে কিংকৰী ?

—পৰাক্ৰান্ত পৰীক্ষণে মণ্ডুক জনপদ আক্ৰমণ কৰিছে। শত শত মণ্ডুক প্ৰাণ নাশ কৰিছে। ৰাজ্যৰ প্ৰজাই আৰ্তনাদ কৰিছে, ৰজা আয়ুৰ তুচকুৰে চকুপানী টুকিছে। কি নতুন কোতুক স্মৰ্ত মন্ত হৈ এই সৰ্বনাশ কৰিলা নিৰ্মমা ? পৰাক্ৰান্ত পৰীক্ষণতৰ ওচৰত কিয় নিজৰ পৰিচয় প্ৰকট কৰি আহিছা কপটিনী ?

—মিছা অভিযোগ নানিবা বিমূঢ়া। নিমিষৰ ভুলতো নুপতি পৰীক্ষণতক মই মোৰ পৰিচয় দান কৰা নাই।

কিংকৰী সূবিনীতা অশ্ৰুস্ত হয়। —মোৰ সংশয় মাৰ্জনা কৰা ৰাজপুত্ৰী। কিন্তু……।

—কিন্তু কি ?

—কিন্তু কিয় ভাৰি নেপাওঁ, মহাচেতা পৰীক্ষণে অকাৰণে অবৈৰী মণ্ডুকজাতিৰ বিনাশ সাধনত প্ৰমত্ত হৈ উঠিল। ……মই ৰজাৰ কাষলৈ যাওঁ কুমাৰী।

যেন মণ্ডুকৰাজক এই বাৰ্তাৰ বিলাবৰ বাবে ব্যস্ত ভাৰে আঁতৰি যায় সূবিনীতা।

কক্ষৰ বতায়ন পথত নিশকে থিয় হৈ ৰয় সূশোভনা। নিশ্ৰভ হৈ আহিছে অপৰাঙ্ক সূকষ। হঠাৎ নিজে নিজেই হাঁহি উঠিল সূশোভনা। জীৰ্ণ পত্ৰালিৰ আবৰ্জনাৰ দৰেই এই মিছা দুঃচিন্তাৰ ভাৰ মনৰ পৰা দূৰলৈ নিক্ষেপ কৰি দিলে। দীপৰ শিখা জ্বলি উঠে, সূৰাৰ পিয়লাত ওঁঠ ছটি মন্ত হৈ যায়।

—ৰাজকুমাৰী।

সূবিনীতা আহে। বিবক্ত ভাৰে ব্ৰূক্ষেপ কৰি সূশোভনাই কয়— আকৌ কি দুৰ্বাৰ্ত্তা আনিছা স্মুখী ?

—দুৰ্বাৰ্ত্তাই আনিছে। সূব্ৰতা ৰাজকুমাৰী। তোমাৰ ছলনা পাহৰিছে ৰজা পৰীক্ষণে কিন্তু মণ্ডুকজাতিৰ দুৰ্ভাগ্য কোনে পাহৰিব ? দৈবৰ ইচ্ছিতত তোমাৰ অপৰাধ আজি জাতীয় অপৰাধ হৈ ধৰা দিছে।

ভ্ৰুকটি কৰে সূশোভনাই— এই কথাৰ অৰ্থ ?

নুপতি পৰীক্ষণে হুতমুখে জনাইছে, দৈব অভিগাপে ভীতিপ্ৰস্তা তেওঁৰ প্ৰিয়তমা যেতিয়া মুৰ্ছিতা হৈ সৰোবৰ পানীত ভাহি আছিল, সেই সময়ত দুৰাশ্বা মণ্ডুকবোৰে চন্দ্ৰোপলপ্ৰভাসময়িতা তেওঁৰ জীৱনবাঞ্ছিতা নাৰীক হত্যা কৰিছে। তেওঁ নিজ চকুৰে এজন মণ্ডুকক পলোৱা অৱস্থাত দেখিছেও।

হাতত ধৰি থকা সপ্তস্বৰাধিনৰ তাঁৰবোৰৰ ওপৰত মধুপবশ বুলাই বুলাই সূশোভনাই কয়— তোমাৰ সূবৰ্ত্তা শুনি আশ্বস্ত হ'লো কিংকৰী।

—আশ্বস্ত ?

—ওঁ। আশ্বস্ত ও আনন্দিত। এই ছনয়নৰ চাৱনিত্তে, এই দুই ওঁঠৰ মধুৰ হাঁহিত্তে, এই মিঠা মুখৰ এটি চুমাৰ ছলনাতে প্ৰথৰ বুদ্ধিঘীপ্ত পৰাক্ৰান্ত পৰীক্ষণও কত মূৰ্খ হৈ গৈছে।

—তুমি সফল হৈছা কোতুকিনী নাৰী। কিন্তু তোমাৰ প্ৰেমিক যে আজিও তোমাৰ বিচ্ছেদৰ ছুখতেই

ক'ত নিষ্ঠুৰ হৈ নিৰীহৰ তেজেৰে ভয়াবহ উৎসৱ পাতিছে। তাৰ বাবে অকণিও দুখ নাই তোমাৰ? এই অগ্নিদেহী দীপশিখাবো হৃদয় আছে; তোমাৰ নাই ৰাজকুমাৰী।

কিংকৰী স্মবিনীতা আঁতৰি পৰে।

সন্ধ্যা নামে গাঢ়তৰা হৈ। অশ্বেষপুৰ আজি অন্ধকাৰ। দুৱাৰদলিত আহি থিয় হৈ বয় স্মশোভনা আৰু চাই থাকে জনপদপৰিখাৰ প্ৰান্তৰ শত্ৰু শিবিৰত জ্বলি থকা প্ৰদীপবোৰলৈ। শুনে স্মশোভনাই, শত্ৰুৰ খড়্গাঘাতত ছিন্নদেহী প্ৰজাৰ যুত্থানাদ কৰণ হৈ সন্ধ্যাকাশত ভাহি উঠা।

বাতায়ন পথৰ পৰা আঁতৰি আহে স্মশোভনা। কক্ষৰ দীপশিখাই যেন বাহিৰৰ ভয়াল অন্ধকাৰবোৰ খেদি পথাইছে। কিন্তু আজি যেন একাৰবোৰৰ মাজতেই থাকিবৰ মন গ'ল স্মশোভনাৰ।

আকৌ আৰ্তনাদ শুনা গ'ল। এইবাৰ চমকি উঠে স্মশোভনা। যেন নিজৰ বক্ষত আহি আঘাত কৰিছেহি সেই যত' মৰ্মভেদী ধ্বনি, যত' নিৰপবাধ প্ৰাণৰ বিলাপবোৰে। অস্ব স্ব সেই বিলাপ। দীপশিখা হুমাই দি কক্ষৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহি উচ্চস্বৰে চিঞৰি উঠে— স্মবিনীতা!

কক্ষান্তৰৰ পৰা লৱৰি আহে কিংকৰী স্মবিনীতা। সম্ভ্ৰু কঠেৰে কয়— আজ্ঞা কৰা কুমাৰী।

স্মশোভনা—আজ্ঞা কৰিছোঁ এই মুহূৰ্ত্তেই শত্ৰু শিবিৰলৈ হুত প্ৰেৰণ কৰা। জনাই দিয়া যে কোনো মণ্ডুকে তেওঁৰ আকাঙ্ক্ষাৰ নাৰীক নিধন কৰা নাই। জনাই দিয়া, সেই নাৰী হ'ল মণ্ডুকৰাজ হুহিতা স্মশোভনা; যি এই প্ৰসাদতে তাইৰ মনৰ সকলো স্মল লৈ এতিয়াও জীয়াই আছে। ছল প্ৰণয়ত মুগ্ধ, মূৰ্খ ও উন্মদ নৃপতিক এই সংহাৰৰ উৎসৱ স্ফান্ত কৰি গুচি যাবলৈ কোঁৱা।

স্মবিনীতা—জনোৱাই দিয়া হৈছে ৰাজকন্যা। স্বয়ং

মণ্ডুকৰাজ আয়ুয়েই ব্ৰাহ্মণবেশে পৰীক্ষিতৰ শিবিৰলৈ গৈ উক্ত কথা বৰ্ণাই আহিছে।

স্মশোভনা ত্ৰস্ত হয়। ছনয়নৰ দৃষ্টি যেন হঠাৎ উদাস আৰু কৰণ হৈ যায়। স্মশোভনাই হাঁহে শাস্ত ভাৱে—শুনি স্মখী হ'লো। পিতা ইমান দিনৰ পিচত মোৰ ওপৰত নিৰ্মম হব পাৰিছে। ভাৱি ভাল লাগিছে যে পিতাই আজি প্ৰজাক উন্মত্ত পৰীক্ষিতৰ আক্ৰমণৰ পৰা সৰুৱাইছে। এক নিৰ্বেৰোধ প্ৰেমিক আজি ছল-সৰ্বস্ব কপটিনীক ঘৃণা কৰি গুচি যাব আৰু মইও সেই মুঢ়ৰ প্ৰেমৰ প্ৰাসৰ পৰা মুক্তি পালোঁ।

কিংকৰী স্মবিনীতাৰ হুচকু হঠাৎ সেমেকি উঠে— প্ৰজা বাৰিছে ৰাজকুমাৰী, কিন্তু তুমি…… ?

স্মশোভনা—কি ?

স্মবিনীতা—প্ৰেমিক পৰীক্ষিতে প্ৰতীক্ষাৰ দীপ জ্বলি এতিয়াও তোমাৰ আশাতে বৈ আছে।

চিঞৰি উঠে স্মশোভনাই— নাই, হব নোৱাৰে। ইমান ভয়ঙ্কৰ আশাৰ কথা উচ্চাৰণ নকৰিবা কিংকৰী। সেই অচেতন জনক জনাই দিয়া যে আয়ুৰ্দ্দিনী স্মশোভনাৰ হৃদয় নাই। হৃদয় দান কৰি পুৰুষৰ ভাৰ্য্যা হব নেজানে স্মশোভনাই। স্মশোভনাক পাহৰি এই মুহূৰ্ত্তেই তেওঁক ইয়াৰ পৰা যাবলৈ কৈ দিয়া।

স্মবিনীতা—যদি তথাপিভো তেওঁ ঘৃণা কৰিব নোৱাৰে তোমাক ? তেতিয়া ?

নিৰন্তৰ হয় স্মশোভনা। নীৰৱে দীপশিখাৰ পিনলে চাই বয়। তাৰ পিচত কৈ উঠে— তেস্তে তেওঁৰ মনত ঘৃণাৰ সৃষ্টি কৰি দিয়া। নাৰী ধৰ্ম্ম-দ্রোহিনী, কোতুকিনী নাৰীৰ গোপন জীৱনৰ সকলো ইতিহাস তেওঁক জনাই দিয়া। স্মশোভনাৰ অপয়শ ৰচিত হওক ত্ৰিভুবনত। জানক পৰীক্ষিত্যে—মণ্ডুক-ৰাজ আয়ুৰ চক্ৰোপলপ্ৰভাসমষ্টিতা তনয়া হ'ল এক বহু বলভা পৰপূৰ্বাৱস্থা নাৰী।

অক্ষয়সজ্জ নেত্ৰে কিংকৰীয়ে কৈ উঠে—অতপৰে

বোধকৰো সেই কথাও জানিব পাৰিছে বজা পৰীক্ষিত্তে কুমাৰী— ।

আৰ্ত্তস্বৰে সোধে স্মশোভনাই— কেনেকৈ ?

স্মবিনীতা— পিতা আজি তোমাৰ ওপৰত সঁচাই অতি নিৰ্ম্মম হৈছে কুমাৰী; তেওঁ নিজে অমাত্য বৰ্গৰ সতে শত্ৰুশিবিবলৈ গৈ নিজ তনয়াৰ অপকীৰ্ত্তিৰ কথা বৰ্ণাই আহিছে । কিয়নো তোমাৰ প্ৰণয়মোহৰ পৰা মুক্ত কৰাৰ দ্বিতীয় কোনো পথ নাছিল মহা-তেজী পৰীক্ষিত্তক ।

তলমুৱাকৈ আঁতাৰ যায় স্মবিনীতা ।

স্মৰাৰ পিয়লাৰ পৰিপূৰ্ণ পাত্ৰটিত নীল তৰজৰ বুদ্ধ বুদ্ধ বোৰ জলমলি বয় । আজি অতদিনৰ পিচত স্মশোভনাৰ জীৱনৰ শেষ অভিসাৰৰ লগ্ন আহি দেখা দিছেহি । ওপৰত আকাশখনি তৰাৰে ছানি ধৰিছে । সন্ধ্যাপূজাৰ ফুলবোৰ যেন এতিয়াও তলভাৰি আছে । সঁচা—এয়েতো শুই পৰাৰ সময় ।

অপযশ ৰটিত হৈ গৈছে । জগতৰ কোনো অন্ধইও এই ৰঙ্গময়ী কপটিনীক নিচিনি নেথাকে । অতদিনৰ সকলো গৰ্ব্ব, সকলো উল্লাস আৰু সকলো স্মযোগ হেৰাই গৈ শূন্য হৈ গ'ল জীৱন । যুতুতো হৈয়েই গৈছে । তেন্তে আৰু যুতু কিয় ? এটি ঘৃণাৰ কাহিনী হৈ এই পৃথিৱীত জীয়াই থকাৰ কোনো অৰ্থ নাই । ভয়ঙ্কৰী হৃদয়হীনা এই ৰূপসীক এইবাৰ ঘীণ কৰি আঁতাৰ যাব পাৰিব পৰীক্ষিত্তে ।

গৰলৰ পাত্ৰটি লৈ চাই-চাই ত্বৰাত হৈ উঠে স্মশোভনাৰ ওঁট ছুটি । পাত্ৰ হাতত তুলি লবলে উত্থত হয় স্মশোভনা ।

—ৰাজনন্দিনী ।

কিংকৰাৰ আহ্বান শুনি ঘূৰি চাই স্মশোভনাই ।

স্মবিনীতা— পৰীক্ষিত্তৰ পৰা বাৰ্তাৰ আহিছে ৰাজকুমাৰী ।

—কি ?

—তেওঁৰ তোমাৰ আশাত, এতিয়াও ।

—সেয়া জানো সম্ভৱ ?

—ওঁ, সত্য ।

তেওঁ জানো জনা নাই মই যে চৰিত্ৰহীনা ?

—সকলো শুনিছে ।

এইবাৰ গৰল পাত্ৰটি ভুতলত থৈ ঠিয় হয় স্মশোভনা । বাতায়নৰ কাষলে যায়, দেখে—শত্ৰুৰ শিবিবত এটি প্ৰদীপ জ্বলি আছে; অতি ধীৰ, স্থিৰ, শান্ত ও নিশ্চিন্ত তাৰ শিখা ।

বোবা চাৱনিৰে চাই থাকে স্মশোভনাই । শত্ৰু শিবিবত প্ৰজ্বলিত সেই দ্বীপ্তিয়ে যেন স্মশোভনাৰ অন্তৰৰ অন্ধকাৰক আহি আজি স্পৰ্শ কৰিলেহি । আগিছে হৃদয়, যেন—মৰু অন্ধকাৰৰ গভীৰতাত এপাহ নৰ-মল্লিকা ফুলিল । আৰু, সেই জাগৰণৰ বিস্ময়তাত আপোন আবেগে স্মশোভনাৰ মুহু কস্পিত ওঁট ছুটি ভেদ কৰি এলানি কথা ফুটি উঠিল— কি স্মন্দৰ শত্ৰু তুমি !

কিংকৰী স্মবিনীতা চৰ্মকি উঠে । প্ৰশ্ন কৰে—

—কি কৈছাঁ ৰাজকুমাৰী ?

স্মবিনীতাৰ ওচৰলে ধীৰে ধীৰে আঙুৱাই আহে স্মশোভনা—আজি মোৰ জীৱনলে শেষ অভিসাৰৰ লগ্ন আহিছে স্মবিনীতা । সজোঁৱা কিংকৰী, আৰু স্মযোগ নেপাবা নহ'লে ।

যেন এক নতুন আকাশৰ শ্ৰাবণী মেঘৰ বেদনাৰ জ্বলেৰে ঢৌত এপাহ নতুন শেৰালি— স্মশোভনাৰ অশ্ৰুপ্লুত সেই স্মন্দৰ মুখনি দেখি আচৰিত হৈ যায় স্মবিনীতা । সত্যয়ে প্ৰশ্ন কৰে—

—কোন যোৱা ৰাজকণা ?

স্মশোভনা—সেই স্মন্দৰ ও মহান শত্ৰুজনাৰ কাষলে ।

বিস্মিতস্বৰে সোধে স্মবিনীতাই—কি বেশে সজাওঁ ?

স্মশোভনা—কইনা বেশে ।

অৰ্কেন্দু বৰুৱা

কাৰ্বিসকলৰ ফকৰা যোজনা

‘কাৰ্বি’ সকল বুলিলে যি জাতিৰ মানুহ সকলক বুজায়, মিকিৰ সকল বুলিলেও সেই জাতিৰ মানুহসকলকেই বুজায়। অৰ্থাৎ কাৰ্বি মানে মিকিৰ। মিকিৰ সকলে নিজৰ সমাজত বা মিকিৰ পাহৰৰ ভিতৰত নিজকে কাৰ্বি বা “আল্লোং” হিচাবে ৰাখে আৰু পৰিচয় দিয়ে। কিন্তু তেওঁলোকে মিকিৰ পাহৰৰ পৰা বাহিৰলৈ গ’লেই নিজকে কাৰ্বি বা আল্লোং এৰি মিকিৰ হিচাবে পৰিচয় দিব লগা হয়। কাৰ্বিসকলক মিকিৰ বুলি কোৱাৰ এটা সাধুকথাৰ দৰে মিঠা সংলাপ আছে। ঠাইৰ অভাৱত দিব পৰা নহল। অশ্রুজাতিয়ে কাৰ্বিসকলক দিয়া নাম ‘মিকিৰ’ শব্দটো, চমুটেক কৈ থলো। কিন্তু ই মিকিৰৰ শব্দও নহয়, আৰু অশ্রু জাতিৰ শব্দও নহয়।

কাৰ্বিসকলৰ সমাজতো বহুত লোক সাহিত্য আছে। লোকসাহিত্যসমূহৰ ভিতৰত সাধুকথা, গীত-গাঁত, নিয়ম-কানুন আৰু ফকৰা-যোজনা আদিয়েই প্ৰধান। মিকিৰৰ লোক-সাহিত্যসমূহ অপ্ৰকাশৰ হেতুকেই অনাদৃত ভাবে পৰিগণিত। অধিক সংখ্যক নিবন্ধৰতাৰ হেতুকেই আৰু আৰ্থিক অনাটনৰ চাক-নৈয়াত পৰি তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ লোক-সাহিত্য সমূহ প্ৰকাশৰ আৱশ্যকতা বোধ নকৰিলে। অৱশ্যে বৰ্তমান যুগত, কিছু সংখ্যক লোক-সাহিত্যই প্ৰকাশ পাই তেওঁলোকৰ সমাজত সমাদৰ লাভ কৰিছে। কাৰ্বিসকলৰ লোক-সাহিত্যসমূহৰ এটা প্ৰধান অঙ্গ হ’ল ফকৰা-যোজনা; যিটোৰ বিষয়ে মই আলোচনা কৰিবলৈ ওলাইছোঁ। কাৰ্বিৰ সমাজতো বহুত ফকৰা যোজনা আছে আৰু সেইবোৰ বৰ্তমান বুঢ়া-বুঢ়ী

সকলৰ মুখে মুখে। ফকৰা যোজনাবিলাক বৰ সাৰুৱা। তেওঁলোকে চবাই-চিৰিকতি, গছ-গছনি, পোক-পৰুৱা আৰু কীট-পতঙ্গ আদিৰে আলম লৈ ফকৰা যোজনাৰ সৃষ্টি কৰে। সেই কাৰণে মিকিৰ মাতৰ পৰা অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰা বৰ জটিল। উচিত অনুবাদ নহলে ফকৰাৰ সাৰমৰ্ম সাল-সলনি হোৱাৰ খুব ভয় থাকে। তথাপিহে কিছুমান অনুবাদ কৰি আপোনা-নালোকক দেখুৱাবলৈ যত্নপৰ হ’লোঁ। অনুবাদৰ লগতে অসমীয়া ফকৰাৰ সাদৃশ্যও দিবলৈ যত্ন ল’লো।

“অক্কে অক্ আহান্ আই, ছাৰ্কে ছাৰ্ আছ’ আই।” অনুবাদ: মাছৰ আঞ্জা, সাধাৰণ আঞ্জাতকৈ ভাল, ডাঙৰ মানুহৰ ল’ৰা মূৰ্খ হলেও সাধাৰণ মানুহৰ ল’ৰাতকৈ কিছু শ্ৰেষ্ঠ। সাদৃশ্য: “ফটা হওক চিতা হওক পাটৰ টঙালি, কণা হওক কুঁজা হওক ভুঞাৰ পোৱালী।”

“অ’ছ’ আলম পাথেৰি, মেথান্ দিম্ কেমে পিৰি।” অনুবাদ— ল’ৰা ছোৱালীক লাই দিয়া উচিত নহয়, কুকুৰক ভাল ঠাই দিয়া উচিত নহয়। সাদৃশ্য— “কুকুৰক নিদিবা ঠাই, ল’ৰা-ছোৱালীক নিদিবা লাই।”

“অ’ছ’ প্ৰাক্ জাংতাং আৰ্ফি প্ৰাক্ কাংখিন্।” অনুবাদ— কেঁচুৱা ল’ৰা চাং ঘৰৰ ফাকেদি সৰি পৰি যোৱাৰ পিচত ফাক বন্ধ কৰা। অৰ্থাৎ— বিপদ যোৱাৰ পিচত বুধি ওলেৱে। মিকিৰ মানুহে সচৰাচৰ চাং ঘৰত থাকে। সাদৃশ্য— “চোৰ গলে বুন্ধি, বৰষুণ গলে জাঁপ।”

আৰংলে খৰদাক্তে, আথেটা খৰদাক্।” অনুবাদ: গছ টেঙা হলে গুটিও টেঙা। আনহাতে ল’ৰা-

ছোৱালীবিলাক পিতা-মাতাৰ স্বভাৱ লয়। পিতৃ-মাতৃ যদি বেয়া স্বভাৱৰ হয় তেনেহলে ল'ৰা-ছোৱালীও বেয়া স্বভাৱৰ হ'ব আৰু যদি পিতৃ-মাতৃ ভাল স্বভাৱৰ হয় তেনেহলে ল'ৰা-ছোৱালীও ভাল স্বভাৱৰ হ'ব। সাদৃশ্য— “বাপেক যেনে, পিতাকো তেনে” বা “বোপাই আছিল চোৰ, সেই প্ৰকৃতি মোৰ।”

“আৱেতে ছাংপ্ৰত আআন্তা আনকেলক।” অম্ববাদ নহ'লে খুদ চাউলৰ ভাতো ভাত। সাদৃশ্য— “নাই মোমাইতকৈ কণা মোমাইয়েই ভাল।”

“আংজকু পং আপাৰ কেকাম্ বা আংজকু পং আপাৰ কামখম্।” অম্ববাদ— গছৰ কুঁহিপাততকৈ বেছি যোৱা, বা গছৰ কুঁহিপাততকৈ তিনি খোজ। অৰ্থাৎ— কোনো কোনো মানুহ আছে যে তেওঁৰ কামটো কৰিবৰ অলপো যোগ্যতা নাই তথাপিও পাৰিম, পাৰিম বুলি কৈ কৰিব ধৰে। অহঙ্কাৰ কৰাটোকেই বুজাইছে। সাদৃশ্য— “কালিৰ ছৱালহৈ পৰিহৰ গীত গায়।” বা “তুলা নিবে নোৱাৰায় ভাৰ বান্ধে শিলে। গুণ্ডুৰি পৰুৱায়ে হাতী গোট গিলে।”

“আছ' আৱে আক' আপি থাক্‌মেক্।” অম্ববাদ : সন্তান হোৱাৰ আগতে 'পি' বোৱা। অৰ্থাৎ টকা পইচা বা ধান-চাউল নতুবা যি কোনো বস্তুৱেই নহ'ওক তাক পোৱাৰ আগতেই খবলৈ ঠাই থিক কৰা। পূৰ্ব-সাৱধানতা বা সতৰ্কতাকেই বুজাইছে। 'পি' মিকিৰ মাইকী মানুহে ব্যৱহাৰ কৰা এবিধ কাপোৰ। তাৰে সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীক বোকোচাত লগুতে মেৰিয়াই লয়। মিকিৰ গাভৰু ছোৱালীয়ে বিয়া কৰোৱাৰ আগতে 'পি' বৈ লয় আৰু গাভৰু অৱস্থাত সাজ-পাৰ হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰে, পিছলৈ বোৱাৰী হলে নিজৰ কেচুৱাক বোকোচাত লগুতে মেৰিয়াই লয়। সাদৃশ্য— “গছত কঁঠাল গুঁঠত তেল, নোখাগুঁঠেই চেল-বেল।” বা “চ'তৰ বিহলৈ ছমাহ আছে। দাঁত চেলাই চেলাই পটুৱা বাছে।”

“আম্লে উনদং লতে জৰ্ত্ত্বাকে কেথাং-দেংল'।” অম্ববাদ— আমক পৰাস্ত কৰিব পাৰিলেই জৰ্ত্ত্বাক কাটিবলৈ গলেই হল। অৰ্থাৎ অতি টান কামক কৰিব পাৰিলেই উজুকামক সহজে কৰিব পাৰি। 'আম' এজন বিষয়াৰ নাম। তেওঁৰ ভায়েকৰ নাম 'জৰ্ত্ত্বা'। সাদৃশ্য “ঘৰদেও পোন হলে, পৰদেও কিহৰ ভয়।”

“ইৰি কেঅংহুং আতেলংকে ইংলংটা দাম্।” লগৰীয়া মানুহ বহুত থাকিলে নাও বামতো উজাব পাৰে। অৰ্থাৎ লগৰীয়া মানুহ বহুত থাকিলে যি কোনো কাম সহজে কৰি পেলাব পাৰি। সাদৃশ্য “বাইজে নখ জোকাৰিলে নৈ বয়। নাইবা “চহকীৰ নাও বামেও যায়।”

“ইংৱাই মা ইংৱাই, ফুনিংপী দয় নাই।” অম্ববাদ— বাঁচোতে বাঁচোতে কুশ্ৰী এজনী ছোৱালীৰ লগত বিয়া হোৱা। আনহাতে ভাল বস্তু পাবলৈ অতিকৈ বাচিলে কেতিয়াও ভাল বস্তু পোৱা নাযায়। বৰং বেছি ভাগে বেয়া বস্তুকে পোৱা যায় “ফুনিংপী” যি জনী ছোৱালীৰ ডিঙি খুব দীঘল। সাদৃশ্য— “বাঁচোতে বাঁচোতে গেলা বৰালিত হাত।”

“অক্‌দি আছন্ আহি চিখিৰিক্।” অম্ববাদ— হৰিণাই নিজৰ মলত্যাগৰ শব্দতে চক খায়। আনহাতে মানুহে কেতিয়াবা নিজে সমাজত ভুলকৈ কোৱা কথাৰ প্ৰতি খুব ভয় কৰে। কিজানি সমাজে সেই কথাকে লৈ আকৌ দোষ ধৰে। সাদৃশ্য— “নিজৰ ছাঁতে নিজে চক্ খায়,” বা “আপোনাৰ কৰ্মদোষ, কি কৰিবা হৰিত ৰোষ।”

“আলেং এহুত্‌ বিদি এছন্, থেংপি এবং আন'ান্ এছন্, তেপ্পং এছিমুৰিত এদন্।” অম্ববাদ— প্ৰতি মানুহৰ বুদ্ধি স্বত্তি বেলেগ বেলেগ, প্ৰতি গছৰ দেৱতা বেলেগ বেলেগ আৰু প্ৰতি হাফলুৰ ভূত বেলেগ বেলেগ। হাফলুৰ ভূতক মিকিৰ মাতত

“মুৰ্খত” বুলি কয়। সাদৃশ্য— “নানা মুণিৰ নানা মত।”

“আৰেংকংলে লক্ বপ্ ছিগ, ব’জাক আছ’ কাংবেং ছুনকে কৈ, কৈ পুছি পু—।” অলুবাদ — ডেউকা ভাঙি গলেও ফেঁচুলুকাৰ পোৱালীয়ে “কৈ, কৈ” বুলি মাতে। অৰ্থাৎ — ডাঙৰ মানুহৰ লৰা ছুখীয়া নিচলা হলেও ডাঙৰ মানুহৰ স্বভাৱ লয়। ফেঁচুলুকা বৰ ধুনীয়া চৰাই। মিকিৰ মানুহে তাক চৰাই-চিৰিকতিৰ বজা বুলি ভাবে। সি সদায় এজাক চৰাইৰ মাজত থাকে। “কৈ, কৈ” ফেঁচুলুকাৰ মাত —, মিকিৰ ভাষাৰ অলুকাৰ শব্দ। সাদৃশ্য— “ফটা হওক চিতা হওক পাটৰ টঙালি, কণা হওক কুঁজা হওক ভূঞাৰ পোৱালী।”

“আনফু দাংক্ৰক্ চংহং উনএ।” অলুবাদ — ভাত বহালেও অত্যন্ত ভোকাতুৰ হ’লে বৰ নোৱাৰে। সাদৃশ্য — “ধান পকে মানে টুনিৰ মৰণ।” নাইবা “আহক বাৰিষা কাটক পাত, বৈ যা ভিনীহ খাই যা ভাত।”

“আবি পেন্ আহেক, আবংপেন্ আমাৰুথু, আমেক্ পেন্ আদৰাই।” অলুবাদ — বিল বা পানী চাই বিহ দিব লাগে, চিচিৰ মুখ চাই সোপা দিব লাগে, ঘাঁ চাই দৰৱ দিব লাগে। সাদৃশ্য — “চুঙা চাই সোপা, মানুহ চাই খোপা,” বা “আঠুৱা চাই ঠেং মেলা।”

“আ অক্কে চ’দেং আহি লাংছেলেং।” অলুবাদ — মাংস খালেও তাৰ গু, মূত স্থণা কৰ। অৰ্থাৎ — কেতিয়াবা এনেও ঘটে যে এজন মানুহৰ কাম বা বুদ্ধি লোৱাৰ পিচত মানুহটোক দেখিব নোৱাৰা হয়। সাদৃশ্য — “বাৱণৰ লোণ খায়, বামৰ গীত গায়।”

“আলং উপছিতা কেমেন্ পুপে।” অলুবাদ — শিলক সিজালেও নিসিজে। অৰ্থাৎ — মুৰ্খক বুদ্ধি দিবলৈ বা জ্ঞান দিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ কোনো লাভ

নাই। সাদৃশ্য— “মুৰ্খক জ্ঞান দিয়া বৃথা।” “অবুজনক বুধোৱা চেক্ৰা ঠাৰি সিজোৱা।”

“আৰে অংতে চেহেটা অক্।” অলুবাদ — মাছ নহলে কেৰোৰাও মাছ। অৰ্থাৎ যি কোনো কামতে নহওক — অতি লাগতীয়াল বস্তুৰ অভাৱ হলে বেয়া বোবক গোটাই আনি কাম সমাধান কৰি লোৱা হয়। সাদৃশ্য— “নাই বুলিলে কেৰোৰাও মাছ—।” ‘মধ্বা ভাৱে গুড়ং দগ্গাং।’

“কাংছ হাই-উই।” অলুবাদ—চুব কৰা মানুহৰ খঙে হয় বেচি। সাদৃশ্য— “চোৰক চোৰ বুলিলে খং, নি-চোৰক চোৰ বুলিলে বং।”

“কেপাংক্লে ইংতে-আল্লংকে, আংযুন্ কেদিংকে কাতক আবিশ’কে।” অলুবাদ—বয়স বিচাৰ কৰিলে শিলকে পাবা; ওজন থকা লাগিলে কাতকৰ পাঠা ছাগললৈকে যোৱা। অৰ্থাৎ—মানুহে বয়সহলেই যে, সকলো মান-সন্মান, নিয়ম-নীতি, আৰু বুদ্ধি-বৃত্তি পায় তেনে নহয়। সাদৃশ্য “দেহা বুঢ়া হলে বেহা বুঢ়া নহয়।”

“কেতং আহত জামবেলি আংকক্ আৰে।” অলুবাদ — লৰালৰি বেলিকা জোলোঙাৰ বিক্ৰা নাথাকে। অৰ্থাৎ, লৰালৰিকৈ কাম কৰিলে কোনো কামেই ভালকৈ সিদ্ধি নহয়। সাদৃশ্য— “লৰালৰি বেলিকা, জোলো-ঙাতো জাপি নোসোমায়।”

“চেলং আল’ জননি কেচেতংকে, ইংকেৰাছি কেবপ আপং তাং।” অলুবাদ—মতা ম’হৰ যুজ লাগিলে মাজত ইকবাৰ হানি হয়। আনহাতে— বৰ বৰ লোকৰ (বজা মহাবজা) যুজ লাগিলে মাজত সাধাৰণ প্ৰজাবিলাকৰ মৰণ হয়। সাদৃশ্য— “তুই মহৰ যুজ লাগে মাজত বিৰিণাৰ মৰণ।”

“ছাৰ আলাম্কে লামদাক্, কাচেকক্কে লাথাক্খাক্।” অলুবাদ—বুঢ়া-বুঢ়ীৰ কথা নিবস যেন লাগে, কিন্তু সেই কথাই ফলিয়ায়, ই সত্য। সাদৃশ্য— “বুঢ়াৰ কথা ছুগুন ডেকা, টানত পৰি কিয় কেকা।”

“ছিনিলে ইংখক্টা এমাহাং চেৰ ; লাং আলিলে ফুটা একেং আৰ্কং চেৰ ।” অল্পবাদ—আকাশলৈ থু পেলালে মুখত পৰে, দাৰে পানীক কাটিলে ভৰিত লাগে । অৰ্থাৎ—জ্ঞানিত কুটুম বা বন্ধু-বান্ধৱেৰে হাই-কাঁজিয়া কৰিলে বিপদ পোনে পোনে নিজৰ ফাললৈ আহে । সাদৃশ্য—“জ্ঞানিতয়ে আগভেটা নকৰিলে গঙ্গা-স্নানেই কৰিব পাৰি ।” —নাইবা “লোকলৈ বুলি হল পুতি-নিজে মৰে ফুটি ।”

“এবং আতেংতেং তানিৰ্তিগ পাং-দেং ।” অল্পবাদ—বেলেগ গাঁৱৰ বেলেগ নিয়ম, তেতেলীৰ ছুটা বীজৰ মাজতো আঁৰ আছে । অৰ্থাৎ—জ্ঞানিত ভেদে বা দেশ ভেদে সকলো নিয়ম-কানুন, ৰীতি-নীতি, আৰু আচাৰ-ব্যৱহাৰ বেলেগ বেলেগ । উদাহৰণ স্বৰূপে কবলৈ গ’লে—, প্ৰাচ্য দেশত যিজনী অভিনেত্ৰীয়ে নাওঁঠ হৈ ৰাইজৰ আগত “Act” কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিব সেই জনী অভিনেত্ৰীক ৰাইজে অসতী ; কুচাৰিত্ৰা বুলি কৈ তেওঁক সমাজত মুখ দেখুৱাবলৈকে লাজ কৰাব । কিন্তু পাশ্চাত্য দেশত যিজনী অভিনেত্ৰীয়ে উলঙ্গ দেহেৰে ৰাইজৰ আগত ‘Act’ কৰিব পাৰিব সেইজনী অভিনেত্ৰীয়েই সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠা অভিনেত্ৰী হব আৰু সমাজৰ আদৰ-বনীৰ স্থানতো তেওঁকেই ওখ আৰ্হনত বহুৱাব । এইয়ে বিৰাট তফাৎ । সাদৃশ্য—“যি দেশত যি ভাত, ভজা মাছৰ চাৰি পাও ।” বা “এঠাইত বুলি, আন ঠাইত গালি ।” বা “দেশ চাই ভেশ” ।

“ইংখক্ তাৰক্ আংথেলে কাচিহম্ থেক্ জি লাংমা ।” অল্পবাদ—পেলাই দিয়া থু বুটলি আনিব নোৱাৰি । অৰ্থাৎ—বোলা বাক্য এৰণ নাযায় । সাদৃশ্য—“বোলা বাক্য এৰণ নাযায় তাক এৰিলে জ্ঞাতিকুল যায় ।”

“ইংনাৰ আছাৰ বুড়া তৱাৰ মাংছ দেংল পুপে, মনিত আছাৰবুড়া বিছাৰ মাংছ দেংল পুপে ।” অল্পবাদ—বুঢ়া হাতীয়ে কেতিয়াও বাট পাহাৰি নেযায়—, বুঢ়া

মানুহ কেতিয়াও কোনো কথাতে বিমুগ্ধ নপৰে । —কাৰণ, বুঢ়া মানুহে বৰ্ত্তমান বা পুৰণি প্ৰচলিত নিয়ম-কানুন, ৰীতি-নীতি, বিধি-বিধান সৰু কালৰে পৰা শিকি আহিছে ! সাদৃশ্য—“সোণাৰিয়ে সোণ চিনে, বৰাই চিনে কচু, কথা চহকীয়ে কথা চিনে, হাঁহে চিনে কেচু ।”

“ইংনাৰ আছোটা কাচিং অম্ছি কেদিং ।” অল্পবাদ—হাতীৰ দাঁত বহিভাগতকৈ অন্তৰ ভাগহে দীঘল । আনহাতে—ধনী-ধানী সকলৰ সম্পত্তি নাই বুলি কলেও একেবাৰে নোহোৱা নহয় । জ্ঞানি মানুহো তেনে । তেওঁৰ বাহিৰত প্ৰকাশ কৰা জ্ঞানতকৈ প্ৰকাশ নকৰা জ্ঞান বেছি । সাদৃশ্য—“হাতীৰ শুঁৰত নাই বুলিলেও সাত কলহ পানী ।”

“ইংচাম্ ছি হৰ কেতুং ।” অল্পবাদ—পগলা মানুহক ম’দ খুওৱাই দিয়া । অৰ্থাৎ—খঙাল মানুহক কিবা কথাৰে পুণ্ডৰ খং তোলালে কিবা অঘটন ঘটিব পাৰে বা যদি চোৰ স্বভাবৰ মানুহৰ সৈতে চোৰ লগ লাগে তেনেহলে চোৰৰ বুদ্ধি-বৃত্তিবোৰ বাঢ়ি যায় । সাদৃশ্য—“জলা জুইত ঘিউ চলা ।”

“ইলি মনিতকে ৰুইহাং আল’ আছন্ চুম্ চুম্ হাৰহাৰ ।” অল্পবাদ—মানুহৰ জীৱন “ৰুইহাং আল’” ৰ নিচিনাকৈ সৰু-ডাঙৰ অংশেৰে গঠিত । অৰ্থাৎ—মানুহৰ জীৱনত উঠন-পতন আৰু দুখ-সুখ আছে । একে ধৰণে নেযায় । “ৰুইহাং আল’” পাহাৰীয়া এবিধ জংঘলী আলু । সেই আলু দীঘলীয়া আৰু অসমান । এঠাইত সৰু আৰু আন ঠাইত ডাঙৰ, তেনে । সাদৃশ্য—“চক্ৰবৎ পৰিৱৰ্ত্তন্তে স্ৰুখানি চ জুখানি চ,” বা “একালত স্তন্দৰ একালত বান্দৰ ।”

“ইংতাৰ আহমু’কে নেতা কাদ’ কাৱেকে দ’ল’ কাৱেকে ছন্ ক্লি নাং ল’ ।” অল্পবাদ—তামোল খোৱা সবঞ্জাম্ মোৰো সকলো আছে মাত্ৰ আৰু চাৰি বিধ নাই । (তামোল খোৱা বুলিলে ধাধাৰণতে এই চাৰি

বিধ খোঁৱাটোকে বুজায়—তামোল-পান, চুণ-ধপাত ।
তেনেহলে মানুহ জনৰ কি থাকিল ?) —বাহিৰত
গাই ফুৰোতে তেওঁ সকলো কথা জানে, সকলো কাম
কৰিব পাৰে, কিন্তু কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত লোকৰ সহায় নহলেই
নহয় । নিজৰ হীনতাক প্ৰকাশ নকৰাকে বুজাইছে ।
সাদৃশ্য—“তামোল এখন দিয়া ভকত, চুন পান অকণো
দিয়া লগত, ধৰ্ম্মত অকণ দিবা পাছে’ বাকীখিনি
মোৰেই আছে ”

“ছেংজাংজে আংহুং থানামিনি বং পুৱ ।” অনুবাদ—
খঙত নিজৰ বাৰীৰ দুধকচু কটা । সাদৃশ্য — “খঙত
পেট কাটি ছমাহলৈ শুকনী খোৱা ।”

“তেলং হংনি দংপাহিংহাং, থেকাথতে লাংবি
আংবং ক্ল’চুই তাহাই ।” অনুবাদ — জুই নাৱত জুই
ভৰি দিলে সাৱধান হব লাগে, নাজানিলে পানীৰ
মাজত পৰি যাবও পাৰে । দোমোজাত পৰা অৱস্থাকে
বুজাইছে । সাদৃশ্য — “জুই নাৱত জুই ভৰি জানো
পাছে যোৱা পৰি ।”

“তৱাৰ আকুং লাংনই ছইৰি ।” অনুবাদ — বাটৰ
কাষত নাঙল নাছাঁচিবা । সাদৃশ্য — পৰৰ কথা নুশুনিবা,
বাটত নাঙল নাছাঁচিবা ।

“খোঁপ্ৰটা কাংথুছি আবে চ’লং, অ’ছটা চেৰুছি
মক্ চুলং ।” অনুবাদ — বেল ভাঙিলেহে খাবলৈ
পায়, লৰাই কান্দিলেহে পিয়াহ খাবলৈ পায় । সাদৃশ্য—
“দুখ কৰিলেহে মুখ ভৰে” বা “যত্ন কৰিলেহে বত্ন
পায় ।”

“থেংৰাক্ উনএ লবং পান ।” অনুবাদ — কাঠৰ
খং পচলাত উঠোৱা । সাদৃশ্য — “উৰহৰ খং চাৰিত
কোবোৱা ।”

“হুপাক্ বান্ কেলাপ্ ।” অনুবাদ — পুৰণি দা
শান দি চিকুন কৰা । আনহাতে বুঢ়া-বুঢ়ী মানুহে
আগৰ ডেকা-গাভৰুৰ দৰে পিন্ধি-উৰি থাকিবলৈ ইচ্ছা
কৰে । সাদৃশ্য — “বুঢ়ী হলো ঠেৰী হলো দাঁতত

ধৰিলে পোকে, আৰু নিকিন গাভৰু হ’ম, তামোল
দিব লোকে ।”

“পাৰাই কেকাপ্ আতেলং ।” অনুবাদ— সি-
পাৰলৈ যাওঁতে উঠি যোৱা নাওঁ । উপকাৰীক স্বীকাৰ
নকৰাকে বুজাইছে । সাদৃশ্য— “পাৰ পাই মাৰিলে
ভুৰক লাঠি ।”

“এফং ফুৰুই আছু’লতে ল’ক্ৰক্ আন্তা কাফেৰে ।”
অনুবাদ— এবাৰ সাপে কামুৰিলে কলৰ ঠাৰিলেকে
ভয় । অৰ্থাৎ— মানুহ বা জন্তুৰ পৰা এবাৰ ভয়
পালে পিছত তাৰ কথা শুনিলেও ভয় লাগে ।
সাদৃশ্য— “এবাৰ সাপে খুটিলে লেজুলৈকে ভয় ।”

“এলাম্কে হৰ প’ হব’লাং, এনিংকে দান্ নক্ছ ।’
অনুবাদ— মুখত মৌ মধু, অন্তৰত জ্বলা জুই । অৰ্থাৎ—
কথা বতৰাত ভাল হলেও মনত বৰ খং আৰু ষড়-
যন্ত্ৰৰ ভাৱ । সাদৃশ্য— মুখত মিঠা পেটত তিতা”—
বা “বাহিৰে লটপট তিতৰে কপট”

“কই বম্তে আল্লংটা কন্দেৎ ।” অনুবাদ— ঘঁহি
থাকিলে শিলো ক্ষয় যায় । অৰ্থাৎ—বহুত যত্ন কৰিলে
বা কষ্ট কৰি কাম কৰিলে সকলো কাম সহজ হৈ
পৰে, অতি টান কামো সহজে সমাধা কৰিব পাৰি ।
চেষ্টাৰ অগাধ্য একো নাই । জধা মূৰ্খকো চেষ্টা কৰি
জ্ঞান দি থাকিলে পিছত বিৰাট জ্ঞানী হৈ উঠিব
পাৰে । কালিদাস তাৰ জলন্ত উপমা । সাদৃশ্য—
“ঘঁহি থাকিলে শিলো ক্ষয় যায় ।” বা “অভ্যাসৰ
নৰ কৰ্ণ পথে কৰে শৰ”

“কেথি আল্লংলে মেল, কেজক আঅক্লে থেল ।”
অনুবাদ— মৃত মানুহ অতি জ্ঞানী বুলি প্ৰচাৰ হয়,
হাতৰ পৰা পলাই সৰা মাছ অতি ডাঙৰ ঘেন লাগে ।
অৰ্থাৎ— নোপোৱা বা খালি চকুৰে দেখা বস্তু অতি
ভাল, পালে হয়তো বো বস্তু হবও পাৰে । “দূৰাং
পৰ্ব্বতা ৰম্যা”ৰ নিচিনা । সাদৃশ্য— “দূৰৰ বৌ ববালী,
ওচৰৰ পুঠি-খলিহা ।”

“কেপানংকে পিনপ,’ কেছ’ জিৰয় আছ।”
 অনুবাদ— ডাঙৰ মানুহক মানু দিয়া বস্তু সাধৰণ
 বাইছে খোৱা। অৰ্থাৎ— খাবলগীয়া মানুহে নাখাই
 আনে খোৱা। “পিনপ” গাৱৰে এজন মুখিয়াল
 পুৰুষ। মিকিৰ সমাজত তেৱেই বজা। অতীতে
 মিকিৰ পাহাৰক ছুভাগ কৰিছিল, এভাগক ‘ৰং’
 (গাওঁ) বুলিছিল (মিকিৰ পাহাৰৰ পশ্চিমৰ গোটেই
 অঞ্চলটো) আৰু আন ভাগক ‘জিৰয়’ (চুবুৰী)
 বুলিছিল, (মিকিৰ পাহাৰৰ পূৰ্ব অঞ্চলটো)।
 ‘ৰং’ৰ প্ৰধান ঠাই ৰংখাঙত “পিনপ” থাকে। সাদৃশ্য
 “পোলৈ বোৱাৰী চাওঁ, সদায় মোলৈহে পাওঁ।”

“কেৰিকে ছাংকামাৰ, কেতু ছাৰ্প তেবণ।” অনুবাদ—
 দোষ কৰিলে ছাংকামাৰে, ধন ভৰিলে ছাৰ্প তেবণে।
 অৰ্থাৎ— নিদোষীক দোষী বুলি শাস্তি দিয়া। সৎ
 বিচাৰ নোহোৱাকৈ বুজাইছে। সাদৃশ্য—“খাই বৈ
 কাড়শালা গছত উঠিল, কাঠি চেলেকাৰ মৰণ মিলিল।”
 “এবাই নিলে টোপ, নেঘেৰিত লাগিল খোপ।”

“কৰতে বাংথুক্ কেচ’ মাথাকে— প’ ইপুম্ চ’
 দৰ্দ্ধে, প’ ইপুম্ চ’ মাথাকে— কৰতে বাংথুক্ কেচ’
 ইক্ উনএ।” অনুবাদ— ছয়জন ককাই ভায়ে উপাৰ্জন
 কৰা সম্পদ, একেটি সন্তানক খুৱাবলৈকে নাটে। একেটি
 সন্তানে উপাৰ্জন কৰা সম্পদ ছয়জন ভাই-ককায়ে
 খাই অন্ত কৰিব নোৱাৰে। অৰ্থাৎ— পৰিশ্ৰমী এজন
 মানুহ এলেছৱা এদল মানুহতকৈ বহুগুণে শ্ৰেষ্ঠ।
 সাদৃশ্য— “ছয় পো শৃগালী— এটা পো হলেই বংশ
 উদ্ধাৰ কৰিব পাৰি।”

“কেতেকিকে বেধি, কেচ’কে লনু।” অনুবাদ—
 বেধিয়ে উপাৰ্জন কৰে, খাই অন্ত কৰিলে লনে।
 অৰ্থাৎ— এজনে উপাৰ্জন কৰে আন এজনে উপভোগ
 কৰে। সাদৃশ্য— “কণী পাৰে হাঁহে, খায় ভকত
 ডাঁহে।”

“কাংৰেং আতেকে চ’ছে, কাংৰেং আছিৰ্নিঃ

জাংজে।” অনুবাদ : গৰাজি থাকিলে বাঘে মানুহক
 নেকামোৰে। মেঘে বৰকৈ গাজিলেও নবৰষে। অৰ্থাৎ,
 প্ৰকাশিত হৈ মানুহক মাৰিবলৈ ওলোৱা মানুহে
 কেতিয়াও মাৰিব নোৱাৰে। সাদৃশ্য “খাওঁ বুলি
 বাঘে নগৰজে। মেঘ গাজিলে নবৰষে।” বা “টোৱা
 সাঁপৰ ফোঁচ ফোঁচনিয়েই সাৰ।”

“কৱে কেচ’কে কাল্লে’ কেনেপুকে ফেলাংজুলে।”
 অনুবাদ, কেৰ্কেটুৱাই তামোল খালে, ধৰা পৰি মৰিল
 নেউলহে। অৰ্থাৎ নিদোষী মানুহ কাৰণবশত দোষী
 বুলি কেতিয়াবা ধৰিলোৱা হয়। সাদৃশ্য “খাই বৈ
 কাড়শালা গছত উঠিল, কাঠি চেলেকাৰ মৰণ মিলিল।”
 কেৰ্কেটুৱাই তামোল খায়, নেউলক বান্ধি কিলায়।

“কাল্দি আৰ’ খাংবা।” অনুবাদ, কাল্দিৰ
 চৰাইৰ খাং। কাল্দিয়ে অতি সৰু চৰাই এটাক
 (ৰ’ছ’ কাৰাদিদি) ডাঙৰ খাঙত ভৰাই লৈ গৈছিল,
 ধেমালিতে। সেই কথাটোৱেই কালত ফকৰা হল।
 কেতিয়াবা অতি ডাঙৰ ভঁৰালত অলপ ধান খব
 লগা হয়। নিমলা কথাকে বুজাইছে। সাদৃশ্য “মোল
 সেৰীয়া কাঁহিত, খুদ চাউলৰ ভাত।”

“কেৰিমিকে চ’ৰামৰি, কেৰি বাৰিম্লে চ’ৰাম্
 মাছি।” অনুবাদ, ন-চহকীৰ পৰা ধাৰ নলবা, আগৰে
 পৰা চহকী মানুহৰ পৰা ধাৰ লবা। সাদৃশ্য “ন
 চহকীৰ ধন ধাৰে নিলেই মৰণ।”

“অ’ছ’মাৰ কেপাংলিঃ, আল্লেং কেথে চিংকই
 আপং তাং।” অনুবাদ, ল’বাই পিচলোৱা ঠাইত
 ডাঙৰ মানুহ পিচলি পৰে। অৰ্থাৎ সৰু সৰু ল’ৰা
 ছোৱালীৰ কথাত পতিয়ন গৈ কাম কৰিলে বিপদত
 পৰাটো আৱশ্যস্বাৰী। সাদৃশ্য — “লবাই পানী পেলাই
 বুঢ়াই পিচল খায়।”

“হাঁহলে দয়টা চেঞ্চ, হাঁহলে দয়টা কৰা।” অনুবাদ,
 ইফালে বালেও মৰা সিফালে বালেও গড়া। অৰ্থাৎ—
 যি কোনো কামত বিমূঢ়ত পৰা। সাদৃশ্য — “আগ

বাঢ়িলে অগ্নিৰ ভয়, পাচ ছ'হাঁকিলে পানীৰ ভয়।”
অথবা “মুখলৈ চালে লাগে বেথা, পিছলৈ চালে কন্দা-
কটা।”

“স্ব'মূলে চ'পন্ দেং ছিতা কেথয়লে কেথয়।”
অনুবাদ — চলনীয়ৈ লৈ গলেও বনবিবালীক
দোষে। সাদৃশ্য — “আটাইবোৰ চৰাইয়ে মাছ খায়,
“মাছবোকালৈ নাম যায়।”

“হমানচিং ছি চেবেণ লং, নাংটা নংপিনি লুথং,
নেটা নেবিকং বেংলং।” অনুবাদ — সমান সমানৰ
মাজতহে বিয়া পাতিবলৈ উৎসুক হব পায়, তোমাৰ
মেখেলাও লেভেৰা, মোৰ চোলাও ফটা। সাদৃশ্য —
“তই ক'লা মই ক'লা, যোৰ পাইছো ভালা ভালা।”
‘পিনি’— মিকিৰনীয়ৈ পিন্ধা কলাফুললৈফে পৰা
ক'লা বঙৰ মেখেলা।

শ্ৰীকেহাই বে

১ম বাৰ্ষিক (কলা)

স্বদেশ প্ৰেমৰ অস্ত্ৰবালত ববীন্দ্ৰনাথ

যুগে যুগে ক্ষণজন্মা মহাপুৰুষসকলে একোটা জাতিক স্বদেশ প্ৰেমৰ প্ৰতি সচেতন কৰি আহিছে। অস্ত্ৰ সম্বলণ, ধৰ্মবানী, কৰ্মৰ আদৰ্শ, লিখনি আদিৰে স্বদেশ সাধনাত দেশ বাসীক উৎসাহ কৰি তুলিছে। এই মহাপুৰুষ সকলৰ অভাৱ ভাৱতৰ নিচিনা দেশত নাই। স্মৰণাতীত কালৰে পৰা পাওঁ সেই একেই সুৰ, একেই গৰিমা, “জননী জন্মভূমিষ্ট স্বৰ্গদাপ গৰীয়সী।”

ভাৰতৰ ইতিহাসৰ কালছোৱাৰ ভিতৰত অশোক, বাণাপ্ৰতাপ, শিৰাজী, লক্ষ্মীবাই, মহাত্মা গান্ধী, নেহৰু, মনিৰাম দেৱান আদি স্বদেশপ্ৰেমী নেতা সকলৰ আবিৰ্ভাব হৈছে। এই বিশ্বমানৰ সকলৰ মাজত বিশ্বকবি ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে অন্যতম। মানুহৰ জীৱনটো নৈৰ সোঁতৰ দৰে। আহে আৰু যায়। কিন্তু “একোজন মানুহ আহে। আহি এই পৃথিবীত আকাশৰ দৰে বিয়পি পৰে। আপোন শক্তিয়ে দেশ-কাল-স্থানৰ সীমা ভাঙিছাঁও পৃথিবীক সাৱটি ধৰে আৰু পৃথিবীয়েও আল ফুলকৈ আঁকোৱালি লয়। এই বিশ্বমানৰ সকলৰ ভিতৰে বিশ্বকবি ববীন্দ্ৰনাথে। তেওঁৰ ভাষাত তেওঁক উদ্দেশী কব পাৰি”—

“মহাৰাজ, কোনো মহাৰাজ্যে কোনো দিনে

পৰা নাই তোমাক ধৰিব।

সমুদ্ৰতটনিত পৃথিবীয়েও, হে বিৰাট

তোমাক নাটিলে;

সেয়ে ই ধবাক

জীৱনৰ উছৰ শেষত ছুভাৰে ঠেঁল

স্বপ্নাত্ৰৰ দৰে যোৱা এৰি।

তোমাৰ কীৰ্তিতকৈ তুমি যে মহৎ

সেয়ে তৰ জীৱনৰ বথে

পাচ পেলাই যায় কীৰ্তিক তোমাৰ

বাৰে বাৰে।

সেয়ে

চিন তৰ পৰি আছে। তুমি কিন্তু নাই।”

স্বদেশ প্ৰেমৰ মূলতেই হ’ল মানৱপ্ৰেম আৰু বিশ্ব ভাতৃত্ব। স্বদেশ প্ৰেম মানৱ হৃদয়ৰ এটা প্ৰযুক্তি। সকলো দিশৰ পৰা নিজৰ দেশখনৰ উন্নতিৰ প্ৰয়াস কৰাই স্বদেশ-প্ৰেমী সকলৰ কৰ্তব্য। যিখন দেশত থাকি এই কথা ভবা যায় সেয়েই স্বদেশ। দৰাচলতে কবলৈ গ’লে স্বদেশ প্ৰেম বুলিলে এটা ঠেক পৰিসৰৰ কথা অনুমিত হলেও, ইয়াৰ উৎস মানৱপ্ৰেম বা বিশ্বপ্ৰেম।

কিন্তু আন আন ঐশ্বৰিক গুণৰ দৰেই স্বদেশপ্ৰেম এটা দৈবিক বা আন্তৰিক জাগৰণ। সময় আৰু সুযোগে পৰিস্থিতি, সমাজ আৰু শিক্ষাক অনুভৱ কৰাৰ দৰে বিশ্বকবি ববীন্দ্ৰনাথেও সময় আৰু সুযোগৰ ফলত ভাৰতৰ পৰিস্থিতি আৰু সমাজৰ লগত খাপ খুৱাই চলি, ফুটি ওলোৱা অমৰ লিখনিৰে স্বদেশৰ মুক্তি-সপোন দেখিছিল। এই কথাষাৰ সত্য যে মানুহে কিবা এটা কাম কৰিবলৈ কাৰোবাৰ পৰা অনুপ্ৰেৰণা পাব লাগিব; সেয়েহে নিশ্চয় ববীন্দ্ৰনাথে তেওঁৰ পূৰ্বপুৰুষ সকলৰ পৰা স্বদেশ প্ৰেমৰ অনুপ্ৰেৰণা পাইছিল। পিতামহ ছাৰকানাথ ঠাকুৰ স্বদেশহিতৈশী লোক ৰূপে ৰাম মোহন বায়ৰ সহযোগত দেশৰ পৰা সতীদাহ প্ৰথা নিবাৰণ কৰিবলৈ লৰ্ড বেণ্টিঙ্কৰ

মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰে। দ্বাৰাকানাথ প্ৰত্যেক জনহিতকৰ প্ৰতিষ্ঠানত জড়িত আছিল। তেখেতৰ ছেষ্ঠপুত্ৰ মহৰ্ষি দেবেন্দ্ৰনাথো বিশিষ্ট স্বদেশ প্ৰেমিক আছিল। দেশপ্ৰেমৰ ভাৱে ৰবীন্দ্ৰ নাথৰ অন্তৰত বাল্যকালতেই বেথাপাত কৰিছিল। কিয়নো তেওঁ ৬ বছৰ বয়সতেই 'স্বদেশী মেলা'ত এষাৰ মন্তব্য দিছিল—“ভাৰতবৰ্ষকে স্বদেশ বলিয়া ভক্তিৰ সহিত উপলক্ষিৰ চেষ্টা সেই প্ৰথম হয়।”

ভাৰতবৰ্ষত সাহিত্য চৰ্চাৰ যোগেদি স্বদেশ প্ৰেম দেখুৱা লোক সকলৰ মাজত ৰবীন্দ্ৰনাথ অন্যতম। অনাদি কালৰে পৰা চলি অহা ধৰ্ম আৰু কাব্যিক ভাবধাৰাই বিস্তৃতি লাভ কৰা ভাৰতীয় সাহিত্যত স্বদেশ প্ৰেমৰ এটা নতুন সোঁতৰ সৃষ্টি কৰিলে কবি গুৰুৰ অমৰ লিখনিয়ে; আৰু এই সৃষ্টি হোৱা নতুন সোঁতক স্বদেশী সাহিত্য বুলি আখ্যা দিব পাৰি।

ৰবীন্দ্ৰ নাথে ১৩ বছৰ বয়সত অগ্ৰজ সকলৰ লগত হিন্দুমেলা উপলক্ষে 'হিন্দুমেলয় উপহাৰ' নামৰ স্বৰচিত দেশাত্মবোধক কবিতা এটা আৱৃতি কৰিছিল এই কবিতাত আগ্নব বৰ্ষা নাগিছিল :

(১৮)

“ভাৰত কঙ্কাল আৰু কি এখন
পাইবে হাইবে নতুন জীৱন,
ভাৰতৰ ভঞ্জে আগুণ জলিয়া
আৰু কি কখন দিবৰে জ্যোতি।”

(১৯)

“তা যদি না হয় তবে আৰু কেন,
হাসিবি ভাৰত! হাসিবি পুনঃ
সে দিনেৰে কথা জাগি স্মৃতি পটে
ভাবেনা না নয়ন বিবাদ জলে।”

কোনো এখন দেশৰ নাগৰিক এজনে স্বদেশখনৰ চাৰিও কোনৰ কথা জনাটো বাঞ্ছনীয়। তছুপৰি জাতীয় ভাৱ আৰু আদৰ্শৰে নিজৰ মন তথা চৰিত্ৰক

গঢ়ি তোলা আৱশ্যক। সেই বিষয়ে ৰবীন্দ্ৰনাথে নিজেই কৈছে—“ভাৰতবৰ্ষৰ সাধনাতেই দীক্ষিত কৰা ভাৰতবাসীৰ শিক্ষাৰ প্ৰধান লক্ষ্য হওয়া উচিত।” কিন্তু ঠাকুৰে শিক্ষাৰ মাধ্যমেৰে জাতীয়ত্ব ৰক্ষা কৰিবলৈ চেষ্টা নকৰি গোটেই বিশ্ব জনসাধাৰণৰ মাজত বিশ্ব ভাতৃত্বৰ ভাৱ পোষণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। সেইহে নিশ্চয় ১৯০১ চনত শান্তি নিকেতনত 'ব্ৰহ্মচৰ্য্যাশ্ৰম' স্থাপন কৰি তাত পুৰণি ভাৰতৰ পৱিত্ৰ আদৰ্শক আগত ৰাখি শিক্ষা দান কৰিছিল। তেওঁ শান্তিনিকেতনত এখন পৃথিবীৰ সপোন দেখিছিল “গোটেই পৃথিবীক ইয়াত একত্ৰিত কৰিম; গোটেই বিশ্ব ইয়াত এক হব, তাকে হ'লে মানুহৰ মাজতেই সেই ভূমিক উপলক্ষি কৰিম। বাহিৰলৈ যোৱাৰ বাট বহল কৰিব পাৰিলে, নিৰ্মল প্ৰাণ পৰিপূৰ্ণ বতাহে, কলুষ দূৰ কৰিব।” এই বিশ্বভাৰতী বঙলা, সংস্কৃত, পালি, হিন্দী, গ্ৰীক, চীন প্ৰভৃতি ভাষাৰ চৰ্চাৰ ব্যৱস্থা থকাৰ আঁৰত নিশ্চয় কিবা এটা মহান উদ্দেশ্য লুকাই আছিল। সাৰ্বভৌমত্বই যে ৰবীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰধান আদৰ্শ, সেইটো বিশ্বভাৰতীৰ আদৰ্শ—ষোষণা পত্ৰৰ প্ৰথম সূত্ৰটোৰ পৰাই জনা নাযায় জানো? তাত লিখা আছে “To study the Mind and Man in its realisation of different aspects of truth from diverse points of view.”

কবিগুৰুৰ দেশাত্মবোধৰ ৰত্নৰাজীৰে ভৱপুৰ অল্পভূতিৰ গভীৰতাপূৰ্ণ কবিতা সাহিত্যত থকা মধুৰতা প্ৰতিজন স্বদেশীয়ে অনুভৱ কৰিছে। তেখেতৰ কবিতাপুথি সমূহৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ স্বৰূপে “গীতাঞ্জলি”-খনেই পৰিগণিত। ১৯১৩ চনত নোবেল পুৰস্কাৰ প্ৰাপ্ত গীতাঞ্জলীখনতো কবিৰ স্বদেশী ভাৱধাৰা পৰিলক্ষিত হৈছে—

“হে মোৰ দুৰ্ভাগ্য দেশ, যাদেৰ কৰেছ অপমান

অপমান হতে হবে তাহাদের সবার সমান।
 মানুষের অধিকাৰে
 বঞ্চিত কৰেছ যাৰে,
 সম্মুখে দাঁড়িয়ে বেখে তবু কোলে দাও নাই স্থান,
 অপমান হতে হবে তাহাদের সবার সমান।”

* * * *

“দেখিতে পাও না তুমি যুত্বাদুত দাঁড়ায়েছে ঘাৰে,
 অভিলাপ আঁকি দিল তোমাৰ জাতিৰ অহঙ্কাৰে।
 সবাৰে না যদি ডাক,
 এখনো সৰিয়া থাক,”

আপনাৰে বেঁধে রাখ’ চৌদিকে জড়ায়ে অভিমান
 যুত্বাদুত হৰে তৰে চিত্তাভঙ্গে সবার সমান।”
 মহাকাবিজনাই সসীম আৰু অসীমৰ মাজতো এক
 নিবিড় সম্বন্ধ গঢ়ি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। কবিয়ে
 গীতাঞ্জলীত কৈছে—“O thou Lord of all
 Heavens, where would be thy love if I
 were not?” আনহাতেদি শক্তিমন্ত বৃষ্টিছৰ লগত
 যুঁজী পৰাজয় হৈ নিবাশ নহবলৈ দেশবাসীক উদগণি
 দি লিখিছিল—

“তা বলে ভাবনা কৰা চলবে না,

বাৰে বাৰে ঠেলতে হবে

হয়ত ছুৰাৰ খুলবে না

তা বলে ভাবনা কৰা চলবে না।”

ববীন্দ্রনাথৰ সুবিশাল গদ্য সাহিত্যতো পোৱা যায়
 স্বদেশপ্ৰেমৰ অভিনৱ স্লৰ। “সম-সাময়িক জন-জীৱনৰ
 স্তৰে স্তৰে বিভক্ত এই গদ্য মহাকাব্য শতাব্দীশেষৰ
 বঙ্গদেশৰ দাসত্ব-পীড়িত জন সমাজৰ বাস্তৱ ৰূপ।”
 তেখেতে ৰচা উপন্যাস সমূহৰ ভিতৰত ‘গোৰা’ শ্ৰেষ্ঠ
 উপন্যাস বুলি স্বীকৃত। ‘গোৰা’ৰ পটভূমিত আছে
 বিভিন্ন দেশৰ চিন্তাধাৰা। ‘গোৰা’ৰ মা-আনন্দময়ীৰ
 মাজেদি ভাৰতবৰ্ষৰ সামগ্ৰিক ৰূপক প্ৰকাশ কৰা হৈছে।
 ১৯০৯ চনত লিখা ‘প্ৰায়শ্চিত্ত’ নাটকতো একে ভাৱ-

ধাৰা প্ৰকাশ পাইছে। এই নাটকত বজাৰ বিৰুদ্ধে
 থিয় হোৱা ধনঞ্জয় বৈবাগীৰ চৰিত্ৰত গান্ধীজীৰ
 চৰিত্ৰৰ বহুতো সাদৃশ্য দেখা যায়। ইয়াৰোপৰি
 ‘মুক্তকৰবা’, ‘মুক্তিধাৰা’ প্ৰভৃতি প্ৰবন্ধাৱলীও স্বদেশ-
 প্ৰেমৰ ভাৱধাৰাৰে ৰচিত।

নানান আলোচনীত লিখা প্ৰবন্ধ সমূহতো বিশ্বকবি
 জনাই স্বদেশ মুক্তিৰ সপোন দেখিছিল। ‘প্ৰবাসী’
 নামৰ মাহেকীয়া আলোচনীত ‘ব্যাধি ও তাহাৰ প্ৰতিকাৰ’
 শীৰ্ষক প্ৰবন্ধেৰে জাতিভেদ, সাম্প্ৰদায়িকতা প্ৰভৃতি
 সামাজিক দুৰ্নীতিৰ তীব্ৰ সমালোচনা কৰে। ববীন্দ্র
 নাথৰ স্বদেশ প্ৰেমৰ মূলমন্ত্ৰ জাতিৰ জনক মহাত্মাৰ
 দৰে অহিংসা আছিল। সেইহেতুকেই ‘পথ ও পাথেয়’
 নামে প্ৰবন্ধেৰে ঠাকুৰে দেশবাসীক অহিংসাৰে স্বাধীনতা
 আনিবলৈ কয়। ১৮৯৮ চনত ববীন্দ্রনাথে ‘ভাৰতী’
 আলোচনীৰ সম্পাদকৰ ভাৱ লয়। এই আলোচনীত
 প্ৰকাশ হোৱা ৰাজনৈতিক প্ৰবন্ধ সমূহৰ ভিতৰত
 ‘কঠবোধে’ই বিশেষ ভাবে উল্লেখযোগ্য। তাৰোপৰি
 ‘প্ৰবাসী’ত লিখা ‘ব্যাধি ও তাহাৰ প্ৰতিকাৰ’ শীৰ্ষক
 প্ৰবন্ধত জাতীয় কৰ্মপন্থাৰ আভাস পোৱা যায়।

ববীন্দ্রনাথ, মহাত্মাগান্ধীৰ নেতৃত্বত হোৱা ৰাজনৈতিক
 আন্দোলনৰ এজন অপ্রতিদগ্ধী ৰণুৱা আছিল। ১৯১৯
 খ্ৰঃত লৰ্ড চেমছফোর্ডে, বাওলাটকে আদি কৰি
 কেতবোৰ দমন নীতি প্ৰয়োগ কৰাৰ বিৰুদ্ধে গান্ধীৰ
 নেতৃত্বত দেশত তুমুল আন্দোলনৰ সূত্ৰপাত হয়।
 সেই সময়তে চৰকাৰে অমৃতসৰৰ জালিৱানাবাগৰ
 সভাত সমবেত হোৱা নিৰস্ত্ৰ জনতাৰ ওপৰত নৃশংসভাবে
 গুলীবৰ্ষণ কৰাৰ প্ৰতিবাদকল্পে ববীন্দ্রনাথে, ৩০ মে
 তাৰিখে বৰলাট লৰ্ড হাডিঞ্জলৈ এখন মুকলি চিঠি
 লিখি ‘নাইট’ উপাধি পৰিত্যাগ কৰে। হত্যাকাণ্ডৰ
 বাবদ বিলাতৰ লৰ্ডসৰ্ভাই জেনেৰেল ডায়েৰক প্ৰচুৰ
 অৰ্থ পুৰস্কাৰ স্বৰূপে দিওঁতে ববীন্দ্রনাথে এগুৰুলৈ
 চিঠিত লিখিছিল—“The result of the Dyer

debates in both the Houses of Parliament makes painfully evident the attitude of mind of the ruling classes of the country towards India. It shows that no out rage, however monstrous, committed against us by agents of their Government, can arouse feelings of indignation in the hearts of those from whom our Governors are chosen."

১৯৪১ চন। ববীন্দ্রনাথ শয্যাগত অৱস্থাত আৰু এই অৱস্থাতেই মিচ্ৰাথবোন নামি এগৰাকী ইংৰাজ মহিলাই অতি অমাজ্জনীয় ভাষাত ভাৰতীয় আন্দোলনকাৰী সকলক নিন্দা কৰে; বিশেষকৈ নেহেৰুৰু। ববীন্দ্রনাথে তাৰ ঘোৰ প্ৰতিবাদ কৰি কৈছিল—“কে এই মিচ্ৰাথবোন, আমি তাহা জানি না…… তাহাৰ চিঠি প্ৰধানতঃ জৱহৰলালকে কেন্দ্ৰ কৰিয়াই লিখিত,…… সেই সাহসী স্বাধীনতাৰ সৈনিক যদি মিচ্ৰাথবোনেৰেই স্বদেশীয় ভাইদেৰ দ্বাৰা কাৰাৰুদ্ধ না থাকতেন, তাহা হইলে তিনি ইহাৰ যোগ্য প্ৰত্যুত্তৰ দিতেন। ……তিনি আমাদিগকে অকৃতজ্ঞতাৰ অপবাদ দিয়েছেন এই জন্য যে ‘ইংৰাজেৰ চিন্তাধাৰা আকণ্ঠ পান কৰিয়াও’ আমাদেৰ হতভাগ্য স্বদেশেৰে জন্য এখনও কিছু চিন্তা ও ভাৱনা আমাদেৰ বহিয়া গিয়াছে।……”

কবিৰ বয়স তেতিয়া ৭১ বছৰ। হিন্দু-মুছলমানৰ সাম্প্ৰদায়িকতাৰ মনোভাৱে পুনৰ গা-দাঙি উঠে। গান্ধীয়ে পুনৰ যাৰবেদা জ্বলত মৃত্যুপণ কৰি অনসন কৰিলে। কিন্তু ববীন্দ্রনাথৰ যত্নত এই অনসন ভঙ্গ হ'ল।

“জনগণ মন অধিনায়ক জয়হে,” “অয়ী ভুবন মন মোহিনী” প্ৰভৃতি ববীন্দ্রসংগীতে স্বদেশী সংগীতৰ এক নতুন ধাৰাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। দৰাচলতে

তেখেতৰ কলা-কৃষ্টি, অভিনয়, চিত্ৰ আদিতো স্বদেশী ভাৱধাৰাৰ আঁচোৰ লাগিছে। দেশৰ জন-সাধাৰণৰ মাজতো ববীন্দ্রনাথৰ দেশ-প্ৰেম ধৰা নপৰাকৈ নাছিল। প্ৰাক্তন ৰাষ্ট্ৰপতি ৩ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদে কৈছিল—“গান্ধীজী প্ৰমুখ্য ৰাষ্ট্ৰনেতা সকলে আমাৰ স্বাধীনতাৰ পথ দেখুৱাইছিল, আৰু ববীন্দ্রনাথে আমাৰ মনত জগাই তুলিছিল স্বাধীনতাৰ প্ৰবল আশ্ৰয় আৰু আশুৱাই চলাৰ ইচ্ছা।” ববীন্দ্রনাথৰ স্মৃতি দেশপ্ৰেম আৰু আন্তৰ্জাতিকতা বাদৰ ভিতৰত বিৰোধৰ খল নাছিল। চাৰ পি, চি, ৰয়ে কৈছিল—“Rabindranath incarnated the idealistic side of the new Indian nationalism.” ৰাষ্ট্ৰপতি ৰাধাকৃষ্ণণৰ স্মৃতি কৰ পাৰি “Tagore inaugurated the era of world co-operation.”

বিদেশীৰ দৃষ্টিতো ববীন্দ্রনাথৰ স্বদেশপ্ৰেম ধৰা নপৰাকৈ নাছিল। তাৰ জলন্ত নিদৰ্শন ৰূপে কেই-জনমান মনীষীৰ উক্তি উল্লেখ কৰিব পাৰি। মস্কোৰ সংগীত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক পি, এছ, কোগানে কৈছে—“ববীন্দ্রনাথৰ গান মুক্তিৰ এটা উপযুক্ত আহ্বান ৰূপে আমাৰ হৃদয়ত ধ্বনিত, প্ৰতিধ্বনিত হব লাগিছে।” বানার্ভ্ৰুই কৈছিল—Portrait of Mr. Tagore should be hung in one of the British public libraries.” ইয়াৰোপৰি বহুতো বিদেশীলোকৰ মন্তব্যৰ পৰা তেওঁলোকৰ দৃষ্টিত ববীন্দ্রনাথৰ স্থান কেনে উচ্চ তাক সহজ নিৰূপন কৰিব পাৰি।

বিশ্বকবি গৰাকীয়ে অহিংসাক স্বদেশপ্ৰেমৰ মূলমন্ত্ৰ ৰূপে লৈ তাক ‘পথ ও পাথেয়’ নামৰ প্ৰবন্ধত আৰু ধনঞ্জয় বৈৰাগীৰ চৰিত্ৰৰ যোগেদি প্ৰকাশ কৰা বুলি আগেয়ে উল্লেখ কৰি গৈছে। তেখেতে স্বদেশ-প্ৰেমৰ সূত্ৰ নিজেই নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছিল—“স্বার্থত্যাগ, অহিংসা বৰ্জ্জন আৰু পৰৰ কাৰণে নিজকে উচ্চৰ্গা

কবাই প্ৰকৃত স্বদেশপ্ৰেম।” ১৯০৫ চনৰ ‘বঙ্গভঙ্গ আন্দোলন’ৰ সময়ত ঠাকুৰে লিখা প্ৰবন্ধ, কবিতা, গীত আদি সকলোতে স্বদেশ-মুক্তিৰ দাবী ধ্বনিত-প্ৰতিধ্বনিত হৈছিল।

কবিগুৰুৰ দেশাত্মবোধ কবি-প্ৰাণৰ কল্পনাৰ দৰেই কল্পনাপ্ৰসাৰী আছিল। ১৯০৭ চনত প্ৰকাশ্যে ৰাজনীতি ত্যাগ কৰাত অনেক প্ৰতিবাদী লোকে তেখেতক ভীৰু আখ্যা দিছিল। কবিয়ে তাৰ বিশেষ প্ৰতিবাদ নকৰি মাত্ৰ কোমল স্মৰত কৈছিল— “ৰাজনৈতিক ঘন্দে অবতীৰ্ণ হইবাৰ পূৰ্বে সৰ্ব্বাঙ্গে সামাজিক উন্নতি বিধান কৰ্তব্য।”

ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ আছিল সৰ্ব্বগুণ ভূষিত এজন ব্যক্তি। তেখেতে ভাৰতীয় সাহিত্য, ভাষা, সঙ্গীত, ৰম্যকলা আৰু সংস্কৃতিত যুগান্তৰ আনিলে। ইতিহাসৰ পাতটো নিশ্চয় এনে মানুহ বিবল। ‘জনগণৰ লগত গভীৰ একাত্মবোধ আৰু স্বজনশীল প্ৰতিভাৰ স্মৰণ সৌধ নিৰ্মাণত অসাধাৰণ সফলতা লাভৰ কাৰণে ৰবীন্দ্ৰ সাহিত্য, সংগীত, নৃত্য-নাট্য আমাৰ সম্মুখত ষথার্থতে চোদিশ পোহৰোৱা আলোকমালাৰ বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰূপে অৱস্থিত।’ আমি মিণ্টন, শ্যেলি, টলষ্টয় প্ৰভৃতিৰ ৰাজনৈতিক কপটতা, স্বেচ্ছাচাৰিতা, সমাজতান্ত্ৰিক ভাৱধাৰা আদি বাদ দি ৰচনাৱলীৰ সমালোচনা কৰিব নোৱাৰাৰ দৰে ৰবীন্দ্ৰনাথৰে স্বজনী সাহিত্যৰ বিচাৰ কৰা কঠিন। তেখেতৰ কবি প্ৰাণত

একতাৰ ভাবৰ স্পন্দন উঠিছিল—

“এসো হে আৰ্য এসো অনাৰ্য
হিন্দু মুছলমান।

এসো এসো আজ তুমি ইংৰাজ,
এসো এসো ঋষ্টান।

এসো ভ্ৰাম্ৰণ, ষ্টিচ কৰি মন
ধৰে হাত সবাকাৰ।

এসো হে পতিত, কৰে; অপনীত
সব অপমান ভাৰ।”

ৰবীন্দ্ৰনাথক পৰিচিত বুদ্ধি আৰু বিচাৰ শক্তিৰ ফলতেই আমি জাতীয়তাবাদী নতুবা আন্তৰ্জাতিকতাৰ সমৰ্থক ৰূপে দেখা পোওঁ। কবিয়ে “মানুষেৰ ধৰ্ম” পৃথিবীত প্ৰচাৰ কৰিছিল। ৰবীন্দ্ৰনাথৰ আদৰ্শ, উদাৰতা আৰু বিশ্বজনীন ভাৱধাৰাই ভাৰতক চিৰদিন অল্পপ্ৰাণিত কৰি তুলিব। ৰবীন্দ্ৰনাথৰ স্বদেশপ্ৰীতিৰ ভাব অন্তৰৰ এমাৰ বাণীবেই উপলব্ধি কৰিব পাৰি — “মোৰ নাম এইবলে খ্যাতহোক, আমি তোমাদেৰি লোক”। সেইহে তেখেতে গান্ধী আদি বহুতো আগশাৰীৰ দেশ-নেতাৰ গুৰুদেৱ। আঞ্জি গুৰুদেৱ দেশৰ ক্ষুদ্ৰ সমস্যা, স্বাৰ্থপৰতা, হিংসা আৰু অনৈক্যতাৰ পৰা বহু দূৰত। ‘ৰবী-আত্মা’ এতিয়া ভাৱৰৰ আঁৰে আঁৰে, — দিগন্তৰ পাবে পাবে। যুগে যুগে ৰবী আত্মাই ভাৱৰৰ বিমানৰ পৰা আমাক সোঁৱৰাই দিব উপনিষদৰ সেই অমৰ বাণী—“উত্তীৰ্ণত, জাগ্ৰত, প্ৰাপ্য বৰাণ্ণিবোধত।”

দিগন্ত কুমাৰ খাৰঘৰীয়া

প্ৰাক্ বিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেণী (কলা)

ভ শ গাং

এদিনৰ কথা ।

আকাশত উপৰিঙা থকা ক'লা ডাৱৰৰ পৰা বৰষুণৰ টোপালবোৰ উফৰি উফৰি দীঘল বাস্তাটোত পৰি নাইকিয়া হৈ গৈছিল ! অকণমান লৰাৰ দৰে হাতত থকা বহীৰ পাতবোৰ ফালি ফালি এটা লৰাই বাৰান্দাৰ পৰা এটা ছুটাকৈ পানীলৈ দলিয়াই আছিল কাগজৰ টুকুৰা বোৰ । বৰষুণৰ বাবে হোষ্টেললৈ যাব নোৱাৰা লৰাটোৰ অসহায় মনৰ অথঙ নীৰৱতা বৰষুণ পানীৰ লগত নীৰৱে উটি গৈছিল । তেনে এটা নীৰৱ মুহূৰ্ত্তত বহুতো খোজৰ শব্দই তাৰ সেই মুক নীৰৱতা কাটি লৈ গ'ল । এজুম ছোৱালীয়ে তাক বেচি ধৰিলে । সিহঁতৰ হাঁহঁৰ বোলত সি হঠাৎ ঠিয় হৈ নহবলগীয়াকৈ অৰাক হৈ গ'ল— ।

— 'আপুনি কাক ভাল পায় ?'

— 'কিয় ?'

— 'আপুনি কি প্ৰকাৰ কৰিছে ?'

— 'ক'তা' ? ।

— 'সাৱধান কিন্তু শৰ্মা মই কৈ দিছোঁ ।'

— 'আপুনি এইবোৰ কৈছে কি মিচ্ বৰুৱা । এনে অসভ্যামি.....'

— 'মিছা, অসভ্যামি মই কৰা নাই । কৰিছে আপুনি । আপুনি মোক ভালপাওঁ বুলি কৈ অপপ্ৰচাৰ চলাইছে ?'

— 'মই অপপ্ৰচাৰ চলাইছোঁ । আপোনাৰ হৈছে কি মিচ্ বৰুৱা । জানে কোনো ছোৱালীৰ প্ৰতি আঁজিলৈকে আলোক শৰ্মা দুৰ্বল হোৱা নাই । আপুনি মোক অপমান কৰাৰ কোনো স্বত্ব নাই । আপুনি শুনিলেই বা ক'ত ?'

— 'লৰাবিলাকে বাটে পথে কথাই কথাই শুনায়ে ।'

— 'অ' লৰাবিলাকৰ পৰা শুনিয়ো । মোৰ মুখত শুনা নাইতো ? লৰাৰ মুখত গধূলি মিৰাণ্ডাৰ নামকে আবন্ত কৰি শ্বেলীৰ কবিতালৈকে সকলো শুনিব । এতেকে বুলি মোক আপুনি অপমান কৰিব নেকি ?'

— 'আপুনি ভদ্ৰতাৰ সীমা চেৰাই গৈছে কিন্তু !'

— 'হুঁ ভদ্ৰতাৰ আকৌ সীমা আছে আজিৰ দিনত । জানে মিচ্ বৰুৱা আপোনাৰ নিৰ্চনা সৌন্দৰ্যৰ গপত ওফন্দ থকা আধুনিক ছোৱালী-বিলাকে আমাৰ নিৰ্চনা ডেকাবোৰক ভৰিৰ ধূলি বুলি ভাবে । কিবা এটা কোনোবাই কলে যেন ভৰিৰ চেন্দেলৰে কোৰ দিলেহে তেওঁলোকৰ জীৱন সাৰ্থক হয় । আপুনিয়ো হয়তো এজুম বাৰুৱীৰ সৈতে আহি মোক এই অকলশৰীয়া মুহূৰ্ত্তত জন্ম কৰিব খুজিছে । কৈ দিলো মিচ্ বৰুৱা, প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ নোপোৱাকৈ শুনাকথাত কাকো ভৰিৰ চেন্দেল দেখুৱাই বশলৈ আনিব নোৱাৰি । আপোনাৰ নিৰ্চনা ছোৱালীৰ প্ৰেমত পৰি জীৱন বিৰময় কৰাতকৈ আৱহতাগ্ৰহণ শ্ৰেয় । আপোনাক এনে হীনবুলি কোঁতয়াও ভবা নাছিলো ।'

— '..... ।'

— 'বেয়া নাপাব অৱস্থাৰ তাড়নাত পৰি বহুতো শুনালো । ক্ষমা কৰিব ।'

তেতিয়া বৰষুণ এৰিছিল । শান্ত হৈ পৰা আকাশ খনলৈ চাই চাই এটা অশান্ত মনেৰে আলোক শৰ্মা জোৰেৰে সিহঁতৰ কাষৰ পৰা আঁতৰি গৈছিল । শেষ পিৰিয়দৰ ঘণ্টাৰ ধ্বনিতে তাইৰ কাণত খুব জোৰেৰে

প্ৰতিধ্বনিত হৈ যেন তাইৰ কাণ ছুখন নিস্তক্ৰু কৰি থৈ গৈছিল। কলেজৰ আটাইতকৈ ধুনীয়া ছোৱালী বুলি খ্যাত মিচ্ মঞ্জুমালা বৰুৱাৰ ভাৰিৰ তলৰ পৃথিবীখন তেতিয়া ছৰু ছৰু কৈ কঁপিছিল—। তাই বিস্মাবে আহি কেতিয়া ঘৰ পাইছিল, কিমান গাৰুত মূৰ গুৰি উচুপিছিল মনত নাই। অদ্বিতীয়াহে জীৱনত সৌন্দৰ্য্যৰ ভাল নাম কিনা মঞ্জুমালা বৰুৱা সেইদিনা ভীষণভাবে পৰাজিত হৈছিল। পৰাজিত হৈ পৰাজয়ৰ গ্লানিবোৰ লুকুৱাবলৈ তাই উচুপিছিল। উচুপি উচুপি জোৰেৰে কান্দি দিছিল এদিন।

সেইবোৰ আজি প্ৰায় সাত আঁঠবছৰৰ আগৰ কথা তাই আজি ভাৰি পেলালে। তাই কলেজত পঢ়িছিল। আলোক শৰ্মা নামৰ এক ডেকাৰ হাতত এদিন পৰাজয় ঘৰণ কৰিছিল। এইবোৰ এতিয়া অতীত হৈ গৈছে। তাই নাভাবে বুলিয়ে ভাৰিব লগা হ'ল এইবোৰ কথা। তাৰো কাৰণ আছে। মিচেচ্ মঞ্জু চৌধুৰীয়ে এতিয়া ভাৰিছে। তাই সাত বছৰ আগতে কাৰোবাৰ হাতত প্ৰথম পৰাজয় বৰণ কৰিছিল যদি সেয়া আলোক শৰ্মাৰ হাতত। দ্বিতীয় বাৰ যদি পৰাজিত হৈছে সেয়া আলোক শৰ্মাৰ আগত। আৰু এই তৃতীয় বাৰ আলোক শৰ্মাৰ সোঁৱৰণত পৰাভূতা মিচেচ্ মঞ্জু চৌধুৰীয়ে আলোকৰ কথাকে ভাৰিছে। কিয়? কিয় ভাৰিব তাই আলোকৰ কথা?

'আপোনাৰ নিচিনা ছোৱালীৰ প্ৰেমত পৰি জীৱন বিষময় কৰাতকৈ আত্মহত্যায়ে শ্ৰেয়।' এয়া আলোক শৰ্মাৰ কথা। এইষাৰ কথা মঞ্জুৱে আমৰণ নাপাহৰে। পাহৰিব যে নোৱাৰে। এইষাৰ কথাই এদিন মঞ্জু বৰুৱা নামৰ ছোৱালী এজনীক দংশন কৰিছিল। এইষাৰ কথাই আজি মঞ্জু চৌধুৰী নামৰ এগৰাকী সন্তান তিবোতাৰ অন্তৰত প্ৰতিধ্বনিত হৈ সাংসাৰিক মায়া মমতা নিঃশেষ কৰি দিছে। আৰু এইষাৰ

কথাকে ভাৰি ভাৰি আলোক শৰ্মা নামৰ এসময়ৰ এক খেয়ালী ডেকাৰ পৰাজয় কামনা কৰা এসময়ৰ মঞ্জু বৰুৱা আৰু বৰ্তমানৰ মিচেচ্ মঞ্জু চৌধুৰীৰ পৃথিবীৰ শেষ মুহূৰ্ত্ত হয়তো প্ৰত্যাসন্ন হ'ব। তাই আশা কৰিছিল আলোকৰ পৰাজয়। তাই দীপাংকৰ চৌধুৰীৰ প্ৰেমত পৰিল। প্ৰেমৰ পৰা সিহঁতৰ মিলন হ'ল। এসময়ৰ কলেজৰ সবাতোকৈ ধুনীয়া ছোৱালী মিচ্ মঞ্জুমালা বৰুৱা দীপাংকৰ চৌধুৰীৰ গৃহপত্নী মিচেচ্ মঞ্জু চৌধুৰী হৈ বহুতৰ মনৰ বিস্মৃতিৰ পটত অলুজল হৈ ৰ'ল। কিন্তু আলোক শৰ্মা তাইৰ মানস পটত ভাস্কৰ হৈ জিলিকি ৰ'ল। তাই ভাৰিছিল আলোকৰ কথা। আলোক কাৰোবাৰ প্ৰেমত পৰক। প্ৰেমত পৰি সি হাবু ডুবু খেলক। সেয়ে আছিল তাইৰ কাম্য। কিন্তু মিচ্ বৰুৱা তাইৰ চৌধুৰী পৰিয়ালৰ দীঘল ওৰণিৰ তলত কেইবাবাৰো উচুপি উচুপি কান্দি এদিন গুনিছিল আলোক শৰ্মাৰ পাণ্ডিত্য খবৰ। তেন্তে আলোক, আলোক হৈয়ে ৰ'ল। কাৰো বাহিৰক সৌন্দৰ্য্যই তাৰ খেয়ালী মনত প্ৰেমৰ জোঁৱাৰ আনিব নোৱাৰিলে। সেই তাহানিৰ আলোক শৰ্মা আৰু আজিৰ আলোক শৰ্মাৰ একোতেই প্ৰভেদ নাই। আলোকে এম, এ পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হ'ল। ডক্টৰেট উপাধি ল'লে। আৰু সাহিত্যৰ প্ৰভুত যশস্তাৰে তাইৰ আশাবোৰ নীশ্ৰুভ কৰি পেলালে।

আৰু এদিন মিচেচ্ মঞ্জু চৌধুৰীয়ে এষাৰ কথা গুনি কোনেও নেদেখাকৈ উচুপি উঠিল। সেয়া তাইৰ দ্বিতীয় পৰাজয় যাৰবাবে তাই গোপনে, অতি সংগোপনে এক ইৰাৰ জুইত জলি পুৰি মৰিছে আৰু যিটো কথাই আলোকৰ জীৱনত নহওক বুলি তাই ভাৰি ভাৰি তাই সময়ৰ ৰূপালী বহণ হয়তো এদিন চুলিত আঁকি ল'ব লাগিব সেইটো কথাই তাইৰ কল্পনাতীত ভাবে আলোকৰ জীৱনত সত্ত্ব হৈ গ'ল। আলোক কাৰো সৌন্দৰ্য্যৰ উপাসক নহ'ল। ঠিক আছে। তাই

ভাৰিলে। আলোকৰ জীৱনলৈ অনাহুতাভাৱে কোনো অলঙ্কিতে সোমাই নাছিল। দেখা যাব। আলোকৰ শেষপথত দেখা দেখি হোৱা যি এক প্ৰচুৰ সন্তানৰাৰে তাই কেইবাবাৰো উপহাস কৰাৰ প্ৰয়াস বিচাৰি পাইছিল সেয়া চিৰদিনৰ বাবে নিশ্চল হৈ গ'ল যেন কাৰোবাৰ মুখত এইবাৰ কথা শুনাৰ লগে লগে!

'আলোক শৰ্মা বোলে চিৰকুমাৰ হৈ ব'ব অ' মঞ্জু।' তাইৰ প্ৰতিবেশী বান্ধৱী শেৱালিৰ মুখত কথাৰাৰ শুনি তাই একো মন্তব্য কৰিব নোৱাৰিলে। শেৱালিয়ে যেন সেইপাত শেল তাইৰ বুকুত জানি শুনিয়ে মাৰিলে। অজানিতে তাইৰ চকুৰ কোনত ছোটোপাল চকুলো বিৰিঙি উঠিল। বিন্দু বিন্দুকৈ তাইৰ মুখগুণ্ডলত ধামৰ কণিকাৰে বিৰিঙি উঠিল। কিয় তাইৰ চকুত চকুপানী? কিয় তাই ঘামি উঠিল? তেনেটো হ'ব নালাগিছিল। সেয়া যে এসময়ৰ মঞ্জুমালী বৰুৱাৰ দ্বিতীয় পৰাজয়। নিজৰ স্থানৰ পৰা স্থলিত হোৱা মিচেচ চৌধুৰীয়ে আলোক চিৰকুমাৰ হৈ থকাটো সপোনতো ভাবিব নোৱাৰে। সকলো কথা তাই ভবাৰ বিপৰীতে হৈ যাব কিয়? কিয়? ?

মিচেচ মঞ্জু চৌধুৰীৰ লৰাছোৱালী দুটা হৈছে। ডাঙৰ ছোৱালীজনী এইবাৰ চতুৰ্থ শ্ৰেণীত। হয়তো তায়ো এদিন কলেজলৈ যাব। নিজৰ সকলোবিলাক গুণ ঢালি বিভূষিতা কৰা তাইৰ ছোৱালীজনী কলেজলৈ গ'লে নিশ্চয় আলোকৰ নিচিনা কোনো ডেকাৰ হাতত তায়ো এদিন অপমানিত হৈ লুকাই চুবকৈ কান্দিবহি। তেতিয়া..... তেতিয়া দিনক দিনে সময়ৰ কঠোৰ পৰশত জৰ্জৰিত হোৱা মিচেচ মঞ্জু চৌধুৰীৰ দৰে তায়ো এদিন বহুবছৰ আগৰ কোনো এটা দিনলৈ ঘূৰি যাব লাগিব—। চক্চকীয়া মনৰ দাপোনখানিত আলোকৰ নিচিনা হেজাৰ ডেকাৰ মুখ প্ৰতিফলিত হ'বহি। সময়ে আঙুৰাই নিয়া তাইৰ

দেহত হেজাৰ ডুইকপৰ কৰ্পনি এদিন অল্পভূত হ'ব তেতিয়া তাই জীয়েকক শান্তনা দিব কেনেকৈ? শান্তনাৰ ভাষা তাই ক'তে বা বিচাৰি পাব? নিজৰ কথাৰ পৰা অবিচলিত, হিমালয়ৰ নিচিনা অচল অটল এই আলোক শৰ্মা তাইৰ চকুত এক বিৰাট অগ্নিকুণ্ড হৈ প্ৰতিভাত হ'লহি।

এদিনৰ মিচ মঞ্জুমালী বৰুৱা এতিয়া প্ৰখ্যাত ডাক্তৰ মিষ্টাৰ দীপাঙ্কৰ চৌধুৰীৰ সাধৱী সতী পত্নী। ডাক্তৰ চৌধুৰীৰ প্ৰিয়া, পত্নী মিচেচ মঞ্জু চৌধুৰীৰ মনৰ খবৰ কোনেও নাজানিলে। ডাক্তৰী বিদ্যাত পৰ্ণিত আনকি গিৰিয়েক চৌধুৰী ডাঙৰীয়াইয়ো। মন সাগৰত হেজাৰ জোৱাৰ লৈ তাই এদিন ভাগৰি পৰিল। যি কল্পনাৰে, যি আশাৰে মনৰ খেলিমেলি কবিতা ছন্দায়িতা কৰাৰ অভিপ্ৰায়েৰে তাই সঁজি কাঁচি ওলাইছিল; জীৱনত পোৱা নোপোৱাৰ বেদনাৰে ভাবাক্ৰান্ত হোৱা এক অলস অসম্পূৰ্ণ জীৱনক বামধেনুৰ সপ্তৰঙেৰে বঙীন কৰি তুলিম বুলি তাই দৃঢ়মনা হৈছিল; কোনোবা এটা অজান মুহূৰ্ত্তত সাধাৰণ কৰি ৰাখিব নোৱাৰা এটা পলকত তাইৰ মনবীণাৰ তাঁৰ দাল ৰংকাৰিত হৈ ছিগি গ'ল। তাই মনে মনে কোনেও নজনাকৈ তৃতীয় বাৰ পৰাজয় বৰণ কৰিব লগা হ'ল। এয়া তাহানিৰ মঞ্জুমালী বৰুৱাৰ ৰূপত নহয় প্ৰখ্যাত ডাক্তৰ দীপাঙ্কৰ চৌধুৰীৰ গৃহপত্নী মিচেচ মঞ্জু চৌধুৰীৰ ৰূপত।

তাইৰ কলেজ এৰা বহুবছৰ হৈ গ'ল। এখন সংসাৰ এৰি আন এখন সংসাৰত নিজৰ তেজ মঙহেৰে দুটা লৰাছোৱালী ডাঙৰ কৰিছে। চুলিত সময়ৰ ৰূপালী ৰহণ লাগিব এদিন। তাইৰ ৰূপ অৱশ্যে এতিয়াও অটুট আছে। এসময়ৰ ধুনীয়া মঞ্জুমালীৰ ৰূপ এতিয়াও মঞ্জুমালীৰ দৰেই আছে। তাই উপলব্ধি কৰে কেতিয়াবা। উপলব্ধি কৰিবলৈ অৱকাশ পালে আজি।

আজি পুৱা গা ধুই আহি তাই ডাঙৰ আয়নাখনৰ সমুখত ঠিয় হৈ লাগ বান্ধ নোহোৱা বহুকথাই ভাৱি গ'ল। দেহৰ অংগে অংগে অজানিতে হাতখন ফুৰাই দিলে। ক'তা কোনো অংগত বয়সৰ ক্ষয়-কৰা প্ৰভাৱ পৰাতো নাই। পাখিলগা ভাববোৰেৰে মনাকাশ উপাচ পৰিল। মিচেচ্ মঞ্জু চৌধুৰী সাতবছৰৰ আগত কলেজীয়া উনমুক্ত কবিতা কবিতা লগা কোমল জীৱন, উপস্থাসৰ নিচিনা বহুশ্ৰ মধুৰ এক অনাড়ম্বৰ অলসতা আৰু পলে অল্পপলে কিবা এক প্ৰত্যাশাৰ প্ৰস্থায়ত আশ্ৰয় বিচৰা মন পথীটি কেনিবাৰি উৰি যাব খুজিলে তাইৰ। এনে এটা মুহূৰ্ত্তত আলোক শৰ্মা নামৰ এই খেয়ালী যুবকজন তাইৰ মন মজিয়াত ভৰি দি ৰৈ গ'ল। এক অৰুজ আশঙ্কাই তাইৰ বুকুত হেন্দোলনি তুলিলে। সৰ্টাই আলোকে তাইক ভাল পাইছিল নেকি ? নহলে কিয় সি চিৰকুমাৰ হৈ ৰ'ব। আলোকৰ গল্পত, আলোকৰ কবিতাত তাইৰ মনৰ সংবাদবোৰ যেন প্ৰতিফলিত হয়। যদি আলোকৰ পত্নী হ'লহেঁতেন তাই তেতিয়া জানো সুখী হ'ব নোৱাৰিলেহেঁতেন। ইত্যাদি, ইত্যাদি বহুতো পাখিলগা ভাবে তাইৰ মন তোলপাৰ কৰিলে। এনেতে তাইৰ ভাৱবোৰ আউলি হৈ গ'ল। এটি শব্দগুনি তাই খহি পৰা বস্তুহীন দেহাত লিপট খোৱাকৈ আচলখন টানি ল'লে। ডাক্তৰ চৌধুৰীয়ে মাৰ্তিছিল —

‘কাৰ কথা ভাবিছা আয়নাৰ মুখত বিভোৰ হৈ ? বয়সে জুৰুলা কৰা মানুহজনীৰ মনতো আত্মপ্ৰেমৰ ভাৱৰ চো উঠিছে নেকি ?’

—‘যাৰ কথা ভাবিব লাগে তেওঁৰ কথা ভাবিছোঁ ; আনক কৈলৈ’ — কথাষাৰ কৈ তাই ড্ৰেিং কক্ষৰ পৰ্দাখন পেলাই দিলে। এফালে দীপাঙ্কৰ চৌধুৰী। প্ৰখ্যাত ডাক্তৰ। আনফালে তেওঁৰ সাধবী সতী (?)

তিবোতা মঞ্জু চৌধুৰী। মাজত পৰ্দাখন বতাহত কাঁপ ৰ'ল। পৰ্দাখনৰ এফালে ডাক্তৰ চৌধুৰীয়ে ভাৱিলে জীৱনত এনে গৃহপত্নী ভাগ্যৰ ফলতহে পোৱা যায়। তেওঁ সৰ্টাই খুব সুখী।

পৰ্দাৰ ইপাৰে মিচেচ্ চৌধুৰীয়ে ভাবিলে আলোকৰ ওপৰত তেওঁ প্ৰতিশোধ আৰু লব নোৱাৰিলে। যি কি নহওক আলোকটো তাইৰ মনৰ পৰ্দাৰ পৰা ম'চ খাই নগল। তাইৰ অন্তৰৰ কোনোবা এটা চুকত আলোকৰ ছবি উজ্জলহৈ জিলিকি ৰ'ল।

কিন্তু কোনোবা এটা মুহূৰ্ত্তত এসময়ৰ মিচ্ বৰুৱাৰ ওৰণি খন আপোনা আপুনি মূৰলৈ উঠি গ'ল। তেতিয়া মিচ চৌধুৰীৰ মানবীয় সঘাটো জাগি উঠিল। সাঁচকৈয়ে তাই আলোকৰ বিষয়ে ভৱাটো উৰ্চিত হৈছে জানো ? তাইৰ গিৰিয়েক আছে। সিহঁতৰ তেজ মঙহৰ গঢ়িত দুটা লৰাছোৱালী আছে আৰু আছে উপভোগৰ সামগ্ৰী গাড়ী, ধন-সম্পত্তি আৰু অ-লে-খ। তথাপি কিয় তাই এসময়ৰ আলোকৰ কথা ভাবিছে। কিয় ? মিচেচ্ মঞ্জু চৌধুৰী যেন তৃতীয়বাৰ পৰাজিত হৈ গ'ল। মিচ মঞ্জুমালা বৰুৱা নহয়। প্ৰখ্যাত ডাক্তৰ দীপাঙ্কৰ চৌধুৰীৰ সাধবী সতী পত্নী মঞ্জু চৌধুৰী। এজনৰ পত্নী হৈ তাই প্ৰপুৰুষক ভাবিবই বা কিয় ? তাৰি ভাৱি কিয় তাই দীপাঙ্কৰ আৰু তাইৰ মাজৰ সম্পৰ্কটো কলুষিত কৰিব, অথচ যাৰ কথা তাই ভাবি পাৰ নাপায় সেই তাহানিৰ আলোক শৰ্মা নামৰ খেয়ালী যুবক আজিয়ে এষাৰ কথাৰ বাবে, মাত্ৰ এষাৰ কথাৰ বাবে হয়তো চিৰকুমাৰ হৈ আছে। মিচেচ্ মঞ্জু চৌধুৰীয়ে কোনোবা এটা মুহূৰ্ত্তত আয়নাৰ কাষৰ পৰা আঁতৰি আহিল আৰু কেলেণ্ডাৰৰ পৰা এমাহৰ শেষ হৈ যোৱা পাতখিলা ফালি টুকুৰা টুকুৰ কৈ ধিড়িকীৰে দলিয়াই দিলে। দুৰলৈ। যিমান পাৰে সিমান দুৰলৈ।

নীবেণ বৰুৱা

শ্বেল্পপীয়েবৰ ট্ৰেজিডী

মহাকাবি শ্বেল্পপীয়েৰ বিশ্ব শ্ৰেষ্ঠ নাট্যকাৰ হিচাপে পৰিগণিত হৈ আহিছে আৰু তেওঁৰ ৰচিত নাট্যা-বলীৰ ভিতৰত ট্ৰেজিডী বা বিয়োগান্ত নাটক সমূহকে ঘাইকৈ তেওঁৰ কীৰ্তিস্তম্ভ বুলি স্বীকাৰ কৰা হৈছে। শ্বেল্পপীয়েৰ নাটক কেৱল ইংৰাজ জাতিৰে নহয়, সমগ্ৰ মানৱজাতিৰে গৌৰৱৰ বস্তু। এই নাটক সমূহে— ৰচিত হোৱাৰ দিনৰে পৰা আজিলৈকে প্ৰায় চাৰিশ বছৰ জাতি-বৰ্ণ, ধৰ্ম-সংস্কৃতি, দেশ-কাল নিৰ্বিশেষে সকলো মানুহৰে মন জয় কৰি আহিছে। ইয়াৰ পৰা অতি সহজে অনুমান কৰিব পাৰি যে তেওঁৰ ট্ৰেজিডী সমূহত এটা সাৰ্বজনীন আৱেদন আছে।

শ্বেল্পপীয়েৰ ট্ৰেজিডী সমূহ হ'ল : টিটাচ্ এল্দ্ৰো-নিকাচ্, ৩য় ৰিচাৰ্ড, ২য় ৰিচাৰ্ড, ৰোমীঅ' এণ্ড জুলীয়েট, কিংজন, জুলিয়াচ' চিজাৰ, হেম্লেট, অ'থেলো, কিংলীয়েৰ, মেক্বেথ, এণ্টনী এণ্ড ক্লীও-পেট্ৰা, কৰিওলেনাচ, আৰু টাইমন অব এথেঞ্জ।

এই নাটক কেইখনৰ প্ৰথম তিনিখন, যথাক্ৰমে টিটাচ এল্দ্ৰো-নিকাচ্, ৩য় ৰিচাৰ্ড আৰু দ্বিতীয় ৰিচাৰ্ড ট্ৰেজিডী ৰচনাত শ্বেল্পপীয়েৰ প্ৰথম প্ৰচেষ্টা : গিতিকে তিনিওখনেই ট্ৰেজিডী হিচাপে অপৰিণত। তাত নতুনত্ব নাই অথবা শ্বেল্পপীয়েৰ নাট্য-প্ৰতিভাৰে সংকেত বিশেষ পোৱা নাযায়। টিটাচ এল্দ্ৰো-নিকাচ সম্পূৰ্ণ শ্বেল্পপীয়েৰ লেখা নহয় বুলিও কোনো কোনোৱে ক'ব খোজে। এই নাটকত ৰোমান সেনা-নায়ক টিটাচ এল্দ্ৰো-নিকাচে তেওঁৰ ওপৰত, তেওঁৰ ছোৱালী লাভিনিয়া (Lavinia) আৰু তেওঁৰ পুতেক হাঁতৰ ওপৰত কৰা অত্যাচাৰৰ বিৰুদ্ধে 'গথ'ৰ বন্দিনী

বাণী টেমোৰা, তেওঁৰ অবৈধ প্ৰেমিক আৰণ (Aaron) আৰু পুতেক হাঁতৰ ওপৰত লোৱা প্ৰতিশোধকে দেখুৱা হৈছে। এইখন প্ৰতিশোধমূলক ট্ৰেজিডী ভয়ানক আৰু লোমহৰ্ষক ঘটনাৰে আদিৰে পৰা অন্তলৈকে ভৰা। ইয়াত শ্বেল্পপীয়েৰ ট্ৰেজিডীৰ বিশেষত্ব পূৰ্ণ অন্তৰ্হ'ল নাই। ইয়াৰ 'প্লট' কৃত্ৰিম, চৰিত্ৰবোৰ নিষ্কীৰ্ত্ত মানুহৰ মুখা পিন্ধা পুতলা যেন। এইখন নাটক পাৰ্চলে অনুমান হয় যে ৰচয়িতাৰ মনত ট্ৰেজিডী সম্পৰ্কে তেতিয়াও কোনো স্থিৰ ধাৰণা হোৱা নাছিল। এইখন নাটকে এটা কথাৰ ঠিকিত দিয়ে যে শ্বেল্পপীয়েৰ দিনত দৰ্শকে তলখাপৰ ভীতি প্ৰদৰ্শক সাংঘাতিক উত্তেজনাপূৰ্ণ নাটক চাই বৰ তৃপ্ত পাইছিল। যথার্থতে টিটাচ এল্দ্ৰো-নিকাচক ট্ৰেজিডী বুলি 'মেলোড্ৰামা'হে বুলিব পাৰি।

৩য় ৰিচাৰ্ড আৰু ২য় ৰিচাৰ্ড দুয়োখন বুৰঞ্জী-মূলক ট্ৰেজিডী। দুয়োখন নাটকেই Holinshed অব বুৰঞ্জী (Chronicle)ৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি লিখা। ৩য় ৰিচাৰ্ড শ্বেল্পপীয়েৰ বিখ্যাত ট্ৰেজিডী সমূহৰ ভিতৰত নপৰিলেও মঞ্চনাট্য হিচাপে উপাদেয়। এইখন নাটকতে নাট্যকাৰৰ প্ৰথম ডাঙৰ 'ট্ৰেজিক' চৰিত্ৰ ৩য় ৰিচাৰ্ড অঙ্কিত হয়। ২য় ৰিচাৰ্ড নাটকতো বিশেষ একো নতুনত্ব পৰিলক্ষিত নহয়। ৰচনাশৈলী আৰু ভাৱধাৰাৰ ফালৰ পৰা এই তিনিওখন নাটকেই সেই সময়ৰ প্ৰচলিত নাটকীয় ৰীতি অনুযায়ী লিখা।

ইয়াৰ পিচত ৰচিত ৰোমীঅ' এণ্ড জুলীয়েট আৰু কিং জন নামৰ নাটক দুখনো পৰীক্ষামূলক। ৰোমীঅ'

এও জুলীয়েট নতুন দৃষ্টিভঙ্গীৰে লিখা। এই নাটকৰ গঠনৰীতি আদি ১৬ শ শতিকাৰ মাৰ্গভাগত ইটালীয় নাট্যকাৰ Cinthio অৰ বচনাৰ লগত মিল আছে। ওপৰত কোৱা হৈছে যে শ্বেক্সপীয়েৰৰ প্ৰথম তিনিখন ট্ৰেজিডী বুৰঞ্জীমূলক। বচনাপদ্ধতি, প্ৰচলিত নিয়ম অনুযায়ী আৰু নায়ক কেইজন উচ্চস্তৰৰ, দেশৰ ভাগ্য নিয়ন্ত্ৰা। ঘটনাক্ৰমত প্ৰেমমূলক কথা থাকিলেও প্ৰেমৰ প্ৰাধাণ্য নাই। ৰোমীঅ' এও জুলীয়েট এই ফালৰ পৰা সম্পূৰ্ণ নতুন সৃষ্টি। ইয়াৰ প্লট পূৰ্ণ কাৰ্লনিক। নাটকৰ কাহিনী শ্বেক্সপীয়েৰে Arthur Broke নামৰ কবিৰ কবিতা এটাৰ পৰা লৈছিল। এই কবিতাৰ কাহিনী আকৌ ইটালীয় উপন্যাসিক Bandello অৰ উপন্যাসৰ পৰা লোৱা হৈছিল। ৰোমীঅ' এও জুলীয়েট নাটকৰ কাহিনী সংক্ষেপতে এনেকুৱা :—

ৱেবোনাৰ ছটা সন্তান পৰিয়ালৰ ল'ৰা-ছোৱালী ৰোমীঅ' আৰু জুলীয়েট। জুলীয়েটৰ পিতাকে দিয়া ভোজ-সভাত ছদ্মবেশে অহা ৰোমীঅ'ৰ লগত প্ৰথমদৰ্শনে জুলীয়েট প্ৰেমত পৰে আৰু ভোজসভাৰ অন্তত ৰোমীঅ'ৰ ওচৰত প্ৰেমনিবেদন কৰে আৰু পুৰোহিত (Friar) এজনৰ সহায়ত গুপ্তভাবে উভয়ৰ বিয়া হয়। আনহাতে জুলীয়েটৰ পিতাকে কাউণ্ট পেৰিচৰ সৈতে বিয়াৰ প্ৰস্তাব কৰে। উপায়হীন জুলীয়েটে পুৰোহিতৰ উপদেশানুক্রমে এবিধ ঔষধ খাই মৰা ভাও ক্ৰোৰে আৰু সেই অৱস্থাত কবৰৰ পৰা জুলীয়েটক উদ্ধাৰ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। কিন্তু জুলীয়েট গঁচাকৈয়ে মৰা বুলি ভুল বাতৰি পাই নিৰ্কাণিত ৰোমীঅ'ই আহি জুলীয়েটৰ ওচৰত বিহুখাই আশ্ব-হত্যা কৰে। এইখন নাটকৰ নতুনত্ব এইখিনিতে যে ট্ৰেজিডীৰ নায়ক নায়িকা হিচাপে ৰোমীঅ' আৰু জুলীয়েটৰ কোনো অসাধাৰণ ব্যক্তিত্ব নাই; কোনো ঐতিহাসিক গৌৰবো নাই। এই নাটকৰ নায়ক নায়িকা উপন্যাসৰ প্ৰেমত পৰা এহাল সাধাৰণ ল'ৰা

ছোৱালী। সেইকালত এনে সাধাৰণ ব্যক্তি ট্ৰেজিডীৰ নায়ক হিচাপে লোৱাতোৱেই প্ৰতিভাশালী যুৱক নাট্যকাৰৰ সন্ধানীমনৰ পৰিচায়ক মাত্ৰ। ৰোমীঅ' এও জুলীয়েট নাটকখন ডেকাগাভৰুৰ ব্যৰ্থ প্ৰেমৰ প্ৰাণস্পৰ্শী কৰুণ কবিতাময় কাহিনী এটা মাথোন। ইয়াত শ্বেক্সপীয়েৰৰ আন চাৰিখন ট্ৰেজিডীৰ আধ্যাত্মিক শিকনি নাই আৰু তাৰ শাৰীতো নপৰে। ইয়াৰ সফলতা ঘাইকৈ কাব্যিক সৌন্দৰ্য্যতহে। এইখন নাটক বচনাৰ পিচত প্ৰায় ছয়বছৰ ধৰি শ্বেক্সপীয়েৰে ট্ৰেজিডী লিখা নাছিল। তেওঁৰ স্বজনী প্ৰতিভা নিয়োজিত হৈছিল বুৰঞ্জীমূলক নাটক আৰু 'কমেডী' বচনাত।

ৰোমীঅ' এও জুলীয়েট বচা সময়তে আন এখন 'serious' নাটক শ্বেক্সপীয়েৰে বচনা কৰিছিল। সেই খনেই হৈছে 'কিংজন'। এই নাটকৰ বিষয় বস্তু Holinshed অৰ পৰা পোন পটীয়াকৈ লোৱা হোৱা নাছিল। 'কিংজন'ক যথার্থতে ট্ৰেজিডী বুলিব নোৱাৰিব। এইখনক মঞ্চৰ উপযোগী কৰি গাঁথি উলিওৱা ঐতিহাসিক ঘটনাৱলীৰ নাট্যৰূপ বুলি কব পাৰিব। নাটকীয় কাহিনী (plot)ৰ Organic Unity ইয়াত নাই। এই নাটকত নাট্যকাৰৰ মুখ্য উদ্দেশ্য কলাসৃষ্টিকৈ দেশায়বোধ সৃষ্টি কৰাহে।

ওপৰত উল্লেখ কৰা নাটক কেইখনৰ বচনা কাল ১৫৯৪-১৫৯৫ খৃষ্টাব্দ। তাৰ পিচৰ প্ৰায় ছয়বছৰৰ ভিতৰত সুবিখ্যাত বুৰঞ্জীমূলক নাটক সমূহ আৰু 'ৰোমাণ্টিক' কমেডী' সমূহ ৰচিত হয়। এই সময়ছোৱাত ট্ৰেজিডী বা ট্ৰেজিডীৰ লেখিয়া নাটক শ্বেক্সপীয়েৰে লিখা নাছিল। ১৬০১ খৃষ্টাব্দৰ পৰা ১৬০৮ খৃষ্টাব্দৰ ভিতৰত তেওঁৰ আন ট্ৰেজিডী সমূহ ৰচিত হৈছিল। দৰাচলতে এই সাতবছৰকে শ্বেক্সপীয়েৰৰ ট্ৰেজিডীৰ সময় বুলি ধৰা হয়। ইয়াৰ পিচত তেওঁ ট্ৰেজিডী লিখা নাছিল; মাত্ৰ 'ৰোমাঞ্চ' শ্ৰেণীৰ নাটকহে লিখিছিল।

ৰোমান বুৰঞ্জীৰ জনপ্ৰিয় বিষয় এটিকে লৈ 'জুলিয়াচ চীজাৰ' নাটকখন ৰচিত। বিশ্ববিজয়ী বীৰ জুলিয়াচ চীজাৰৰ চক্ৰান্তকাৰীৰ হাতত নিৰ্মম হত্যা আৰু তেওঁৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু মহানুভৱ দাৰ্শনিক আৰু ৰাজনীতিবিদ ক্ৰেটাচৰ আদৰ্শবাদৰ বাবে পতন— এয়েই হৈছে নাটকখনৰ বিষয় বস্তু। এই নাটকতে ট্ৰেজিডী ৰচনাত শ্বেক্সপীয়েৰৰ প্ৰতিভাৰ জ্বলিঙনি দেখিবলৈ পোৱা যায়। 'জুলিয়াচ চীজাৰ' শ্বেক্সপীয়েৰৰ শ্ৰেষ্ঠ ট্ৰেজিডী কেইখনৰ অন্তৰ্ভুক্ত নহয় যদিও ইয়াৰ পৰিকল্পনাত নাটকীয় ঐক্যপৰিলক্ষিত হয়। ট্ৰেজিডী হিচাপে 'জুলিয়াচ চীজাৰ'ৰ বিশেষত্ব এই খিনিতে যে ইয়াত এটিও কেবল চৰিত্ৰ নাই যাক নিঃসন্দেহে নাটকৰ নায়ক বুলিব পাৰি। কোনো কোনো ফালৰ পৰা ক্ৰেটাচক নায়ক যেন লাগে। ক্ৰেটাচৰ চৰিত্ৰত ট্ৰেজিডীৰ নায়কৰ অন্তৰ্দ্বন্দ আছে যদিও ক্ৰেটাচক সম্পূৰ্ণ নায়ক বুলি স্বীকাৰ কৰা টান। সি যিয়েই নহওক, এইখন নাটকে নিৰ্ভুল ভাবে ইঙ্গিত দিয়ে যে শ্বেক্সপীয়েৰৰ সৃজনী প্ৰতিভা ট্ৰেজিডীৰ চৰম পৰিকল্পনাৰ ছুৱাৰ দলিত উপনীত হৈছে গৈ। এই নাটকতে প্ৰথমবাৰৰ বাবে দেখুৱা হৈছে যে মানুহৰ জীৱনৰ গতি নিৰ্ণয়ত চৰিত্ৰ আৰু দৈৱিক শক্তিৰ যুগ্ম প্ৰভাৱ বৰ্ত্তমান। যদিও চীজাৰ আৰু ক্ৰেটাচ উভয়ে নিজ কাৰ্য আৰু আনৰ কাৰ্যৰ বাবে মৃত্যু বৰণ কৰিব লগীয়া হয়, তথাপি মানুহৰ কাৰ্য্যৱলী যে এক অদৃশ্য শক্তিৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত আৰু নিয়ন্ত্ৰিত তাৰ ইঙ্গিত নাটকখনত পোৱা যায়।

ট্ৰেজিডী ৰচনাত শ্বেক্সপীয়েৰৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ অৱদান হৈছে 'হেমলেট', 'অ'থেলো', 'কিং লীয়েৰ' আৰু 'মেক্‌বেথ'। এই চাৰিওখন নাটক শ্বেক্সপীয়েৰৰ বহুমুখী আৰু অতুলনীয় নাট্যপ্ৰতিভাৰ উজ্জল চানেকি আৰু তেওঁৰ কীৰ্ত্তিস্তম্ভৰ চাৰিকোণৰ চাৰিটা লাইখুটা। ইয়াৰে 'হেমলেট' আটাইটকৈ জনপ্ৰিয়; মঞ্চ নাট্য

হিচাপে নিখুঁত আৰু সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ, 'অ'থেলো' আৰু 'কিংলীয়েৰ' শ্বেক্সপীয়েৰৰ শ্ৰেষ্ঠ গ্ৰন্থ হিচাপে সাধাৰণতে স্বীকৃত হৈছে।

দেখাত 'হেমলেট'ৰ কাহিনী সৰল : পিতৃৰ প্ৰেতাৱাই যুৱৰাজ হেমলেটক পিতৃহত্যাৰ বধ কৰি প্ৰতিশোধ লবলৈ আহ্বান জনায়। পণ্ডিত, যোদ্ধা আৰু ৰাজ কাৰ্যৰ উপযোগী হেমলেট ভৰ যৌৱনত উপনীত আৰু স্নেহৰ আকৰ স্বৰূপ পিতৃৰ হত্যাৰ শোকত অভিভূত। তেওঁৰ পিতৃহত্যা কেৱল নবহত্যা-কাৰীয়েই নহয়, অগ্ৰজৰ পত্নী গ্ৰহণ কাৰীও। পিতৃ হত্যাৰ গুপ্ত ৰহস্য উদঘাটন হোৱাৰ লগে লগে তেওঁ প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে তৰিৎ গতিত পিতৃহত্যাৰ বিনাশ কৰিবলৈ। কিন্তু তাকে কৰিব নোৱাৰে মৃত্যুৰ আগ মুহূৰ্ত্তলৈ। প্ৰতিজ্ঞা সিদ্ধি হল; কিন্তু নিজেও মৃত্যু বৰণ কৰিব লগীয়া হ'ল। এই নাটকৰ বিষয় বস্তুত আগতেও ট্ৰেজিডী ৰচিত হৈছিল। কিন্তু সি আছিল 'Blood and horror tragedy'। আন হাতে শ্বেক্সপীয়েৰৰ অন্যান্য সাধাৰণ প্ৰতিভাই সৃষ্টি কৰা 'হেমলেট'ত সাৰ্বজনীন আৱেদন আছে আৰু সেই বাবেই ই চিৰকাল মানুহৰ আপুৰুগীয়া সম্পদ হৈ থাকিব।

'অ'থেলো' নাটকৰ কাহিনীও সৰল। ইয়াগো (Iago) ভেনিচৰ সেনাবাহিনীৰ তলতীয়া কৰ্মচাৰী। তেওঁৰ অভিলাষ লেফ্টেনাণ্ট পদলৈ উত্তীৰ্ণ হোৱাতো। কিন্তু সেই অভিলাষ চূড়মাৰ কাৰি সেনাবাহিনীৰ অধিনায়ক অ'থেলোই সেই পদত নিযুক্ত কৰে কোচিঅ' (Cassio)ক। অধিনায়কৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লবলৈ আৰু প্ৰতিদ্বন্দ্বীক কৰ্মচ্যুত কৰিবলৈ দৃঢ় সঙ্কল্প গ্ৰহণ কৰে ইয়াগোই। সেই উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ বাবে অতি কৌশলেৰে ইয়াগোৱে প্ৰতিদ্বন্দ্বীক পদচ্যুত কৰে আৰু লগতে অ'থেলৰ দেৱীসদৃশ নিৰ্দোষ পত্নী ডেচ্‌ডেমনাক অসতী বুলি প্ৰমাণ কৰে। অ'থেলোই স্বহস্তে প্ৰিয়তমা

পত্নীক হত্যা কৰে আৰু পিচত নিজৰ ভুল বুজিব পাৰি নিজেও আত্মহত্যা কৰে। ইয়াগোৰ দ্বিতীয় উদ্দেশ্য সিদ্ধি নহয়। প্ৰতিদ্বন্দ্বী কেচিঅ' গৱৰ্ণৰ পদলৈ উত্তীৰ্ণ হয় আৰু ইয়াগোই পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্তৰ সম্মুখীন হব লগা হয়।

শ্বেক্সপীয়েৰৰ আনখন বিশ্ববিখ্যাত ট্ৰেজিডী 'কিংলীয়েৰ'। এই নাটক ষাইটেক নিৰ্বোধ বৃদ্ধৰজা লীয়েৰক কেন্দ্ৰ কৰি ৰচিত। নাটকৰ মধ্যস্থ চৰিত্ৰ নিপুত্ৰক লীয়েৰে তিনি কন্যাৰ পিতাকৰ প্ৰতি ভাল পোৱাৰ জোখ লবলৈ গৈ কেনেকৈ শোচনীয় অৱস্থাত অকৃতজ্ঞতাৰ বাবে শোকাভিভূত হৈ মৃত্যুৰ কোলাত শাস্তি বিচাৰিব লগীয়া হৈছিল সেই বেদনাময় কৰুণ কাহিনী দুশাৰীত কোৱা নিশ্ৰয়োজন। নাটকীয় পৰিকল্পনাৰ ফালৰ পৰা চালে ঘটনা সংযোজনা আদিত 'কিংলীয়েৰ' নাটকত দোষ আৰু দুৰ্বলতা বহুতো আছে যদিও একবাক্যে স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে এইখন নাটকৰ কাব্যিক মূল্য অতুলনীয়।

'মেক্বেথ' শ্বেক্সপীয়েৰৰ চাৰিখন শ্ৰেষ্ঠ ট্ৰেজিডীৰ এখন। ইয়াৰ মূলভাৱ অন্যায় অভিলাষ আৰু পাৰ্শ্বিক ঈৰ্ষাৰ শোচনীয় পৰিণতি। সিংহাসন লাভৰ অন্যায় অভিলাষ সিদ্ধিৰ হেতু স্কটলেণ্ডৰ সেনাধিনায়ক মেক্বেথে নিজবাসভৱনতে অভাগত ৰজা ডান্‌কান (Duncan)ক শুই থকা অৱস্থাত হত্যা কৰে আৰু তাৰ পিচত ভবিষ্যতলৈ ৰাজসিংহাসন নিৰাপদ কৰিবলৈ সহকৰ্মী Banquoক হত্যা কৰে। এই নৰহত্যাকাৰী মেক্বেথৰ মানসিক যন্ত্ৰনা আৰু অহনিশ দুশ্চিন্তাৰ ওৰ পৰে Macduffৰ হাতত মৃত্যু বৰণ কৰি। আধ্যাত্মিক ভাৱৰ প্ৰাচুৰ্যৰ বাবে 'মেক্বেথ' এখন মহান নাটক। চাৰিওখন বিখ্যাত ট্ৰেজিডীৰ ভিতৰত এইখনেই চুটি যদিও ই আটাইতকৈ বিস্ময়কৰ।

'এণ্টনী এণ্ড ক্লীওপেট্ৰা' শ্বেক্সপীয়েৰৰ তিনিখন ৰোমান ট্ৰেজিডীৰ অন্যতম (বাকী দুখন 'জুলিয়াচ

চীজাৰ' আৰু 'কৰিওলেনাচ')। এইখন বিখ্যাত ট্ৰেজিডী চাৰিখনৰ পিচত ৰচিত। এইখনেই শ্বেক্সপীয়েৰৰ পৈণত বয়সত লিখা একমাত্ৰ প্ৰেমৰ ট্ৰেজিডী। বিখ্যাত ৰোমান বীৰ মাৰ্ক এণ্টনী আৰু ক্লীওপেট্ৰাৰ অনন্তযোৱনা অপূৰ্ব সুন্দৰী ৰাণী ক্লীওপেট্ৰাৰ প্ৰেমৰ কাহিনী নাটকখনৰ বিষয় বস্তু। এইখন নাটকৰ বিশেষত্ব এইখিনিতে যে 'ৰোমীঅ' এণ্ড জুলীয়েট'ৰ দৰে ইয়াতো নায়ক নায়িকাক সমানে কেন্দ্ৰস্থ চৰিত্ৰ হিচাপে গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। নাটকৰ চতুৰ্থ অঙ্কতে নায়কৰ মৃত্যু হয় আৰু ৫ম অঙ্কটো নায়িকাক লৈয়ে লিখা। নাটকৰ অন্তত ক্লীওপেট্ৰাৰ মৃত্যুত পাঠকৰ সহানুভূতি আৰু প্ৰশংসা আপোনা আপুনি নায়িকাৰ প্ৰতি যায়। শ্ৰেষ্ঠ ট্ৰেজিডী কেইখনৰ ভিতৰত নপৰিলেও প্ৰেমৰ ট্ৰেজিডী হিচাপে চিৰদিনীয়াকৈ 'এণ্টনী এণ্ড ক্লীওপেট্ৰা' জনপ্ৰিয় হৈ থাকিব।

'কৰিওলেনাচ' নাটকখনো ৰোমান বুৰঞ্জীৰ ঘটনাৰ অৱলম্বনত লিখা। ৰোমান সেনাপতি Caius Marcius (পিচত Coriolanus)ৰ আত্মগোৰব, যশয্যা প্ৰিয়তা আৰু জনসাধাৰণৰ মতামত উপেক্ষা কৰা স্বভাৱে তেওঁৰ কিদৰে পতন আনে তাকে চিত্ৰিত কৰা হৈছে এই নাটকত।

'টাইমন অব এথেন্স' শ্বেক্সপীয়েৰৰ শেষ ট্ৰেজিডী। সমালোচক সকলে এইখন সম্পূৰ্ণ শ্বেক্সপীয়েৰৰ হাতৰ লেখা নহয় বুলি অভিমত দিছে। অকৃতজ্ঞতাই মানুহৰ মনত কিমান দৰৈ ৰেখাপাত কৰিব পাৰে আৰু তাৰ ফল স্বৰূপে মানুহৰ কি শোচনীয় পৰিণতি হব পাৰে তাকে এই নাটকত দেখুৱা হৈছে। এই একে বিষয়লৈয়ে ইতিপূৰ্বে 'কিংলীয়েৰ' ৰচিত হৈছিল। টাইমন এজন প্ৰতিপত্তিশীল, উচ্চ বংশী আৰু সূচাৰু এথেন্সবাসী। বন্ধু বান্ধৱ আৰু তোষামোদকাৰীৰ প্ৰতি দেখুৱা অত্যাধিক উদাৰতাৰ ফল স্বৰূপে অৰ্থসম্পদ হীন হৈ পৰমুখাপেক্ষী হব লগাত পৰে। কিন্তু

হুদিনত কাৰোপৰা অৰ্কাণিও সহায় সাহাৰ্ধ্য নাপালে। তেতিয়া টাইমনে সেই সকলোকে এখন ভোজসভালৈ নিমন্ত্ৰণ কৰি সকলোকে আচৰিত কৰে। কিন্তু চাৰ্কনিৰ আঁৰত থোৱা ভোজন পাত্ৰত কেৱল গৰম পানীহে ৰখা হৈছিল। ভোজনৰ সময়ত চাৰ্কনি গুচাই সেই গৰম পানী অতিথিৰ মুখত মাৰি দিয়া হৈছিল। তাৰ পিচত টাইমনে এখেলা পৰিত্যাগ কৰি গছৰ মাজত জনসমাজৰ আঁতৰত অকলে দিন নিয়াবলৈ ধৰে আৰু সেইদৰে থাকি অৱশেষত আত্ম হত্যা কৰে।

শ্বেক্সপীয়েৰৰ 'Tragic art'ৰ চৰম নিদৰ্শন পোৱা যায় 'হেম্লেট', 'অ'থেলো', 'কিংলীয়েৰ' আৰু 'মেক্বেথ' নাটকত। এই কেইখন নাটকতে মানুহ আৰু প্ৰতিকূল অৱস্থা বা ভাগ্যৰ সংঘৰ্ষ গভীৰ ভাবে দেখুৱা হৈছে। এই নাটক কেইখন মানুহৰ আধ্যাত্মিক অগ্ৰগতিৰ বিভিন্ন পৰ্যায়ৰ চিত্ৰ ৰুলি কোৱা হৈছে। 'হেম্লেট'ত আছে সমস্যাবহুল, বিস্তৃত, sophisticated আধুনিক সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰ নৈতিক জগতৰ চিত্ৰ। 'অ'থেলো'ত আছে আন এখন জগতৰ চিত্ৰ। হেম্লেটৰ চিন্তা প্ৰৱনতাৰ পৰিবৰ্ত্তে ইয়াত আছে আদি মানবৰ ছবি, চিন্তাতকৈ আবেগ মানুহৰ বেছি সহজাত আৰু পশুজগতৰ বেছি ওচৰত। এই আদিম আবেগৰ বশবৰ্ত্তী মানৱৰ বুদ্ধিজীৱি; সভ্যতাৰ জগতত প্ৰৱেশ কৰিলে আৰু নতুন জগতত আত্ম সংযম আৰু বুদ্ধি জীৱনৰ অনুশীলন নকৰিলে ট্ৰেজিডী অৱশাস্ত্যাবী।

পশুস্বৰ্ভৰ ফালৰ পৰা চাই অথেল'তকৈ মেক্বেথক বেছি পুৰণি (Primitive) ৰুলিয়ে কোৱা হয়। 'কিংলীয়েৰ'ত আছে চিৰন্তন মানুহৰ চিত্ৰ। ইয়াৰ ট্ৰেজিডীৰ উৎস হ'ল সমাজৰ প্ৰাথমিক সত্তা—পৰিয়াল আৰু পৰিয়ালেই সৃষ্টি কৰা পাৰিবাৰিক সম্বন্ধ—পিতৃত্ব, পিতাৰ সন্তানৰ সৈতে আৰু সন্তানৰ পিতাৰ সৈতে সম্পৰ্ক। 'কিংলীয়েৰ' নাটকৰ চৰিত্ৰবোৰ চিৰকলীয়া মানুহৰ প্ৰতীক। নিৰবীহ সৰলতা আৰু হিংস্ৰস্বভাব ছয়োতাৰ বাবে মানুহ পশু সদৃশ আৰু বুদ্ধিৰ প্ৰখৰতাই সেই হিংস্ৰ স্বভাব যেন আৰু ভয়ানক কৰি তোলে। এনে আদিম মানবৰ (elemental man) চিত্ৰ হিচাপে 'কিংলীয়েৰ' নাটকে আত্মকোপিত সাৰ্বজনীন সমাদৰ লাভ কৰি আহিছে।

শ্বেক্সপীয়েৰৰ ট্ৰেজিডী সম্বন্ধে আলোচনা কৰিব লগীয়া কথা অনেক আছে। এনে চুটি প্ৰবন্ধত সেই সকলো কথা আলোচনা কৰা সম্ভৱ নহয়। ইয়াত কেৱল বেছিভাগেই জনা সাধাৰণ কথা কেইটিমান মাত্ৰ উল্লেখ কৰা হৈছে। শ্বেক্সপীয়েৰৰ নাটক অনন্ত বসৰ পিয়লা। সেই বাবেই সময়ৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে শ্বেক্সপীয়েৰৰ নাটকৰ সমাদৰ কমিব দূৰৰ কথা নিতৌ বাঢ়িহে গৈছে। বিশ্বকবি শ্বেক্সপীয়েৰৰ অসামান্য আৰু অতুলনীয় প্ৰতিভাৰ চিৰউজ্জ্বল তাৰকা স্বৰূপ নাট্যাৱলী সকলো যুগৰ সাহিত্য-সঙ্গীত-ক'লা প্ৰেমিক প্ৰতিজন লোকৰ বাবে উপাদেয় অবদান।

অধ্যাপক : শ্ৰীযতীন্দ্ৰ চন্দ্ৰ নাথ

মে ঘ মে ঘ লা গে

আগলি কল-পাতৰ দৰেই অস্থিৰ এটি মনৰ ছন্দে
ছন্দে অৰুজ উৎকণ্ঠাৰ বগা নামিল। আধুনিক সাজ
সজ্জাবে স্তম্ভিত অকণমানি ধুনীয়া কোঠালী এটিৰ
ভিতৰত কাৰোবাৰ আগমনিৰ অপেক্ষাত এটি দেহৰ
বন্ধে বন্ধে আবেগ আৰু দ্বিধাৰ ছৰু ছৰু কঁম্পন
নামিল। আৰু বাক্ বঙীন চিত্ৰেৰে বিচিত্ৰ ৰূপ
পোৱা জিল্মিল্ দামী পৰ্দাখন মন্থৰ গতিত বলি
থকা বতাহজাকৰ পৰশ লাগি লাজ লাগকৈ শিহঁৰিত
হ'ল। কমকৈ ভ'লিউম দি থোৱা ধুনীয়া ম'ডেলৰ
বেডীজ'টোৰ পৰা উটি অহা পশ্চিমীয়া যন্ত্ৰ-সংগীতৰ
মুহু-মুহু ঝংকাৰেৰে সমস্ত কোঠালীটোৰ বতাহখিনি
লাহী কাগজ এখিলাৰ দৰেই স্পন্দিত হ'ল।

ক্ষন্তেক পিচতেই মেকুৰীৰ দেহৰ দৰে কিচৰ্কাচিয়া
ক'লা জোতা পৰিধান কৰা নাইলনৰ ফুলাম মোজাবে
ছখন ভৰি অধিক গাভীৰ্য্যতাৰে পৰ্দাখন ঠেলি
কোঠালীৰ ভিতৰৰ ফুলাম কাৰ্পেটলৈ আগবাঢ়ি
আহিল। নিমপাতৰ দৰেই বৈ পৰা এযুৱী নয়নত
কিহবাৰ বিজুলী খেলি গ'ল। অধিক সচেতন ভাবে
দৃষ্টি হৈ অভ্যাগতৰ চকুলৈ চাই বিশ্বয়াবিভূত হৈ
পৰিল সেই দৃষ্টি। প্ৰাণ-চঞ্চল উন্মাদনাৰে উচ্ছল হৈ
নাচি নাচি বৈ অহা এটি নিজৰাৰ বিৰ-বিৰ গীতধ্বনি
আচম্বিতে যেন কলববিহীন হৈ পৰিল, স্থবিৰ হৈ
গ'ল তাৰ স্বচ্ছ সলিল প্ৰবাহৰ নৃত্যৰ ছন্দময় লহমা।
কিবা এষাৰ কব খুজিও কব নোৱাৰিলে গীতিমাই।

কিবা এষাৰ স্মিধৰ খুজিও স্মিধ নোৱাৰিলে
প্ৰশান্তই।

এয়া যেন সম্পূৰ্ণ অনাহুত পৰিবেশ যাৰ কাৰণে
অলপো প্ৰস্তুত নাছিল গীতিমা আৰু প্ৰস্তুত নাছিল
প্ৰশান্ত। সেয়ে পাহাৰি গ'ল গীতিমাই গৃহস্থৰ সন্মানৰ
হকে প্ৰশান্তক বহাৰ কথা কবলৈ আৰু পাহাৰিলে
প্ৰশান্তই স্বকীয় সন্মান অক্ষুন্ন ৰাখি গতানুগতিক
নিয়মেৰে ঘৰখনৰ মুখীয়াল মানুহজন থকা নথকাৰ
কথা স্মিধলৈ।

অবাক বিশ্বয়েবে শুক হৈ বৈ গ'ল ছটি নয়নৰ
চাৰনি অশ্রু ছটিৰ ওপৰত।

ভিতৰে ভিতৰে খং উঠি গল প্ৰশান্তৰ বন্ধু
নিবোদৰ ওপৰত। কিয় সি তাক ইয়ালৈ মাতিছিল ?
বন্ধু আৰু ভদ্ৰতাৰ অবিহণা মানুহে কি এনেকৈয়ে
দিব লাগে নেকি ? মানুহ মাত্ৰেই আত্ম-সন্মানী
হোৱাটো উচিত অৰু সম্পূৰ্ণ জ্ঞাতভাবে এজনে আন
এজনৰ আত্মসন্মানত এনেদৰে আঘাত দিয়াৰ কোনো
যুক্তি নাই। এয়া যেন প্ৰশান্তৰ বাবে জীৱনৰ এটি
চৰম মুহূৰ্ত্তৰ কুক্ষণ। এয়া যেন তাৰ বাবে এটি গ্লান,
এটি আত্মলিষমাৰ অনিৰ্বাহিত অবকাশ।

মৰ্মৰ মূৰ্ত্তি এটিৰ দৰেই নিৰ্ব্বাক, নিশ্চল হৈ চাই
বোৱা গীতিমাজনীৰ এতিয়াহে মনলৈ আহিল প্ৰশা-
স্তক বিহবলৈ কোৱাৰ কথাষাৰ। সন্দ্বিধপূৰ্ণ ছটি
মিহি পাতল বঙীন ঊঠত এটি খীণ কঁম্পন উঠিল :

‘আপুনি বহু প্ৰশান্তদা, মোমাইদেউ এতিয়াই আহি ওলাবহি।’

ভদ্ৰতাৰ খাতিৰত প্ৰশান্তই একো উত্তৰ নিদিয়াকৈয়ে ওচৰৰ চৰ্কি এখনত বহি পৰিল। সি নিজকেই অলপ সহজ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। এনেয়ে কোঠাটোৰ কেউপিনে এবাৰ চাই ল’লে। সমুখৰ সৰু আলমাবিটোৰ ভিতৰত সজাই থোৱা কিতাপবোৰৰ নামবোৰ এনেয়ে পঢ়ি গ’ল : কাম মাই বিলাভেদ, কাশ্মীৰ প্ৰিলেচ, প্ৰাইদ এণ্ড প্ৰেজুদাইচ, অল কুইট অন দি ওৱেণ্টাৰ্ণ ক্ৰণ্ট, দি লংগেণ্ট দে’, ইয়াৰুদ্দজম ইত্যাদি।

ধুনীয়াটকৈ ফুল তুলি ধৰতে বনোৱা সুন্দৰ টেবিল ক্ৰথ খিনিয়ে চাৰ্কি ৰখা সমুখৰ সৰু ঘূৰণীয়া মেজখনৰ পৰা এনেয়ে প্ৰশান্তই এখন পমেকীয়া ইংৰাজী কাকত হাতত তুলি লৈ পাতবোৰ অন্যান্যনক ভাবে লুটিয়াই যাব ধৰিলে।

: ‘আপুনি বাক কেতিয়া যোৱাটলৈ আহিলে?’

গীতিমাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ নৌ পাওঁতেই পঢ়ুলি মুখত বোৱা ফিয়েট গাড়ীখনলৈ ছয়োৰে চকু গ’ল। তাৰ পৰা নামি আহিল আটেকুৰি বছৰৰো অধিক বয়সস্থ উকিল শ্ৰীপ্ৰমোদ চৌধুৰী, বন্ধু নিৰোদ, উকিলনী, আৰু হাইস্কুলত পঢ়ি থকা উকিলৰ ছোৱালী হুজনী।

গীতিমাই খবৰটকৈ বাহিৰলৈ ওলাই আহি প্ৰশান্ত অহাৰ বাতৰিটো মোময়েকক জনালে। ভলভলীয়া চৌধুৰীয়ে একে চাবেই আহি প্ৰশান্তৰ কাষ পালেহি।

: ‘এয়া মই কৈছোৱেই নহয় যে এই বিলাক ডেকালবাই কেতিয়াও কথা নেপেলায়। কিমান পলম হ’ল বাক? আমি অকণমান লেইট কৰিলোঁ নেকি?’

শ্ৰী হৈ সন্মান জনাবলৈ ওলোৱা প্ৰশান্তক লক্ষ্য কৰি কথাকেইষাৰ কৈ গ’ল চৌধুৰীয়ে।

আটাইকেইজন আকৌ ড্ৰয়িং ৰুমতে বহি পৰিল হাঁহি আৰু কথাৰে। প্ৰশান্তৰ নিচেই কাষতে তাৰ

নতুনকৈ হোৱা বন্ধু নিৰোদ, তাৰ সমুখত চৌধুৰী আৰু চৌধুৰীগী।

নতুনকৈ পিন্ধি লোৱা মেখেলা-চাদৰৰ খব-খব শব্দ তুলি বাবান্দেৰে ধীৰে ধীৰে পাৰ হৈ গ’ল চৌধুৰীৰ ছোৱালী হুজনী। ছয়ো ভুমুকি মাৰি পৰ্দাৰ ফাঁকেৰে চাই গ’ল প্ৰশান্তলৈ। গীতিমাও সোমাই গ’ল ভিতৰলৈ সিহঁতৰ পিচে পিচে।

ভিতৰৰ পৰা ছই এটি চেপা হাঁহিৰ টুকুৰা ভাঁহি আহিল। বোধহয় ছোৱালী হুজনীয়ে গীতিমাক লৈ চুপতি মাৰিছে।

তাৰ পিছত আবস্ত হ’ল লাগ-বাক নোহোৱা বহুত কথাৰ আলোচনা-সমালোচনা। চৌধুৰীয়ে নিজৰ কালোতিৰ কামৰ পৰা আবস্ত কৰি ছোৱালী হুজনী ক্ৰমে নাইন্-টেনলৈ প্ৰমোচন পোৱাৰ খবৰেৰে, প্ৰশান্তই আই, এ, এচ পৰীক্ষাত কিমান পৰিচিন পালে, কি কি চাবজেক্ট লৈছিল, ইত্যাদি নানান কথাৰ অবতাৰণা কৰিলে। বৰ্তমান দেশৰ প্ৰধান সমস্যা খিনিকে লৈ আটাইৰে মাজত যেনিবা গুৰুতৰ আলোচনা হ’ল। শিল্প, কলা, সাহিত্যৰ প্ৰতিও চৌধুৰীৰ কম নিচা নহয়। অসমত কি কি কাৰণত ভাল লেখক ওলাব নোৱাৰে, কিয় অসমীয়া মৌলিক বিশ্বজনীন সাহিত্যৰ অভাৱ বাক্যকৈয়ে পৰিলক্ষিত হয় ইত্যাদি নানান কথাৰ আলোচনা-বিলোচনা চলিল। প্ৰশান্তই বেছি কথা নকয়, মাথোন দুটি-এটি কথাৰেই হয় ভৰ দিয়ে।

বয়স হলেও চেহেৰা-পাতিৰে গাভৰু যেন লগা ফেমিনা, ওমেন আদি কাকতৰ স্থায়ী গ্ৰাহিকা চৌধুৰীগীয়েও আহি আলোচনাত যোগদান কৰিলেহি। মহিলা সন্মিতিৰ যোগেদি অসমীয়া সমাজলৈ তেওঁৰ অৰিহণাও লুই কৰিব নোৱাৰি। কিন্তু মাকৰ তুলনাত ছোৱালী হুজনী বৰ লাজুকী হ’ল। মাকে মাতি আনি পৰিচয় কৰাই দিলে প্ৰশান্তৰ লগত : এজনী

জ্যোতিমালা আৰু আনজনী অৰ্কাণমা। লাজ লাজকৈ
হুয়ো নমস্কাৰ কৰিলে প্ৰশান্তক।

সকলো খোৱা লোৱাৰ যোগাৰ কৰিলে জ্যোতিমালা,
অৰ্কাণমা আৰু গীতিমাই। অলপ পিচতে প্ৰশান্তৰ
প্ৰতি নিমন্ত্ৰণ আহিল। খোৱাৰ নিমন্ত্ৰণ।

তাৰ পিচত প্ৰশান্ত গুচি আহিব খুজিলে, কিন্তু
চৌধুৰী পৰিয়ালৰ আতিথ্যাধিনক সি উলাই কৰিব
নোৱাৰিলে। অত্যন্ত ভাল লাগি গ'ল তাৰ এইটো
পৰিয়ালক। উকিলৰ লৰা নাই। মাত্ৰ ছোৱালী
হুজুনীয়েই। তেওঁলোকে লৰা মানুহ ঘৰলৈ গলে
পৰি মৰম কৰে। সেয়ে প্ৰশান্ত মান্ত হ'ল, বাঁহতটো
তাতে থাকি পিচ দিনাই গুৱাহাটীলৈ গুচি আহিব।

এটি ধুনীয়া কোঠাত সুন্দৰকৈ বিচনা সজাই দিলে
জ্যোতিমালা, অৰ্কাণমা আৰু গীতিমাই। প্ৰায় চাৰে
দহ মান বজালৈ চৌধুৰী আৰু নিৰোদে কথা পাতিলে
প্ৰশান্তৰ লগত। শেষলৈ অকণমান আমনিও অহুভৰ
কৰিলে প্ৰশান্তই।

বিচনা খনত পৰি প্ৰশান্তই আকাশ-পাতল ভাবি
যাব ধৰিলে। বহুত কথাই জ্বাউৰি পাতিলে তাৰ মনলৈ
প্ৰবেশ কৰিলে। চৌধুৰী পৰিয়ালৰ মৰমবোৰৰ কথা
সি আকৌ এবাৰ স্মৰণ কৰিলে। সি মন কৰিলে,
যে গীতিমাও ইতিমধ্যে বহুখিনি পৰিবৰ্ত্তন হৈ গৈছে।
তাইৰ আগৰ সেই কলেজীয়া দিনৰ বাঙালী স্বভাৱটো
এতিয়া আৰু কিঞ্চিৎ নাই। যথেষ্ট গহীন হৈ
পৰিছে এইজনী গীতিমা।

কিন্তু কিয় ?

হঠাৎ মনত পৰি গ'ল প্ৰশান্তৰ কলেজীয়া দিনৰ
টুকুৰা-টুকুৰ স্মৃতি বোৰলৈ।

অৰ্ধনীতিত অনাছ'লৈ কটন কলেজৰ পৰা বি, এ, পাছ
কৰিছিল প্ৰশান্ত বৰুৱাই। সি ভেতিয়া চতুৰ্থ বাৰ্ষিকৰ
ছাত্ৰ আৰু গীতিমাও স্নাতকৰ কলেজৰে অসমীয়াত
অনাছ' থকা তৃতীয় বাৰ্ষিকৰ মৰম লগা ছোৱালী।

হোষ্টেলত থাকি পঢ়ে। প্ৰশান্ত আগৰ পৰাই অলপ
গভীৰ। তাৰ তুলনাত গীতিমাও অত্যধিক চঞ্চল
ছোৱালী। বয়সৰ তাগিদাত বিচনাত পেট পেলাই
বজাৰৰ সস্তীয়া উপন্যাস পঢ়া বিধৰ ছোৱালী আছিল
এইজনী গীতিমা। কলেজৰ ফাংচনবোৰত অংশ গ্ৰহণ
নকৰিলেও বাকীবোৰ ছোৱালীতকৈ তাই অলপ
ফৰোৱাৰ্ড হৈ বহিছিল, অবাধ গতিৰে লৰাৰ লগত
কথা পাতিছিল, হাঁহিছিল আৰু মাছে মাছে কোৱাচতো
অংশ লৈছিল।

এইবোৰ কথাৰ কাৰণে গীতিমাৰ প্ৰতি প্ৰশান্তৰ
অলপো বেয়া ইম্প্ৰেচন নাছিল আৰু আজিও নাই।
কাৰণ, লৰাৰ লগত কথা কোৱা, হাঁহা বা ফৰোৱাৰ্ড হৈ
ঘূৰি ফুৰা ছোৱালী মাত্ৰেই লম্পত চাৰিত্ৰিক গুণসম্পন্ন
ছোৱালী নহয়। দেখাত অত্যন্ত শান্ত যেন লগা
ছোৱালী কিছুমানো ভিতৰে ভিতৰে অসম্ভৱ হুণ্ট।

কিন্তু এটা কথা প্ৰশান্তৰ সুন্দৰকৈ মনত আছে
আজিও। জহকালিৰ মনোৰম আবেলি এটি।
অকলশৰে প্ৰশান্তই লুইতৰ পাৰত ফুৰি ফুৰি কাছাৰী
ঘাটৰ এটি খটু খটুত বহিছিল। তেতিয়া বিয়লিৰ
সুৰুযটো সোনতৰাৰ কপালৰ বঙাকৈ সেন্দ্ৰৰ ফোঁটাটি
যেন হৈ পশ্চিম আকাশত জ্বলিছিল। কোনোবা
শিল্পীৰ যাদুকৰী হাতৰ অদৃশ্য তুলিকাৰ বোল লাগি
লুইতৰ পানীত বিধে বিধে বঙৰ সমাবেশ হৈছিল।
সোঁ মাজত গাভৰু চঞ্চল। উৰ্বসীয়ে লুইতৰ পানীত
আঁচল তিয়াই অতীতৰ কাহিনীবোৰ যেন এটি এটিকৈ
কাৰোবাক নিৰলে শুনাবলৈ অধীৰ হৈ অপেক্ষা
কৰিছিল। অদূৰত অশ্ৰুসিক্ত। পুৰণি আহোম ৰজা
সকলৰ জুই স্মৰণ কাহিনী যেন এইবোৰ পাহাৰৰ
শিলে শিলে নিমাত হৈ শুই আছে। কোনোবা
সুন্দৰৰ শিল্পীৰ সোণকাঠীৰ পৰশ পালেই যেন এইবোৰ
মৃতপ্ৰায় কাহিনী আকৌ সাৰ পাই উঠি অসমীয়াৰ
প্ৰাণত নকৈ শৰ্কীতৰ বান তুলিব। এদিন এই

লুইতেৰে উজাই আহিছিল মোগলৰ দুৰ্জয় সেনানী। এদিন এই লুইতৰ স্বচ্ছ সলিল ধাৰা বাৰ লাচিতৰ হেংদানৰ ছৰন্ত আঘাতত নিৰ্গৰিত হোৱা শত্ৰুসেনাৰ বক্ত বৰ্ণেৰে উদ্ভাসিত উঠিছিল।

হঠাৎ প্ৰশান্তৰ চিন্তাৰ আঁট হেৰাই গ'ল তলৰ শিল এচটাৰ পৰা উঠি অহা এটি মিহি হাঁহিৰ খলকনি শুনি। দৃষ্টি তাৰ নামি গ'ল তললৈ। ছটি জীৱন্ত মূৰ্তি আঁত ওচৰা-ওচৰিকৈ বহি কিহৰ আলোচনাত ব্যস্ত হৈ পৰিছে। এজনী ছোৱালী আৰু আনজন ল'ৰা। একাৰ পাতল আভাংগ এখনেৰে বসুন্ধৰাই আলফুলে নিজৰ দেহক লুকোৱালে যো-জা কৰিছিল মাত্ৰ। তথাপি চিনি পালে প্ৰশান্তই। সেয়া গীতিমা আৰু জীৱন। তাৰ কলেজৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী। গীতিমাৰ প্ৰায় গোটেইটো দেহ আঁত অলস ভাবে জীৱনৰ বুকুৰ ওপৰত ঢালি পৰিছিল।

আচৰিত হবলগীয়া একো নাছিল প্ৰশান্তৰ। কাৰণ, সেয়া কোনো অস্বাভাৱিক নতুন ঘটনা নহয়। আৰু এইটো সামান্য দৃশ্যৰ কথা সি সম্পূৰ্ণ ৰূপে পাহৰিও যাব পাৰিলেহেঁতেন, কিন্তু নোৱাৰিলে মাত্ৰ এটা কাৰণত। সেয়া অপৰাজিতাৰ কাৰণে।

অপৰাজিতা নামৰ ছোৱালীজনীৰ দেহৰ অঙ্গে অঙ্গে আছিল অপূৰ্ক মোহনীয় শোভা, মুখমণ্ডলত আছিল এক অসহ কমনীয়তা। সেয়ে প্ৰথম চিনাকিতেই অকাৰণে অত্যন্ত ভাল লাগি গৈছিল এইজনী ছোৱালীক। আৰু শেষত প্ৰশান্তই আবিষ্কাৰ কৰিছিল সঁচাকৈ অপৰাজিতাবে তাক হেনো অত্যন্ত ভাল লাগে। ভাল লগাৰ এই অদৃশ্য তাঁৰৰ প্ৰধান সংযোগ কেন্দ্ৰ আছিল গীতিমাজনী। তাইৰ আশান্তধীয়া প্ৰচেষ্টাতেই অপৰাজিতা আৰু প্ৰশান্তৰ মাজৰ অকাৰণত ভাল লগা খিনি কাৰণবশতঃ গভীৰ হৈ উঠিছিল।

এইখিনি সৰলতাৰ কাৰণে প্ৰশান্ত চিৰদিন গীতিমাৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ।

বি, এ, পাছ কৰাৰ পিচত প্ৰশান্ত যাবলৈ ওলাইছিল দিল্লীলৈ। তাত থকা 'স্কুল অব ইক'নোমিক্স'ত সি মাষ্টাৰ ডিগ্ৰী ল'ব। যোৱাৰ এদিন আগতে 'ডিলাইট'ৰ এটি সৰু কোঠাত দুখনি অন্তৰ মেলানিৰ অনন্ত কাৰণ্যতাৰে বন্ধ হৈ পৰিছিল। হেৰাই গৈছিল ওঁঠৰ ভাষা ছয়োৰো। অপজক দৃষ্টিৰে চাই বৈছিল ছয়ো ছয়োতলৈ। কিবা এক দানবীয় কাৰাঘাতত স্ববিৰ হৈ পৰিছিল এই ক্ষণৰ অন্তিম লাস্যতৰঙ্গ। নিশ্চয় হৈ উচুপি উঠিছিল কেউকাৰৰ বতাহজাক। আলফুলকৈ প্ৰশান্তই অপৰাজিতাৰ হাতখন দুহাতেৰে লিৰিকি-বিদাৰি কথা দিছিল, এম, এ, পাছ কৰি সি আই, এ, এচ, কম্পিউ কৰিব আৰু পোষ্টিং হোৱাৰ পিচতেই সিহঁতৰ বিয়া হব। মাত্ৰ তাই অপেক্ষা কৰিব লাগে। সৰু ছোৱালী এজনীৰ দৰেই খব লাগি চাই বৈছিল অপৰাজিতাই। তাইও কথা দিছিল : তাই তাৰ কাৰণে নিশ্চয় অপেক্ষা কৰিব।

কটন কলেজৰ সেউজীয়া বননিখিনিৰ আঁহে আঁহে কিছুমান অবুজ উৎকণ্ঠা মিহলি স্মৃতিৰ টুকুৰা সৰি সৰি পৰি বৈছিল। ইংলীচ ম'ডেলৰ ওখ-চাপৰ ঘৰ কেইটিৰ লগতেই নটক মূৰ দাঙি উঠা পাক বিস্ত্ৰং ছুটিৰ নিস্কীৰ বেববোৰৰ কোঁহে কোঁহে সোমাই বৈছিল কিছুমান মৰমসিক্ত নোকোৱা সাধুৰ চিন্তনী।

বাতিপুৱা নটা বজাৰ লগে লগে দুখুৰামৰ হাতৰ কৰুৱা হাটুৱীটোৰ ওপৰা ওপৰিকৈ কৰা কেইটিমান নিষ্ঠুৰাঘাতত বাৰান্দাৰ কাঁচী কাঠত ওলমি থকা, পুণিমাৰ জোনটো যেন পিতলৰ বেলটোৰ বণ্ বণ্টক হোৱা ৰুক্ষ চিঞৰ কেইটিৰ অলুধাবনত আৰম্ভ হোৱা, তিনিকুৰি বছৰ পাব হলেও গাভৰু প্ৰাণ-চঞ্চল উন্নাদনাৰে উচ্ছল হৈ থকা এইখন সোণ চটিওৱা ঐতিহ্যৰে মহিয়ান কটন কলেজৰ উছৰ মুখৰ পৰিবেশ এৰি এদিন প্ৰশান্ত গুচি গৈছিল স্কুৱৰ দিল্লীলৈ।

দিল্লীৰ পৰা প্ৰশান্তই প্ৰায়ে চিঠি লিখিছিল অপৰাজিতালৈ। প্ৰথম দিল্লীৰ অভিজ্ঞতাসহ কমলট প্লেচৰ নৈশ সৌন্দৰ্য, লালকিল্লা, যন্তৰ-মন্তৰ, বিৰশা মন্দিৰ, কুটুব মিনাৰ আদিৰ ফটোৰে তাইলৈ দীঘলীয়াকৈ চিঠি লিখিছিল। উত্তৰত অপৰাজিতাইও লিখিছিল তাইৰ আবেগ আৰু উৎকণ্ঠাৰ গধুৰ আৰু প্ৰশান্তৰ কাৰণে মধুৰ চিঠি। পঢ়ি পঢ়ি আপোন পাহৰা হৈছিল অপৰাজিতা। আমোদ পাইছিল প্ৰশান্তই।

তাৰ পিচত আৰু এটি দিন আহিছিল যি দিনা সকলো খিনি ওলট-পালট হৈ গৈছিল। মাত্ৰ এখন সৰু চিঠিৰ জুশাৰীমান অতীৰ নীৰস কথাই বাকৰুদ্ধ কৰি তুলিছিল প্ৰশান্তক। বিচনাত পৰি সি চিন্তা কৰিছিল বহুত কথা— যিবোৰ তাৰ কাৰণে হৈ পৰিছিল সম্পূৰ্ণ অৰ্থহীন। আকৌ এবাৰ সি ভাবি চাইছিল অপৰাজিতাৰ কথাবোৰ, তাইৰ প্ৰতিশ্ৰুতিবোৰ। কিন্তু শেষত তাই তাক কি দিলে? দেউতাকৰ অনুমতিত হেনো তাই বাধ্য হৈছে অনিচ্ছাস্বত্বেও এজন অধ্যাপকক বিয়া কৰাবলৈ। আৰু সেই কাৰণে সি যেন তাইক বেয়া নেপায়। কিন্তু বেয়া পাই জানো সি কিবা লাভবান হব? আস্থা তাৰ হেৰাই গৈছিল অপৰাজিতাৰ লেহুকা মনোবলৰ ওপৰত। বিশ্বাস তাৰ হেৰাই গৈছিল ছোৱালী জাতিটোৰ স্বীকৃতিবোৰৰ ওপৰত।

আৰু এদিন সিও পুৰুষৰ দৰেই পাহৰি পেলাইছিল অপৰাজিতা নামৰ এজনী চঞ্চলা ছোৱালীৰ কথা। পাহৰি গৈছিল সি গীতিমা নামৰ অপৰাজিতাৰ এজনী যৌবনোন্মত্ত বান্ধৱীৰ কথা।

কিন্তু আজিৰ ঘটনাটোৱে প্ৰশান্তক অভাৱনীয় ভাবে বিব্ৰত কৰি তুলিলে। সি সপোনতো ভবা নাছিল কেতিয়াবা এনেকুৱা পৰিস্থিতি এটাৰ সম্মুখীন হব বুলি। গীতিমাৰ নামটো আগতে জনোৱা হলে সি কেতিয়াও এইখন চোখুৰী পৰিয়াললৈ নাহিল হেঁতেন। বন্ধু নিৰ্বোধে তাইৰ সৰত মতা নাম 'মামনি' বুলিহে তাক কৈছিল। মামনি নিৰ্বোধৰ সম্বন্ধীয়া ভনীয়েক। ডিব্ৰুগড়ৰ পৰা আহি যোৰহাটৰ মোমায়েকৰ সৰতেই আছে। নিৰ্বোধৰ অনুৰোধ ক্ৰমেই সি 'মামনি'ক চাবলৈ আহিছিল কিন্তু সি জনা নাছিল যে এইজনী মামনিয়েই সেইজনী গীতিমা।

প্ৰশান্তই জানে বন্ধু নিৰ্বোধৰ কথা সি বাখিব নোৱাৰিব। সি জানে, ইমান ভাল লগা খোলা মনৰ চোখুৰীৰ মনোবাঞ্চাও সি পূৰণ কৰিব নোৱাৰিব। কাৰণ, ইয়াৰ মাজত বহুত কথা আছে। সেইবোৰ কথা আনে নেজানিলেও জানে প্ৰশান্তই, জানে গীতিমাই।

“আয়নোক্ষিয়েৰ” আৰু “মেক্‌জ্যোতি”

পৃথিবী বায়ুমণ্ডলেৰে আবৃত। স্বাভাবিকতেই এই প্ৰশ্ন মনত উদয় হয় যে বায়ুমণ্ডলৰ ওপৰত আৰু কি আছে? সেয়া কেৱল মহাশূন্যই নেকি? বৈজ্ঞানিক সকলৰ এনে অনুসন্ধিৎসু প্ৰশ্নৰ ফলতেই আয়নোক্ষিয়েৰৰ কথা দৃষ্টিগোচৰ হয়। ভূপৃষ্ঠৰ ওপৰৰ ৩৫ৰ পৰা ৪৫ মাইল পৰ্য্যন্ত উচ্চতা বাদ দি, তাৰ ওপৰৰ বায়ুমণ্ডলৰ অংশক ‘আয়নোক্ষিয়েৰ’ বা আয়নায়িত বায়বীয় স্তৰ বোলা হয়। আয়নোক্ষিয়েৰ বায়ুমণ্ডলতকৈ বৃহত্তম। কিন্তু আয়নোক্ষিয়েৰৰ বতাহৰ মুঠ ভৰ (mass) বায়ুমণ্ডলৰ ভৰৰ দুশ ভাগৰ এক ভাগতকৈয়ো কম। মেক প্ৰভা (Aurora Borealis & Aurora Australis) প্ৰচণ্ড চুম্বক-ধুমুহা, অনাতাৰ-তৰঙ্গ, প্ৰতিফলন আদি প্ৰাকৃতিক ঘটনা সমূহৰ উৎপত্তি স্থল এই আয়নোক্ষিয়েৰ। আয়নোক্ষিয়েৰৰ সম্বন্ধে কৰা বৈজ্ঞানিক গবেষণাৰ ফলত কিছুমান প্ৰাকৃতিক ঘটনাৰ সূত্ৰ নিৰ্ণয় কৰা হৈছে। এই সূত্ৰ সমূহে সূৰ্য্যৰ কিছুমান ঘটনাও নিয়ন্ত্ৰিত কৰে। উপৰোক্ত গবেষণাৰ ফলতেই পৃথিবীৰ চুম্বক ক্ষেত্ৰৰ নানান পৰিবৰ্ত্তনৰ কাৰণ সমূহো জানিব পৰা গৈছে। অনাতাৰ যোগা-যোগতো এই এলেকা কামত লগোৱাতো সম্ভৱ হৈছে।

আয়নোক্ষিয়েৰৰ বতাহ বিদ্যুৎ পৰিবাহী। বতাহো প্ৰকৃততে কিছুমান গেচৰ সংমিশ্ৰণ। গেচসমূহৰ মূল উপাদান হল অণু (Molecule) আৰু পৰমাণু (atom)। অণু, পৰমাণু সমূহ ইমান ক্ষুদ্ৰ যে এই বিলাকৰ আকাৰ অনুমান কৰাও কঠিন। অণুসমূহ পৰমাণুৰে গঠিত। গ্ৰীকভাষাত এটম (atom) শব্দটোৰ অৰ্থ হল আবিভাজ্য। কিন্তু পৰমাণুকো ভাঙিব পৰি।

কাৰণ পৰমাণু; ইলেকট্ৰন (electron), প্ৰটন (proton), নিউট্ৰন (Neutron) নামৰ আৰু ক্ষুদ্ৰ কণা সমূহৰ দ্বাৰা গঠিত। ইয়াৰে ভিতৰত ইলেকট্ৰন ঋণ-তড়িৎ (Negatively charged) বিশিষ্ট, প্ৰটন ধন-তড়িৎ বিশিষ্ট (Positively charged) আৰু নিউট্ৰন সম্পূৰ্ণ ৰূপে তড়িৎ বিহীন। প্ৰটন আৰু নিউট্ৰনেৰে গঠিত নিউক্লিয়াচ (Nucleues) হ’ল পৰমাণুৰ কেন্দ্ৰীয় অংশ। ইলেকট্ৰন সমূহে নিউক্লিয়াচৰ চাৰিওফালে বিভিন্ন কক্ষত ঘূৰি থাকে। পৰমাণুৰ বিভিন্ন অংশসমূহ যদিও তড়িৎ বিশিষ্ট তথাপিও সমগ্ৰ ভাবে পৰমাণু তড়িৎ নিৰপেক্ষ (electrically neutral)। নিউক্লিয়াচৰ ধন তড়িৎ সম্পন্ন প্ৰটন আৰু ঋণ-তড়িৎ বিশিষ্ট ইলেকট্ৰনৰ সংখ্যা একে হোৱাৰ কাৰণে পৰমাণু তড়িৎ-নিৰপেক্ষ। যদি পৰমাণুৰ পৰা এটা বা এটাতকৈ বেচি ইলেকট্ৰন উলিয়াই নিব পৰা যায় তেনেহলে পৰমাণু ধন-তড়িৎ বিশিষ্ট হব। অথবা এটা বা এটাতকৈ বেচি ইলেকট্ৰন আহি পৰমাণুত সোমালে পৰমাণু ঋণতড়িৎ বিশিষ্ট হব। তড়িৎ বিশিষ্ট পৰমাণুকেই আয়ন বোলা হয়। এনেফুৱা আয়নবিশিষ্ট গেচৰ মাজেদি বিদ্যুৎ পৰিবাহিত হব পাৰে। আয়নোক্ষিয়েৰৰ বতাহত ধনতড়িৎ আৰু ঋণতড়িৎ বিশিষ্ট আয়ন আছে কাৰণেই, এই বতাহ বিদ্যুৎ পৰিবাহী।

যদিও ইলেকট্ৰন পৰমাণু সমূহৰ লগত দৃঢ়ভাবে সংযুক্ত তথাপিও সূৰ্য্যৰ বিকীৰণ ক্ৰিয়াৰ (Radiation) ফলত আয়নোক্ষিয়েৰত আয়ন গঠন সংঘটিত হয়। সূৰ্য্যৰ ৰশ্মি VIBGYOR মাথোন সাতটা ৰঙেৰেই গঠিত নহয়। ইয়াৰ ওপৰিও আলট্ৰা ভায়লেট, ইনফ্ৰা

বেড্, আদি বর্ণসমূহ আছে। এই বর্ণসমূহৰ অদৃশ্য। বায়ুমণ্ডলৰ ওপৰৰ অংশত আয়ন সমূহৰ আবিৰ্ভাবৰ মূলতে এই বর্ণসমূহৰ অবদান। অধিক পৰিমাণৰ আলট্ৰা ভায়লেট্ (ultra violet) বর্ণিয়ে জৈৱ পদাৰ্থৰ প্ৰাণহানি কৰিব পাৰে। কিন্তু বায়ুমণ্ডলে আমাক এই বর্ণৰ ক্ৰিয়াৰ পৰা ৰক্ষা কৰিছে। বায়ুমণ্ডলে আলট্ৰা ভায়লেট্ বর্ণৰ অলপ অংশহে পৃথিবীত পৰিবলৈ দিয়ে। প্ৰকৃততে বায়ুমণ্ডলৰ ওপৰ অংশৰ গেচসমূহে এই বর্ণ শোষণ কৰি লয়। আয়নোফিয়াৰ বায়ুকণা সমূহ আয়নিত (ionized) কৰাত এই শোষিত বর্ণসমূহৰ শক্তি ব্যয় হয়। এই ধৰণেই আয়নোফিয়াৰ উৎপত্তি হৈছে। অকল সূৰ্য্যই নহয়, আকাশৰ অন্যান্য তৰা সমূহৰ দ্বাৰা বিকীৰণ বর্ণসমূহে আলট্ৰা ভায়লেট্ বর্ণ আছে। যদিও পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডলত এই তৰাসমূহৰ আলট্ৰা ভায়লেট্ বর্ণৰ প্ৰভাৱ সূৰ্য্যৰ তুলনাত কম তথাপিও এই প্ৰভাৱ উপেক্ষা কৰিব নোৱাৰিব। ইয়াৰ বাহিৰেও সূৰ্য্যই মহাশূন্যত ইলেকট্ৰন, প্ৰটন, নিউট্ৰন, আদি পদাৰ্থ কণা সমূহ নিক্ষেপ কৰে। গতিশীল বায়ুমণ্ডলত মুক্ত ইলেকট্ৰন আদিয়ে অন্য কোনো পৰমাণুত সোমায়ো আয়নৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। আনহাতে আয়ন সমূহত মুক্ত ইলেকট্ৰন সোমায়ো ইয়াক নিৰপেক্ষ পৰমাণুলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিব পাৰে। বিভিন্ন উচ্চতাত বিভিন্ন ধৰণে এই প্ৰক্ৰিয়া সমূহ সংঘটিত হয়। নিম্ন স্তৰত বতাহৰ ঘনত্ব বেচি কাৰণে আয়ন ইলেকট্ৰন আদিৰ অনবৰতে সংঘৰ্ষ (কলিছন) (colision) হোৱাৰ সম্ভাৱনা বেচি। গতিকে এনে অবস্থাত আয়নৰ সংখ্যা কম হয়। উচ্চস্তৰত বতাহ পাতল হোৱাৰ বাবে অনবৰতে সংঘৰ্ষ নহয়। ফলত অণু আৰু পৰমাণু কম পৰিমাণে গঠন হয়। ফলত আয়নোফিয়াৰ সৃষ্টি হৈছে।

আয়নোফিয়াৰ সংঘটিত হোৱা বিভিন্ন ক্ৰিয়া সমূহ সূৰ্য্যৰ বিভিন্ন ক্ৰিয়াৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল।

আয়নোফিয়াৰ প্ৰধানতঃ চাৰিটা স্তৰত বিভক্ত। এই চাৰিটা স্তৰৰ নাম দিয়া হৈছে—D, E, F₁ আৰু F₂। D স্তৰৰ উচ্চতা ভূপৃষ্ঠৰ পৰা ৩৫-৪০ মাইলৰ ভিতৰত। মাথোন দিনতহে এই স্তৰৰ অস্তিত্ব থাকে। D স্তৰৰ ওপৰত E স্তৰ। এই স্তৰত আয়নিত কণাৰ সংখ্যা আটাইতকৈ বেচি। এই স্তৰৰ উচ্চতা ৭০ মাইল। F₁ স্তৰৰ উচ্চতা প্ৰায় ১২০ মাইলত। প্ৰায়কালিত ৰাতি আৰু শীতকালত এই স্তৰ F₂ স্তৰৰ লগত মিলি যায়। ১৫০ৰ পৰা ২৫০ মাইল উচ্চতাত F₂ স্তৰ অবস্থিত।

সূৰ্য্যস্তৰ পিচতো পৃথিবীত পোহৰ দেখা যায়। এই পোহৰ প্ৰকৃততে আকাশৰ পৰা আহে। ভূপৃষ্ঠৰ ওপৰত আমি য'ত আছোঁ সেইয়া সূৰ্য্যৰ পৰা অন্ধকাৰ অংশলৈ আহিলেও, বায়ুমণ্ডলৰ ওপৰৰ স্তৰসমূহ সূৰ্য্যালোকিত হৈ থাকে। বায়ুমণ্ডলৰ গেচৰ কণিকাত লাগি সূৰ্য্যৰ বর্ণসমূহ চাৰিওফালে বিক্ষিপ্ত হয়। এই বিক্ষিপ্ত পোহৰৰ কিছু অংশ আমাৰ চকুত পৰে। কেবল গধূলি নহয় পুৱাও আমি এই বিক্ষিপ্ত পোহৰ পাবোঁ। আয়নোফিয়াৰ সন্মুখ কৰা গবেষণাৰ পৰা ৰাতি আকাশত দেখা পোহৰ সন্মুখ জানিব পৰা গৈছে। জোন নথকা অবস্থাতো আকাশৰ যি উজ্জ্বলতা দেখা যায় সেয়া প্ৰকৃততে সমগ্ৰ তৰা, গ্ৰহ, আৰু নীহাৰিকাপুঞ্জৰ পোহৰৰ পৰা আকাশত যি উজ্জ্বলতা হয় তাৰ ছুণ্ড। এই বেচি পোহৰ খিনিৰ উৎপত্তি স্থল পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডল। এই সন্মুখ বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যা এনেকুৱা:

বতাহৰ বিভিন্ন উপাদান গেচ সমূহ আলট্ৰা ভায়লেট্, বর্ণৰ দ্বাৰা আয়নিত হয়। লগে লগে বায়ুমণ্ডলৰ উষ্ণতাত সূৰ্য্যৰ বিকীৰণৰ প্ৰভাৱত বতাহৰ গেচৰ অণুসমূহ পৰমাণু, ইলেকট্ৰন আদিলৈ ভাগ হৈ যায়। এই প্ৰক্ৰিয়াৰ ফলত সূৰ্য্যৰ পৰা প্ৰেৰিত শক্তি কিছু ব্যয় হয়। কিন্তু গেচৰ বিভাজনৰ লগে

লগে পুনঃ সংযোজনৰ কামো চৰ্লি থাকে। বাতি য়েতিয়া, ইলেকট্ৰন সমূহ আয়ন, পৰমাণু আদিৰ লগত মিলিত হয়, তেতিয়া পৰমাণুসমূহ যুক্ত হৈ অণুৰ ৰূপ লয়। তেতিয়া পৰমাণু আদিলৈ বিভক্ত হওঁতে শোষিত শক্তি পোহৰ ৰূপে অণুৰ পৰা ওলাই যায়। বাতিৰ আকাশৰ বৰ্ণালীৰ পৰা, পৰমাণুৰ পৰা অণুৰ গঠনত ভাগ লোৱা পদাৰ্থ সমূহৰ সম্বন্ধে জানিব পৰা যায়। এই বৰ্ণালী-অনুশীলনৰ পৰা জনা গৈছে যে উচ্চস্তৰৰ বতাহৰ প্ৰধান উপাদান নাইট্ৰজেন আৰু অক্সিজেন গেচ।

আয়নোক্ষিয়াৰতে সংঘটিত হোৱা উল্লেখযোগ্য প্ৰাকৃতিক ঘটনা হৈছে মেৰুজ্যোতি। প্ৰধানতঃ পৃথিবীৰ দুই মেৰুৰ ওচৰত এই মেৰুজ্যোতি দেখা যায়। ধৰ্ম বিশ্বাসীসকলৰ মতে মেৰুজ্যোতি 'দৈব ছল্লক্ষণ'। বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ মতে বায়ু মণ্ডলৰ ওপৰৰ বায়ুবিৰল স্তৰসমূহত হোৱা কিছুমান জটিল বৈদ্যুতিক ক্ৰিয়াৰ ফলত মেৰুজ্যোতি দেখা যায়। যদিও সচৰাচৰ মেৰু অঞ্চলতেই এই মেৰুজ্যোতি দেখা যায়, কেতিয়াবা মেৰুৰ পৰা দক্ষিণ অঞ্চলতো উত্তৰ মেৰু-জ্যোতি দেখা পোৱা যায়। ক্ৰিমিয়া অঞ্চলত ১৯০৮, ১৯৪০, ১৯৪১ আৰু ১৯৪৩ চনত এই উত্তৰ মেৰুজ্যোতি দেখা গৈছিল। ১৯০৯ চনৰ ২৫ জানুৱাৰিত যি উত্তৰ-মেৰু জ্যোতি পৰিলক্ষিত হৈছিল সেইয়া নিৰক্ষৰেখা পৰ্য্যন্ত দেখা গৈছিল। স্পেক্ট্ৰ'স্ক'প, স্পেক্ট্ৰ'স্ক'পিক এনালাইচিচ (spectroscopic analysis) বা 'বৰ্ণালী-বিশ্লেষণ যন্ত্ৰ'ৰ বিশ্লেষণৰ দ্বাৰা কোনো বৰ্ণালীৰ (spectrum) পৰা গেচ, পদাৰ্থ আদি সম্বন্ধে জানিব পৰা যায়। মেৰুজ্যোতিৰ বৰ্ণালী বিশ্লেষণৰ পৰা আয়নোক্ষিয়াৰ সম্বন্ধে অনেক মূল্যবান তথ্য পোৱা গৈছে। আনকি আয়নোক্ষিয়াৰ বা বায়ুমণ্ডলৰ উৰ্দ্ধাংশৰ গেচ সমূহৰ স্থিতি অণুৰ আকাৰত নে পৰমাণুৰ আকাৰত সেয়া বৰ্ণালী বিশ্লেষণৰ দ্বাৰা জানিব পৰা

যায়। মেৰুজ্যোতিৰ বৰ্ণালীত সাধাৰণতে বঙা আৰু সেউজীয়া ৰেখাসমূহ বিশেষ ধৰণেৰে উজ্জ্বল। প্ৰমাণিত হৈছে যে এই পোহৰ পৰমাণুৰ আকাৰত থকা অক্সিজেনৰ পৰাহে আহিছে। ফলত এইয়া সহজে অনুমান কৰিব পাৰি যে খুব বেচি উচ্চতাত অক্সিজেন গেচৰ অণুসমূহ পৰমাণুলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। সূৰ্য্যৰ বিকিৰণে অণুসমূহক যে পৰমাণুলৈ বিক্লিষ্ট কৰে সেয়া ইয়াৰ পৰা প্ৰমাণিত হয়। নাইট্ৰজেনৰ বৰ্ণালী চিত্ৰৰ পৰা দেখা গল যে উৰ্দ্ধস্তৰ আৰু ভূপৃষ্ঠৰ নাইট্ৰজেন একে অৱস্থাতেই আছে। কিন্তু অলপতে উত্তৰ মেৰুজ্যোতিৰ বৰ্ণালীত নতুন কিছুমান ৰেখা আবিষ্কৃত হৈছে। ইয়াৰ পৰা অনুমান কৰা হৈছে যে উৰ্দ্ধতম স্তৰসমূহত নাইট্ৰজেন অণুসমূহো পৰমাণুলৈ ৰূপান্তৰিত হয়।

মেৰুজ্যোতিৰ উৎপত্তি সম্বন্ধে এম, জি, লোমোনসফে প্ৰথম বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যা দিয়ে। সৰু কাচৰ গোলক এটাৰ ভিতৰত বায়ুৰ পৰিমাণ কমাই আনি (rarefaction) তড়িৎ শক্তিৰ প্ৰভাৱৰ দ্বাৰা তেওঁ উত্তৰ মেৰুজ্যোতিৰ অনুৰূপ প্ৰভা সৃষ্টি কৰাত সমৰ্থ হৈছিল। ইয়াৰ পৰা তেওঁ এই সিদ্ধান্ত উপনীত হল যে তড়িৎ শক্তিৰ ক্ৰিয়াতেই মেৰুজ্যোতিৰ সৃষ্টি হয়। বেৰিফায়েড্ বতাহক যদি তড়িৎ উৎসৰ লগত সংযুক্ত কৰা হয় তেনেহলে প্ৰচুৰ পৰিমাণে ইলেকট্ৰন আৰু আয়নিত অণুৰ আবিৰ্ভাৱ হয়। তড়িৎ শক্তিৰ প্ৰভাৱত উপৰুক্ত 'বেৰিফায়েড' বতাহৰ কণা সমূহে গতি অৰ্জন কৰে। অতি দ্ৰুত গতিত প্ৰবাহিত ইলেকট্ৰন আৰু আয়ন সমূহৰ লগত গেচৰ কণাসমূহৰ সংঘৰ্ষ হয়। ফলত পোহৰ বিচ্ছুৰিত হয়। সেই কাৰণেই বেৰিফায়েড গেচৰ পৰা পোহৰ পোৱা গৈছিল। অনুৰূপ কাৰণতেই মেৰুজ্যোতি পৰিলক্ষিত হয়। সৌৰকণিকাসমূহে পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডলত সোমাই আয়নক্ৰিয়া ঘটায়, বতাহৰ কণাৰ লগত সংঘৰ্ষ হৈ উত্তেজিত কৰি তোলে আৰু

জ্যোতিময় কৰে। সৌৰকণিকাসমূহৰ গতিৰ ওপৰত মেৰুজ্যোতিৰ আকৃতিৰ পৰিবৰ্ত্তন নিৰ্ভৰ কৰে।

ইয়াৰো উপৰি প্ৰশ্ন হব পাৰে যে সাধাৰণতে মেৰুজ্যোতি কিয় মেৰু অঞ্চলত দেখা যায়। পৃথিবী এটা বিৰাট চুম্বক। এই চুম্বকৰ দুই প্ৰান্ত পৃথিবীৰ দুই ভৌগোলিক মেৰুৰ ওচৰত অৱস্থিত। যি কোনো চুম্বকৰ দৰে পৃথিবীকো এক চুম্বকক্ষেত্ৰই আৰু আছে। এই চুম্বকক্ষেত্ৰই পৃথিবীৰ প্ৰতি ধাৰমান ইলেক্ট্ৰন আৰু আয়নসমূহক সিহঁতৰ সৰল পথৰ পৰা বিক্ষিপ্ত কৰি দিয়ে। তাৰ ফলত কণাসমূহ মেৰু অঞ্চলত গোটখায়। পৃথিবীৰ চুম্বক শক্তিৰ অতি সামান্য পৰিবৰ্ত্তনেও ইলেক্ট্ৰন বিলাকৰ গতিৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। ধাৰমান ইলেক্ট্ৰন প্ৰৱাহে অনববৰ্তে পথ পৰিবৰ্ত্তন কৰে। এনে দৰেই মেৰু-জ্যোতিয়ে, দেখা দিয়ে আৰু আকাশত পোহৰৰ বেখা, বৃত্তাংশ আৰু বঙৰ সমাবোহে মেলা পাতে।

নবৰেৰ বিজ্ঞানী বাৰ্কলেণ্ডে মেৰুজ্যোতিৰ এই আধুনিক তত্ত্বক এটি উল্লেখযোগ্য পৰীক্ষাৰ দ্বাৰা

প্ৰতিষ্ঠা কৰে। পৃথিবীৰ আকাৰৰ এটা সৰু গোলকৰ ওপৰত এনে এটা বস্ত্ৰৰ প্ৰলেপ দিয়া হ'ল যি বস্ত্ৰে ইলেক্ট্ৰনৰ সংস্পৰ্শলৈ আহিলে পোহৰ বিকিৰণ কৰে। এই গোলকটো এটা বেৰিফায়েদ (rarefied) গেচৰ দ্বাৰা পাত্ৰৰ ভিতৰত ৰখা হ'ল। এই গোলকৰ ফালেদি যেনিয়া এটা ইলেক্ট্ৰনৰ প্ৰৱাহ পঠোৱা হল তেতিয়া সকলো ঠাইতে সমভাবে উজ্জ্বল এটা পোহৰ দেখা গ'ল। তাৰ পাচত গোলকটো magnetised কৰা হল আৰু লগে লগে এই পোহৰ-বাৰ্শিৰ প্ৰকৃতি বদলি হল। গোলকটো লৈ চাৰিওফালে এটা চুম্বক ক্ষেত্ৰৰ সৃষ্টি হ'ল আৰু চুম্বকক্ষেত্ৰৰ দ্বাৰা গতিশীল তড়িৎ বিশিষ্ট কণাসমূহ প্ৰভাবান্বিত হল। এতিয়া ইলেক্ট্ৰন সমূহ দুই মেৰুপ্ৰান্ত কেন্দ্ৰ কৰি গোট খাইছে। ফলত প্ৰমাণিত হ'ল যে এই পোহৰ বেখা বোৰেই; দুই মেৰু জুৰি যি বৃত্তাকাৰ পোহৰ বেখা দেখা যায়, সেই বেখা সমূহ।

(প্ৰবন্ধটি এফ, আই, চেম্বনভ'ৰ 'আয়নোপ্ৰিয়'ৰ কথা' নামৰ গ্ৰন্থৰ সহায় লৈ লিখা।)

নৃপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ চাংকাকতি
২য় বাৰ্ষিক (বিজ্ঞান)

ভো মা ম ব মে

হাতত তাল পাতৰ বিচনিখন লৈ বুমানিৰ সতে বৰুৱানী পাৰ্টিক'ৰ চিৰিটোত বহি পৰিল। কৃষ্ণা চলিহা গুৱাহাটীৰ পৰা আজি উভটি আহিল, প্ৰায় এমাহ বিৰতিৰ পাছত কৃষ্ণা চলিহাৰ বেহেলাৰ ক্ৰম্ভনে নিশ্চয় আকৌ এই সন্ধ্যাৰ সময়খিনি মুখৰিত কৰিব। বৰুৱানীৰ মনত পৰিছে ঠিক এনেকুৱা এটা সন্ধ্যাতে তেওঁ কৃষ্ণাচলিহাৰ ঘৰত প্ৰথম ভাৰি দিছিলহি, ভাৰা ঘৰৰ খবৰ কৰি। সেয়া আজি ছমাহ আগৰ কথা....

বৰুৱা তেজপুৰৰ পৰা এই সৰু চহৰ খনলৈ বদলি হৈ আহিছে। ভাৰাঘৰ নোপোৱা মানে সম্পৰ্কীয় বায়েক এগৰাকীৰ অনুবোধত তেখেতৰ ঘৰতে আছেহি। তেখেতৰ ডাঙৰ জীয়েক বেবাই বৰুৱানীক এটা ভাৰাঘৰৰ খবৰ দি অনিশ্চয়তাৰে ক'লে—“আমাৰ কলেজৰ কৃষ্ণা বাইদেৱে নতুনটোক এটা ঘৰ বান্ধিছে। অৱশ্যে ভাৰা দিবলৈ নে আন কিবা কৰিবলৈ নাজানো। বেবাৰ মুখত খবৰটো শুনাৰ লগে লগে বৰুৱানীয়ে বেবাৰ সতে কৃষ্ণা চলিহাৰ পাৰ্টিক'ত ভাৰি দিলে আজিৰ দৰেই কোনোবা এটা সন্ধ্যাত। প্ৰথম প্ৰথম বৰুৱানী আচৰিত হ'ল যেতিয়া এগৰাকী শুভ্ৰ সঁজু পৰিহিতা আদহীয়া মহিলাই (পিছত বৰুৱানীয়ে জানিলে তেওঁ হেনো কৃষ্ণা চলিহাৰ সম্বন্ধীয় পেহীয়েক) ক'লে “এতিয়া কাকো তেখেতে দেখা নকৰে, কালিলৈ বাৰ্ভ-

পুৱা আহিব।” বৰুৱানীয়ে বেবাৰ মুখলৈ চাই বাহিবলৈ ওলাই আহিল। পেটে পেটে বৰুৱানীয়ে অপমানিত বোধ কৰিছিল যদিও তেওঁ কৃষ্ণা চলিহাৰ বিষয়ে যথেষ্ট কৌতুহল বোধ কৰিছিল। বেবাই কলে “জানা মামী। মই কলেজত ছোৱালীবোৰৰ মুখত শুনিছিলো যে কৃষ্ণাচলিহাই এই সময়ত বেহেলা বজায় আৰু কোনো মানুহক দেখা নকৰে, নিজেও ক'তো নেযায়। আজি ছুৰছৰৰ আগতে তেওঁ আমাৰ কলেজত চাৰ্কাৰ লৈ আহে। তাৰ এমাহ পাছতে এই মাটি কিৰি ঘৰ-বাৰী বন্ধায়, উজনি অসমৰ কোনোবা এজন চহকী টি প্লেণ্টাৰৰ একমাত্ৰ জীয়েক কৃষ্ণা বাইদেউৰ চাৰিত্ৰৰ ওপৰত দহজনে দহটা কথা কয়, মোৰ হ'লে বাইদেউক বৰ ভাল লাগে। ইমান ধুনীয়া অথচ ইমান শান্ত। পঢ়াবোৰ যে ইমান ধুনীয়াটোক বুজাব পাৰে, ভাৰিলে শ্ৰদ্ধা হয়। বৰুৱানীয়ে বেবাৰ কথাবোৰ সিদিনা যথেষ্ট কৌতুহলেৰেই শুনিলে।

পিচদিনা বাতিপুৱা আঁঠমান বজাত বু-মানিক লৈ বৰুৱানী কৃষ্ণা চলিহাৰ ঘৰত ভাৰি দিলে, দ্বিতীয় বাৰৰ বাবে। বেচ, ডাঙৰ ফুলনিখন, দক্ষিণ ফালে থকা নতুন ঘৰটোলৈ চাই অনুমান কৰি ল'লে— ভাড়াঘৰ সেইটোৱেই। আগদিনা কৃষ্ণাপক্ষৰ বাতিত ঘৰটো চকুত পৰা নাছিল। বেচ, ধুনীয়া ঘৰটো। বাৰন্দালৈ উঠি বৰুৱানীয়ে কলিং বেলটোত টিপি

দিলে। আগবাতিৰ মহিলা গৰাকীয়েই পুনৰ দেখা দি চিনাকি হাঁহিৰে অভ্যর্থনা জনাই ভুইংকমত বহুৱালে। বু-মনি বাহিৰৰ বাৰন্দাখনলৈ ওলাই গ'ল। শূন্য সময়খিনিৰ ভিতৰতে বৰুৱানীয়ে বেবাৰ মুখেৰে শুনা কৃষ্ণা চলিহা জনী কেনেকুৱা হব পাৰে মনতে অঁকাৰ এটা চেষ্টা কৰিলে।

অলপ পিচতে ভিতৰ ফালৰ পৰ্দাখন ঠেলি যি গৰাকী মানুহ সোমাই আহিল, তেওঁক দেখি বৰুৱানীৰ বুজিবলৈ বাকী নৰ'ল যে সেই গৰাকীয়েই কৃষ্ণা চলিহা। আচৰিতো হ'ল বৰুৱানী কাৰণ যাক দেখিলে বয়স কুড়িৰ ওপৰ হোৱাৰ কথা ভাবিব নোৱাৰি অথচ তেওঁৰেই বয়স ২৫।২৬ হয়। পৰস্পৰ নমস্কাৰৰ বিনিময়ত বৰুৱানীয়ে নিজৰ পৰিছয় আৰু আগমনীৰ বাস্তা জনালে। সন্মুখৰ চোকাখনত বহা, নীলাবঙৰ মেখেলা-চাদৰ পৰিহিতা কৃষ্ণা চলিহাই যথেষ্ট নম্ৰতাৰে কৈ গ'ল “চাওক সেই ঘৰটো মই আলহি-অতিথি আহিলে থকাৰ সুবিধাৰ্থে সজাইছোঁ। মোৰ কাৰণে এইটো ঘৰ সৰুৱেই হয়.....।” কথাৰ লগে লগে কৃষ্ণা চলিহাৰ কানৰ লাটিত উলসি থকা সোণৰ ইয়েৰিং যোৰ চিকমিকাই উঠিছিল আৰু ওপৰৰ ফেনৰ বতাহে তেওঁৰ কপালত পৰি থকা চুটি চুটি চুলিবোৰ খেলিমেলি কৰি দিছিল। বৰুৱানীয়ে কৃষ্ণা চলিহাৰ কথাত আচৰিত নোহোৱাকৈ থকা নাছিল। কাৰণ কৃষ্ণা চলিহাৰ ঘৰটো ইমান আহল-বহল আৰু ডাঙৰ আছিল যে সেইটো ঘৰক সৰু বোলাৰ কোনো অৰ্থ তেওঁ বিচাৰি পোৱা নাছিল। বৰুৱানীয়ে সেই বিষয়ে ছনাই একো হুসুখি বিমুখ হৈ উঠি আহিল আৰু বাহিৰৰ বাৰন্দাত বু-মনিৰ সন্ধান ল'লে। কৃষ্ণা চলিহাও বৰুৱানীৰ লগে লগে আহি বাহিৰৰ বাৰন্দা পাইছিলহি। বু-মনিয়ে দীঘল বাৰন্দাৰ সিটো কোনত থকা সঁজাৰ মইনাটোৰ লগত ব্যস্ত।

বু-মনিক সঁজি বৰুৱানী যাবলৈ বুলি চিৰিৰ পৰা

নামিল। হঠাতে কৃষ্ণা চলিহাই আগবাতি তিনি বছৰীয়া বুমনিৰ চুলিত হাত বুলাই সুখিলেহি “এই লৰা আপোনাৰ?” বৰুৱানীয়ে উত্তৰ দি পুনৰ যাব খুঞ্জি বৈ গ'ল “ববাচোন.....ইমান সোণকালে ক'ত যায়?” বৰুৱানী আচৰিত হ'ল, খঙো উঠিল। কৃষ্ণা চলিহা বোলা মানুহ গৰাকী বেচ্ৰ বহস্য ঘনিত যেন লাগিল। কৃষ্ণা চলিহাই কৈ গ'ল “বুজিছোঁ আপুনি আচৰিত হৈছে মোৰ ব্যৱহাৰত, কিন্তু মইটো জনা নাছিলো আপুনি ইমান ধুনীয়া লৰা এটাৰ মাতৃ.....কি নাম তোমাৰ?” বুমনিয়ে উজ্জল চকু দুটা ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মেলি ক'লে “বুমনি”। কৃষ্ণা চলিহাই চাপৰি বুমনিৰ ৰঙচুৱা গাল দুখন লাহেকৈ টিপি ক'লে “বঢ়িয়া নাম।” তাৰ পাছত বৰুৱানীৰ ফালে চাই কলে “শুনক আপুনি ঘৰটোলৈ আহিব পাৰে।” বৰুৱানীয়ে আচৰিত হৈ ক'লে “কিন্তু আপুনি যে কৈছিল, ঘৰটো ভাৰা দিবলৈ নহয়।” কৃষ্ণা চলিহাই শান্ত ভাৱে বুমনিলৈ চাই চাই ক'লে “ধৰক, বুমনিৰ কাৰণেই ঘৰটো ভাড়া দিলোঁ, মোৰ নতুন ঘৰটোৰ প্ৰথম আলহী বুমনিয়েই হওক।”— সিদিনা আৰু দুটা মান অপ্ৰয়োজনীয় কথা পাতি বৰুৱানীয়ে কৃষ্ণা চলিহাৰ পৰা বিদায় ল'লে।

বৰুৱানীয়ে বৰুৱাক সকলো কথা ক'লে, তেওঁ এনেয়ে হাঁহিলে। একো মন্তব্য নিদিলে, আৰু পাচ দিনাই বৰুৱানী কৃষ্ণা চলিহাৰ ভাৰা ঘৰলৈ উঠি আহিল। তাৰ পাছত?

তাৰ পাছত দিনবোৰ গুচি যায় গতানুগতিক ভাৱে। বৰুৱানীয়েও কৃষ্ণা চলিহাৰ বহুত কথা জানিলে যিবোৰ এই সৰু চহৰ খনৰ দহ জনে দহটা কথা কোৱা আৰু শুনা মানুহ বোৰৰ কোনেও নেজানে।

প্ৰথম প্ৰথম বুমনিক লৈ কৃষ্ণা চলিহাৰ ব্যস্ততা খিনি বৰুৱানীৰ ভাল লগা নাছিল।—বাতি পুৱাই তেওঁ বুমনিক লৈ যায় আৰু কলেজলৈ যোৱাৰ আগে

আগে তাক বৰুৱানীক পুনৰ গটাই দিয়ে। আৰু বুৰ্মিনও যে কি ছুট্ট—তিনি বছৰীয়া লৰাটো, কৃষ্ণা চলিহাৰ মৰমতে পাগল। বৰুৱানীৰ ওচৰলৈ আহিয়েই মুখখন ওন্দোলাই দিয়ে। কৃষ্ণা চলিহাহে যেন তাৰ মাক।—বৰুৱানী নিৰুপায় হৈছিল।

কিন্তু লাহে লাহে বুৰ্মিনক লৈ কৃষ্ণা চলিহাৰ ব্যস্ততা খিনি চাবলৈ বৰুৱানীৰ কোতুহল হ'ল আৰু সেই উদ্দেশ্যেই এদিন পুৱা কৃষ্ণা চলিহাৰ ঘৰত ভৰি দিলে। কৃষ্ণা চলিহাৰ পেহীয়েকে বৰুৱানীক একেবাৰে শোৱা কোঠালৈকে লৈ গ'ল। শোৱা কোঠাৰ ছুৱাৰ মুখত বৰুৱানী ব'ল। বুৰ্মিনয়ে কোঠাটোৰ সোঁ-মাজতে এটা কাঠৰ ঘোঁৰাত ছুলি আছে আৰু ছুৱাৰ ফালে পিঠি দি থকা কৃষ্ণা চলিহাই বুৰ্মিনক কোৱা সাধুৰ বৰুৱানীয়ে শুনাৰ শেষাংশ এইয়া“.....জানা বুৰ্মিন, সেই বাজ কুমাৰৰ ঠিক এনেকুৱা এটা ঘোঁৰা আছে, কিন্তু সেই ঘোঁৰাত পাখী আছে.....” বৰুৱানী আচৰিত হ'ল। সৰু লৰা ছোৱালী নথকা কৃষ্ণা চলিহাৰ শোৱা কোঠাত কাঠৰ ঘোঁৰা দেখি। পেহীয়েকেই বৰুৱানীক ভাঙি ক'লে “কালি গুৱাহাটীৰ পৰা অনাইছে বুৰ্মিনৰ কাৰণে। বৰুৱানীয়ে কথাৰা শুনি খুব বেছি সূখী হব নোৱাৰিলে। তেওঁ বুৰ্মিনক ম'তিলে। কৃষ্ণা চলিহাই ঘূৰি চাই বৰুৱানীক দেখি মিঠা হাঁহিৰে সম্ভাষণ জনাই বহিবলৈ দি ক'লে” “আপুনি চাগৈ কি নাভাবে ৰাতি পুৱাই সদায় বুৰ্মিনক আনো, কিন্তু—আপোনাক বুজাব নোৱাৰো.....।” কৃষ্ণা চলিহাৰ কঠম্বৰ কঁপিছিল। বৈ পৰা চেলাউৰীৰ তলৰ গভীৰ ক'লা চকু দুটা সামান্য সেমেকি উঠিছিল। বৰুৱানী কৃষ্ণা চলিহাৰ অপ্ৰত্যাশিত কথাবোৰত বিমূঢ় হ'ল। ছুৱাৰ ফালে চাই দেখে পেহীয়েক ইতিমধ্যে আঁতাৰ গৈছে আৰু কোঠাটোৰ সোঁ-মাজত বুৰ্মিনয়ে তেতিয়াও আপোন মনে কাঠৰ ঘোঁৰাত দৌলুলামান। কৃষ্ণা

চলিহাই অলপ বৈ পুনৰ কৈ গ'ল “জানে অনৱৰত মই ব্যস্ত থাকোঁ, জীৱনৰ কথা নাভাবিবলৈ কিন্তু বুৰ্মিনক দেখিলে মই উপলব্ধি কৰো মোৰ জীৱনৰ কৰণ শূন্যতাৰ কথা। এই শূন্যতাক পাহৰিবলৈ মই কি যে চেষ্টা নকৰোঁ। “আহক চোন” বুলি কৃষ্ণা চলিহাই বৰুৱানীক এটা কিতাপেৰে পৰিপূৰ্ণ ডাঙৰ কোঠালৈ লৈ গৈ ক'লে, “মোৰ লাইব্ৰেৰী। সময় পালেই মই কিতাপ পঢ়ি ব্যস্ত থাকোঁ যাতে জীৱনৰ শূন্যতাৰ কথাই মোক আমনি কৰিব নোৱাৰে।”— বৰুৱানীয়ে কিতাপেৰে পৰিপূৰ্ণ আলমাৰী বোৰলৈ চালে দেশী, বিদেশী দামী দামী লগা বহুত কিতাপ। তাৰ পাছত কৃষ্ণা চলিহাই বৰুৱানীক আন এটা কোঠালৈ গৈ গৈ ক'লে “মোৰ জলসা ঘৰ।” বৰুৱানীয়ে কোঠাটোলৈ চাই দেখে দামী কাৰ্পেট পৰা। মজিয়াৰ এচুকত এখন বেহেলা, এখন চেতাৰ, এখন তানপুৰা, এযোৰ তবলা, এটা হাৰমনীয়াম। আৰু দিটো কোনত এটা ৰোডঅ'গ্ৰাম ও টেপবেকৰ্ডাৰ। বৰুৱানীয়ে স্মিলিলে “আপুনি বেহেলাহে বজায়,— চেতাৰ তানপুৰা কিয়?” কৃষ্ণা চলিহাই ক'লে’ “এসময়ত চেতাৰ বজাইছিলোঁ ও গানো গাইছিলোঁ, এতিয়া বাদ দিছোঁ, বেহেলা খনহে ভাল লগা হৈছে, জানে ৰাতি বেহেলা বজোৱা সময় খিনি মোৰ বাবে খুব প্ৰিয়। চব পাহৰি যাওঁ, সেই সময়খিনিত পৃথিবীৰ কথা, নিজৰ কথা, সকলোবোৰ। মাথো মোৰ চাৰিও ফালে এখন সূৰৰ জগত, মোৰ যেন একোতে শূন্যতা নাই। চব ফালে পৰিপূৰ্ণ, এই সময় খিনি মই সেইহে কাৰো লগত দেখা নকৰো।” বৰুৱানীৰ কোতুহল হ'ল কিয় কৃষ্ণা চলিহাৰ জীৱনলৈ শূন্যতা আহিল? স্মিলিবলৈও দ্বিধাবোধ হ'ল কিজানিবা ব্যক্তিগত কথা স্মিলিলে বেয়াই পায়, কিন্তু কৃষ্ণা চলিহাই নিজেই কৈ গ'ল—“জানে মোৰ বহুত কথা আছে। অপ্ৰকাশিত বহুত বেদনাৰ.....আপোনাক

খুব কবৰ মন গৈছে। কিন্তু বুয়নিৰ শপত আপুনি দ্বিতীয় ব্যক্তি কাকো যেন নজনায়। আপোনাক এই কাৰণেই কব খুজিছোঁ প্ৰকাশ কৰিলে কিজানিব। হুখবোৰ পাতলেই; আপুনি মোৰ অৱস্থাটো বুজিব চেষ্টা কৰিব……।” কৃষ্ণ চলিহাৰ ক্ৰমে উৰ্ত্তোক্ত হৈ অহা কঠম্বৰ হঠাতে বৈ গ’ল। তেওঁ বৰুৱানীৰ সোঁ হাতখন দুয়োহাতে আবেগেৰে মুঠি মাৰি ধৰিলে। কৃষ্ণ চলিহাৰ চকুৰ অসহায় চাৰনিলে চাই বৰুৱানীৰো সহানুভূতি হ’ল। ক’লে “কে যাওক।” “তেন্তে বলক শোৱনি কোঠালৈ; বুয়নি সম্ভৱ তাতে আছে……” বৰুৱানীয়ে কৃষ্ণ চলিহাক অল্পসৰণ কৰি গোৱনি কোঠালৈকে গৈ তেওঁৰে বিচনাৰ ভাৰ শিতানত আউজি বহিলে, কৃষ্ণ চলিহাই একাষে থকা আলমাবীৰ পৰা এল্বাম এখন আনি তেওঁৰ হাতত তুলি দি এখন ফটো দেখুৱাই কৈ গ’ল। মোৰ দেউতা যাক মই খুব শ্ৰদ্ধা কৰো। দেউতাৰ আত্ম সম্মান আছিল মোৰ আত্মসম্মান আৰু সেই সম্মানত যাতে চেকা নালাগে তাৰ বাবে মই খুব চেষ্টা কৰোঁ।” বৰুৱানীয়ে কৃষ্ণ চলিহাৰ লগত চেহেৰা মিল থকা আদহীয়া ভদ্ৰলোক জনলৈ চাই চাই কলে—“তেখেত জীৱিত?” কৃষ্ণ চলিহাই এটি ছমুনিয়াহ কাঢ়ি ক’লে—মই ইয়ালৈ অহাৰ দুমাহ আগতে দেউতা স্বৰ্গী হ’ল। মোৰ মাৰ কথা মনত নপৰে সৰুতেই মাক হেৰুৱাইছোঁ, এতিয়া বাগানৰ কামবোৰ দাদাই চলায়। যোৱা বছৰ তেওঁৰ বিয়া হৈ গৈছে।” কৃষ্ণ চলিহাই এল্বামৰ পাতবোৰ লুটিয়াই এখন নিদ্দিষ্ট পাতত বৈ গ’ল, আৰু দুজন যুবকৰ ফ’টো দেখুৱাই ক’লে “এয়া কমল শইকীয়া আৰু সেয়া দীপক চৌধুৰী।” বৰুৱানীয়ে এল্বাম খন কাষলৈ আনি ফটো দুখন লৈ স্থিৰ দৃষ্টিত চাই বল। কমল শইকীয়াৰ চেহেৰাত আকৰ্ষণ নাথাকিলেও গান্ধীৰ্য্য আছে। আৰু দীপক চৌধুৰী? প্ৰথম দৃষ্টিতে ভাল লাগি যাব পৰা এজন সুদৰ্শন

যুবক। সযতনে আচোঁৰা চুলিত, উজল চকুহালত, ওঠত বাগৰি থকা হাঁহিত কিহবাৰ যেন চঞ্চলতা। কৃষ্ণ চলিহাই কৈ গ’ল “দীপক চৌধুৰী মোৰ দেউতাৰ বন্ধুৰ পুত্ৰ, সৰুৰে পৰা মোৰ দীপকৰ লগত চিনাকি। ডাঙৰ হৈ অহাৰ লগে লগে মই বুজিছিলো দেউতাৰ একমাত্ৰ ইচ্ছা দীপকক জোঁৱাই কৰা, আৰু আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা দীপকে মোক বিচাৰে। মই জানো দীপকে মোক খুব ভাল পায় মোৰো দীপকক এনেয়ে ভাল লাগে। কিন্তু মই ক’ব নোৱাৰাকৈ ভাল পাই পেলালো মোৰ এক বান্ধবী স্মৃতিত্ৰাৰ ককায়েক কমলক। কিন্তু আপুনি আচৰিত হ’ব মোৰ বাহিৰে এই কথা কোনেও নাজানে, কমলেও…… তদুপৰি কমল মোৰ প্ৰতি সম্পূৰ্ণ উদাসীন। আৰু এই উদাসীনতা মোৰ সৰু হোৱা নাছিল। স্মৃতিত্ৰাই এদিন কৈছিল, কমল হেনো অলপ বেলেগ ধৰণৰ, একমাত্ৰ তাইৰ বাহিৰে কোনো ছোৱালীৰ লগতেই ঘনিষ্ঠতা নাই। মই স্মৃতিত্ৰাক চৰু কথা কওঁ কিন্তু এটা কথা কব নোৱাৰিলো……আৰু কমলটো মোৰ লগত কথাই নাপাতে। ময়ো খুব অহঙ্কাৰী আৰু জেদী আছিলোঁ সেইহে উপযাচি কথা পাতিব পৰা নাছিলোঁ। আৰু বাহিৰত কমলৰ প্ৰতি সম্পূৰ্ণ উদাসীনতা প্ৰকাশ কৰিছিলোঁ। কিন্তু দিনবোৰ পাব হৈ যোৱাৰ ল’গে ল’গে অনুভৱ কৰিছিলোঁ মোৰ এই উদাসীনতা কিমান কৃটিম। কমলৰ গান্ধীৰ্য্যত মই মুগ্ধ হৈছিলোঁ আৰু এই গান্ধীৰ্য্যই দীপকৰ আকৰ্ষণীয় চেহেৰাৰ চঞ্চলতাক স্তান কৰিছিল। ভাল পাব খুজিও দীপকক মই ভাল পাব নোৱাৰিলোঁ। আৰু কমলক ঠিক ভাল পাব সুখুজিও ভাল পাই পেলালোঁ। দিনবোৰ বাগৰি গ’ল। মই তেতিয়া পঞ্চম বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰী স্মৃতিত্ৰাৰ মুখত শুনিলো কমলৰ হেনো পৰিবৰ্ত্তন হৈছে আৰু তাৰ সহপাঠী এগৰাকী পাণ্ডাবী ছোৱালীৰ লগত হেনো খুব ঘনিষ্ঠতা।

আচৰিত কথা খবৰটো শুনি মই আনন্দিত হৈছিলোঁ; ভাবিছিলো দীপকক হয়তো এইবাৰ ভাল লাগি যাব পাৰে।

কিন্তু ইয়াৰ পাছতো কমলৰ প্ৰতি যে মোৰ দুৰ্বলতা শেষ হোৱা নাছিল, তাক বুজিলো স্মৃতিচক্ৰাৰ বিয়াৰ দিনা। বিয়া ঘৰৰ ব্যস্ততাৰ মাজতো অনৱৰত মই কমলৰ কথা ভাবিছিলোঁ; অলপ কথা পতাৰ সন্যোগ বিচাৰিছিলোঁ। এবাৰ স্মৃতিচক্ৰাৰ কোঠাত কিবা বিচাৰি মই কমলক দেখিলোঁ। মোৰ আজিও মনত আছে মই মনৰ কিবা এটি মুহূৰ্ত্তে উত্তেজনা কৰিছিলো। কিন্তু কমলে মোলৈ চকু তুলিয়েই নেচালে। ব্যস্ত হৈ কোঠাৰ পৰা ওলাই গ'ল। আৰু মই? অপমানিত হৈছিলোঁ……মোৰ যেন পৰাজয় হৈ গৈছে। যাক মই ভাল পাইছোঁ তেওঁৰেই ইমান উদাসীনতা, পৰাজয়ৰ গ্লানিত মোৰ মৰি যাবৰ মন গৈছিল একো ভাল লগা নাছিল। স্মৃতিচক্ৰাৰ কোঠাৰ ওচৰত থকা বাতিৰ বাৰান্দা খনত থিয় হৈ ব'লো, তললৈ চালো বিয়া ঘৰৰ ব্যস্ততা মুখৰ পৰিবেশটোলৈ। সেই ব্যস্ততাৰ মাজত মোৰ দুচকুৱে নিলাজৰ দৰে আকৌ এজন মানুহক বিচাৰিলে। মই আকৌ চাব খুজিছিলো কমলৰ কিহৰ আকৰ্ষণত মই ইমান পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিব লগা হৈছে। এটা সময়ত মোৰ দুচকুৱে দেখিলে বিয়া ঘৰৰ একোনে কমলে ব্যস্ত ভাৱে দুগৰাকীমান যুৱতীৰ লগত কথা পাতিছে, মই ভাবিলোঁ এৰা স্মৃতিচক্ৰাই ঠিকেই কৈছে কমলৰ হেনো পৰিবৰ্ত্তন হৈছে, আজি কালি আৰু আগৰ দৰে ছোৱালী বোৰৰ প্ৰতি প্ৰয়োজন হলে উদাসীনতা নেদেখুৱায়। স্মৃতিচক্ৰাৰ কথাষাৰে তেতিয়া দুগুণে জ্বলাই দিছিল মোক। কমলে চবৰে লগত কথা পাতে মোৰ বাহিৰে, মোৰ কৃত্ৰিম উদাসীনতাৰ বাবেই হয়তো নাপাতে মই অনুভৱ কৰিছিলোঁ। আচলতে কমল সাংঘাতিক অহঙ্কাৰী।

হুদিন পাছত দেউতাই মোৰ বিয়াৰ কথা উলিয়ালে। মই এবাই গলোঁ, কিয় জানো দীপকক স্বামী হিচাবে গ্ৰহণ কৰিবলৈ মোৰ ভয় লাগিছিল। মোৰ অন্তৰ খনে প্ৰথম যৌবনৰ পৰাই অপৰিত্ৰ। মই পৰ-পুৰুষত আসক্ত। মই জানো দীপকে মোক খুব ভাল পায় কিন্তু সেই ভাল পোৱাৰ বিনিময়ত দিবলৈ মোৰ এখন পৰিত্ৰ অন্তৰৰ অভাৱ আছিল। সকলো স্বামীয়ে স্ত্ৰীৰ পৰা এখন পৰিত্ৰ অন্তৰৰ প্ৰেম বিচাৰে কিন্তু মই জানো, দীপকক মই চব দিব পাৰিলেও মোৰ বিত্ত অন্তৰে কোনো দিন ভাল পোৱা দিব নাজানিব। সেইহে ইটো সিটো অজুহাতেৰে বিয়াৰ কথা এবাই যাবলৈ চেষ্টা কৰিলোঁ আৰু আজিলৈকে কৰি আছোঁ। জানে দীপকে মোৰ বাবে আজিও অপেক্ষা কৰিছে। কিন্তু দীপকৰ পৰিত্ৰ ভালপোৱা গ্ৰহণ কৰিবলৈ মোৰ ভয় লাগে।” কৃষ্ণা চলিহা অলপ বেলি ব'ল। বৰুৱানীয়ে সুধিলে “আৰু কমল?” কৃষ্ণা চলিহাই নিলিগু ভাবে ক'লে “তেওঁ স্মৃতিচক্ৰাইঁতৰ ঘৰ খনৰ বিনা অনুমতিত পাঞ্জাবী ছোৱালী জনীক বিয়া কৰালে।” বৰুৱানীৰ ক'বলৈ একো নাছিল। কৃষ্ণা চলিহাৰ শোৱনী কোঠাটো কাহিনীৰ আমেজেৰে যেন পৰিপূৰ্ণ হৈ উঠিছিল, কৃষ্ণা চলিহাই আকৌ কৈ গ'ল—“কিন্তু দিনবোৰ যোৱাৰ লগে লগে মই অনুভৱ কৰিছোঁ মোৰ জীৱনৰ শূন্যতাৰ কথা। বুৰ্গিনৰ দৰে ফুলকোমল লৰা এটাৰ মাতৃ মৌৰ মনে বিচাৰে। কিন্তু মই যে নিৰূপায়!” সিদিনাৰ কথা সিমানতে শেষ হৈছিল আৰু তাৰ পিচত কৃষ্ণা চলিহাক বৰুৱানীয়ে যেন বহুত বুজি উঠিল।

বৰুৱানীয়ে অনুভৱ কৰিলে বহুত সময় পাৰ হৈ গৈছে। ইতিমধ্যে কেতিয়া যে বুৰ্গিন তেওঁৰ কোলাত শুই পৰিছিল তেও কবই নোৱাৰিলে। বুৰ্গিনক ভিতৰত শুৱাবলৈ বৰুৱানী উঠিল। তাক বিচনাখনত আলফুলে শুৱাই আঠুৱাখন তাৰি ভাৰিলে—আজি

দেখোন কৃষ্ণা চলিহাই বেহেলা নবজালে। বোধকৰো
 গুৱাহাটীৰ পৰা অহা বাছৰ ভাগৰে তেওক ক্লান্ত
 কৰিছে। কিন্তু হঠাতে কৃষ্ণা চলিহাক ছুৱাৰমুখত
 দেখি তেওঁ উচপ খাই উঠিল। কৃষ্ণা চলিহাই সন্ধ্যাৰ
 সময়খিনিত ঘৰৰ পৰা ওলোৱা দুৰৰ কথা ঘৰতে
 কাকো দেখা নকৰে। এইখিনি সময়ত যে তেওৰ
 'জলসা ঘৰ'ত থকাৰ কথা। কৃষ্ণা চলিহাই বৰুৱানীৰ
 মনৰ পৰিস্থিতি বুজি পাই পৰিচিত সেই শাস্ত হাঁহিৰেই
 ক'লে—“খুব আচৰিত হৈছে? মোৰ নিজৰে আচৰিত
 লাগিছে নিজক .....বুমানি ক'ত? শুলে?” বৰুৱানীৰ
 উত্তৰলৈ অপেক্ষা নকৰি কৃষ্ণা চলিহা বুমানি শুই
 থকা বিচনাখনলৈ আগ বাঢ়িল। আঠুৱাখন সামান্য
 ডাঙি তেও বুমানিৰ ওপৰত হালি সোঁহাতেৰে
 কপালত পৰি থকা চুলিবোৰ ঠিক কৰি দিলে।
 বুমানিৰ কপালত কোমলকৈ চুমা এটা আঁকি দি
 বৰুৱানীৰ ফালে চাই কৃষ্ণা চলিহাই ক'লে—“আপুনি
 শুনি আচৰিত হব পোন্ধৰ দিন পাছত দীপকৰ লগত
 মোৰ বিয়া।” বৰুৱানীয়ে কৃষ্ণা চলিহাৰ ফালে চাই
 খুব আচৰিত হৈ বহল বহলকৈ চকুতুটা মেলি দিলে।
 কৃষ্ণা চলিহাই বুমানিৰ কপালত হাত ফুৰাই কৈ গ'ল—
 “এই সৰু চহৰখনৰ পৰা বিদায় লবলৈহে আহিলোঁ।
 লগতে বুমানিৰ মাতৃ হিচাবে আপোনাৰ আশীৰ্বাদ।
 বৰুৱানীয়ে এইবাৰ ক'লে—“কিন্তু আপুনি যে কৈছিল

দীপকক স্বামী হিচাবে গ্ৰহণ কৰিবলৈ আপোনাৰ
 ভয় লাগে.....”কৃষ্ণা চলিহাই শান্ত ভাৱে কৈ গ'ল—
 “মাজে মাজে এতিয়াও ভয় হয় কিন্তু বুমানিৰ দৰে
 লৰা এটাৰ মাতৃ মই বিচাৰোঁ। জীৱনৰ এই সত্যক
 মই কেতিয়াও অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰোঁ। ততুপৰি
 দেউতাবো শেৰ ইচ্ছা পূৰ্ণ কৰাটো মোৰ কৰ্তব্য।
 আৰু এটা কথা কি জানে? এগৰাকী অবিবাহিতা
 যুৱতীৰ যি কোনো যুৱককে মনে মনে ভাল লাগি
 যোৱাটোত একো অস্বাভাৱিকতা নাই।” বৰুৱানীয়ে
 বহুত কিবিকিবি সূধিব খুজিও একো সুসূধিলে।
 কৃষ্ণা চলিহাই বুমানিৰ কাষৰ পৰা উঠি আঠুৱাখন
 আকৌ ঠিক কৰি দি ক'লে—“দীপক চৌধুৰী আহিছে।
 বলক চিনাকি কৰি দিম।” বৰুৱানীয়ে কৃষ্ণা চলিহাক
 অনুসৰণ কৰি দ্ৰইংকমৰ পৰ্দা খেলি ওচৰলৈ গৈ
 দীপকক নমস্কাৰ কৰিলে। বৰুৱানীয়ে অনুমান কৰিলে
 ফটোত দেখা দীপকতকৈ দীপক বহুত ধুনীয়া.....
 কৃষ্ণা চলিহা সূখী হোৱাই উচিত। অলপ সময়
 কথা বতৰাৰ পাছত তেওঁলোকে বিদায় ল'লে।
 বৰুৱানীয়ে ছুৱাৰ মুখৰ পৰা ফুলনিত ৰাতি আন্ধাৰত
 ক্ৰমান্বয়ে অস্পষ্ট হৈ যোৱা ছায়ামূৰ্ত্তি ছটালৈ চাই
 ব'ল। এৰা, কৃষ্ণা চলিহা সূখী হোৱাই উচিত।
 বৰুৱানীয়ে হয়তো মনে মনে আশীৰ্বাদ দিলে বুমানিৰ
 মাতৃ হিচাবে।

আৰতি ভূঞা
 ২য় বাৰ্ষিক বি, এ

মাধৱদেৱৰ সাহিত্য-প্ৰতিভা

বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ সৈতে ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত থকা শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱৰ ৰচনাৱলীক নিয়াৰিবকৈ প্ৰকাশ হোৱাৰ সুযোগ দিয়ে মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে। মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ সান্নিধ্যলৈ অহাৰ আগতে মাধৱদেৱে কিবা ৰচনা কৰিছিল নে নাই, সেই বিষয়ে একো জনা নাযায়। গুৰুচৰিত আদিৰ পৰা শঙ্কৰদেৱৰ ওচৰলৈ অহাৰ আগতেই মাধৱদেৱৰ পাণ্ডিত্যৰ কথা জনা যায়। শাক্ত ধৰ্ম্মাৱলম্বী মাধৱদেৱে পোন প্ৰথমে ধুৱাহাটা বেলগুৰিত শঙ্কৰৰ ওচৰলৈ আহি তেওঁত শৰণ লয়। শৰণ লোৱাৰ প্ৰাক্ মুহূৰ্ত্তত শঙ্কৰ-মাধৱৰ মাজত বহুল তৰ্ক বিতৰ্কৰ অৱতাৰণা হৈছিল বুলি চৰিতকাৰ সকলে লেখি থৈ গৈছে। যিয়েই নহওক লাগিলে এই ধুৱাহাটা বেলগুৰিতেই ১৫২২ চনত 'মিনিকাঞ্চনৰ' সংযোগ হ'ল। বৈষ্ণৱ সাধু সন্ত সকলে শঙ্কৰ-মাধৱক অভিন্ন আত্মা জ্ঞান কৰি তেৰাসৱক কৃষ্ণ-উদ্ধৱ, বলোৰাম-কৃষ্ণৰ লগত ৰিজাই দেখুৱাইছে। সেই বিষয়ে সৰ্বিশেষ বৰ্ণাবলৈ নগৈ আমি এতিয়া মাধৱদেৱৰ সাহিত্যিক প্ৰতিভা-দীপ্ত অমূল্য ৰচনাৱলীৰ পিনে আহিছোঁ। মাধৱদেৱে কাব্য, গীত নাট আদি ৰচনা কৰিবলৈ অনুপ্ৰেৰণা পাইছিল মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ পৰা। তেওঁৰ সাহিত্যিক নিদৰ্শন কেইখনমান মাত্ৰে পুথিৰ মাজেদিয়েই জল্-জল্ পট্-পট্টকৈ ওলাই পৰিছে। শঙ্কৰদেৱৰ জীৱিত অৱস্থাতেই মাধৱদেৱে সাহিত্য ক্ষেত্ৰত হাত দিয়ে আৰু শঙ্কৰদেৱে বৈকুণ্ঠগামী হোৱাৰ পাছতো তেওঁ স্বীয় প্ৰতিভা বিকাশত অভূতপূৰ্ব চানেকি প্ৰদৰ্শায়।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাৱলীক প্ৰধানকৈ দুটা স্তৰত

বিভাগ কৰিব পাৰি—অনুবাদ মূলক সাহিত্য আৰু মৌলিক সাহিত্য। 'ভক্তিৱত্নাৱলী' অনুবাদেই তেওঁৰ ৰচনাৰ প্ৰথম প্ৰয়াস। শ্ৰীযুত তীৰ্থ নাথ শৰ্ম্মাদেৱৰ মতে মাধৱদেৱৰ সাহিত্যিক জীৱন আৰম্ভ হয় ষোড়শ শতিকাৰ পৰা। তেখেতে 'জন্ম বহস্য' খনক হে মাধৱদেৱৰ জীৱনৰ প্ৰথম লিখনি বুলি কব খোজে। সি যি কি নহওক প্ৰথমস্বাত মাধৱদেৱে অনুবাদ-মূলক সাহিত্যত হাত দিয়ে। তেওঁ 'ভক্তি ৱত্নাৱলী', 'জন্মবহস্য' 'মাধৱ কন্দলী ৰামায়ণৰ আদি কাণ্ড', 'নাম-মালিকা', 'ৰাজহুয় কাব্য' আদি কেইবাখনো পুথি অনুবাদ কৰিছে। অনুবাদমূলক পুথি হলেও সেই বিলাকত মাধৱদেৱৰ প্ৰতিভাৰ জ্বলিৰূপে নপৰাকৈ থকা নাই। অৱশ্যে দ্বিতীয় স্তৰতহে মাধৱদেৱৰ মৌলিক প্ৰতিভাৰ পূৰ্ণ বিকাশ হোৱা দেখা যায়। এই স্তৰত মাধৱদেৱে প্ৰধানকৈ অক্ষয়ী নাটকেইখন ৰচনা কৰে। 'বৰগীত', 'ভটিমা' আৰু 'নামঘোষা'কো এই স্তৰতেই ধৰিব পাৰি। এইবোৰত মাধৱদেৱৰ নিজস্ব ব্যক্তিত্ব পৰিলক্ষিত হৈছে। বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মৰ আদিমূল পৰমপুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণৰ কথা বৰ্ণনা কৰিলেও মাধৱদেৱৰ ৰচনা বাজিত বাধাৰ চৰিত্ৰ পাবলৈ নাই। মাধৱদেৱৰ দৃষ্টিভংগীত এক স্নকীয়া গাভ্ৰীৰ্য আছে। কিছুমান আদি ৰসাত্মক ৰচনা মাধৱদেৱৰ নামত পোৱা যায় গঁচা, কিন্তু সেইবোৰ আন মানুহে মাধৱৰ নামত প্ৰকাশ কৰা বুলি ভাবিবৰ অৱকাশ আছে। মাধৱদেৱৰ মূল লক্ষ্য ভগবৎ ভক্তি প্ৰদৰ্শন কৰা। ৰচনাৰ প্ৰথম প্ৰয়াস 'ভক্তি ৱত্নাৱলী'ত ভক্তিবাদৰ গূঢ়ত্ব থাকিলেও মাধৱদেৱৰ সৰহভাগ লিখনি শ্ৰীকৃষ্ণৰ শিশু চৰিত্ৰ

কপায়ণত নিয়োগ কৰা যেন লাগে। 'নামঘোষা' আৰু ভটিমাবোৰো মাধৱদেৱৰ দাৰ্শনিক মনৰ পৰিচায়ক। ভক্তি ৰত্নাৱলীৰ চাৰিটা স্তৰত মাধৱদেৱে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ মূল কথা—দাস্য ভক্তি, শ্ৰৱণ, কীৰ্ত্তন আৰু সংস্কাৰ মাহাত্ম্য আদি বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে বিশ্লেষণ কৰিছে। 'ভক্তি ৰত্নাৱলী'ৰ ষ্টাইল বৰ বেলেগ ধৰণৰ। সাধাৰণ মানুহৰ কাৰণে ই লিখা হোৱা নাই।

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱক অশ্লুকৰণ কৰিয়েই মাধৱদেৱে নাট ৰচনাত হাত দিয়ে। এই নাটবোৰক বৈষ্ণৱ সত্ৰবোৰত অক্ষীয়া নাট বা অক্ষীয়া ভাওনা নামে জনাজাত। অৰ্জ্জুণ ভঞ্জন, চোৰধৰা, পিম্পবা গুচুৱা, ভোজন ব্যৱহাৰ, ভূমি লোটোৱা—এই কেইখনৰ বাহিৰেও ভূষণ হেৰোৱা, বাসৰুমুৰা, ব্ৰহ্মাগোহন আদি কেইখনমান নাট মাধৱদেৱৰ নামত পোৱা গৈছে। নাটৰ বিষয় বস্তু আহৰণ কৰাত মাধৱদেৱে এক অভিনৱ পন্থা লৈছিল। শঙ্কৰগুৰুৱে হৰিবংশ, বিষ্ণুপুৰাণ আদিৰ পৰা আখ্যান ভাগ লৈ নাট ৰিচিছিল কিন্তু মাধৱে লীলা শুকৰ কৃষ্ণকৰ্ণামৃত আৰু ভাগৱতৰ স্তুতি গীত সমূহৰ সামান্য আভাস লৈয়ে মনোমোহা নাট ৰচনা কৰিছিল। মাধৱদেৱৰ নাটত ৰসৰ প্ৰাধান্য নাই। তেওঁৰ নাট কেইখনত বাৎসল্য ৰস আৰু লঘু বিষয় বস্তুৰ প্ৰয়োগ এই দুটা প্ৰধান কথাৰ উপৰিও সৰল হাস্যৰস উপভোগ্য হৈছে। শঙ্কৰৰ নাটৰ দৰে মাধৱৰ নাটত—আৰম্ভনটী ভটিমা, প্ৰবেশ শ্লোক, পয়াৰ মুক্তি মঙ্গল ভটিমা আদিৰ ছবছ উল্লেখ নাই। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ নাটৰ গীত বা বচনত ব্ৰজবুলি ভাষাৰ প্ৰভাৱ বেছি। আনহাতে মাধৱদেৱৰ নাটৰ চৰিত্ৰ কেইটাৰ মুখত কেতিয়াবা কেতিয়াবা খাটি অ মীয়া ঘৰুৱা মাত কথাও শুনা যায়। ঘৰুৱা মাত কথা সংযোগ কৰাত মাধৱদেৱে সিদ্ধহস্ত আছিল। শঙ্কৰদেৱে নাটত শ্ৰীকৃষ্ণ চৰিত্ৰক অতি মানবীয় ৰূপ দিছে

আনহাতে মাধৱদেৱে নাটৰ মাজেদি শিশু কৃষ্ণক কেচুৱামিহে ফুটাই তুলিছে।

নাটকীয় কৌশল আৰু বিষয়বস্তু আদিদলৈ চাই মাধৱদেৱৰ নাট কেইখনক অক্ষীয়া নাট বুলিব নোৱাৰি। 'অৰ্জ্জুণ ভঞ্জন'ত বাহিৰে বাকীকেইখন নাটত অক্ষীয়া নাটৰ নান্দীশ্লোক, মুক্তিমঙ্গল, ভটিমা আদিৰ বিভাজন সুস্পষ্ট নহয়। শঙ্কৰদেৱৰ নাটত ব্ৰজবুলি গদ্য আৰু সংস্কৃত শ্লোকৰ প্ৰাধান্য বেছি। কিন্তু মাধৱদেৱৰ নাটত নান্দী শ্লোকৰ বাহিৰে সংস্কৃত শ্লোক পাবলৈ নাই। তাৰ ঠাইত গীত-নৃত্যৰ প্ৰাচুৰ্য আৰু আঠ আখৰীয়া চুটি চুটি ঝুমুৰ ছন্দৰ ব্যৱহাৰ মন কৰিব লগীয়া। সেই বাবেই মাধৱ দেৱৰ নাটক 'ঝুমুৰা' বুলিও জনা যায়। শঙ্কৰদেৱৰ নাট ঘটনা বা আখ্যান প্ৰধান কিন্তু মাধৱদেৱৰ নাট পৰিবেশ প্ৰধান। জীৱনৰ একোটি বিশেষ দিশ, বিশেষ মুহূৰ্ত্ত ৰূপায়িত কৰাৰ কৌশল খকাৰ গুণেই মাধৱদেৱৰ নাট শৈলীক আধুনিক একাঙ্কিকা বোৰৰ লগতো বিজ্ঞাব পাৰি।

মাধৱদেৱৰ বৰগীতবোৰত এটি বিশিষ্ট ধাৰা প্ৰৱৰ্ত্তমান। শঙ্কৰৰ আদেশ বা অশ্লুবোধ অশ্লুক্ৰমে মাধৱে বৰগীত ৰচনা কৰিলে হয় কিন্তু বিষয় বস্তুত নতুনত্ব আনি গীতবোৰক নিদ্দিষ্ট শ্ৰেণীবদ্ধ কৰিলে। মাধৱদেৱৰ বৰগীতবোৰত ভক্তজীৱনৰ দুটা বিশিষ্ট স্তৰ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। গুৰুৰ সান্নিধ্যত আনন্দ লাভ আৰু আনটোত গুৰুৰ অশ্লুপস্থিতিত বিচ্ছেদৰ ভাব। উদাহৰণ স্বৰূপে "আলো! মঞি কি কহবো হুংখ। পৰাণ নিগৰে নেদেখিয়া চান্দ-মুখ॥" আদি বৰগীতে ভক্তিবাদৰ চানেকি ডাঙি ধৰিছে। ইয়াতে এফালে ভক্তৰ ভক্তিবাদ আৰু শঙ্কৰৰ প্ৰতি থকা অগাধ ভক্তিবৰ চানেকি পোৱা যায়। জোৱাৰ অহাৰ পিচত ভাটাৰ সৃষ্টি হোৱাৰ দৰে মাধৱৰ বিচ্ছেদ নিহলি পাচৰ বৰগীতবোৰে ভাটাৰ লেখীয়া শাস্ত সৌম্য ৰূপ লাভ কৰিছে। ভক্তিবাদতকৈয়ো মাধৱদেৱৰ

বৰগীতত বাৎসল্য ভাৱৰ প্ৰাধান্য বেছি। মাধৱদেৱেই বৰগীতত শ্ৰেণী বিভাজন আনিলে। উত্থান, জাগন, খেলন, নৃত্য আদি চাৰিশ্ৰেণীত বৰগীতবোৰ ভগাই ‘ছয় বস ছয় চাতুৰী’ প্ৰয়োগ কৰি সেইবোৰৰ মাজেদি ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাল্যজীৱন ৰূপায়িত কৰিছে। শঙ্কৰদেৱৰ বৰগীতৰ দৰে মাধৱদেৱৰ বৰগীতবোৰে জটিল দাৰ্শনিক ভাৱ আৱৰি ৰখা নাই।

‘তেজৰে কমলাপতি পৰভাত নিন্দ’, ‘দয়াৰ ঠাকুৰ হৰি যতুৰ্মণ ঐ বাম’ আদি বৰগীত মাধৱদেৱৰ বাৎসল্যভাৱ আৰু দাস্য ভক্তিৰ নমুনা স্বৰূপ। শঙ্কৰদেৱৰ ‘এভব গহন বনে’—‘বিষয় বিষধৰ’.....আদি গভীৰ দাৰ্শনিক ভাৱৰ বৰগীত মাধৱদেৱৰ ৰচনাত পাবলৈ নাই। শঙ্কৰৰ গীতত বিৰহ বিচ্ছেদ আদি কথাবো চাৰ্নেক পোৱা যায় কিন্তু মাধৱদেৱৰ গীতত সেইবোৰ পাবলৈ নাই। তথাপি মাধৱদেৱৰ কেতবোৰ গীতত ৰহস্যবাদ ধ্বনিত হোৱা শুনা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে “কানাইৰ ৰূপৰ উপমাৰ কিবা খেগ, এক পুঞ্জ হৈয়া আছে গোপিনীৰ প্ৰেম।” আদি কথা সহজ ভাৱে বুজিবলৈ টান লাগে।

‘নামঘোষা’ মাধৱদেৱৰ ভক্ত জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰ। ইয়াক মাধৱৰ আধ্যাত্মিক জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠতম প্ৰকাশ আৰু “বিষয়-বাসনা যুক্ত সংসাৰত আসক্ত হৈ থকা আত্মাৰ আধ্যাত্মিক বাসনাৰ অভিব্যক্তি বুলিব পাৰি।” নামঘোষাত ‘ৰসোময়ী ভক্তিৰ’ সন্ধান আছে। ঘোষাত বিশেষকৈ তিনিটা বিভাগ আছে—প্ৰথমটো হৈছে নামধৰ্ম বিষয়ক, দ্বিতীয়টো শৰণ ছন্দ আৰু তৃতীয়টো হৈছে প্ৰসংগৰ কাৰণে বিষ্ণুৰ নাম আৰু মহিমা কীৰ্ত্তন। ডঃ কাকতিয়ে নামঘোষাৰ তিনিটা মূল বৈশিষ্ট্যৰ কথা উল্লিখিয়াইছে। সেয়া হৈছে—গুৰু-গৰিমা বা পুণ্যশ্লোক শঙ্কৰ-স্মৃতি, মাধৱদেৱৰ আত্ম-লিখিমা বা দাস্যভাৱ আৰু কৃষ্ণ-ভক্তি মাহাত্ম্য। জীৱনৰ অন্তিম ৰচনা কাৰণে মাধৱৰ নামঘোষাক

‘ছোৱান চং’ (Swansong) বা বিদায়গীতি আখ্যা দিয়া হয়। বৈষ্ণৱ ভক্তসকলে ইয়াক ‘ধূপবাতি’ বুলি অভিহিত কৰিছে। শঙ্কৰী ধৰ্মৰ ভক্তি আছিল বিজুলী শক্তি আৰু দাস্য প্ৰবৃত্তি আছিল চুষক স্বৰূপ। সেইদৰে আত্ম লিখিমা আৰু অনেক ক্ষেত্ৰত আত্মগোপন বৈষ্ণৱ ভাৱ আৰু সাহিত্যৰ ঘাই লক্ষণ। ‘কিঙ্কৰ শঙ্কৰ’, ‘মাধৱদাস’ আদি বিশেষণৰ পৰাই বৈষ্ণৱ কবি ছদ্মনাম স্বৰূপ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পাৰি।

‘বৈকুণ্ঠৰ পতি প্ৰভু বনে চাবে ধেহু।

কহয় মাধৱ দাসে কানু-পদ-ৰেণু।

পদ-ৰেণু-সেৱা বা দাস্যভাৱেই শঙ্কৰ মাধৱ আদি বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ সাধক জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰ। দাস্য ভাৱতেই মাধৱদেৱৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ পৰিসমাপ্তি ঘটিছে। ডঃ কাকতিয়ে কোৱাৰ দৰে—“বাৎসল্য ৰসৰ উদয়াচলত আৱিভূত হৈ দাস্য-ভাৱৰ অস্তাচলত মাধৱদেৱৰ সাহিত্য প্ৰতিভা মাৰ গৈছে।”

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ দেৱৰ পিছত অসমৰ ধৰ্ম আৰু সাহিত্য ক্ষেত্ৰত কেইবাজনো খ্যাতি সম্পন্ন ব্যক্তিৰ আৱিষ্কাৰ হলেও মহাপুৰুষ মাধৱদেৱক সেইসকলৰ আগশাৰীত স্থান দিবই লাগিব। ভক্ত নংসল মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে নিজেই মাধৱদেৱৰ ব্যক্তিত্বক শ্ৰদ্ধা জনাই ধৰ্মৰ গাদীখন তেওঁৰ হাততেই গটাই গৈছিল। উত্তৰাধিকাৰ সূত্ৰে এই গাদীখন শঙ্কৰদেৱৰ পুত্ৰৰ প্ৰাপ্য আছিল সচাঁ, কিন্তু মাধৱদেৱৰ ওপৰত শঙ্কৰদেৱৰ অগাধ বিশ্বাস আছিল আৰু মাধৱদেৱেও শঙ্কৰদেৱৰ মহাত্ম্যৰতাক হাড়ে হিমজুৱে উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল।

বৈষ্ণৱ ধৰ্ম সংস্কাৰক মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ বহুকাল আগৰে পৰা, আনকি বুৰঞ্জীয়ে চুকি নোপোৱা কালৰে পৰা কামৰূপত নানা ঘননীয় কু-বীতি-নীতিপূৰ্ণ বহুবিধ ধৰ্মৰ প্ৰচলন আছিল। ১৫ শতিকাৰ ভাৰতকো সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু নানাবিধ ব্যাভিচারপূৰ্ণ

ধৰ্ম আৰু সম্প্ৰদায়ৰ মকৰাজালে আৱৰি আছিল। নানা জাতিৰ খাম-খিয়ালীভ অসমীয়া সমাজে তেনেই জুৰুলা হৈ পৰিছিল। এনেকুৱা দুৰ্যোগৰ মাজতেই মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে কামৰূপত নৱ বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ গুটি সিঁচিছিল। এটা সূস্থ সবল জাতি অবিহনে চিৰযুগমীয়া সাহিত্যও সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰি সঁচা, কিন্তু শঙ্কৰ মাধৱে বিৰাট পৰিবৰ্ত্তন আনিলে অসমীয়া সমাজলৈ, অসমৰ ধৰ্ম আৰু সাহিত্য জগতলৈ। নানান আহকালৰ মাজেদি দিয়া শঙ্কৰ-মাধৱৰ বহুমূলীয়া বৰঙনিৰে অসমীয়া জাতীয় জীৱনৰ সংস্কাৰ সাধন কৰিছিল। মাধৱদেৱৰ জন্ম হৈছিল দুৰ্যোগৰ সন্ধিক্ষণত। আহোম ৰাজ্য সেই সময়ত ভাঙোনমুখী অৱস্থাৰ সম্মুখীন হৈছিল। সেইবোৰ ঐতিহাসিক কথা আমি বিচাৰ কৰিবলৈ নাযাওঁ; কিন্তু এই দুৰ্যোগবোৰ অতিক্ৰম কৰিবলৈ গৈয়েই মাধৱদেৱে আত্মনিৰ্ভৰশীল হবলৈ শিকিছিল। অৱশেষত মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ ওচৰলৈ আহি বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ আঁতি গুৰি খৰিচ মাৰি শিকি লয় আৰু পাছত গৈ তেৱেই শঙ্কৰদেৱৰ সোঁহাত স্বৰূপ হয়গৈ। শঙ্কৰদেৱে নিজেই স্বীকাৰ কৰি গৈছে

যে শঙ্কৰদেৱ যদি যন্ত তেনেহলে মাধৱদেৱ আছিল তেওঁৰ যন্ত্ৰী।

এইদৰে সকলোপিনৰ পৰা চাবলৈ গলে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম আৰু সাহিত্যলৈ আগবঢ়োৱা মাধৱদেৱৰ বৰঙনি শঙ্কৰদেৱতকৈ বেছি নহলেও কম নহয়। সেইহে শঙ্কৰদেৱৰ পিছতেই মাধৱদেৱক বৈষ্ণৱ ধৰ্ম আন্দোলন আৰু বৈষ্ণৱ সাহিত্যত শ্ৰেষ্ঠ আসন দিব লাগিব। গুণীৰ আনৰ বুজা তথাকথিত অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাধু সন্তসকলে শঙ্কৰগুৰুৰ 'কীৰ্ত্তন ঘোষা' আৰু 'দশম'ৰ লগতেই মাধৱদেৱৰ 'ভক্তিৰত্নাৱলী' আৰু 'নামঘোষাক' শ্ৰদ্ধা সহকাৰে ধাপনাত ঠাই দিয়াতহে তেওঁৰ ব্যক্তিত্বই যথাযোগ্য সন্মান লাভ কৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে শঙ্কৰ আৰু মাধৱ অভিন্ন আত্মস্বৰূপ আৰু অসমীয়া সাহিত্য, সংস্কৃতি, সমাজ আৰু জাতি তেবাসৰৰ প্ৰতিভাৰ জলন্ত স্বাক্ষৰ। শ্ৰীভিষেশ্বৰ নেওগ ডাঙৰীয়াই মন্তব্য কৰাৰ দৰে—“অসমৰ সাংস্কৃতিক সৌৰজগতত শঙ্কৰদেৱ যিদৰে সূৰ্য্য স্বৰূপ, মাধৱদেৱো সেইদৰে তাক কেন্দ্ৰ কৰি ঘূৰা বিভিন্ন গ্ৰহ-জ্যোতিষ্কৰ বৃহস্পতি স্বৰূপ।”

পৱন কুমাৰ বৰুৱা

দ্বিতীয় বাৰ্ষিক কলা

স্ব ক ব

.....কিয় জানো মনটো মোৰ ইমান বেয়া লাগিছে। তোমাক এৰি যে মোৰ যাবৰ অকণো ইচ্ছা নাই। কিন্তু মই জানো যাবই লাগিব—তোমাৰ মনৰ ইমান কোমল মৰম আৰু ইমান শিহৰণ সকলো এৰি থৈ। তোমাক যে মোৰ কিয় ইমান ভাল লাগিছিল মই কবই নোৱাৰোঁ। আগতে তোমাক বহুতবাৰ দেখিছিলোঁ—বহুতৰ মুখত তোমাৰ নাম মই শুনিছিলোঁ—তোমাৰ কথা শুনি মই মাথো ভেতিয়া ভাৱিছিলোঁ, এবাৰ যদি তোমাৰ স'তে চিনাকি হবলৈ পালোঁহেঁতেন; তোমাৰ মিঠা মিঠা মনৰ বতৰা এবাৰ যদি শুনিলাহেঁতেন .....।

সেই দিনটো মোৰ মনত আজিও মনস্ত আছে, স্পষ্টকৈ। ১৯৬১ চনৰ সেই দিনটোতে মোৰ তোমাৰ লগত প্ৰথম চিনাকি। সেই দিনা তোমাৰ কাষ চাপি মুক্ত মনেৰে কথা পাতিবলৈ মোৰ খুব ভয় লাগিছিল। তথাপি তোমাৰ বহল দুচকুত প্ৰথম দিনাই মই দেখিছিলোঁ বহুতো আশাৰ জোঁৱাৰ। ভেতিয়াই তোমাক মোৰ বহুত কথা কৈ পেলাবৰ মন গৈছিল। কিন্তু মই যে নোৱাৰিলোঁ। মাথোন অৰাক চাৰিনিৰে তোমালৈ চাই ব'লোঁ। মই বুজিলোঁ—তোমাৰ ইংগিতত, তোমাৰ দুচকুত যাহুৰ মায়ামনা আছে। সেয়ে তোমাক সকলোৱেই বিচাৰি যায় আৰু বিচাৰি পোৱাৰ পিচত সকলোৱেই চকুলো টুকিব লগাত পৰে। তোমাৰ কাষৰলৈ কোনোবা গ'লে তুমি সদায় তোমাৰ সুকোমল

বাহুৰে, মৰমেৰে আদৰি লোৱা। তুমি অমৃত সাধু জানা। মন গলে তুমি তাৰে ছটা এটা সাধু ইঞ্জিতৰে কৈ যোৱা। পঁচাই, তোমাৰ অনন্ত সাধু—।

এদিন দুদিন কৰি যেতিয়া চাৰিটা বছৰ তোমাৰ স'তে একেলগে কটাই দিলোঁ ভেতিয়া যেন তোমাৰ লগত মোৰ সম্বন্ধ আৰু নিবিড় আৰু গভীৰ হৈ গ'ল। তোমাৰ ছবিখনি মোৰ মনত চিৰদিনীয়াকৈ অঁকা হৈ গ'ল। লাহে লাহে তোমাক মই নি পালোঁ; তুমি সহজ হৈ আহিলা। তাৰ পিচত এদিন তোমাক চিৰদিনৰ বাবে মোৰ লগত ৰাখিব খোজাত তুমি যেন মোক সোঁৱৰাই দিলা—“তোমাৰ মৰমে মোক ৰাখি ৰাখিব নোৱাৰে। কাৰো মৰমৰ দ্বাৰাই মই পৰিচালিত নহওঁ। মই নিজে মাথো মৰম বিলাওঁ। বহুতক নজনা কথা শুনাওঁ; তুমি মোৰ স্মৃতি মাথো সাঁচি থ'বা। তোমাৰ মনত আৰু সেই স্মৃতিতেই বিচাৰি পাবা বহুতো মৰম, বহুতো উৎকৰ্ণ। ফুলিব তোমাৰ তাতে বহুতো আশাৰ ফুল।”

.....আজি মনস্ত পৰিছে মোৰ কেনেকৈ তোমাৰ 'বটল ব্ৰাচৰ' তলত, কৃষ্ণচূড়া, খেজুৰ গছৰ ছাঁত কত দিন কোঁচ ভৰাই বকুল ফুল তুলি তুলি অমৃত সাধু শুনিলাোঁ। কিন্তু আজি যে মই যাব লাগিব তোমাক এৰি থৈ। কিয় জানো মনবীণৰ স্তববোৰো ৰাখিব নোখোজা হ'ল। ভাৱ হৈছে, তুমি যেন প্ৰাণ চঞ্চল কৰা এটি উপকূল আৰু মই আৰু মোৰ দৰে

বহুতো যেন এজাক ক্লাস্তিবিহীন পখীৰ দল; স্তম্ভক
 জ্বৰণি ললে। তোমাৰ কোমল মনৰ ছাঁত বহি।
 আৰু এয়া যেন তুমি আমাক কৈছাঁ—“মোৱাগৈ,—
 বহুবাট তোমালোকৰ যাবলৈ আছে।” মই বুজিলোঁ,
 মোৰ বিদায় স্পৰ্শ আহি উপস্থিত। কিন্তু তোমাৰ
 স্মৃতি চিৰ সেউজীয়া হৈ থাকিব মোৰ মনত। যত
 ধুমুহা-বৰষাই মোৰ ছুপাৰি ভাঙি দিলেও মই যেন
 কৈ যাম—“মই তোমাক পাহৰা নাই।”.....অৰ্থাৎ
 মোৰো গাবৰ মন গৈছে কবিগুৰুৰ দৰেই—

“কত অজানাবে জানাইল তুমি
 কত ঘৰে দিলে ঠাই
 দূৰকে কৰিলে নিকট বন্ধু
 পৰকে কৰিলে ভাই।”

মই জানো, তুমি মোক অতি সোনকালেই পাহৰি
 যাব। তোমাৰ মনৰ কোনোবা এখিলা পাতত যে

মোৰ নামটো মই লিখি থৈছিলোঁ, সেই কথাও।
 কাৰণ মোৰ দৰেই আৰু বহুতো তোমাৰ কাষলৈ
 আহিব; সেই একে উদ্দেশ্যেৰেই। মোৰ দৰেই East,
 West, New Block আদিত ক্লাচ কৰিবহি আৰু
 তোমাক হিয়াৰ মৰম যাচি সম্পূৰ্ণকৈ পোৱাৰ চেষ্টা
 কৰিব। আৰু সেই পৰিপূৰ্ণতাৰ মাজত জানো
 তোমাৰ মোলৈ মনত পৰিব। কিন্তু তুমি যে সেই
 সকলোকে এদিন পাহৰি পেলাবা। তথাপি মই যা
 আমি তোমাক পাহৰি নেযাওঁ। তোমাৰ সেউজীয়া
 স্মৃতি জাগি ব'ব মনৰ কোণত। সেইহে কওঁ : কটন
 কলেজ তুমি আৰু উদাৰ হোৱা, বহল হোৱা।
 তোমাৰ খ্যাতি জগতত বিয়পি পৰক। সেই খ্যাতি
 স্মৰণে তোমাৰ কপালত কিৰণৰ বেঘা দি যাওক।
 মোৰ স্মৃতি তোমাৰ প্ৰাণত নেথাকিলেও নেলাগে
 থাকিব; কিন্তু তোমাৰ স্মৃতি মোৰ ইতিহাসত চিৰদিন
 সোণালী আখৰেৰে লিখা ব'ব.....

পিকু বৰকটকী
 - মাধিক কলা

ম
হা
সা
গ
ৰে
ৰে

‘ব্রহ্মপুত্র’

লিখক

Dock yard ship, মেৰী। সৰু জাহাজ। নৌবাহিনীৰ ডাঙৰ জাহাজবোৰ সাধাৰণতে dock লৈ নাহে। আঁতৰত লক্ষৰ পেলাই থাকে। এই সৰু সৰু জাহাজবোৰে মানুহ আৰু আন আন বস্তু অনা নিয়া কৰে। তেতিয়া নিশা ন বাজি গৈছিল। আবেলি চাৰি বজাৰ পৰা dock yardত বৈ বৈ আহনি লাগিছিল। মনত এটা উৎকণ্ঠা লৈয়েই বৈ আছিলোঁ—অলপ পিচতে আমাৰ জাহাজখন আহি অলপ আঁতৰত লক্ষৰ পেলাবহি আৰু অন্তৰত এজাক বিষয় আৰু হেপাহৰ এটা টোপোলা বান্ধি লৈ জাহাজত উঠিমগৈ!.....

আমাৰ অৰুণসানি মেৰীখন গোঁ-গোঁৱাই উঠিল। আমি গুৱাহাটীৰ পৰা উত্তৰ গুৱাহাটীলৈ যোৱা ফেৰী খনৰ ওপৰ deckত বহাৰদৰে বহি ল'লোঁ। এই নাওমান জাহাজখনে গতি লবলৈ আৰম্ভ কৰোঁতেই মনটো কিবা এক মাদকতাৰে চিঞৰি উঠিল। এৰা, এয়া সাগৰ যাত্ৰা—ভীৱনৰ প্ৰথম সাগৰ যাত্ৰা! মেৰী সৰু জাহাজ হলেও সাগৰীয়। সাগৰখনে মেৰীক গুৱাহাটীৰ ফেৰীখন বুলি নেভাৱে। আৰু নেভাৱে কাৰণেই এটা নৌৰ ছিটিকনি আহি আমাক

চুলেহি। আমি পানীৰ সমতাৰ পৰা পায় পোন্ধৰ, বিংশ ফুট ওপৰলৈ আহিলোঁ। মুখত পৰা পানীৰ ছিটিকনিখিনি সচি দিওঁতে জিভাখন নিমখীয়া নিমখীয়া লাগিল। মনে মনে ভাবিলোঁ সাগৰৰ অভিজ্ঞতাও কিজানি নিমখীয়াই।

সাগৰখন আমাৰ পৰা বহুত আঁতৰত থকাই হয়তো সাগৰৰ প্ৰতি আমাৰ বিষয় ইমান বেচি। নহলে জানো এইটো কবিতা আমাৰ ইমান ভাল লাগে? “সাগৰ দেখিছা? দেখা নাই কেতিয়াও? ময়ো দেখা নাই শুনিছোঁ তথাপি

দীৰ্ঘম সলিলবানি বাধাহীন উৰ্ধ্বমালা আছে দূৰ দিগন্ত বিয়পি।”

তেতিয়া নৌবাহিনীৰ বহুত জাহাজে লক্ষৰ পেলাই আছিল। লাইটবোৰ জলি আছিল। ইমান বিৰাট সাগৰ; সাগৰৰ ঘনক'লা একাৰবোৰৰ মাজত বালুবোৰৰ নিমজ পোহৰখিনি কোনোবা অমৰ বাতিৰ হাবিৰ এজাক জোনাকী-পৰুৱা যেন লাগিছিল।

আমাৰ মেৰীখন তাৰে এখন জাহাজৰ ওচৰ চাপি গ'ল। দেখিলোঁ জাহাজখন লাইটেৰে বিশেষভাৱে মজোৱা আছে। তাত লিখা আছে I. N. S. Mysore।

সেই বিৰাট জাহাজখনৰ কাষতে ওলাম থকা এডাল
ৰিচৰ জখলাৰে আমাৰ মেৰীৰ পৰা কেইবাখনো যাত্ৰী
বগাই গৈ সেইখন জাহাজত উঠিলেগৈ। মনৰ বিশ্বয়খিনি
আকৌ এবাৰ সাৰ পাই উঠিল। একোটা প্ৰকাণ্ড
চৌৱে আমাৰ মেৰীখনক ডাঙৰ জাহাজখনৰ পৰা
বহুত আঁতৰলৈ লৈ যায়। আকৌ জাহাজখনৰ ওচৰ
চাপেহি। তেতিয়াই ৰিচ ডালৰ সহায়েৰে বগাই
উঠিব লাগে। তললৈ চালে—চৌৰ লেশ নাই।

পিচত গম পাইছিলোঁ I. N. S. Mysore ত
সিদিনা cock tail party আছিল। সেয়ে ইমান
জাক-জমকতা!

এইবাৰ আমাৰ সৰু মেৰীখন গৈ আন এখন ডাঙৰ
জাহাজৰ ওচৰত ব'ল। কাষত লিখি থোৱা দেখিলোঁ
'I. N. S. Brahmputra'। এটা বান্ধয় দৃষ্টিৰে সেই
পিনে চাই থাকোঁতেই কোনোবা এজনে কৈ উঠিল—
'Unload'। কিন্তু এইবাৰ ৰিচৰ জখলাৰে উঠিব
লগা নহল। কাৰণ মেৰীখন গৈ 'ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ' Quarter
deckৰ (জাহাজৰ পিচ ডোখৰ) লগ লাগিলেগৈ।
একো ভাবিবলৈ সময় নেপালে। আমাৰ বস্ত-
বেহানিবোৰ নমোৱাৰ ধুমধাম লাগিল।

তাৰ পিচত যি দৃশ্য দেখিলোঁ সি মোৰ মূৰ
ধমাই দিলে। হে ভগৱান, ইমান ঠেক পৰিসৰৰ
মাজত মানুহ কেনেকৈ থাকে। জাহাজৰ বিষয়ে
যোৱা সাত বছৰে N. C. C.ত বহু কথাই শুনিছোঁ।
কিন্তু জাহাজৰ ওচৰত অভিজ্ঞতা সেয়ে প্ৰথম মোৰ।
অহা-যোৱা কৰা বাটটো ইমান ঠেক যে দুজন মানুহ
কথমপিহে যাব পাৰে। আমাৰ বস্তবোৰ নি এটা
Messত থোৱা হ'ল। ভাত-পানী খাই যেতিয়া
শুবলৈ বুলি বিচনা ঠিক কৰিলোঁ তেতিয়া প্ৰায়
এঘাৰটা বাজিল। আমাক Flag deckত শুবলৈ
দিছিল। বিচনাত দীঘল দি পৰি মই মাত্ৰ এইখিনি
সময়লৈকে পোৱা অভিজ্ঞতাখিনিকে পাণ্ডলি আছিলোঁ।

কি বিচিত্ৰ জীৱন! ইমান অলপ ঠাইতে কিমান
ব্যৱস্থা। এয়াও এখন মানুহৰে পৃথিৱী। ইয়াতো
মানুহ থাকে, এদিন দুদিনৰ বাবে নহয়, বছৰৰ পিচত
বছৰ ধৰি। অথচ এইখিনি সময়তে মোৰ ইমান
অসহ লাগিছে—ইমান ঠেক, ইমান বন্ধ পৰিসৰ!
ভিতৰলৈ সোমালে মোৰ উশাহ যেন বন্ধ হৈ যাব
খোজে। জাহাজখনে অলপ আগতে sailing কৰি
আহিছিল—কমৰ পৰা তেলৰ ভাপবোৰ আহি মোৰ
নাকত লাগিছিলহি। মাত্ৰ দুঘণ্টামানৰ ভিতৰতে
মোৰ তিতা কেঁহা লাগিছিল। ইমান হেপাহেৰে
আহিলোঁ, যদি তাৰ গতি এয়ে হয়.....!

বাহিবলৈ চাই পঠিয়ালোঁ। জাহাজৰ সমুখত
সেয়া 'Gate-way of India'। তিব্বিৰাই জ্বলি
থকা লাইটবোৰেৰে সৈতে বোম্বেখন মোৰ শোকে'চত
সজাই থোৱা এটা মডেল যেনহে লাগিছিল। এজাক
সাগৰৰ বতাহে মনটো শান্ত কৰি পেলাইছিল।
আকাশখনৰ তৰাবোৰ চাই চাই জীৱনত প্ৰথমবাৰৰ
বাবে এখন বিশাল সাগৰৰ বুকুত চৌপনি গৈছিলোঁ।

পিচদিনাৰ পৰা আৰম্ভ হ'ল এটা নতুন জীৱন।
আমাৰ মুঠ তেৰজন কেডেট আছিল—অসম, বেঙ্গল,
বিহাৰ, উৰিষ্যা, অন্ধ আৰু দিল্লীৰ পৰা। আমি
জাহাজত উঠিছিলোঁ ১৬ জুনত। পিচদিনাই Power
trialৰ কাৰণে sailing আৰম্ভ হৈছিল পুৱা ৮ বজাতে।
বেচদুৰীয়া চফৰ কৰিব লগা হ'লে সাধাৰণতে
এইদৰে trial দি লয়। সেইদিনা মোৰ হেঁপাহৰ
অন্ত নাই। আন যিয়েই নহওক জীৱনৰ প্ৰথম
সমুদ্ৰ যাত্ৰা। প্ৰথমবাৰ্ত্ত মোৰ বেচ ভালেই লাগিছিল।
জাহাজে বন্দৰ এবাৰ লগে লগেই sailor কেইজনত
বাদে 'আমি'বোৰ flag deckত fallin হৈ থাকিব
লাগে। নৌ বাহিনীৰ নিয়ম। বন্দৰ নেদেখা হোৱা
লৈকে অলৰ অচৰ হৈ থাকিব লাগে। তাৰ পিচত
আমাৰ সাধাৰণ বগা No. 10 A dress জোৰ খুলি,

no. 8 নতুবা blue over all জোৰ পিন্ধিব লাগে। no. 8 dress জোৰৰ লংপেণ্টটো নেভি ব্লু আৰু চাৰ্টটো আকাশীৰঙৰ। সেইবোৰ বিশেষ পোচাকৰ সুবিধা এইটোৱে যে সেইবোৰ পিন্ধি য'তে মন যায় শুব অথবা বহিব পাৰি। তাৰোপৰি Engine-room, Gun turret, Gun bay আদিতো সোমাব পাৰি। আমাৰ সাধাৰণ পোচাক সেইবোৰ ঠাইত ব্যৱহাৰৰ অল্পপযোগী।

প্ৰথম দিনা sailingৰ কথা। ভেতিয়া প্ৰায় চাৰি ঘণ্টা সময় পাৰ হৈ গৈছে—sailing আৰম্ভ কৰাৰ। লাহে লাহে মোৰ দেহটো অবশ হৈ আহিল—পূৰ্বশক্তি লোপ পালে। কি হৈছে কব নোৱাৰোঁ মাথো জানো যে মোৰ কিবা এটা হৈছে। বহিবৰ মন নেযায়, শুবৰো মন নেযায়—একোকে মন নেযায়। এয়া হেনো sea sickness। যেনে এয়াৰ ইয়াৰ কবলত পৰিছে তেওঁহে বুজিব পাৰে sea sickness ৰ কথা। ইমান বিৰাট এখন সাগৰৰ বুকুত মোৰ বুকুখন একেবাৰৰ উদং হৈ পৰিছিল। খুব যেন অসহায় আৰু অকলশৰীয়া। এনেকুৱা লাগিছিল যেন মোৰ জীৱন তুলসী গুৰিৰ ওচৰতহে। ঠিক তেনে এটি অৱস্থাবেই ৰাতি ৯ বজালৈ sail কৰিলোঁ। জানো সেই অৱস্থাৰ কথা মই কাকো বুজাব নোৱাৰোঁ; জীৱনৰ এটা খুব তিতা অভিজ্ঞত।

তাৰ দুদিন পিচতে আমি আকৌ sail কৰিছিলোঁ tall power trial ৰ বাবে। শেষত আমাৰ যাত্ৰা আৰম্ভ হৈছিল ২৪ তাৰিখে। সেইদিনা দুপৰীয়া আটাই বজাত আমাৰ যাত্ৰা আৰম্ভ হৈছিল—বোম্বৰ পৰা মাদ্ৰাজ অভিমুখে। Monsoon season ৰ সাগৰ। ভীষণ অশান্ত। এদিন দেখিছিলোঁ সাগৰৰ বুকুত কোবাল ধুমুহা। সেই ধুমুহাত সাগৰৰ একোটি চৌ বহুত উপৰলৈ উঠে। আমাৰ জাহাজ খনৰ আগটো তল ওপৰ কৰিব ধৰিলে। একোবাৰ পানীৰ তললৈকে

সোমাই যায়। আমি বৈ থকা flag deck ৰ উচ্চতা পানীৰ পৰা প্ৰায় বিশফুট মান ওখত। কেতিয়াবা একোটা চৌ আমাৰ মূৰৰ ওপৰলৈকো উঠে। মনত আছে এদিন এইদৰে গৈ থাকোতে মই জাহাজখনৰ একেবাৰে পিচৰ এডাল ব'ডত ধৰি থিয় হৈ আছিলোঁ। হঠাৎ অল্পমান হ'ল মোৰ সোঁফালে যেন এটি আকাশ-লজ্জা চৌ উঠিছে। লগে লগে যেন মোৰ থিয় হৈ থকা ঠাই টুকুৰা যেন পানীৰ তললৈ সোমাই গ'ল। সঁচাকৈ মই পানীৰ তললৈ সোমাই গ'লোঁ। মোৰ ককালৰ ওপৰেদি পানীৰ সোঁত বাগৰি গ'ল। কব নোৱাৰাকৈয়ে মোৰ ব'ড ডালত ধৰি থকা হাতৰ মুঠিটো টান হৈ গৈছিল। নহলে হয়তো এইখিনি লিখিবলৈ পোৱাৰ সৌভাগ্যৰ পৰা বঞ্চিত হব লগা হ'ল হেতেন।

I. N. S. Brahmaputra এখন frigate. দীঘলে ৩৪০ ফুট আৰু বহলে ৪০ ফুট। frigate বোৰৰ সাধাৰণ কাম হ'ল নৌবাহিনীটোক Submarine আৰু উৰা-জাহাজৰ আক্ৰমণৰ পৰা চম্ভালি ৰখা। আমাৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ ভাৰতীয় নৌবাহিনীৰ এখন সাৰ্ক'ৰ্ণিছনিক জাহাজ। কিন্তু আমাৰ চালুকীয়া অৱস্থাৰ কথা জানি মোৰ ভয় লাগিছিল। ব্লিট্ছ নৌবাহিনীৰ একোখন জাহাজে বিশ পচিশ মাইল মাইল নিলগলে গুলিয়াব পাৰে আৰু আমাৰ I. N. S. Mysore বা I. N. S. Delhi য়ে ৬" bore gun ৰে মাথো ছয় মাইল কৰ্মপি চোৱেগৈ হে। ইয়াত অৱশ্যে হতাশা অহাৰ কোনো কাৰণ নাই কাৰণ আমি যথেষ্ট আগুৱাইছোঁ।

I. N. S. Brahmaputra ত গৈ মোৰ ভাল লাগিছিল। নামটো অসমীয়া, তাতোকৈ ভাল লাগিছিল যেতিয়া আমাৰ জাহাজৰ গড়ৰ প্ৰতিকৃতিটো চকুত পৰিছিল। মোৰ সতীৰ্থ সকলৰে এজনে কৈছিল এইদৰে—“I. N. S. B' putra is not for all

the cadets, for Assam's cadets only.”
মই মনে মনে হাঁহিছিলোঁ।

আমাৰ দৈনিক কৰ্ম জগতখনৰ ব্যৱস্থা বিচিহ্নে।
তুপৰীয়া এটাৰ পৰা দুটা পোন্ধৰলৈকে আমাৰ বিৰতি
থাকে। তাৰ বাহিৰে বাতিপুৱাৰ পৰা আবেলি চাৰি
বজালৈ আমাৰ প্ৰশিক্ষণ কাৰ্য্য চলি থাকে।

আমাৰ বসে এৰি অহাৰ প্ৰায় চাৰে একৈশ ঘণ্টা
হ'ল। 23 Knot speed ৰ আমাৰ I.N.S. Brah-
mputra খন এই কেইঘণ্টাত বহুত দূৰ আগুৱালে।
আৰু বহুত দূৰ আগুৱাবলৈ আছে। এতিয়া আমাৰ
যাত্ৰা দক্ষিণমুখী।

এয়া সাগৰৰ বুকুত বৰষা নামিছে। অলপ
আগলৈকে sea sickness ত অৱশ্যে হৈ যেতিয়া আকাশে
চুমা দিগন্তলৈ চাই আছিলোঁ মনটো বহুত ভাৱেৰে
দোবোল খাই পৰিছিল। চাৰিও পিনে পানীৰে
খেলা। মোৰ দৃষ্টিয়ে ঢুকি পোৱা দিগন্তত দেখিছিলোঁ
এডাল আঁক আৰু এখন ওন্দোলোৱা আকাশ। জানি-
ছিলোঁ বৰবুণ আহিয়ে থাকিব। ডায়েৰীখন আনোঁ
খুলি Mess লৈ যাব খুজিলোঁ কিন্তু সেয়াও এক
সমস্যা। আমাৰ Mess টো পানীৰ সমতাতকৈ
ভালেখিনি তলত। তাত rolling, pitching ইমান
বেচি যে আমাৰ কোনোৱেই তালৈ চালেই হয় যাওঁতে
বমি কৰিব নতুবা ওপৰলৈ উঠি আহি বমি কৰিব।
তাৰোপৰি আমাৰ বাসস্থানৰ একেবাৰে কাষৰতে আছে
Engine room। তাৰ পৰা ওলাই থকা তেলৰ
ভাপৰ গোকটো আমাৰ একেবাৰে অসহনীয়।

জাহাজখনৰ মানুহবোৰৰ ভিতৰত এটা অতি
মন কৰিবলগীয়া কথা এইটোৱেই যে তাত জামাদাৰ
শ্ৰেণীৰ পৰা ম্যেকানিকেল ইন্জিনিয়াৰলৈকে সকলোৰে
সমান মৰ্যাদা। কাৰো মাজত সম্পৰ্কৰ ভেদাভেদ
নাই। সকলোৰে কণ্ঠত ইংৰাজী কথাই আঁঠু ফুটে।
হৰিজন শ্ৰেণীক topas আখ্যা দিয়া হয়। তেওঁলোকে

নিজা কাম সমাধা কৰিয়েই ক্ষান্ত নেথাকে। ভীষণ
বাস্ত পৃথিৱী এইখন। কোনোৱেই বহি নেথাকে—
সকলোৱেই প্ৰশিক্ষণ ৰত।

প্ৰত্যেকজন sailor ৰ ব্যৱহাৰৰ অমায়িকতাত
মই মুগ্ধ হৈ গৈছিলোঁ। নৌ-বাহিনীৰ জাহাজবোৰ
প্ৰায় প্ৰতি বছৰেই বিদেশলৈ যায়। হয়তো সেই
বাবেই তেওঁলোকৰ মন বিভিন্ন মানুহৰ সংস্পৰ্শত পৰি
ইমান উদাৰ হৈছে। এটা প্ৰবাদ মনত পৰিছিল—
“Join the Navy, see the world.” কথাষাৰ
মিছা নহয়।

২৪ তাৰিখৰ পৰা একেবাহে গৈ আমি ২৯ তাৰিখে
মাদ্ৰাজ পাইছিলোঁ। এই ছদিনে চাৰিওপিনে যি
দেখিলে। কেৱল পানী। আৰু Quarter deekত যদি
ভৰি দিওঁ দেখোঁ জাহাজখনে সাগৰৰ বুকুত অবিৰাম
অঙ্কিত কৰা সেই দীঘল আঁক ডাল। যেন গতিৰ
বিৰাম নাই। সঘনাই মনলৈ আহিছিল সেইষাৰ
কথা:

“I cannot rest from travel :

I will drink life to lees.....”

সুনীয়া পানীত জাহাজৰ প্ৰপেলাৰ দুখনে বগাফেনৰ
সৃষ্টি কৰিছে। শুধু বগা আৰু গাঢ় নীলা বঙটোৰ
সংমিশ্ৰন ২৪ তাৰিখৰ পৰা দেখি অহা একেটা দৃশ্যৰে
পুনৰাবৃত্তি। চাৰিওফালে পানী; একেই দিগন্তই
চুমা নীল সাগৰ, একেই টো। সেই পাহাৰ সদৃশ টো
বোৰ.....।

মাদ্ৰাজ পোৱাৰ প্ৰাগমুহূৰ্তৰ এটি ঘটনা মোৰ মনত
সুপ্ত। মাদ্ৰাজ মহানগৰৰ মাটি দেখা পোৱাৰ লগে
লগেই আমাৰ আটাইৰে মনত হুৱা হুৱা লাগি পৰিছিল।
বাইন' কলাৰ কেইটা লৈ আমাৰ মাজত টনা-আজোঁৰা।
মোৰ খুব হাঁহি উঠিছিল। একোটো নহয়।
মাটিহে। এৰা, মাটি চাবলৈকে আমাৰ ইমান হেঁপাহ।
জন্মৰ পৰা মাটিকেই দেখি আহিছোঁ। কোনো দিনাই

মাটিৰ কথা ভৱা নাই। কিন্তু সিদিনাহে উপলব্ধি কৰিলোঁ মাটি আমাৰ কিকমান আপোন। মাথো পাঁচ দিনহে মাটি এৰি আছিলো তাতেই ইমান আশ্ৰয়। মোৰ মনত পৰিছে সেই গানটো—

‘মাটিৰ বুকুত উচুপে আমাৰ
আকাশ পিয়াসী হিয়া’—

কিন্তু মই ভাবিছোঁ আমি মানুহবোৰ আকাশমুখী হলেও আমি মাটিৰ গোকৃত সদায় আকুল হৈ থাকিম।

মাদ্ৰাজত চাৰিদিন কটাই তিনি জুলাইত আমাৰ যাত্ৰা পূৰ্ণমুখী হ’ল আন্দামান নিকোবৰলৈ বুলি। সাগৰ তেতিয়াও অশান্ত। কিন্তু আমি লাহে লাহে অৱস্থাৰ লগত অভ্যস্ত হৈ পৰিছিলোঁ। Sea-sickness ও দূৰীভূত হৈ পৰিছে। sailor বোৰৰ মতেও সাগৰীয় জীৱনটো sailing বাদ দিলে এটা বৰ স্মৰণীয় জীৱন। বহুত sailor দেখিলোঁ, sailing আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে যি এটুকুৰা ঠাইত জুপুকা মাৰি বহি লব আৰু মুঠে। ভেঙলোকৰ জীৱন বৰ দুৰ্বহ। এইটো জীৱনে ভেঙলোকক শাস্তি নিদিয়ে অথচ দহ বছৰ খাটি দিম বুলি সোমোৱাৰ দিনাই বিনাধাৰে লিখি দিছিল। অৱশ্যে যাহাজে লক্ষৰ পেলাই থকা অৱস্থাত এওঁলোক খুব উৎপতীয়া। পিচলৈহে পানীত বুৰা মেকুৰীটো।

“Man reconciles to his lot” আলেকজেণ্ডাৰ কাহিনীত পাইছিলোঁ। জাহাজখনৰ ওপৰত সিকখাই মোৰ মনত বাবে বাবে খুলিয়াইছিল। ৩৪০ ফুট দৈৰ্ঘ আৰু ৪০ ফুট পুতল একোখন জাহাজৰ ওপৰত কি নহয়? ফুটবল খেল হয়, হকী হয়। আচৰিত লাগে। খেলাৰ পদ্ধতি পিচে বেলেগ ধৰণৰ। ফুটবল খেলা ঠাইডোখৰ দীঘলে ৪০ ফুট আৰু বহলে ৬ ফুট মান হব। X gun turret ৰ পিচতে এটুকুৰা খালি ঠাই আছে, তাতে খেল অনুষ্ঠিত হয়। ফুটবল খেলত খেলুৱৈ প্ৰতি বিভাগত চাৰি পাঁচ জনকৈ থাকে। খেলুৱৈ সকলে বহি লৈ সকলো অৱস্থাতে

হাত জুখনেৰে মাটি চুই থাকিব লাগে। হাত মাটিৰ পৰা দাঙ খালেই ‘ফাউল’ হয়। খেলা কিন্তু ভাবিবেই হয়। এটা জেলিৰ টেমা চেপেটা কৰি বল হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ওচৰতে আৰু কেইটামান টেমা নখা হয় যাতে এটা পানীত পৰিলে আনটো আনিব পাৰি।

হকী খেলাৰো কৌশল একেটাই। stick বোৰ সাধাৰণ। খেলবোৰ অনুষ্ঠিত হয় আবেলি বেলিকা। সাগৰৰ বুকুত যেতিয়া সূৰ্য্য লগা আকাশখনি প্ৰতিভাত হৈ উঠে সেই সময়খিনি তেওঁলোকে তেনেকৈ কটাই দিয়ে।

এটা মন্ত্ৰৰ ঘটনা মনত আছে। আমি যোৱা জাহাজখনত anti submarine weapon squid আছে। ৬ তাৰিখে পুৱা পৰ্টলেয়াৰ পোৱাৰ আগে আগে আমাৰ জাহাজখনে Triple barrel এৰে তিনিটা squid fire কৰা হ’ল। squid কেইটা পৰা পানীখনি তপত হৈ উতলি উঠিছিল। লগে লগে আমাৰ wheler (এখন বিশেষ নাৱৰ নাম) খন নমাই দিয়া হ’ল। অলপ পিচতে দেখিলোঁ বামধেমুৰ সঁতোবৰণীয়া অসংখ্য মাছ। wheler খনে বহুত মাছ গোটাই আনিলে। বহুত মাছ বতাহে দূৰলৈ আঁতৰাই লৈ গ’ল। প্ৰায় এনাও মাছ পালে। fire হৈ যোৱা squid তিনিটাৰ দাম তিনি হেজাৰ টকা। তিনিহেজাৰ টকাৰ বিনিময়ত যেন এনাও মাছ পালে। বহুত পালে।

তেতিয়াও পৰ্টলেয়াৰৰ মাটি পাৰলৈ ডেৰনাইল বাকী। wheler খন আৰু জাহাজত নোতোলে। সেইখন নাও বাই নিব। মই তাত যাবলৈ অনুমতি ল’লোঁ। life Jacket পিন্ধিলোঁ। নাও বাই আনি পাৰলৈ আহিলোঁ। সাগৰৰ বুকুত নাৱৰীয়া হোৱাৰ এটা বেলেগ ভূঁপ্তি আছে।

পৰ্টলেয়াৰখন সেউজীয়া। দেখিবলৈ আৰু ললবায়ুৰ

কটনিয়াম

পিনৰ পৰাও আমাৰ চিলঙৰ লগত অসম্ভৱ সাদৃশ্য আছে। মাত্ৰ পাৰ্থক্য চিলঙৰ ওখ ওখ সবল গছৰ সন্ধান তাত আছে ওখ ওখ নাৰিকল গছ। পৰ্ট ব্লেয়াৰৰ বুকুৰ শ্চামলিমাৰ মোৰ মনত এটা নতুনব বোল মানি দিলে। মনত পৰিল একাকিক কবিতা—
 “সিপাবে আৰতি আছে, শুই পৰা নীৰৱ আৰতি
 এইপাবে গান আছে খনিক ওলাই অহা
 ঘৰমুখী কাৰোবাৰ ডিঙিৰ একাকিক গান।”

আন্দামান এসময়ৰ কালাপানী। এই অচিন ঠাইখন দেখি মই অবাক হৈ গৈছিলোঁ। এইখন ঠাই এনেকুৱা হৰ পাবে বুলি কেতিয়াও ভবা নাছিলোঁ। ‘বাচ’বোৰ গুৱাহাটীৰ তথাকথিত ‘চিটিবাচ’ বোৰৰ লগত তুলনাতো নহয়েই আনকি বোম্বেৰ বহুত বাচতকৈয়ো ধুনীয়া। পৰ্টব্লেয়াৰ সৰু চহৰ যদিও দেখনিয়াৰ। বজ্জাৰ খনৰ ঘৰবোৰ যে সাইলাখ চিলঙৰ বৰ বজ্জাৰৰ ষংবোৰৰ অক্ষুৰূপ। হঠাতে আহি নাইকিয়া হৈ যোৱা বৰষুণ জাকে বেচিকৈ মনত পেলাইছিল চিলঙৰ কথা।

আন্দামান ধুনীয়া ঠাই। মুঠ ২২টা দ্বীপেৰে দ্বীপপুঞ্জটো গঠিত। ঐতিহাসিক জেইলটো চাবলৈ গৈছিলোঁ। সোমোৱাৰ লগে লগে কিবা এক অৰুণ বেদনাৰে মনটো সিক্ত হৈ উঠিছিল। এতিয়াও ভাৰতৰ অন্যান্য প্ৰদেশৰ লগত ইয়াৰ যোগাযোগ সিমান টনকিয়াল নহয়। চিটি-পত্ৰ আদি ডাকবোৰ আহি পাবলৈই এমাহ আৰু কেতিয়াবা দুমাহো লাগে। প্ৰধান ভাৰতৰ লগত সম্পৰ্ক বজাই ৰাখিছে মাথো জুখন জাহাজেহে। সেই জুখন জাহাজৰ ওপৰতেই মানুহৰ সকলো আশা আকাঙ্ক্ষা ন্যস্ত। জাহাজ অহাটো ইয়াৰ মানুহৰ বাবে বৰ হেঁপাহৰ বাৰ্তা। আমাৰ জাহাজখন অহা কথাটো বোধ কৰো গোটেই অঞ্চলটোতেই বজ্জনাই গৈছিল।

ইতিহাস প্ৰসিদ্ধ বন্দীশালকেইটা ইয়াৰ

এটি আকৰ্ষণ। প্ৰথমে ব্ৰতৰ জ্যাৰ দৰে এটা বিন্দু কেন্দ্ৰ কৰি সাঁতোটা জুহলীয়া ঘৰ আছিল। বৰ্ত্তমান তিনিটা আছে। বাকীবোৰ ভাঙি পেলোৱা হৈছে। বন্দীশাল কেইটাৰে এটা বৰ্ত্তমান স্থানীয় হস্পিতেল, এটা স্থানীয় জেইল আৰু তৃতীয়টো এনেয়ে আছে পৰি। কাষতে অন্য এটি দ্বীপত আছে মহিলাৰ জেইলটো।

শেষত গৈছিলোঁ ফাঁচিশালটোলৈ। ভিতৰলৈ সোমাই যাওঁতেই মোৰ গাৰ নোমবোৰ শিয়ৰি উঠিছিল। তিনিজনকৈ মানুহক (আচামীক) একেলগে ফাঁচি দিয়াৰ ব্যৱস্থা আছিল। মটৰৰ গিয়েৰৰ দৰে লোহা এডাল আছে—ঠেলি দিলোঁ। কেৰেকেকৈ এটা বিকট শব্দ কৰি আচামীক ডিঙিত ফাঁচীৰ সৰী দি থিয় কৰোৱা কাঠ ছটা আঁতৰি গ'ল। সেই দৃশ্যটো চাই থকা অৱস্থাত মোৰ নিজকে এজন আচামী যেন লাগিছিল।

কাঠছটা আঁতৰি গৈ হোৱা ফাঁকেৰে তলত দেখিছিলোঁ এটা অন্ধকাৰ কূপ। সেই কূপলৈ নামি যোৱা অন্য এটি বাট আছিল। চিৰিবে নামি গৈছিলোঁ য'ত মানুহৰ দেহবোৰ কচাইৰ দোকানত

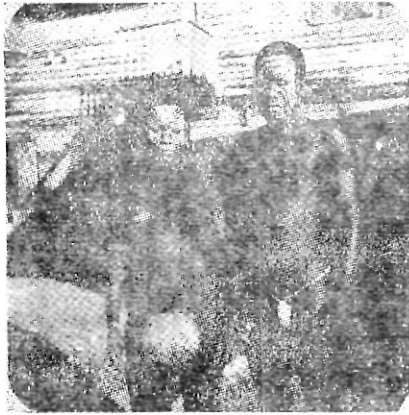

ঐতিহাসিক বন্দীশালৰ এটি দৃশ্য

ওলোমাই খোৱা ছাগলীৰ মণ্ডহৰ দৰেই ওলমি আছিল। পাচত সংশ্লিষ্ট ডাক্তৰ জনে ওলমি থকা দেখিবোৰ পৰীক্ষা কৰিছিল মাংস কিম্বলৈ ওলোৱা গ্ৰাহকৰ দৰেই। ফাঁচী দিয়াৰ পিচত আৰু কোনো জীয়াই নেথাকে। কিন্তু এই ফাঁচীশালত কেতিয়াবা কোনোজন ফাঁচী দিয়াৰ পিচতো জীৱিত বৈছিল। এজন মানুহৰ ছুৰাৰ ফাঁচী হব নোৱাৰে। ফাঁচী দিয়া ৰিচিবোৰ নাই। থকা হ'লে চালোঁহেঁতেন একোডাল ৰিচিব কিমান বল বুজিবলৈ।

এবাৰ ধুমুহাত এডাল বট গছ পৰি এটা চেলৰ ছুৰাৰ লোহাৰ চিক ছুডাল বেকা হৈ গৈছিল। পিচদিনাখন দেখা গৈছিল সেইটো চেলৰ কয়দীজন নাই। এইদৰে বহুতো পলাতক আচামী গৈ ৰূপৰ প্ৰান্তৰৰ অধিবাসীসকলৰ লগত মিলি গৈছিল।

বাড়ুৱা সম্প্ৰদায়ৰ বজা-বাণী

আমাক এইবোৰ ঘটনা কৈ যোৱা পুলিচ গাইড জন ১৯৪০ চনৰ আগৰে পৰা তাত পুলিচ ৰূপে আছিল। ১৯৪০ চনত জাপানী সৈন্যৰ আগমনত ৱাৰ্টিছসকল পলাইছিল। পিচত জাপানী সৈন্যবোৰ গুচি যোৱাৰ পিচত আকৌ ৱাৰ্টিছ ৰাজত্বই চলিছিল। মাথোঁ জুদিনমানলৈ আহিয়েই জাপানীসকলে আন্দামানত বহুতো 'পিল বক্স' গাঁজি থৈ গৈছিল। সেই পিলবক্স বোৰৰ কিছুমান এতিয়াও স্তৰক্ষিত হৈ আছে।

আন্দামানৰ মুঠ জনসংখ্যা শুনা মতে বাইশ হাজাৰ। বিদেশীৰ ভিতৰত বঙালী লোকেই সবহ।

মাদ্ৰাজ, কেৰালা, অন্ধ্ৰ আদি প্ৰদেশৰ লোকো আছে। কিন্তু তাত থকা মানুহৰ জীৱনৰ নিৰাপত্তা কেৱল চহৰৰ ভিতৰতহে। কাৰণ আন্দামান দ্বীপৰ বহুতো জনজাতি এতিয়াও সম্পূৰ্ণ উলঙ্গ অৱস্থাতে আছে। সিহঁতে আমাৰ মানুহ দেখিলেই ধলু-কাড়েৰে মাৰি পেলায়। অৱশ্যে তাহাঁতৰ নিজ ভূভাগৰ ভিতৰতহে।

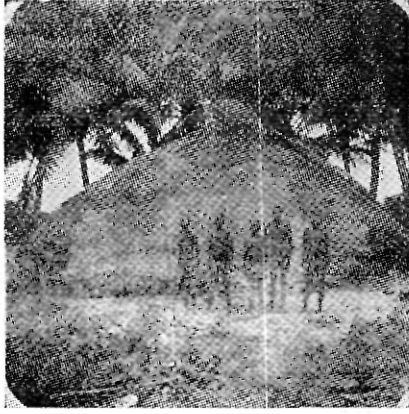
জনজাতিৰ নৃশংসতাৰ দৃশ্য

পৰ্টগেল্লাবৰ জনজাতীয় লোকৰ ভিতৰত "বাড়ুৱা" বুলি যিটো জাতি আছে সিহঁতেই বৰ্ত্তমানলৈকে কিছু শিক্ষাৰ পোহৰ দেখিছে। কিছু সন্ত্যতা ৰাখিছে। চহৰলৈ অহা মানুহৰ ভিতৰত একমাত্ৰ বাড়ুৱা সকলকহে দেখা যায়। দেখাত বাড়ুৱা সকল সাদ্ৰাং নিগ্ৰো। গাৰ ৰং কিচ্‌কিচিয়া ক'লা, চুলিবোৰ চুটি-চুটি আৰু

বাড়ুৱা সম্প্ৰদায়ৰ মাক আৰু শিশু

পাক খোৱা। বাড়ুৱা শ্ৰেণীৰলোকৰ বাঁহৰে বাকীবোৰ
জনজাতীয় লোক একেবাৰে অমানুহ।

বাড়ুৱা অধিবাসী

আন্দামান আৰু নিকোবৰৰ নিৰাপত্তাৰ ভাৰ সম্পূৰ্ণ
ভাৱে নৌ-বাহিনীৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰা হৈছে।
Army তাত নাই। আছে Naval Garrison।
Naval Garrisonৰ সঁজ পোচাক olive Green।
তেওঁলোকক বিশেষ দক্ষতাবে প্ৰশিক্ষণ দিয়া হয়।

পৰ্টলেয়াৰৰ পৰা গৈছিলে। ষ্ট্ৰীট চাউন্দলৈ (street
sound)। তাৰ পৰা পৰ্ট কৰ্ণৱালিচলৈ। চীনা
আক্ৰমণৰ পূৰ্বে এইবোৰ দ্বীপলৈ চীনা বেপেৰুৱা
জাহাজ আহিছিল। আজি কালি চীনা জাহাজ
আহিবলৈ নিদিয়ৈ।

আমাৰ সমুদ্ৰ-যাত্ৰা প্ৰায় সমাপ্ত হৈছিল। ১২

তাৰিখে port cornwallisৰ পৰা কলিকতালৈ
যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলোঁ। কলিকতালৈ Port Blairৰ
পৰা ৭৮০ মাইল। মাদ্ৰাজলৈ ৭৪০ মাইল। ১৫ তাৰিখে
কলিকতা পালোঁহি।

তিনি হেজাৰ মাইলতকৈয়ো বেছি ঘূৰিলোঁ।
এটা সম্পূৰ্ণ মাহ 'ব্ৰহ্মপুত্ৰ'ত ভ্ৰমি অহাৰ পিচত
মনটো বহুতো তিতা মিঠা স্মৃতিৰে ভৰি পৰিছে।
মনত পৰিছে যাত্ৰাকালত লগ মোৰ সতীৰ্থ বন্ধুসকলৰ
কথা। আৰু অনেক কথা। ছুখো লাগিছে ভীষণ—
I. N. S. Brahmaputraৰ Missillinius Mess
লৈ জানো আৰু কেতিয়াবা আহিম ?

আবেলি তিনিবজাত জাহাজখনৰ পৰা Military
Motor-boat খনত উঠিবলৈ লোৱাৰ পূৰ্বে শেষবাৰৰ
কাৰণে salute কৰোঁতে হাতখন কঁপি উঠিছিল।
আমাৰ মোহনীয়া জাহাজখন কলিকতাৰ Man of
War Jettyৰ ওচৰত বৈ আছিল। Motor boat
খন জাহাজৰ পৰা আঁতৰি অহাৰ লগে লগে চকু দুটা
সেমেকি উঠিছিল। এবাৰ জাহাজখনৰ কাৰণে, এবাৰ
কেপ্টেনৰ কাৰণে আৰু শেষত petty officer পাটকৰ
কাৰণে three churs দিলেঁ!। পাটকে হাত দুখন
জোকাৰি আছিল আৰু যেতিয়া বেছি আঁতৰি
আহিছিলেঁ তেতিয়া pea-capটো হাতত লৈ জোকাৰি
জোকাৰি আমাক বিদায় দিছিল ; নেদেখা হোৱালৈকে।
.....সেয়া এক নতুন আৰম্ভনি।

অৰূপ বৰদলৈ

প্ৰথম বাৰ্ষিক বিজ্ঞান

তদৰ্থ সমিতি :

অধ্যাপক তাৰিণীকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য
অধ্যাপক নৱকান্ত বৰুৱা

দীপ্তিকুমাৰ বৰুৱা
শুশীল চন্দ্ৰ গোস্বামী
নৃসিংহধৰ বাজখোৱা
দেৱীনা সিংহ

প্ৰদীপ শইকীয়া

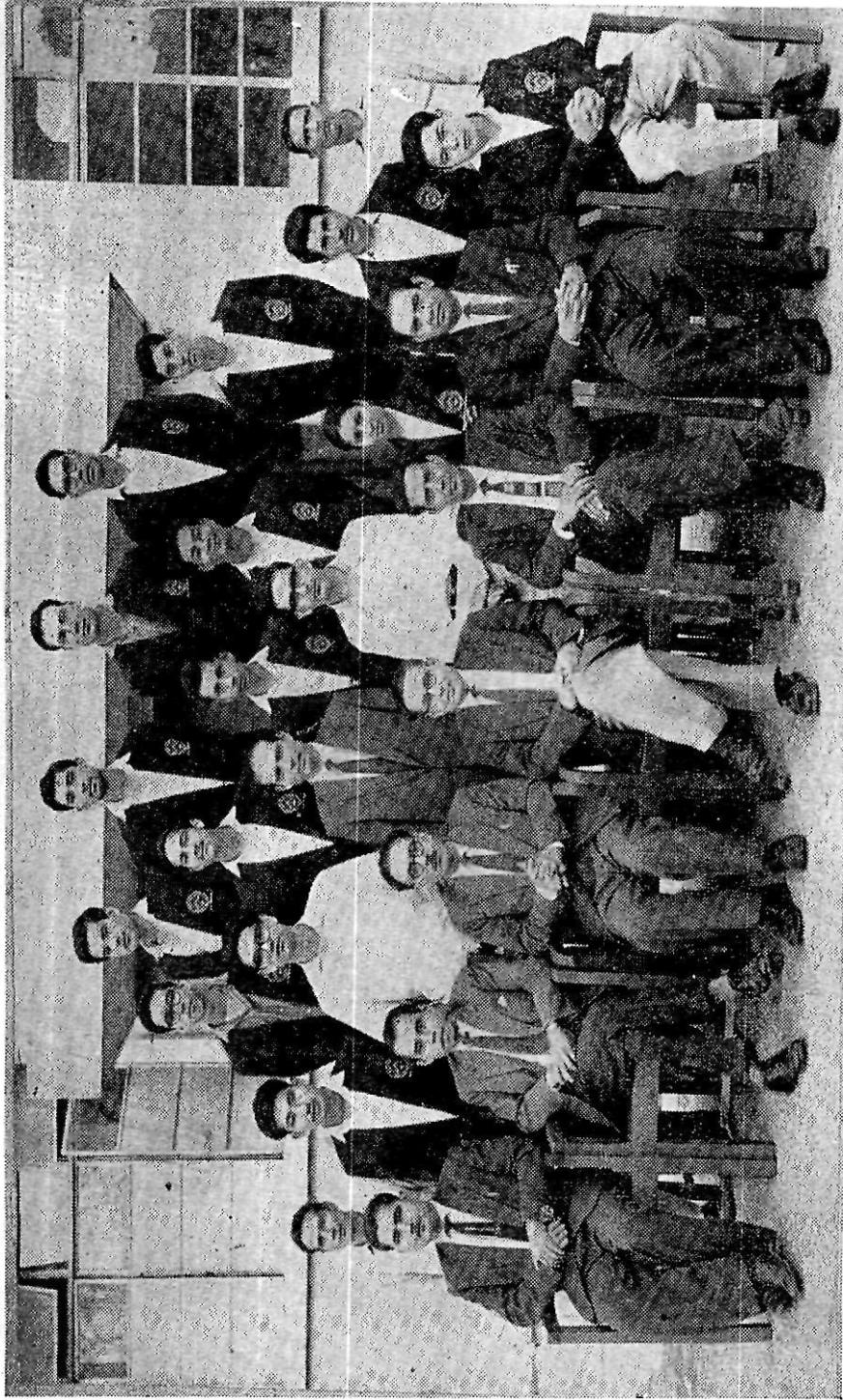
আমাৰ কথাৰে

'কটনিয়ান'ৰ এই সংখ্যাটি আগবঢ়োৱা হ'ল। ইয়াৰ প্ৰকাশনৰ কাম বৰ্তমানমত সম্পূৰ্ণ হৈ লুঠাত কটন কলেজৰ ছাত্ৰ-মুনিয়নৰ এক অধিবেশনত (২০-২-৬৫) গৃহীত এটি প্ৰস্তাবেৰে এই তদৰ্থ সমিতিখন গঠন কৰা হয় আৰু উক্ত সমিতিৰ জৰিয়তেই এই সংখ্যাটি প্ৰকাশ কৰা হৈছে। ইয়াৰ প্ৰায়বোৰ প্ৰবন্ধপাতি ৪০শ সংখ্যাৰ বাবে নিৰ্বাচিত সম্পাদক অৰ্কেন্দু বৰুৱাই সংগ্ৰহ কৰিছিল। এই ক্ষেত্ৰত তদৰ্থ সমিতিৰ কোনো দায়িত্ব নাই। আমি মাথোন প্ৰকাশহে কৰিলোঁ।

ঃ সন্তোষবন্দু
তদৰ্থ সমিতি
'কটনিয়ান', ৪০শ সংখ্যা

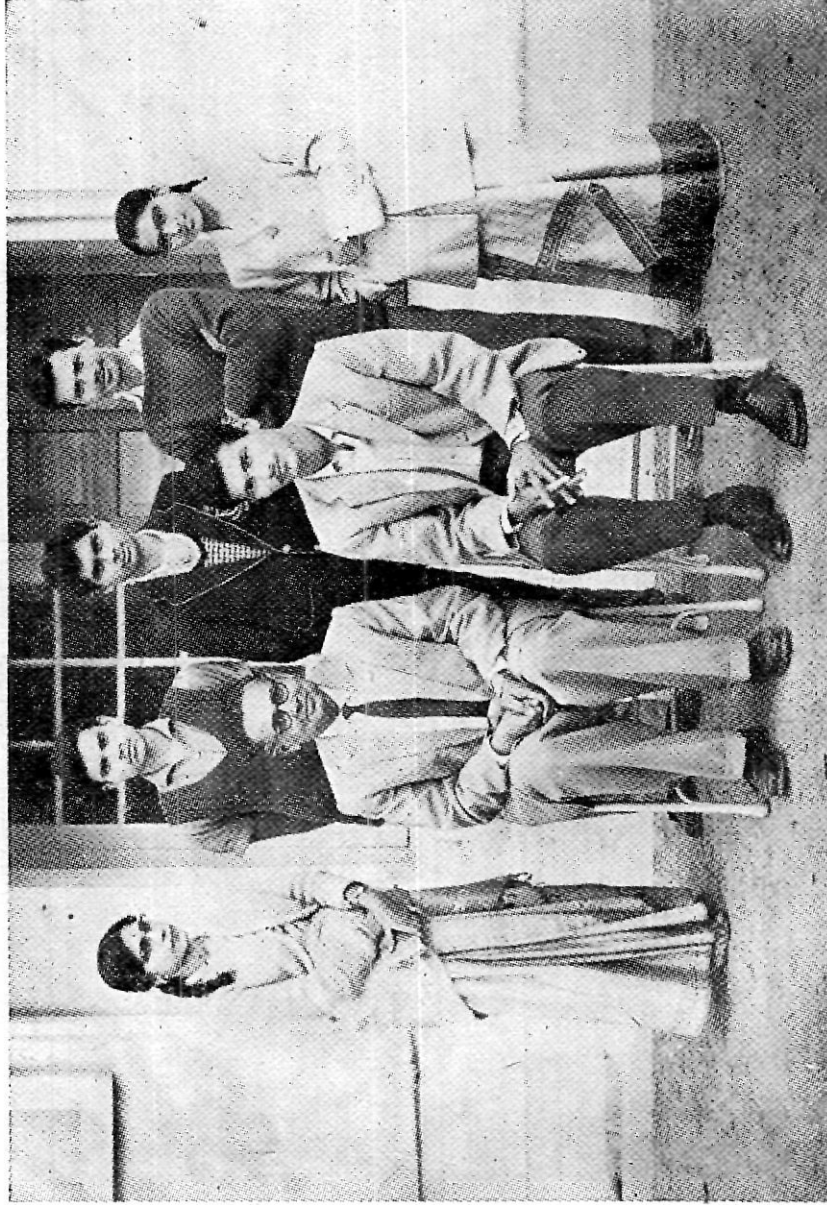
COTTON COLLEGE STUDENTS UNIO..

SESSION 1963-64,

1st row (sitting L. to R.) : Prof. S. C. Chakravarty, (in-charge Social Service Section), Prof. A. Baruah (i.c. debating Sec.) Prof. T. K. Bhattacharya (vice president cultural Sec.), Md. N. Islam (Principal), Prof. D. C. Mahanta (vice-president, athletic) Prof. W. P. Medhi (treasurer cultural sec.), Mr. Manik Mahanta (General Secretary).
2nd row (Standing L. to R.) : Tilak (Union Chaukidar), Akan Baruah (Cultural Secy), Prof. K. K. Barah (in-charge Music Sec.), Prof. H. K. Sarmah (in-charge Cultural Sec.), Prof. B. Phukan (in-charge Minor Games), Miss Meena Chaudhury (Secy. Ladies Common Room), Mr. Yamini Phukan (Secy. Debating Sec.) and Devi Nandan (Chaukidar).
3rd row (L. to R.) : Deepak Borah (Secy. Common Room), Arkendu Baruah, Dost Habibur Rahman (Secy. Music), Badan Daimari (Social Service Secy.), Mirinal Baisya (Secy. Foot-ball).
4th row (L. to R.) : Chandra Kanta Shyam (Gymnasium Secy.), Rathin Navis (Minor Games Secy.), Ghana Gogoi (General Sport Secy.), Ramen Deka (Hockey Secy.)

**1st Prize Winner in the
INTER-UNIVERSITY RADIO PLAY COMPETITION**

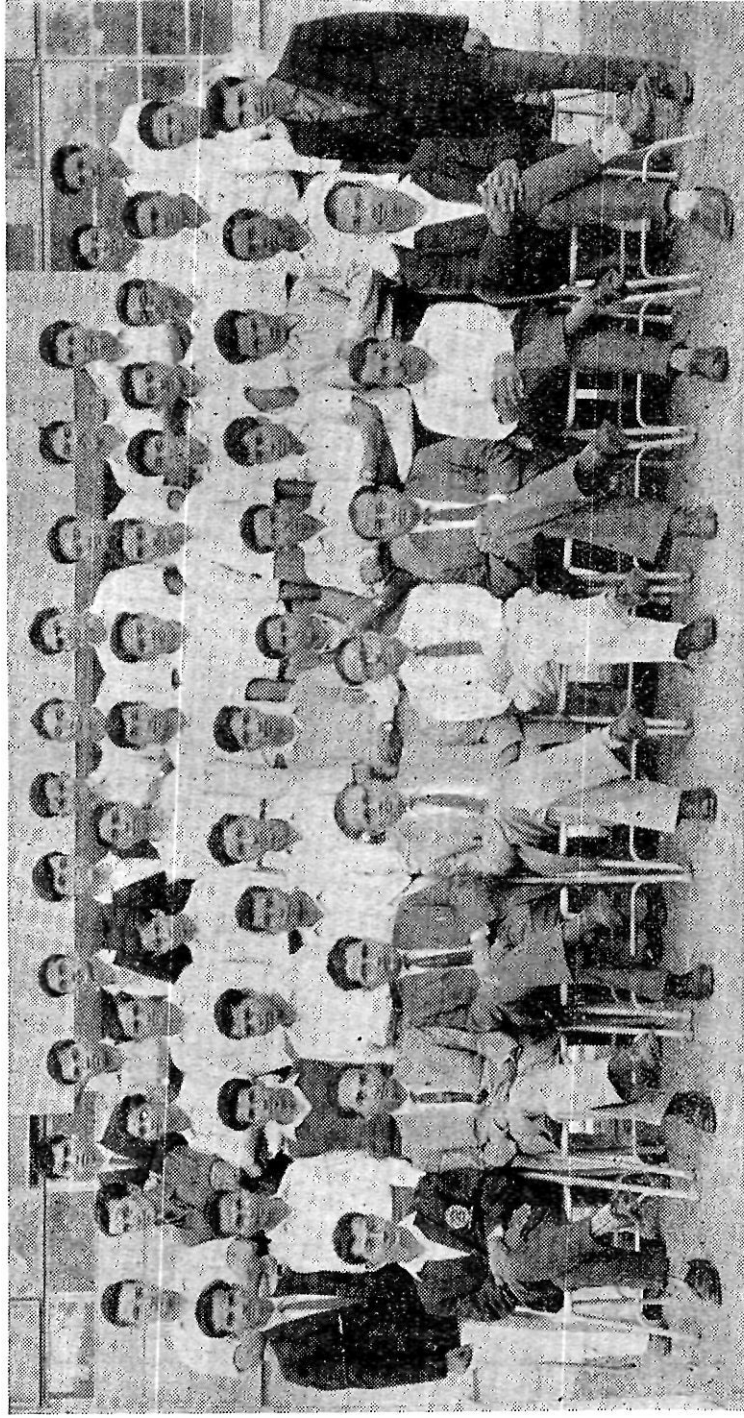

Chair (L. to R.) :—Principal Md: Nurul Islam, Mr. Indra Gogoi,
Standing (L. to R.) :—Miss Preetishree Borkataki, Mr. Pankaj Bora, Mr. Arup Bordoloi, Mr. Dhirada
Bhuyan, Miss Arunima Hazarika,

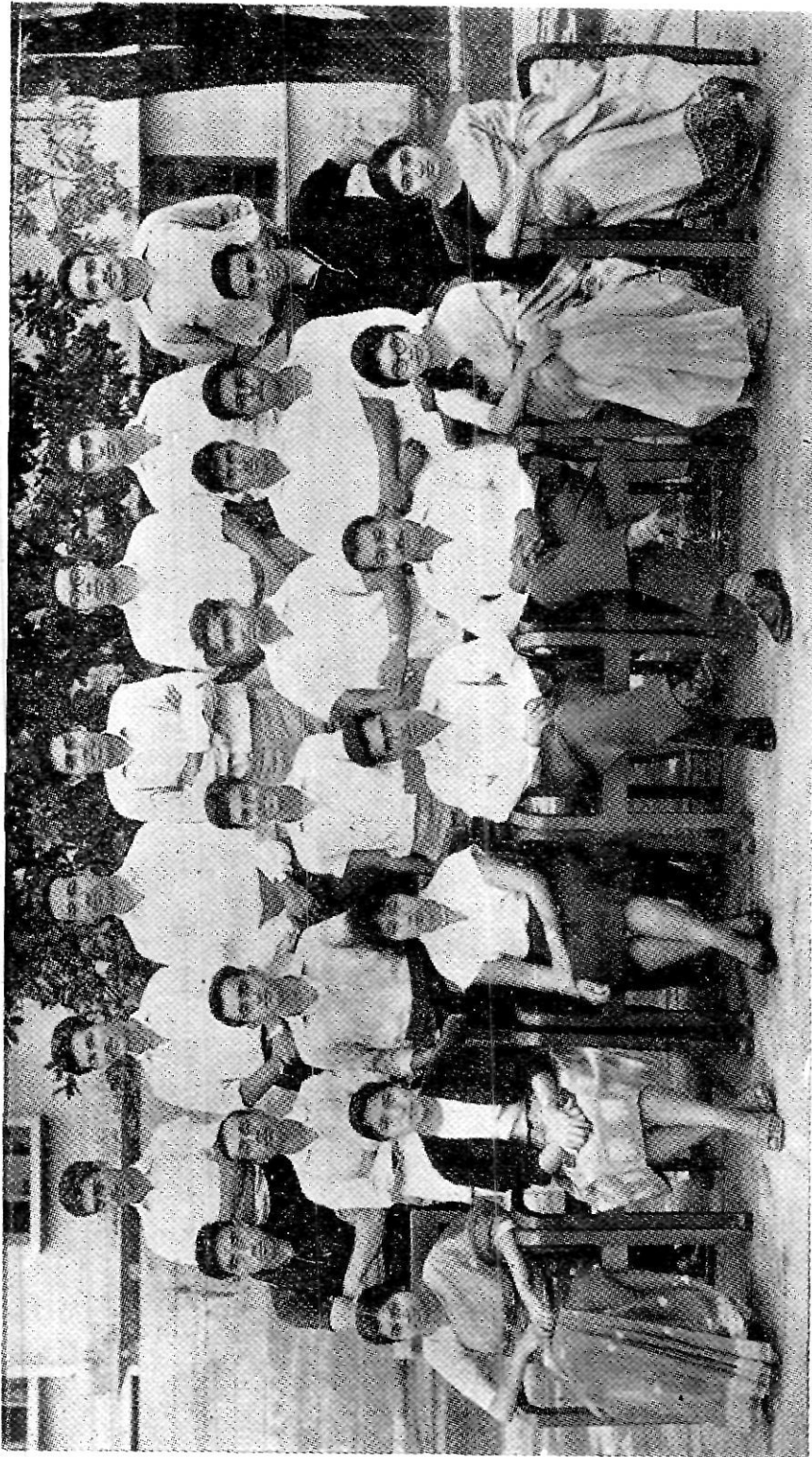
Students Participating in the Annual Social Service Camp, '64.

HELD AT DHUPDHARA (GOALPARA)

1st row (Sitting L. to R.) : Mr. Badan (Secy.), Prof. A. Bhuyan. Prof. S. K. Chakravarty, (Prof.-in-charge), Principal N. Islam, Prof. T. K. Bhatta, Prof. P. Das, Prof. J. Bhatta, Mr. G. Gogoi.
2nd row (Standing L. to R.) : J. Pauhak, C. Hazarika, Y. Phukan, R. Borman, I. Rajbanshi, S. Bhatta, A. Bhuyan, B. Sarma, P. Baruah, P. Talukder, B. Basumatary, M. Deka, H. Dutta.
3rd row (Standing L. to R.) : P. Gohain, L. Dutta, P. Das, S. Deka, D. Barman, B. Chakrabarti, R. Handique, B. Nargary, B. Baruah, R. Dutta, N. Sarma, (Best Organizer), F. Rahman, M. Kalita, D. Nath.
4th row (Standing L. to R.) : A. Buragohain (Best Worker), B. Chctia, R. Goswami, S. Buragohain (Best Worker), B. Mudai, K. Khakholyary, L. Sarma, B. Decoraja, P. Bora, J. Deka, K. Borah and S. Kalita.

COTTON COLLEGE GAUHATI
ATHLETIC TEAM 1963-64.

Sitting (L. to R.) : Miss Aparajita Devi, Miss Nebiu, Miss Kerion, Prof. N. Sarmah (Prof.-in-charge, General Sports), Prof. J. Bhatta, Miss Chandra Ronjah (Best Lady Athlet), Miss Banti Baruah.

Standing 1st row (L. to R.) : Mr. A. Simla, Mr. J. Rajpu, Mr. Bharali (Loan-Tennis Champion), Mr. N. K. Sarmah, Mr. Tarun Medhi, Mr. L. Deka (Best Athlet), Mr. Jayanta Dutta, Mr. H. N. K. Singh.

Standing 2nd row (L. to R.) : Mr. D. Sarmah, Mr. Indra Gogoi, Mr. G. K. Gogoi (Secy. General Sports), Mr. B. Medhi, Mr. R. Deka (Best Swimmer), Mr. J. J. Choudhury, Mr. J. P. Kakati.

ENGLISH SECTION

The

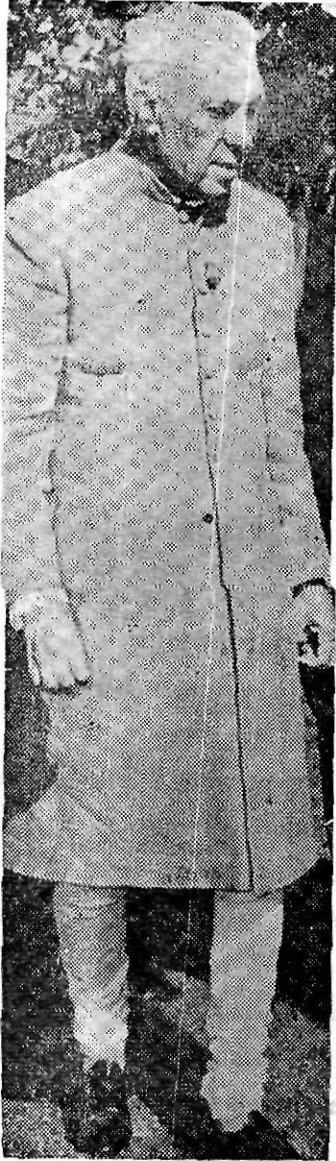
COTTONIAN

40th Issue • Annual Publication • 1963-64

Pradip Saikia presents on behalf of the Ad-hoc Committee

CONTENTS

1	Democratic Heritage of Ancient India		
	Manik Ch. Mahanta		
6	Excuse Me, Please	A Moment in Time	
	Farook Ahmed	Dr. Parukutty Baruah	
14	The defence of the Nehru-Versed Foreign Policy of India	5	A Will
	Dipti Kumar Baruah	The Prayer	Jawaharlal Nehru
		Prof. Lakshahira Das	
23	Economic Planning its Essentiality in India	12	39
	Kamal Chandra Singha	The Serpentine Way	College Week
		Dilip Barua	
31	A Surgery of the Theory of Sovereignty	21	45
	Md. Raizuddin	A Song Untuned	Annual Reports of the Secretaries
		Pradip Ch. Acharya	
34	Our National Struggle and Cotton College	30	59
	Hem Barua	And I Imagined	Principal's Address at the Freshers' Social
		Rabin Talukdar	Principal Md. Nurul Islam
			66
			News And Notes
			Pradip Saikia

A WILL

I, Jawaharlal Nehru, of Anand Bhawan Allahabad, am desirous of making my Will and indicating in it how I wish my property and assets to be disposed of after my death.

The circumstances of my life have been and are so uncertain that I do not know if there will be anything at all to dispose of at the time of my death. The assets which I inherited from my father, and which he had taken steps with loving foresight and care to protect for me, have been largely spent by me.

Few Encumbrances : No Insurance

The capital at my disposal has progressively diminished, in spite of my income from royalties on books and other writings which has been considerable. I have not had much of a property sense and the idea of adding to my possessions has almost seemed to be an addition to the burdens I had to carry.

The kind of journey through life I had undertaken long ago required as few encumbrances as possible. Also, believing in my capacity to add to my income if I choose to do so, I was not interested in making financial provision for the future. For this reason also I did not at any times insure my life.

Because of this and other reasons, it is exceedingly difficult for me to make any detailed provision for the future. I did not think it even necessary to make any kind of a Will as I doubted that I would have anything to dispose of in this

way. In the normal course, I thought, that my daughter Indira Priyadarhsini Gandhi, would inherit such property or assets that I might leave, as she was my natural and obvious heir.

When I was in Ahmednagar Fort prison and had leisure to think about the future, it struck me that it would be desirable to make some kind of a Will. The news of the sudden death of my brother-in-law, Ranjit Sitaram Pandit, came as a great shock to me and induced me to think again of making a Will.

I could not take any formal steps in prison, though in December 1943, while still in Ahmednagar, I made a draft of a Will and Testament.

Assets Have Largely Vanished

I was released from prison in the summer of 1945 and since then have had little leisure to think of personal matters. So, the draft has remained with me for over ten years now. These ten years have seen many changes in my life and the old draft is out of date. As a matter of fact, such assets as I possessed even ten years ago have largely vanished during this period.

Since I became Prime Minister, I have been unable to add to my income by fresh writing and I have had to draw

repeatedly on what capital I possessed because my salary as Prime Minister was not adequate for my needs, limited as they were. Nevertheless, I consider it necessary to make this Will now and so dispose of a matter which has been at the back of my mind for number of years.

My daughter and only child, Indira Priyadarshini, married to Feroze Gandhi, is my sole heir, and I bequeath to her all my property, assets and belongings, subject to such provision as may be hereinafter provided for.

My property at present consists of my house, Ananda Bhawan, in Allahabad, with the land and buildings attached to it, and the furniture, books, and other appurtenants thereto. I have also books, papers and personal belongings at present in the Prime Minister's House, New Delhi.

I own a few securities, investments and shares and some cash in current and fixed deposit accounts in banks, though most of these securities and investments have already been transferred in favour of my daughter or have been otherwise disposed of. I have an uncertain and varying income also from royalties on the old books I have written.

The Symbol of Anand Bhawan

All these assets, that is, the house,

Anand Bhawan, with all that appertains to it, and all my securities, investments and shares, cash in current or fixed deposit accounts, wherever they might be, and income from royalties on books, and any other property or assets belonging to me not herein mentioned, will be inherited by, and will belong after my death to, my daughter, Indira Priyadarshini, and she shall have full authority over them and can deal with them in any manner she chooses.

In the event of my daughter, Indira Priyadarshini, predeceasing me, her two sons, my grandsons, Rajivaratna Nehru Gandhi and Sanjaya Nehru Gandhi, will be my heirs and all my property and assets will be inherited by them absolutely in equal share, which they may hold jointly or otherwise, as they choose.

In the course of a life which has had its share of trial and difficulty, the love and tender care for me of both my sisters, Vijaya Lakshmi Pandit and Krishna Hunteasing, has been of the greatest solace to me. I can give nothing to balance this except my own love and affection which they have in full measure.

Any of my father's or mother's personalia, still in my possession or in Anand Bhawan will be given to my sisters for they will have a prior right to these than

anyone else can have. They can share or divide these articles among themselves, as they choose.

I have, by the above mentioned clauses, bequeathed Anand Bhawan, and such other property as I might possess, absolutely to my daughter and her children, as the case may be and she or they will have full proprietary rights over it, including rights of alienation and disposition of every kind.

This house, Anand Bhawan, has become for us and others a symbol of much that we value in life. It is far more than a structure of brick and concrete, more than private possession. It is connected intimately with our national struggle for freedom, and within its walls great decisions have been reached.

It is my wish and I am sure it is my daughter's wish also, that whoever lives in Anand Bhawan must always remember this and must not do anything contrary to their tradition. This wish of mine, as well as other wishes to which I refer in subsequent clauses, are not intended to be in any way a restriction on the proprietary rights conferred upon my daughter.

I should like my daughter, her husband Feroze Gandhi and their children to make Anand Bhawan their home, and, if owing to any reasons, they do not find it possible to do so, to visit Anand Bhawan

frequently.

Let Doors of Anand Bhawan Remain Open :

Our house, Anand Bhawan, in Allahabad, should always be open to my sisters, their children, as well as my brother-in-law, Raja Hutheesing and they should be made to feel that it continues to be their home where they are ever welcome. They can stay there whenever they like and for as long as they like. I should like them to pay periodic visit to the house and to keep fresh and strong the bonds that tie them to their old home.

Our house, Anand Bhawan, has drawn many people to it from all parts of the country during past years, when my father was alive and subsequently. More especially, poor folk, peasants, and others, from surrounding districts and from more distant parts of India, have come there for advice and help or solace, in their life-long suffering.

I hope the doors of Anand Bhawan will ever be open to these countrymen of ours and every courtesy will be shown to them. It is a matter of regret to me that because of my duties and responsibilities as Prime Minister, I have been unable to visit our home, except rarely.

I should not like the house to be rented out to strangers. If my daughter and her

children do not find it convenient to maintain Anand Bhawan as a family residence, they should use it or dedicate it for a public purpose. This may be in connection with the Kamala Nehru Memorial Hospital or the proposed Children's Home that is likely to be put up nearby any like purpose.

I have collected a considerable number of papers and letters of national and historical interest. Many of these, connected with various phases of our national struggle for freedom, were unfortunately destroyed or mislaid during the long years when we were in prison. Still some remain. There are other papers and documents as well as letters relating to the subsequent period after I took office, which have also considerable historic value. All such important papers and documents and letters should be offered to the National Library or the National Archives.

I have from time to time given various articles, which had been presented to me, to public museums. I shall continue to do so. In case any remain, which are worth of public display, these should be presented to the National Museum. Some of them may be kept in the Prime Minister's House which itself is a public building.

My People and Their Affection

I have received so much love and affec-

tion from the Indian people that nothing that I can do can repay even a small fraction of it, and indeed there can be no repayment of so precious a thing as affection. Many have been admired, some have been revered, but the affection of all classes of the Indian people has come to me in such abundant measure that I have been overwhelmed by it. I can only express the hope that in the remaining years I may live I shall not be unworthy of my people and their affection.

To my innumerable comrades and colleagues, I owe an even deeper debt of gratitude. We have been joint partners in great undertakings and have shared the triumphs and sorrows which inevitably accompany them.

Many of those who served my father or me faithfully and with affection have passed away. A few remain. They have been parts of our household and I should like them to be considered as such as long as they are alive. I cannot mention them all here, but I should particularly like to mention Shiv Dutt Upadhaya, M.O. Mathai and Harilal.

No Religious Ceremonies

I wish to declare with all earnestness that I do not want any religious ceremonies performed for me after my death. I

do not believe in any such ceremonies and to submit to them, even as a matter of form, would be hypocrisy and an attempt to delude ourselves and others.

When I die, I should like my body to be cremated. If I die in foreign country, my body should be cremated there and my ashes sent to Allahabad. A small handful of these ashes should be thrown into the Ganga and the major portion of them disposed of in the manner indicated below. No part of these ashes should be retained or preserved,

Deep Attachment to Ganga and Jumna

My desire to have a handful of my ashes thrown into the Ganga at Allahabad has no religious significance, so far as I am concerned. I have no religious sentiment in the matter. I have been attached to the Ganga and the Jumna rivers in Allahabad ever since my childhood and, as I have grown older this attachment has also grown,

I have watched their varying moods as the seasons changed, and have often thought of the history and myth and tradition and song and story that have become attached to them through the long ages and become part of their flowing waters.

The Ganga, especially, is the river of India, beloved of her people, round which

are inter-twined her racial memories, her hopes and fears, her songs of triumph, her victories and her defeats. She has been a symbol of India's age-long culture and civilization, ever-changing, ever-flowing, and yet ever the same Ganga.

River of Past, Present and Future

She reminds me of the snow-covered peaks and the deep valleys of the Himalayas which I have loved so much, and of the rich and vast plains below, where my life and work have been cast. Smiling and dancing in the morning sunlight, and dark and gloomy and full of mystery as the evening shadows fall; a narrow, slow and graceful stream in winter, and a vast roaring thing during the monsoon, broad-bosomed almost as the sea, and with something of the sea's power to destroy, the Ganga has been to me a symbol and a memory of the past of India, running into the present, and flowing on to the great ocean of the future.

And though I have discarded much of past tradition and custom, and am anxious that India should rid herself of all shackles that bind and constrain her and divide her people, and suppress vast numbers of them, and prevent the free development of the body and the spirit; though I seek all this, yet I do not wish to cut myself

off from that past completely. I am proud of that great inheritance that has been, and is, ours, and I am conscious that I too, like all of us, am a link in that unbroken chain which goes back to the dawn of history in the immemorial past of India.

Last Homage to India's Culture

Inheritance

That chain I would not break, for I treasure it and seek inspiration from it. And, as witness of this desire of mine and as my last homage to India's cultural inheritance, I am making this request that a handful of my ashes be thrown into the

Ganga at Allahabad to be carried to the great ocean that washes India's shore.

The major portion of my ashes should, however, be disposed of otherwise. I want these to be carried high up into the air in an aeroplane and scattered from that height over the fields where the peasants of India toil, so that they might mingle with the dust and soil of India and become an indistinguishable part of India.

I have written this Will and Testament in New Delhi on the twenty first day of June in the year nineteen hundred and fifty four.

New Delhi
21st June, 1954.

a moment in time

Dr. Parukutty Baruah

Dark, still, sinister broods
Night, harbinger of thoughts
Cloaked and shelved from light
Work, duty, routine ;
Like a python in sleep
Slumber the passions.
Drunk and crude and proud
To pray on doves of love,
Cold, cruel and pitiless
Striking horror and hate.
Beyond the paling sky
The tender wings of hope,
Fluttered and paused awhile
And sank beyond the mist.
One spark that lit
A lonely moment dark
Glittered and shed its light,
Into the garden of fate.
The seeds of thousand lives
The hopes of thousand loves,
Gathered in life and youth

Scattered in hope and faith ;
Moving in the throes of birth
Caught in the web of the womb,
Toiling and panting to part
The cloak and the curse of the tomb.
Whispers the forlorn wind
Through empty vaults of time,
Few are the sands of life
Running forever out.
The dark angel awaits,
Hasten to keep the tryst.
Limb to limb entwine
And draw the fire of love,
Heart to heart endorse
Passions passive pang.
Softly, softly draw
The trembling form to you,
This moment lives in you
This moment dies with you:
The promise of pregnant clouds
Taunt the burning sands,
The cool oasis recalls
The mirage of fevered souls.
Feel each pulse and thrill
Fate shall work his will,
Ere thy bodies cool
His icy hands shall fall.
Yet the fire of faith
That fused and held you both,
Shall rend the bond of death
And transcend flesh and birth.

DEMOCRATIC HERITAGE OF ANCIENT INDIA

Manik Ch. Mahanta

2nd yr. B. A.

India is passing through a period of reconstruction and regeneration. Today is a period of new things, fresh thinking and quick action. The most remarkable thing that India gives to the world appears to be her efforts towards a peaceful democratic order. If we however, look back to India's past tradition, we will see that this is not wholly a new thing. Democracy had been taking a soft corner in the heart of India from a long past.

Most of the political scientist believes that democracy is the latest result of

political evolution. But a study of the annals of ancient Indian history shows that democratic principles were an important asset of public administration in India. Though most of the states of India adhered to monarchy as a general method of administration, yet the principles of democracy played a vital role in all the spheres of administration. The will of the people was such a thing which was feared and respected by all the monarchs of ancient India and which could be ignored only at their peril. Though the normal form of Government

was, undoubtedly monarchy, yet it was a constitutional monarchy, a limited monarchy, practically a democracy in disguise. There were some kind of democratic checks imposed by the constitution upon the autocratic power of the king. Firstly the king was no sovereign. The principle of ancient Indian states was that the 'Dharma' was the real sovereign of a state. The king was only the supreme executive or 'Danda' whose duty was to uphold and enforce 'Dharma'. Thus, on principle, the ancient Indian states were guided not by the whims of its autocratic rulers but by the ethical principles of the 'Dharma'. Some hymns of the "Atharva veda" even says of the elective kingship and refers to the expulsion, restitution and re-instatement of kings on the throne. The coronation ceremony was itself a matter of Democratic significance. It prescribes the rules and regulations of the path of loyalty, a king had to take on the occasion. For instance one of these hymns speaks about the requirement of "Anumati" or approval of the mother Earth to the king elect. "This is performed" says the interpreter, "Lest she (earth) should shake him off." Thus, as the interpreter explains the king and the earth had to enter into a friendly relation like a son and the

mother. Moreover, before, a king is seated on the throne he must have the qualification of "Dhritabrate" i.e. established in the 'Brata' or vow of loyalty to religion. "If I play thee false I may lose the merit of all my religious performances and gifts of my good deeds, my place, my life and even my progeny." Besides, this path of loyalty the kings had been greatly under the controls of the ministers whom 'Atharva veda' describes as the 'Rajkrita', king-maker.

Like 'Atharva veda', Mahabharata and the Arthashastra also describe kingship as elective. This theory of Mahabharata and Arthashastra resembles the 'social contract' theory of Locke. The summary of the theory will be like this, "People suffering from anarchy first elected Man to be their king and allotted one-sixth of the grains grown and one tenth of the merchandise as sovereign dues. Fed by this payment king, took upon themselves the responsibility of maintaining the safety and security of their subjects." The buddhist texts are even more inclined towards democracy than any other, and one of the monks, as described in a buddhist literature, addressed a naughty king thus "what is your pride worth o' king, who is a mere servant of the gana (i.e. people) and receives the sixth

part as wages.' It will also be legitimate if we assume that the so called 'Social-contract' theory of the Arthashastra influenced the administration of many states to a great extent. For example, reference may be made to the rule occurring in many law-books that "If the king cannot find out the stolen property he must compensate the owner."

It may be noted that India was the first country to give some thought to democracy and this noble sentiment of hers found expression in the two institutions called the 'Sabha' and the 'Samiti'. Rig-veda was the first literature where these two technical terms were used which are so popular in modern time. The 'Sabha' and the 'Samiti' anticipate the modern legislature, the upper house of elders and the wise men of the community was called the 'Sabha', and the house of the people was called the 'Samiti'. Atharva-veda calls the 'Sabha' and the 'Samiti' as the twin daughters of 'Prajapati', the creator, with the implication that the work creation was to be completed through democratic process, signified by the terms. The Rig-vedic states believed in the parliamentary method i.e. government by debate and discussion. Great value was attached to eloquence in debate to which the two

houses gave full scope. A member of the 'Sabha' prays that he may speak agreeably at its meetings and that other members may speak with the same voice. He also prays that he may acquire the collective strength and knowledge of the assembly as a full partner of the Sansat (assembly). If all the members could not agree in certain point, there was the system of voting as the last resort. Thus India believed in the system of democracy on the basis of equality. This pure democracy of India also tried to associate the minority by minimising their differences. There was no hatred or ill-feeling between the minority and majority as it is existing among the different parties.

Local Self-Government :

Along with the democratic method of administration in the Centre we find the proof of the existence of local-self government through hundreds of Inscription in Southern India. These local-self governing institutions were district union, village communities etc. Many a hundred of inscription through a flood of light on their nature and work and testify to the most wonderful organisation that the political genius of India had evolved. This inscriptions describe in a very masterly fashion the powers and functions,

method of election and also the constitution of such local-self government.

The village community had great powers and practically exercised also powers of the state within its narrow sphere of activity and it was looked upon as integral part of the constitution. The most striking feature of the village community was the method of election which existed in nowhere in India at that time. While Greece was suffering from the invansion of Persia, while Egypt was administered by the cruel hands of the Pharaos. Indian people administered themselves through democratic method.

The executive members of the village community were selected through a pure democratic method and great care was taken to eradicate the common vices of election. A village was divided into thirty wards and the inhabitants of each ward drew a list of eligible persons to act as their repvesentative. Honest villagers between the age 30 and 70, possessing

certain educational and property qualification was eligible for the post. Moreover out of these those who had been on any one of the committees but did not submit their accounts and those who were guilty of five sins together with their relatives were left out of consideration. From the persons thus selected in every ward, one was selected by lottery after taking all possible precaution to ensure fair play in the matter. The thirty persons thus selected were alloted to different branches of administration according to their taste and merit. The elaborate rules laid down for the elections strikingly illustrate the ultra-democratic character of these institutions. The natural evils of democracy were thus sought to be eradicated without injuring the spirit and vitality of democracy. All these rules and regulations prove it to be a remarkable piece of legislation characterised alike by sagacity and foresight. All these remarkable documents are the instances of the democratic instinct that is within the Indian common folk.

The Prayer

Prof. Lakshahira Das

In this abode of mine, where the sky stumbles
a houseful of darkness fills
my toil-sick, weeping heart
and my vision, fog-bound and lack-lustre
and love's song jarred out of tune by the
terror of death.

Like lethal-stinged serpents, in my veins
nameless fears reign.
Storm-tossed, my mind, dead of despair,
floats about on the shoreless sea.

I wish sometimes,
I cleanse my mind's museum and sweep away
the ancient cobwebs of philosophic riddles.
If at a rare moment like this of unparalleled
beauty

My mind flies
in search of a silver night
bathed in a moon-light monsoon,
the thirst of Life breaks the dam of restraint,
if maddened youth
Squeezes out from the blue-bosomed sky
a handful of 'holi' hues,
a word of blessing,
My prayer is this, O God ! curse me not.

(Translated from Assamese by Prof. Anandeswar Sarma.)

Excuse Me, Please.

Farook Ahmed

4th year B. A.

On the 20th of February, 1964, the series of the test matches between India and England came to an end and the lovers of cricket sighed a deep sigh. The drab series concluded in a manner, which every admirer of 'the Willow' must admit not at all conducive to the healthy promotion of the game.

This king of the games appeared to most, to be beginning to lose the popularity and hold among the people in general and that if continued in this fashion, it will surely be the doom of failure to produce that bright entertainment that it once gave in the 'good old days'. This crisis has been rather serious since the post-war days and specially,

called for widespread whispering in the recent years. But what came as a sudden flash in the otherwise rather ominous sky was the West Indian visit of Australia, the tour that produced the only trs. to date, in test cricket. Not only in this match, but also in all the matches they played the West Indies showed what a powerful force they could be in invigorating cricket and since then the whole cricket world has become rather optimistic; the Indian cricket fans were caught in this mood, when the England side came to our country.

Of recent, the downward trend in the country cricket amusement value was somewhat counteracted by the English autho-

rities, cricketers and clubs by means of new regulations regarding, the playing of matches. The accusings against 'slasher' Mackay of hastening the death of cricket and such other matters seemed to be lost for the time being. The violent bumper controversy originating in the 'body-line' days of Gardine with the spearheads of Larwood and Voce, the recent chucking, nagging controversies regarding controversial bowlers like Meckiff or Rorke etc. seemed to have gone on a lull; new rules and laws were experimented in an effort to augment the cause for brighter cricket. The West Indian contribution to all this idea of bright cricket that took the cricket playing nations by storm, is really significant.

It was in these circumstances that the tour took place. All were keen that that they would have entertaining cricket and they really appreciated the promise of brighter play by the rival captains. The dream seemed to come true, when in their opening match, on the opening day, England rattled up the total of 272 runs for 3 declared; the home team replied with equal venom. The bright batting by Stewart, Barrington, Poddar and Hanumant Singh seemed to indicate the pattern of the matches to follow. But alas! barely two months had elapsed

before our hopes were blind. It seems to have become the fashion to promise to play interesting cricket and then to distract the interest. The fans very much disliked this meaningless draw and it added to their boredom.

Anyway, the series concluded and it has given us quite of a chance to rectify some of our defects. One of the major drawbacks from which our cricket suffers is the problem of the pitches. The matches have been played on wickets, which are largely in favour of batsmen. Bowlers find it a tough job on such wickets unless batsmen make serious mistakes. The bat dominated over the ball and it was batting that decided the matches. Wherever in danger, stonewalling was resorted to and this saw through safely. The bowlers, given equal help from the pitch, might well have broken in. The pitches should be fair to both the bat and the ball and not to one alone. It is only when there are equal chances that keen competition can arise; otherwise it runs the game risk of giving rise to negative bowling.

The Indian pitches, in general, are docile. They do not contain that fire that characterizes the Carribean wickets. Slow pitches are not at all inviting to bowl fast. It is the lively pitches that

make pacebowling exhilarating and attractive. The youngsters lose incentive to bowl fast, when they find their best efforts with the ball go in vain.

Apart from the reasons of the build of body, this is one of the contributing factors to our lack of pace-bowlers. After Nissar and Amarsingh, we had a pace-man in Desai. But within a short span of five years he has burnt himself out. He bowled much faster than expected of a man of his stature and the lifeless wickets as he had to bowl on often, demanded great stamina and energy and he had to put every bit of his strength behind the ball to make it really effective weapon. This soon told upon him and he began losing direction and pace; last season he found himself out of the Bambay state team for the Dulup Trophy. What the fate of a bowler, who was once almost an automatic choice for India; From the lifeless wickets, not only the paceman but also the spinners suffer, though to a somewhat lesser extent. Apart from bowlers, batsmen, too, suffer. They do not get practice against furious hostile bowling and so fumble in the face of the speed of a Hall or the guile of a Gibbs.

We suffered defeat in the hands of the West Indies. We cannot forget the poor show against England when we had

been there in '59. Batting collapses took place when they should not have; our bowlers failed to exploit a situation as had been shown on and off.

The four West Indian pace purveyors, Hall, Watson, Gilchrist and King who were brought here last year to give our batsmen practice and to help our young bowlers, gave their adverse opinion on Indian pitches. After the conclusion of the M. C. C. tour, not only several leading players like Cowdrey but also members of the Press have been loud in their advocacy of the cause of lively pitches. The English Press, even accused us of playing in a mud pool, we call Green Park at Kanpur. This is rather exaggerated and certainly such accusations do not make good cricket; but even then we have to admit that our pitches are not what they ought to have been.

It will be well, if the pitches at different centres all over the country are dug up and relaid—as has been suggested often. Perhaps, though troublesome and rather costly, it is worth undertaking and should be immediately put to practice.

Apart from this serious matter about the pitches some other aspects of our play has also been brought to notice. Our bowlers often failed to take advantage

of advantageous situations. In the second Test at Bombay the England team was very badly hit by injuries; batsmen like Stewart and Sharpe were ill and India at the end of the second day stood a very good chance of forcing a victory, but Titmus resisted them with a beautiful knock of 84. In the second innings also, the bowlers could not make much progress. Such and other incidents often remind us that India is yet to produce bowlers of the calibre of Ghulam or Mankad. The Borde-Durrani spin-pair that was instrumental in India's victory over the last, Dexter's team, could not repeat the performance.

Apart from pace bowlers, India will require very good spinners also, in future. But the problem of spinners is not as acute as that of pacemen; recent performances in the Ranji Trophy hold out excellent promise as to the former.

Once again, as for promoting pace bowling, for spinners also a pitch-help is necessary. In the face of it, India seems to have more potentially great leg-break bowlers than off-spinners. Indian off-spin is on a decline; even Kripal Singh, the foremost in this branch in the country is often not quite up to the mark. Many of our former cricketers are of the opinion, that it will be a good measure,

if after relaying the pitches, assistance of foreign experts are sought.

However, a heartening feature in the Indian side, is its fielding. It has improved considerably in recent years. It is really a treat to watch the Indian captain Pataudi, one of the finest fielders in the world, ready to pounce upon the ball like a tiger. Apart from a few lapses here and there, as is bound to happen, fielding, picking-up and throwing of the Indian team as a whole was excellent and of international standard. As for wicketkeeping, Engineer and Kunduram have proud competent successors to Navle.

Indian batting also, seems to be going to better days. The Technically sound young Rajasthani, Hanumant Singh is bound to make great strides. He demonstrated his class not only by joining the Select Band making a century on test match but also by following it up with bright knocks in the N.D.F. match. Kunduram and Jaisimha gave India several thundering starts. Kunduram attacked right from the beginning and applied his blade with terrific power like a sledge-hammer. His approach is essentially correct and he should not change his style either. Jaisimha's scintillating knocks are well polished and elegant.

Their batting is so very reminiscent of the days of the great Mushtaq. Sardesai's steady knocks cannot be forgotten in a hurry: he was really unlucky that he could not get that hundred, which his merit deserved. Pataudi's grace is rare; his double century knock at Delhi was replete with amusing strokes all round the wicket.

India batted well; but even then, inspite of this great array of batsmen, they could not make very quick runs. Thus, in the second Test, when the batsmen went for quick scoring, they sacrificed their wickets without getting sufficient runs on the board; this delayed the declaration, which had it been earlier might have brought victory—this is not a very healthy sign. It is a snub that some of our finest batsmen seemed to be over-nervous in the nervous nineties. It is very unpleasant to see a batsman groping at 49 or 99 for half an hour, after dashing all the way to it.

Finally, it will be a great injustice if we forget Bapu Nadkarni. He has shown his process as the saviour of his side. His performances with the bat in the last test can speak volumes about his utility to the team. He is too immaculate in length to be accused of negative bowling.

As regards captaincy, neither India nor England could claim to have a great captain. In the first two tests Pataudi gave England reasonable time, but Smith refused to accept the challenge. In the last two tests India batted right up to the end. Specially towards the end of the serious India's batting in the first innings looked rather exploratory and she had to rely on a second innings recovery. As a captain, Pataudi has the edge over Smith. It is really good to see the loyalty this little man commands from his team. But he is yet to be a great and how he discharges his duties in future series is yet to be seen.

It is the captains that can make the very best out of a match and as such shoulder great responsibility. Why, when Australia visited England last, in the third test, Benaud by his shrewd tactics and asking his batsmen to go for runs steered Australia to a thrilling victory from a predicament that at one time looked more like an Australian defeat.

It has become rather customary to give the irregular bowlers a turn with the ball towards the end of a match, when a draw is inevitable. But in the last series it seemed to have been overdone. The irregulars were brought on too early and Smith carried it horribly fur-

ther in the final test when he gave up the match nearly one and a half hours earlier. He even asked his wicketkeeper Parks to take off gloves and pads in order that he might fowl. But spectators feel their time wasted, if such tactics are indulged in Smith's behaviour on that day was not at all sportsman-like. One of his men, Price, fielding at cover, did not budge an inch when a ball must pass him to the ropes; a fielder does not field the ball that comes to him—this is outrageous and reflects the contempt for the other side. Too much of odd anti-ques is not all enjoyable.

The English team seems to have failed to wholly fulfil the mission of goodwill, that is traditionally ascribed to such visiting ambassadors. Even before the tour began, there had been some discontent

in many quarters. England did not send their bestmen. It appeared to many that they were actually underrating us by sending a team devoid of the pick of thiiir batting and bowling strength. Moreover, some responsible English journalists began to bill this team as some sort of a Young England side and seemed to emphasize that whatever show they put up was acceptable. But the Indian fan felt that since M. C. C. had sent this team out of their own accord, they had nothing to complain about.

The Indian crowd is often accused of being unsporting. They throw guavas, bannanas and all sorts of handy articles to the field. But what is more serious is that they shine mirrors on the batsman. Apart from these, they sometimes indulge in some other frivolities like hurling abuses to the fielder—excuse them.

The Serpentine Way

Dilip Borua
(4th Year B. A.)

The serpentine way lies before me,
Winding and curling
Through granite gorge,
Smiling and defying
Through several hundred years,
Like a lazy and old python.

I am a young pilgrim
On this ancient way;
To the last breath I'll draw
I have got to go
Along this curling way!

What madness in its course,
What rapture in its vagary,
What ecstasy at its bend :
Let me explore then the end
of this. Let me probe into the reptiles heart,
crawling, crawling all the way
All the serpentine way!

Shall I be left behind,
The mystery yet unseen
The reason till unfolded ?
I hope as I live,
That the way shall bear my silent steps,
And the way shall need my living hope.
Underneath my breast I fill
The corrosion by the worms;
Feasting and spreading,
As blood tickles through countless pores,
Ah, a drop of life oozes out my throat,
Life, that was squeezed out of mother at birth !
Shall the drop coagulate
And lose its hue and life ?
Nay, lend it rather to the rose
that will blossom on the way
The stray-birds lead the cue,
As the grain ripens gold
So move on to the next lap.
Yet-to-meet the yet-to-come;
For me, then, every time
The winding and defying way
The Serpentine Way !

The Defence of the Nehru-versed Foreign Policy of India.

Dipti Kumar Boruah
1st yr. B. A.

At a very critical moment of the Nation, our beloved leader, Jawaharlal Nehru has left us. By his demise, we have lost the great herald of our independence, the maker of modern India and especially the great architect of our foreign policy, the policy of guiding relations with foreign countries. The India of Nehru was famous in the world for its own independent foreign policy. He advanced his firm and reasonable policies through the dangerous demands of colonialists, separatists, warmongers and such other anti-human forces. Naturally, Nehru's death has come to us as a great shock and as well as a great warning. Therefore, understanding and appreciation of Nehru-versed foreign policy is felt very necessary now-a-days. It is our intention here in this article to study this foreign policy in to-to.

Going to study India's foreign policy, we must know first its features. The main feature of our foreign policy is the Non-alignment. By non-alignment, we mean our "no" to join either power-bloc of Nations. Actually there are two main power-blocs in the world. (we leave here the question of beginning of collapse in both the line-ups.) If we go to the origin of these power blocs, then we shall find that there power blocs were mainly given birth

to only for self-defence of the bloced-up counteies. But gradually things have changed and this balance of power has been trasformed in to balance of terror, (as U. N. secretary General U. Thant says it so) which intensifies tension and serves no peace, though serving peace was originally aimed for. We are opposed to this idea—to this very idea of power-bloes. We are non-aligned in this case. But it should be clearly understood that we are always aligned, in the sense, with the peace forces. We are aligned with these forces for the cause of upholding the spirit and ideology of Democracy, for the cause of liberating the age-long oppressor nations and so on. For instance, we became aligned with U. S. A. in the case of korea, but at the same time warned the that very American government not to cross the 48th parallel. Again we are fighting together with Soviet Russia for the entry of Peoples' Republic of China in the United Nations. In this point, we differ with the Americans in principles and deeds. This is actually what we mean by neutrality or non-alignment.

Some critics say that we are practically selling ourselves to the Americans by purchasing arms and ammunicions from them. But this is in no way our

retreat from the policy. The Voice of America deal, the Air-Umbrella Scheme are the excellent examples of this. At the very moment we came to know that there were strings in those offers, we refused those flatly. To quote Nehru, "I am quite sure in my mind that if at any time any help from abroad depends upon the slightest variation of our policy, we shall give up that help, the whole of it and prefer starvation and everything to it."

There are some men who advocate that we should join neither the Soviet nor Anglo-American bloc, but should create a bloc of the Afro-Asian Countries and join there for our own interest. But this is sheer nonsense. We are not to join any bloc, whether it may be Russian, American or Afro-Asian, because we are opposed to the very idea of power-blocs.

The second feature of our foreign policy is Panch Sila. These are five principles as was emlodied in a treaty signed between India and China on the issue of Tibet in 1954. They are as follows.

- 1) Non-aggression.
- 2) Non-intervention in each other's domestic affairs.
- 3) Peaceful co-existence.
- 4) Mutual respect for each other's territorial integrity and sovereignty.

5) Mutual benefit and equality.

Later, on the occasion of Bandung Conference in 1955, these Principles were modified. The "peaceful co-existence" was excluded and with the remaining four principles, another six principles were added. These six are as follows.

- 1) Right to defend singly as well as collectively.
- 2) Right to join in any pact without any external pressure.
- 3) Respect for fundamental human rights.
- 4) Respect for justice.
- 5) Participation in secret pacts only for the sake of benefit.
- 6) Settlement of disputes peacefully.

Though this Panch Sila had become Das-Sila, yet it came to be known as Panch-Sila.

Some critics criticize this policy of Panch Sila on the ground that there is nothing new in these principles for which it should be called "Nehru's Panch-Sila." The Covenant of the League of Nations, the United Nations Charter, the Atlantic Charter—all these charters and declarations affirmed these principles. Lenin also followed a policy of peaceful co-existence like our Panch Sila. But favouring and defending our argument, it will be sufficient to say that although principles

like Panch Sila were declared and confirmed by various sources, yet those declarations and confirmations were not very clear-cut as Nehru's Panch Sila is. It was Nehru, who first concreted and renewed those Principles that remained scattered, with youthful vitality, clear-cut conception and redoubled positive strength. At least these Principles were supposed to be binding in guiding mutual relations between India and China. So far India is concerned, she has always followed these Principles to the letter. Some critics take the fact of India's granting asylum to Dalai Lama of Tibet to prove India's retreat from Panch Sila. But as everybody knows, India is granting asylum to Dalai Lama at his own request at a time when his personal life was in danger and while granting asylum, he has not been allowed to do any anti-China activities here, which may be objectionable of entering into China's domestic affairs. We are granting a asylum to Dalai Lama, as because granting a saylum in this manner is an international behaviour and Internation Law defends our this action. So by this action we are in no way tearing off the Principles of Panch Sila.

Another group of critics say, "This is a negative concept, the mere acceptance of two state-systems. Its mere enunciation

does not solve our problems". This criticism is quite unjust. Logically speaking, every concept is negative, if it is treated so. For example, many a times war had been renounced by the different powers and thousands of non-aggression pacts and treaties were signed. But are these positive-seeming things remained positive in fact? Certainly not. Positiveness or negativeness is just how the governments or such authorities behave to any pact, treaty or agreement--positively or negatively. Therefore, all these loose-talks against the principles of Panch Sila and its validity are entirely baseless. The supporters of Panch Sila have been multiplied in number. Countries like Soviet Union, Burma, Indonesia, Yugoslavia, Poland, Afganisthan have appreciated this policy of ours.

The third main feature of our foreign policy is our opposition to Colonialism, neo-colonialism and imperialism. We fight against these evil things very sharply, specially in political and diplomatic fields and also in military field when no other means left. To quote Nehru, "It is an astonishing that any country should still venture to hold and to set forth this doctrine of Colonialism, whether it is under direct rule or whether it is indirectly maintained in some form or another. After all that has happened, there is

going to be no mere objection to that, but active objection, an active struggle against any and every form of colonialism in any part of the world. That is the first thing to remember. .... I want to say to the world on behalf of this country that we are not frightened of the military might of this power or that. India will never hesitate to do that she thinks is necessary for the progress of humanity..... I have no doubt that if the worst comes to the worst and in a military sense we can not meet these great powers, it is far better for us to fight in our own way then to submit to them and lose all the ideals we have." This is what the meaning of our opposition to "any and every form of colonialism in any part of the world" is. Following this principle we fought for the independence of Libya, Tunisia, Algeria, Indonesia West Irian, Goa, Congo, Suez and so on. President Nasser has observed very well this when he says, "The records of the cases of Palestine, Libya, Tunisia and Morocco, not to mention other cases, bear witness to the invaluable support, which India is generously ready to extend to the cause of freedom."

Another feature of our foreign policy is our respect for and co-operation with any intenational body like the United

Nations. We trusted upon the United Nations the question of Pak aggression of Kashmir. We co-operated with this body in many cases. But this co-operation always does not mean co-operation within the body. For instance, on the question of Dutch interference in Indonesia, we summoned a conference in New Delhi in 1949. Some had accused us at that time of ignoring the great body of U.N.O. But Jawaharlal Nehru replied clearly in the following terms, "we meet to supplement the efforts of the Security Council, not to supplant that body." These things should be noted in studying our attitude towards the United Nations.

Another feature of our foreign policy is the opposition of racial discrimination in any and every form. We are not prepared to think of any supremacy of any nation or race over another. That's why we utterly denounce the Nazi "Germanisation" and such other racial discriminatory policies. That's why we supported fully the action took by Kennedy in the United States to defend the rights of the Negroes against the racialists. That's why we strongly protested the Apartheid in South Africa. We have persistently been fighting in the United Nations against this policy of South Africa and our strife has been met with some significant success.

Working for a peace and neutral zone in Asia, for a common front of Afro-Asian countries for some common principles viz opposition of colonialism, neo-colonialism, for mutual understanding and peaceful co-existence, is also one of the main features of our foreign policy. Though we do not bind ourselves in the four boundaries of the Afro-Asian Nations, yet we must have something special to do with our neighbours and age-long oppressed countries of Asia and Africa. Most of these countries are newly liberated and we feel their pulses very well as because we also experienced those bitter things together with them. Moreover, some imperial powers are still now thinking of keeping their hold on these countries in some form or another. Therefore, the unity of Afro-Asia is very important. We took in the Bandung Conference of Afro-Asian countries a great part. Even before our independence in March 1947, on our initiative there held the Asian Relations Conference in Delhi. Some quotations from the address given by Nehru to that conference will be beneficial for us, in this context. Nehru said "In this crisis in the world history, Asia will necessarily play a vital role. The countries of Asia can no longer be used as pawns by others : they are bound to have their own politics

in world affairs..... . In this atomic age, Asia will have to function effectively in the maintenance of peace. Indeed there can be no peace unless Asia plays her part." These words of Nehru clearly indicates that some imperialists are trying to maintain their old position in these countries. And therefore, Asians, together with Africans, must have to unmask those demon-faces and fight with those. The alternative remained is committing suicide by falling into the imperialists stonghold. Moreover, it can be hoped that the emergence of these newly independent countries in the United Nations will change the very face of this great body. The monopoly of the big powers in this World assembly can be hoped to be collapsed. Therefore a common front of these nations is felt to be very necesearly in this age. India goes on working for that.

But by this common-front or bind-together, it should not be meant that we are in favour of creating a third bloc for our own purpose. Though some people in India advocate for such a bloc, yet we should not submit to that idea. As we have already maintained, this type of Power-blocs intensify tension and serve no peace.

Another thing in Indian foreign policy is that it generally rejects the idea of

partition or any other territorial and national division of any country. India had experienced the pangs of partition and therefore she was against of partitioning Korea, Palestine and Indo-China. But there are some different cases where partition comes out necessary. As for example we can take the case of Germany. After Second World War this country had been occupied by the Allied Powers and divided the whole country into four Occupation Zones of the Soviet, American French and British. American, French and British Zone declared a separate State— West German Federal Republic (West Germany) which had been followed by the Soviet declaration of founding German Democrtic Republic (East Germany) in their Occupation Zone. These two Germany are quite different not only in territory but also in their principles and ideologies and the difference is so deep-rooted that no bridge of union can be expected in such a position. Therefore, Germany is bound to be divided and this fact of division should be recognised well. Although Nehru did not make any attempt to recognise this fact, yet some two or three years back, he personally thought seriously of it and recognised the fact on principle.

The remaining main feature of our foreign policy is our strnggle for disar-

mament and a durable peace. We have been taking constructive part in the deliberations of the disarmament conferences and in the U. N. Assembly. It was Jawaharlal Nehru, who first called for a test-ban treaty which had been later on realised to and concluded by the major powers. For a decade or so we have been working for this cause.

These are the main features of our foreign policy. We have discussed above separately all of them and tried to defend those against some sharp criticisms while letting alone some other minor criticisms which have no firm base at all and in most cases which are the result of lack in knowledge, confusion, misunderstanding and conscious or unconscious deviations from the precious ideals.

Of course, there are some lackings in the implementation of this foreign policy. We do admit that. Our ambassadors and other diplomatic high-ranking officials are not very well-trained and well-experienced. Some of them seems to be representing their personal views instead of representing the views of the country. There should be an end of all these absurdities.

Moreover, we keep ourselves practically blind to some of the vital questions of this time. We are not taking a considerable

part in the question of Germany and Berlin. While we recognised West Germany, we failed to do so in case of East Germany, which should be a "must" for our government. If we search for the fact as to who broke the terms of the Potsdam Agreement, then we shall find the answer that it was West Germany, whom we have recognized. In spite of East Germany's working for a German Confederation, Mutual recognition of both the Germany, disarmament and peace, we do not recognise East Germany upto now. The divided Germany has now become a fact and we must have to recognise this fact positively.

Again we are to establish our diplomatic relations with the peace loving Cuba. We must also pay much attention to the events followed by the creation of Malaya. We must work for organising opinions of the South East Asian Countries, protesting the presence and operation of U.S. Seventh Fleet in the Indian Ocean. We alone can not protest it just because there is no provision in International law till now for the Fleet is doing its work in the area in which we have actually no control granted.

These are some of the immediate and important tasks facing us today. We must accomplish these right now.

a song untuned

Pradip Ch. Acharya

P.U. Arts

Kisses, from a maid, with rosy lips,
Induces the withering bud—
To bloom :
Tears, from the weeping eyes of a man
Can they, check the cold path of Death (?)

The flow of tears, No !
It can't be checked,—
When a dear one, we bid farewell to—
For but a smaller step of time.
But when one, with us does part
Forever, Never to return
—will not a word of farewell spoken
Tears enough (??)

In my mother's eyes, tears showed
When I left home for STUDIES !
And tears, only tears, showed in our eyes
When he left us FOR.....(??)

Tears, they say, obstruct
The easy flow of a journey
Then, why couldn't our tear check
The smooth flow of his Death ?

We are on the life-metre dash
The Goal, you reached first
Loneliness, you wo'nt experience, No !
For we are joining you there
Lest we should be
DISQUALIFIED !

You'd be called late Jyoti
May I not call you jyoti alone
For, you are living, speaking and smiling
In my heart of hearts,
In my MEMORY.
As, formerly, you did
In my COMPANY.

You were a spontaneous overflow
Of a mightier pen
Where to, sweet living words flocked
And it led the poet to crave
To crave, for a living TUNE
And you went away
Without IT.

A sack of flowers, I did offer
But Alas! the current bored it Away
So to thee, this verse I leave
No tune, lest it should be led Astray !

Kamal Chandra Singha.

2nd year B. A.

ECONOMIC PLANNING ITS ESSENTIALITY IN INDIA

Economists are not unanimous with regard to the meaning, nature and scope of 'economic planning'. The term has been differently used and it has taxed the brains of economists. It has been the object of bitter denunciation and enthusiastic endorsement. There are economists who are of opinion that any protectionist policy of the government, any governmental interference in the economic activity of the state are termed as economic planning. But this notion is absolutely absurd, because, in that sense we had a planned economy since the dawn of history of mankind. A deep penetration into the pages of world history, will however show that in the

Ancient Greece, in the Roman empire and even among the ancient monarchs of India like Ashoka the great, adopted a planned economy. But in that sense, the term planning seems to lose its importance.

The word 'economic planning' has got prominence both from the theoretical as well as practical point of view only at the thirties of the present century. The establishment of the communist government after overthrowing the tyrannical reigns of the Czars in Soviet Russia, fully realised the importance of the adoption of economic planning as the sovereign remedy of all her economic evils. When the most of the European countries

headed by England were the ardent advocates of "Laissez faire" economy, which allowed the capitalist to exploit resources—both men and material, Soviet Union inclined to adopt economic planning. The grand success of the 5 year plans in Russia drew the attention of the world for the urgent adoption of economic planning. The adoption of economic planning changed the whole economic structure of the country which could not have been possible with some other alternative devices. Economic planning rectified the economic disparities, eliminated poverty and industrialised the whole country within a very short period of time. To day, the most of the countries of the world are no longer the believers of 'laissez faire' doctrine.

Now, the prominent question is— is economic planning superior to 'laissez faire' economy? This can be seen by tracing their respective weakness and strength. The weakness of 'laissez faire' economy or capitalism is the decentralisation of production, consumption, distribution and exchange. The market mechanism determines price under the influence of demand and supply. The entrepreneurs are guided by the profit motive, ignoring the basic requirements of the general masses. Being guided by the profit motive, the capitalists are constructing cinema halls, theatres and

studios in the urban areas, while the rural people in the interior parts of the country are in semi-naked, semi-starved subhuman condition. In such countries, dominated by economic disparities, mal adjustment of resources, there is the crying need of the people for the enhancement of the consumer goods industries and producer goods industries side by side. The investment is to be carried on in a more scientific and modern method of production. Total available resources of the country being limited in relation to demand, the more we invest in one field the less will be available for the investment in other field of production. If resources are exploited to meet the demand of luxuries and semi-luxuries, while masses are starving for want of basic needs—as we generally find under capitalistic system of production—will not only be unfair but unjust and morally wrong when considered from the Sovio economic point of view. Planned economy, by way of setting up a planning commission, will allocate the scarce resources of the country for the schemes of development according to their priorities reflecting intensities of urgency.

Now, the question comes—what is exactly meant by planned economy? What is the difference between planned economy and unplanned economy? The

definitions put forward by economists with regard to the meaning of 'economic planning' will however purge the conflicts of the readers.

H. D. Dickinson defines economic planning thus:— "Economic planning is the making of major economic decisions— what and how much is to be produced, how, when and where it is to be allocated— by the conscious decisions of a determinate authority; on the basis of a comprehensive survey of the economic system as a whole."

Dalton writes "Economic planning in the widest sense, is the deliberate direction of persons in charge of large resources of economic activity towards chosen ends".

Mrs. Barbara Wooton emphasises on the conscious and deliberate choice of economic priorities.

These definitions however, reveal the fact that in a planned economy, unlike 'laissez-faire' economy, there is—

(a) Conscious and deliberate thought out process.

(b) There is the specific end to achieve. The end must co-incide with the physical resources of the country. If the targets are very ambitious, the execution and fulfilment of the plan will be mere mockery. But under capitalism,

the out put of any commodity, during a particular period of time is achieved without any deliberate arrangements.

(c) There is one determinate authority, i. e., the state planning applied by the private persons in a particular industry for the better allocation of resources and maximisation of profit, cannot cover the whole industrial field. In that case, it is called rationalisation or scientific management. But, under planned economy, the state is the determining factor.

(d) There is inevitably a limited period of time within which the objectives set by the planners are to be fulfilled. When choice is to be made, decision is to be taken and a periority is to be settled, it must be brought to success within a given interval of time.

The absence of choice and priority under 'laissez-faire' economy led to the adoption of economic planning by the national governments of the countries. The question of choice and priority proves to be very essential and indispensable in an under-developed country like India, where the economy is characterised by low level of income per-capita, low standard of living, extreme poverty, inequality of income and unequal distribution of economic resources. If India would have followed the 'laissez-faire' doctrine as her economic

policy, then the cure of the diseases of Indian economy will be long-delayed. Ours is a country of continental dimension with extremely wide regional disparities with regard to the endowment of natural resources. The economic progress which is achieved by the successful implementation and operation of the successive plans would not have been possible without some sort of planned economy.

The difficulty again arises with regard to the political set up, India is a democratic country which, theoretically allows the undertakings of the private entrepreneurs. Complete centralisation of the means of production by the central authority is opposed by democratic principles. So, the complicity of the problem is strengthened. Is democracy compatible with economic planning? The answer is obviously not. Because, democracy is said to be a government by people's choice. And so, capitalism is the most suitable and appropriate economic policy in a democratic country. Planning proves to be a success under socialism, because socialism by definition implies complete centralisation of resources by the Central Authority for the betterment of the general masses. Prof. Hayek was of opinion that "Planning is 'socialism', socialism is 'collectivism', collectivism is Fascism, Nazism and Communism".

So, planning in a communist country is very easy for execution. Totalitarian techniques of planning rely heavily on the centralisation of the governmental authority guided by a vigorous dictator who presumes omniscience and omnipotence to drive out the men and materials of the country towards the achievement of goals, which are set by the central body of planners. Democratic techniques of planning are just not readily available, because, democracy and planning appear apparently to be mutually compatible. Democratic planning would, therefore necessitate a decentralisation of economic authority to the fullest extent possible. A perfectly democratic form of government would lead to the acceptance of the philosophy of laissez faire. But the difficulty is obviously reduced, because, ours is a democracy in form and socialistic in nature. Moreover, the desire for the establishment of a 'Socialistic pattern of society' necessitates enlargement of more and more Government owned industries which, inevitably leads to control over economic forces. Unlike Soviet planning, both public and private sectors are working side by side. Private sectors in India are getting due prominence in the economic development of the country. Our economy is in the midway of two 'isms' i. e. capitalism and communism.

So, the problem appears to be slightly different as in U.S.S.R. Neither the state nor the private persons are given entire responsibilities for the economic growth of the country. But, the part played by the public sector is more than the private sector, since the government is growing more and more socialistic and less and less individualistic. The late prime Minister Mr. Nehru had also been repeatedly emphasising that the economy can grow at a fast rate only when both public and private sectors function effectively in a co-ordinated manner. The contribution of private sector to the development of the economy during the First, Second and Third Five year plans has been truly impressive.

The objective of planning is to mobilise the resources of the nation in the most economic manner, so that the maximum benefit can be obtained in the shortest possible time. Planning is not meant for the complete elimination of profit motive, because elimination of profit will jeopardise the economic growth. Even the communist countries have lately recognised the importance of incentives for accelerating economic growth. Indian enterprises are working at the profit motive—profit which is not detrimental to the interest of the community. The absence of profit would necessarily act as hindrances of

production and improvement in the quality of product.

Now, the main aspect of the problem —is economic planning essential for an under developed country like India for the promotion of her rapid economic development? It is obvious that 'laissez faire' capitalism is unable to yield the good. So, in India, the state must play an active role for bringing about the much needed transformation of the economy. The need for economic planning in an under developed and backward economy is more than in a forward economy. In the economically advanced countries, economic planning is deemed to be necessary for the purpose of avoidance of cyclical fluctuations by properly controlling the misdirections of investment as well as for the purpose of reducing inequality of wealth and income among different social classes. Planning in a developed country is thought to be necessary for the purpose of maintaining full employment. But, in a backward country like India, the main objective of planning is to bring about a process of rapid economic growth. The course of events in our economic history during the last fifty years or so has amply borne out the backward and stagnant nature of our economy. Economic progress in the pre-independent era was moving at a snail's

pace and was sometime negative. Though the rate of economic progress is slow in our planned economy as compared to other advanced European countries, yet it cannot be denied that the rate of progress has been faster than pre-independent era.

The most significant facts about our economy are the extremely low levels of our consumption, income and savings which help to perpetuate utter poverty and economic stagnation and thus deprive our vast and growing population of the bare necessities of a decent and civilised existence. But economic planning by a fuller utilisation of the existing resources men and materials—with a view to raising the standard of people and to provide them with opportunities for a richer and varied life. Planning is deeply connected with the phenomenon of backwardness. Backward areas, backward peoples, backward classes, are the main objects of planning. From the point of view stages of economic development, India to-day is practically in the same position as Western Europe towards the close of the 18th century. As a nation we are thus 150 years behind the economically advanced countries, even though we have striking patches of a high order of economic development. It is not an easy task to bring about an economic transformation without some sort of pla-

nned process. But our late arrival on the scene has conferred on us certain advantages. Our industrial development will mostly depend on the adoption of productive techniques and organisation which has been developed in the western countries. The pace of our development will thus depend upon the speed of our adoption and the skill of our adaptation which is not possible under competitive economy. Soviet Russia has achieved a remarkable degree of success in transforming her economic structures within a comparatively short period of time by pursuing economic planning. The tremendous success of Soviet planning is thus a great lesson to India. It is through economic planning in which we can avoid much of waste, uncertainty and disorganisation which are inevitable under unbridled individualism. The rapid industrialisation of the European countries mainly depended on the domestic capital accumulation ; in our case we can supplement domestic capital accumulation by foreign capital. To avoid the difficulties of using foreign capital, the government must take active part. Moreover, the advantages of foreign technical assistance can be derived to the fuller extent through the proper direction and guidance of the government.

The march of India's industrial progress

is no doubt comparatively slow. But the pattern of change of economic structure in the post independent era by the adoption of economic planning by the Govt. of India in March 1950, is clearly educative, revealing and demonstrative. The rapid economic growth, which the country is witnessing at present by the implementation of the First, Second and half of the Third Five-year plan, would have been confined into imagination without economic planning. The post-war reconstruction of most of the East European and Asian countries would not have been so rapid without planned economy. Economic stability, community development, elimination of poverty, rapid industrialisation of the country, proper distribution of ownership and control of the material resources are the primary objectives of our economic planning. Due to its immaturity and the lack of correct statistical data., the Second Five-year plan did not admittedly appear to be a great success. It is hoped, if India carries on her plans in a more vivid and scientific manner, she can match economically even with the most developed countries of the world. And, when the objectives set by the planning commission are implemented and properly executed, the "Ram Rayya," of Mahatma Gandhi can be realised in practice.

A
N
D

I

I
M
A
G
I
N
E
D

Rabin Talukdar
(1st Yr B.Sc.)

I saw, on the border of a land,
A vulture sitting on a statue,
Of the great Buddha,
It was looking at a dead body,
Of a soldier of a Buddhist Country.
I thought a while,
And imagined:
History is for enjoyment.

A great philosopher, I met on a road,
Who told me gently:
To be happy in actuality,
We must think of the Ancient Man
Who teaches us to be naked in form.
I thought a while,
And imagined:
A good many philosophers
Do not know-what philosophy is.

Some people of a Country,
Whose past history is a glittering one,
Told me that they get nervoused,
To think of the man's space invasion.
I said nothing,
But imagined only:
The relics of the white past,
Will cry out of pains,
If you-cannot think of,
The continuity of your existence,
In the present world of complexities.

A Surgery of the theory of Sovereignty

Md. Raizuddin.
4th year Arts.

Political writers have added confusion to confusion regarding the theory of sovereignty causing disgust to many including Prof. Laski who went to the extent of saying that "it would be lasting benefit to Political Science if the whole concept of sovereignty were surrendered" and this pitiable condition can be accounted for by the simple fact that the writers instead of coming direct to the main point were beating about the bush by unnecessary imagination. Within a short compass I shall try to give vent to the anomalies to which some writers yielded miserably and also I shall venture to find out the proper location of sovereignty.

Before going to surgery let us remember the six essential and fundamental characteristics of sovereignty. They are permanence, exclusiveness, all comprehen-

siveness, inalienability indivisibility and absoluteness. The staunchest advocate of legal sovereignty was John Austin who held that "if a determinate human superior not in the habit of obedience to a like superior receives habitual obedience from the bulk of a given society that determinate superior is sovereign in the society. The essence of legal sovereignty is that the legislature and other law-making bodies are sovereign in a state. But to our relief and rejoicing this legal theory of sovereignty has been rejected out right almost universally. I am going to show that not only the practice of attributing legal sovereignty to law making authority is faulty but also the term itself is wrong.

To term the highest law-making body of a state legal sovereign is to do grievous injustice to Political Science. To be

sovereign in any sense such bodies ought to possess the six distinctive features of sovereignty referred to above. It is crystal clear that in no country the highest law-making authority possesses these characteristics. Prof. Laski has said in this regard "No parliament would dare to disfranchise the Roman Catholics or to prohibit the existence of trade unions." Again he says "Behind that is the legally omnipotent authority it is not very difficult to discern an electorate to whose opinions increasing difference must be shown." According to Laski "Individual is the supreme arbiter of his behaviour." Dicey firmly says "Behind the sovereign which the Lawyer recognises there is another sovereign to whom legal sovereign must bow." The words of Hugo Grotius are worth pondering. He said "that sovereignty is the supreme political power vested in him whose acts are not subject to any other and whose will cannot be overridden." The highest law-making body of a state can never brush aside the will of the people for long. If it does so there is possibility of revolution and consequent change of government.

Is it not unreasonable and unrealistic to attribute legal sovereignty to a law-making body of the state which cannot make any law according to whims and

caprice irrespective of the wishes of the people? Again it is held that Constituent Assembly in a federation is legal sovereign. Can the Constituent Assembly make any constitution according to their whim without the approval of the people? Can the members of Constituent Assembly make a constitution suitable to their interest to the detriment of general interest? Certainly not.

I boldly say that the high law-making authority cannot be termed legal sovereign at least in the sense that they make law. Because there is popular control over them. It is very wild to speak of legal sovereignty of the law-making authority and the same to recognise popular check or control over them. This obviously leads to the concept of dual sovereignty which is totally unacceptable. Prof. Laski says "The maze in fact to which Austinianism ultimately leads, implies in modern state the theory of popular sovereignty." The upholders of legal sovereignty are guilty of confusing the law-making body consisting of few persons with the whole population of the state. We should never admit that the high law-making body of the state is sovereign at least in the sphere of law-making. The fact that the highest legislature of the state enact law does not

mean that they have sovereign power. There cannot be two sovereign in a state.

One might then ask, 'What is the position of high law-making authority in the state?' I shall answer that it is the spokesman or mouthpiece of the legal aspect of State-sovereignty. They represent the legal sovereignty of the state but they themselves are not legal sovereign. Austinianism implies wrong use of the term 'legal sovereignty.'

The law making authority consisting of few persons is allowed to work on behalf of the rest of the population. It is allowed to enact such laws which may be acceptable to them. One thing we should remain alive to is that the representatives are responsible to their electors. I should point out the fact that the representatives need not be selected or elected by the whole population. They should have the confidence of the majority who should be at the same time stronger than any other portion of the total population.

"One should legislate on behalf of others." This golden principle pervades the concept of representation. But the "one" is not sovereign. Understood in this

sense legal and popular sovereignty coincide. We should not say that the dazzling electric bulb is more important than the electric wires. we should not say that the beautiful and charming flowers are of more importance than its roots. We should not give up truth by falling under the spell of governmental activity.

To the question "where does sovereignty lie?" I want to answer that in a state the armed forces, the law-making bodies, the electorate, the influential individuals and writers taken together possess the supreme power or sovereignty. We can legitimately exclude lunatics, children and other non-influential individuals. I am including writers because there is a proverb that "the pen is mightier than the sword." We should not attribute sovereignty to a particular portion of the community which is not stronger in power than the rest of it. Those who possess sovereignty of the state are invincible within the state and more often than not they constitute the majority of the population.

I think this concept of sovereignty will be applicable in both communistic and democratic countries of the world.

our national struggle and cotton college

Hem Barua

Our education usually seeks to maintain the status quo in life's structure; any attempt at throwing splinters on the painted veil of society is defined as "revolution", as Bertrand Russell says. But this has never succeeded in sapping the vital springs of life or the revolutionary idealism animating young minds from time to time. The logic of events is determined by the dynamics of circumstances.

In Europe, Germany more specifically, the Universities generally served as the

focus of this revolutionary idealism. In the Brahmaputra Valley, naturally enough, Cotton College served as the spring-board of all our national efforts launched during our decades of dependence. Through the long corridors of these decades, this Institution has built up a rich tradition of "sweat and sacrifice" in support of our national rights. If the Universities geared up national upsurge and helped it to collect strength in Germany, Cotton College did the same in our State. It is almost an identical tradition.

Objective conditions, if Marx is to be believed, are responsible for certain sequence of events; conditions prevailing in those times, conditions of suppression, despair and disappointment due to foreign rule are no less responsible for adding an edge to the revolutionary idealism of students. Idealism is a basic ingredient of a youthful mind. British colonial rule must end so that the country might nourish itself in the sunshine of freedom. For did not Mr. Nehru say in London decades back, "I live to see the sad end of the British Empire"? The climate of the country was surcharged like a dynamo with the will to achieve freedom and Cotton College, the only seat of higher education in the State throbbled with this vital life-pulse. The way the students of this Institution responded to our national cause deserves to be written in letters of flame.

For decades Cotton College was administered by Britishers as Principals. They by a strange process of logic, tried to preserve this Institution as an outpost of British imperial rule in the country. They were genial men on the individual

plane; what they lamentably missed was an insight into the prevailing mood and temper of the country. That young minds are rich in responses to just causes, they however failed to understand.

By their refusal to accord permission to students to receive and welcome our national leaders on the College platform, the authorities injured the aspirations of the students; in the womb of these injuries the will to resist and protest was born. It grew into widening circles with "process of the sun".

One such significant refusal may be cited here. The student wanted to accord a reception to our poet Rabindranath Tagore when he visited this city in 1919. Permission was blatantly refused to the students; whom the world honoured, the Cotton College administrators sought to dishonour. But could they really? National pride is something that is woven into the texture of the human heart like the warp and woof of a textile design. The students organised a reception in honour of our Nobel-Laureate at the Curzon Hall; the hall was packed to its capacity with students and professors of the College as also the elite of the town.*

---

*It is learnt on the authority of contemporary students that even Sir Henry Cotton incurred the odium of the authorities on his becoming the President on the Congress and was denied the honour of a formal reception at Cotton College when he visited it in 1905.— Secretary, Editorial Board.

This was a significant occasion. Tagore who wanted to address the gathering in English changed the medium ; he spoke in a language that the people understood. The reasons advanced by him are characteristic of a poet's mind. He recited the following verse from Kalidasa in support of his decision to change the medium.

ন খলু ন খলু বাণঃ সন্ধিপাত্যোহয় মস্মিন্
 মূৰ্ছনি মৃগশৰীৰে তুলাবাশাৰিৰাণিঃ ।
 ক্ব রত হৰিণকানাঃ জীৰিতৰ্ণাতিলোলং
 ক্ব চ নিশিতনিপাতা রজ্জসাবাঃ শবাস্তে ॥

Tagore said that he did not want to throw the shafts of a foreign language at the blooming faces of the young students gathered there. Prof. L. N. Chatterjee, Department of Sanskrit, sang the opening song in the meeting. The closing song was sung by Tagore himself :
 “অয়ি ভুবন-মোহিনী”

This incident might appear as insignificant in the annals of the College, but deep down in the hearts and minds of the students was born a passion, a passion that became a consuming fire in the subsequent decades. And the events that followed are history.

The Assam Association, a political organisation of the State, met in session during December, 1920 at Tezpur. This was

the time when Gandhiji was preparing the climate of people's resistance against imperial rule in this country. “India is Britain's dependency ; Britain must drain her dependency dry”, so he said. The outcome of this was the broad-based people's movement of 1921. The Assam Association in the aforesaid session supported this plan for mass movement. This event is significant ; this registers the extension of the National Congress as a weapon of resistance into our State.

During the first week of January, 1921, a well-attended public meeting was convened at the Curzon Hall, Gauhati. This was addressed amongst others by the late lamented Chandranath Sarma and Nabinchandra Bardoloi, and Sri Ambikagiri Roy Chaudhury ; they made a fervent appeal to the students of Cotton College to boycott their institution and participate in the mass upsurge actively. Two or three days subsequent to this meeting, the students of Cotton College gathered at a meeting and decided to offer wholehearted co-operation to the movement initiated by Gandhiji. The first batch of students boycotted the College on the 19th January, 1921 and threw themselves heart and soul into the movement for freedom. The honour of providing the leadership to their Collegemates rested

however with those students who came from Tezpur. Tezpur provided the nerve-centre of this movement, and these students did not re-join their College even after the movement was suspended. They usually remind me of Walt Whitman: "Pioneer, o pioneer".

Some students from Assam who had their higher education in Calcutta also boycotted their Colleges; the prominent among them are Lakshmidhar Sarma, Omeo Das and Tyagvir Hem Barua. They with hatches of students from Cotton College spread out into the remote villages of the State and spread the message of Gandhiji and freedom. They provided the organising fist of the movement, but the real spirit, a liberated spirit indeed, behind this movement was Chandranath Sarma, a student of Cotton College. He was a dynamo of energy.

During 1929 the nefarious Cunningham circular was issued against school students; the fire of resistance was burning amongst them; they looked up to the students of Cotton College for guidance. This was during this period that most of the Government Schools were boycotted and new schools organised on private initiative came into existence. The students of Cotton College gathered at the Curzon

Hall and the appeal to boycott the College as a mark of protest against the Cunningham circular was issued.

1930 is memorable for the Salt-tax Campaign organised by Gandhiji; this was a symbolic movement, deep in its significance and potentialities. Quite a few Cottonians boycotted the College on this occasion. The principal amongst them was the late lamented Madhab Bezbarua. These students hired a thatched cottage at Uzan Bazaar for their camp; from this radiated the campaign of boycott. They picketed at the College gate, and some ladies of the town also co-operated with the students in this campaign; the principal amongst them was the mother-in-law of Sri Siddhinath Sarma. The students organised a huge procession which was led by Madhab Bezbarua. Whenever Mr. A. E. Brown, Principal of the College, saw these students at the College gate, he just "cancelled" the classes. Thus it went on for nine consecutive days; in the police report of the time, those days are described as "days of anarchy".

Thereafter, these students spread out in the villages and organised the movement of 1930. In fact, the contribution of these students of Cotton College to this mass movement furnishes an illumina-

ting chapter of history. Omeo Das and Hem Barua provided the spur and spirit to the students. They are undying names in the annals of our struggle for freedom. These students of Cotton College picketed at the gate of Earle Law College also. Thus was the movement of 1930 organised and Cotton College shines as a beacon light.

The History of 6th December, 1941 is still fresh in our memory. The way the students of Cotton College responded to Gandhiji's clarion call,—not a man, not a pie to the Imperialist War, deserves to be written in columns of granite.

The students organised a massive campaign of resistance against declaring India a belligerent country against the will of her people; the police used liberally their bullets and bayonets as a result of which many students of Cotton College, boys and girls, received injuries.

Thus Cotton College has built up a tradition which "age cannot wither" nor time deface. On this occasion, we pay our silent homage to these brave Cottonians who made tremendous sacrifices with a courage "never to submit or yield" on the altar of freedom.

A REPRODUCTION

college week

The following are the Prize Winners
in the Annual Fine Arts Competition,
1964.

Recitation

Assamese :

- 1st—Sachchidananda Ghose
- 2nd—Dipak Kr. Bhattacharjee
- 3rd—Robin Goswami

English :

- 1st—Sachchidananda Ghose
- 2nd—Dipak Ka. Bhattacharjee
- 3rd—Bani Bhattacharjee

Hindi :

- 1st—K. Hariharan
- 2nd—Sarbojit Ojha
- 3rd—Haribilash Chowdhury

Bengali :

- 1st—Aporna Roy
- 2nd—Tapan Kr. Das
- 3rd—Sonmyabhusan Guhanaugi

Sanskrit :

- 1st—Debiprasanna Bhattacharjee
- 2nd—Basanta Kr. Goswami
- 3rd—Dipak Kr. Bhattacharjee

Musical Events :

Ainam :

- 1st—Kabita Sarma
- 2nd—Reema Goswami
- 3rd—Binode Sarmah

Biyanam :

- 1st—Miss Jyoti Borah
- 2nd—Binita Goswami
- 3rd } a)—Bijoya Debi
          } b)—Kobita Sarma

Dehbichar geet :

- 1st—Reema Goswami
- 2nd—Binode Sarmah

3rd—Kabita Sarma
Lokoget :
1st—Bijulee Kakati
2nd—Reema Goswami
3rd | 1—Mushida Begum
      | 2—Kabita Sarma

Bihuget :
1st—Kabita Sarma
2nd—Binode Sarma
3rd—Jayanti Chutia

Tokariget :
1st—Kabita Sarma
2nd—Binode Sarmah
   „—Bijulee Kakati
3rd—Amulya Kalita

Tribal Song :
1st—Binita Goswami
2nd—Rini Bharali
   „—Binita Choudhury
3rd—Bijulee Kakati

Bonget :
1st—Pradip Kr. Kakati
2nd—Kabita Sarma
3rd—Reema Goswami

Khayal :
1st—Dwijadas Bhatta
2nd—Sutapa Deka
3rd—Rini Bharali

Bhajan :
1st—Kabita Sarma
2nd—Reema Goswami
3rd—Binita Goswami
   „—Dwijadas Bhatta

Gajal :
1st—Pradip Kr. Kakati
2nd—Kabita Sarmah
3rd—Ruby Agarwalla

3rd—Mushida Begum
Ragpradhan :
1st—Bijulee Kakati
2nd—Reema Goswami
3rd—Sutapa Deka
   „—Dwijadas Bhatta

Rabindra Sangeet :
1st—Ruby Agarwalla
2nd—Dwijadas Bhatta
   „—Kabita Sarma
3rd—Sonmyabhusan Guhaneogi

Borget :
1st—Kabita Sarma
   „—Binode Sarmah
2nd—Reema Goswami
   „—Krishna Das
3rd—Ruby Agarwalla
   „—Arunima Hazarika

Assamese Modern Song :
1st—Kabita Sarma
   „—Reema Goswami
2nd—Pradip Kr. Kakati
3rd—Bijulee Kakati

Hindi Modern Song :
1st—Ruby Agarwalla
2nd—Reema Goswami
3rd—Pradip Kr. Kakati

Bengali Modern Song :
1st—Dwijadas Bhatta
2nd—Reema Goswami
3rd—Bijoya Devi
   „—Bijulee Kakati

Group Song :
1st—1st Year Party
2nd—II Mess Party
   „—P. U. Party
3rd—4th Year Girls Party

*Shri Bimala Prasad Chaliha, Chief
Minister of Assam, is addressing
the Annual Collage Festival ceremony
of this session.*

*Mr. Pallav Roy (Secy. Tennis Section)
& Mr. Hara Prasad Bezbaruah
(Secy. Cricket Section).*

Mr. Nrishinghadhar Rajkhowa,
Best Actor of the year.

Miss Aparna Dhar,
Best Actress of the year.

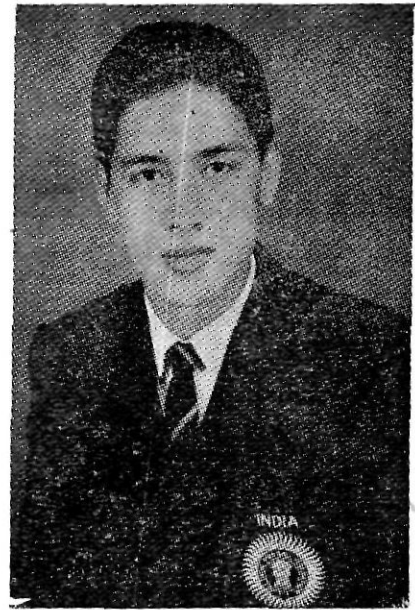
Miss Kabita Sarma,
'Bestman' cup winner in the
Fine Arts Competition.

Miss Jayanti Chutia,
Best Debator of the year.

Miss Chandra Rynjah.
Best Lady Athlete. She also won the title
in the 9th All Assam Inter-College Sports
meet held at Nowgong and in Gauhati
Inter Club meet.

Mr. Indrajit Namchoom
who represented India (Junior) in the
'Youth Asian Foot-ball Tournament'
held at Saigon (South Viet-Nam)
this year.

Mr. Ghana Kanta Gogoi
'Mr. Cotton' 1963-64.
He also won the 'Best Body' title and
'Weight Lifting Champion' in the 9th
Assam Inter College Sports Festival
held at Nowgong.

Under Officer Krishna Kanta Nath
(3rd year Arts)
who represented in the All India Summer
Training Camp, Dharamsala (Punjab) this
year and was adjudged the best Under
Officer of this camp. He was the only boy
cadet of this unit.

Huchari :

- 1st—Third Mess Party...8 Prizes
2nd—Cosmoand New Hostel Party
8 Prizes
3rd—D. S. Party...8 Prizes

Instrument :**Dhole :**

- 1st—Naren Bordoloi
2nd—Ghanashyam Pathak
3rd—Ghanyshyam Chetia

Flute :

- 1st—Bimal Rajbangshi
2nd—Prabhat Das

Tabla :

- 1st—Anil Barua
2nd—Nandan Bezbarua
3rd—Barun Bhatta

One Act Play :

- 1st—"Ek Pasla Bristi"
2nd—"Tritiya Bandhu"

Best Actor :

Nrasingha Rajkhowa in "Bauna"

Best Actress :

Aparna Dhar in "Ek Pasla Bristi"

Literary Competition :**Assamese Essay :**

- 1st—Dilip Sarmah
2nd—Amulya Kalita

Assamese Short Story :

- 2nd—Amulya Kalita
3rd { Amal Rajkhowa
Pradip Saikia

Assamese Poem :

- 1st—Tarun Barua
2nd { Hemen Choudhury
Dilip Barua
3rd { Bimal Hazarika
Kaylani Pathak

Bengale Essay :

- 1st—No Prize
2nd—Usharanjan Bhattacharyya
3rd—No Prize

Bengali Short Story :

- 1st—Akan Barua
2nd—Tapan Kr. Das
3rd—No Prize

Bengali Poem :

- 1st—Usha Ranjan Bhattacharyya
2nd—Dwijendra Mohan Sarma
3rd—No Prize
Special Prize to Tapan Kanti
Chetterjee for Bengali Poem

English Essay :

- 1st—Amarendra Rajput
2nd—Akan Barua
3rd—No Prize

English Short story :

- 1st—No Prize
2nd—K. Hariharan
3rd—Dipak Kr. Bhattacharjee

English Poem :

- 1st—Dilip Barua
2nd—Prodip Kr. Acharjee
3rd { Akan Barua
Kamal Krishna Hazarika

Hindi Essay :

- 1st—Mohanlal Goenka
2nd—Mahabir Prasad Jaju
3rd—No Prize

Hindi Short Story :

- 1st—K. Hariharan
2nd—Haribilash Choudhury
3rd—Sarbojit Ojha

Hindi Poem :

- 1st—Sarbojit Ojha

- 2nd—Haribilash Choudhury
 3rd—K. Hariharan
- Exhibition :**
- Black & White :**
 1st—Sarat Barua
 2nd—Dilip Barua
 3rd—No Prize
- Water Colour :**
 1st—Binita Choudhury
 2nd—Dilip Barua
 3rd { Anil Saikia
       { Manju Shrivastava
- Pencil Sketch :**
 1st—Binita Choudhury
 2nd { Tankeshwar Hazarika
       { Upen Das
 3rd—No Prize
- Photography :**
 1st—Parag Phukan
 2nd—Dilip Barua
 3rd—Deepakdhar Barah
- Best Collectors :**
 1—Arkendu Barua
 2—Deepakdhar Borah
 3—Rathin Navis
 4—Akan Barua
 5—Arjun Barman
- Special Prizes :**
 1—For Cartoon : Kshira Baruah
 2—For Painting on banana leaf :
       Arunima Hazarika
- Special Prizes for decorating Exhibits :**
 1—Dilip Barua
 2—Mrinal Baishya
 3—Nalini Barthakur
 4—Saumendra Saraswati

General Sports Section

Boys' Events—

10,000 metres race :

- 1st—Haren Pathak
 2nd—Jyoti Kakati
 3rd—Rohini Bhuyan
 4th—Satish Bhattacharyya
 5th—Lohit Deka
 6th—Karuna Bhuyan
 (And certificates to 17 others)

5,000 metres race :

- 1st—Haren Pathak
 2nd—Lohit Deka
 3rd—Jogdish Pathak
 4th—Navakrishna Sarmah
 5th—Satish Bhattacharyya
 (And certificates to 12 others)

15,00 metres race :

- 1st—Haren Pathak
 2nd—Karuna Bhuyan
 3rd—Navakrishna Sarmah
 4th—Satish Bhattacharyya

800 metres race :

- 1st—Navakrishna Sarmah
 2nd—Lohit Deka
 3rd—Haren Pathak

400 metres race :

- 1st—Lohit Deka
 2nd—Navakrishna Sarmah
 3rd—Karuna Bhuyan

200 metres race :

- 1st—Ramen Deka
 2nd—H. Navakumar Singh
 3rd—Lohit Deka

100 metres race :

- 1st—H. Navakumar Singh

2nd—Ramen Deka
 3rd—Jyoti Kakati
200 metres Hurdle :
 1st—Ramen Deka
 2nd—Lohit Deka
 3rd—H. Nava Kumar Singh
110 metres Hurdle :
 1st—H. Navakumar Singh
 2nd—Ramen Deka
 3rd— S. K. Dutta Roy
Shot Put :
 1st—Ghana Gogoi
 2nd—Aleng Simla
 3rd—Ramen Deka
Hummer throw :
 1st—Ghana Gogoi
 2nd—Narayan Lahkar
 3rd—Binoy Medhi
Javeline Throw :
 1st—Lohit Deka
 2nd—L. Akhe
 3rd—Aleng Simla
Discus Throw :
 1st—Lohit Deka
 2nd—Binoy Medhi
 3rd—Ramen Deka
High Jump :
 1st—H Navakumar Singh
 2nd—Lohit Deka
 3rd—Aleng Simla
Pole Vault :
 1st—Lohit Deka
 2nd—S. K. Dutta Roy
 3rd—Navakrishna Sarmah
Broad Jump :
 1st—H. Navakumar Singh

2nd—Lohit Deka
 3rd—Ghana Gogoi
Hop-Step and Jump :
 1st—H. Navakumar Singh
 2nd—Ghana Gogoi
 3rd—K Chowdhury
Girls' Events :
1500 meters race :
 1st—Chandra Rynjah
 2nd—Aparajita Devi
 3rd—Progati Hazarika
 4th—Banti Borooh
 (And certificate to seven others)
 Inter-Class Girls' Relay 4×100
 Champion :- P. U. Class
 Inter-Class Mixed Relay 4×100
 Champion :- 4th Year Class
 Inter-Class Boys Relay 4×200
 Champion :- Second Year Class
Tug of war :
 New Executive Vs. Old Executive
 Body
 Winner :- Old Executive Body
Tug of war :
 Married Professors Vs Unmarried
 Professors
 Winner :- Married Professors
Volunteers' Race :
 1st—Kulesh Deka
Professors' Race :
 1st— { Prof. D. C. Mahanta
 { Prof. C. R. Borthakur
Menials' Race :
 1st—Mali

Best Four Boys :

Long Distance Runner :-Haren Pathak

Short Distance, Runner :-Ramen Deka
Thrower :-Ghana Gogoi

Jumper :-H. Nava Kumar Singh

Best Girls :

Runner :- Chandra Rynjah

Jumper :- Kerick

Thrower :- Chandra Rynjah

Champions 1963-64.

Boys :- Lohit Deka

Girls :- Chandra Rynjah

Football Section :

Champion-- D. S. Hostel

Runners-up-- L. M. Hostel

Cricket Section :

No Match Played

Hockey Section :

Winner--1st yr.

Rns. up--4th yr.

400 metres race :

1st--Chandra Rynjah

2nd--Bonti Borooh

3rd--Aparajita Sarmah

100 metres race :

1st--Chandra Rynjah

2nd--Sutapa Deka

3rd--Khashung

80 metres hurdle :

1st--Chandra Rynjah

2nd--Khashuny

3rd--Nibieu

Discus Thruw :

1st--Chandra Rynjah

2nd--Khashung

3rd--Kerick

Shot Put :

1st--Nibieu

2nd--Kerick

3rd--Devina Singha

Javeline Throw :

1st--Chandra Rynjah

2nd--Minoti Devi

3rd--Nibieu

Hammer Throw :

1st--Devina Singha

2nd--Khashung

3rd--Bonti Borooh

High Jump :

1st--Kerick

2nd--Chandra Rynjah

3rd--Nibieu

Broad Jump :

1st--Chandra Rynjah

2nd--Kerick

3rd--Nibieu

Hop Step & Jump :

1st--Kerick

2nd--Devina Singha

3rd--Khashung

Other Events :

Inter Class Boys' Relay 4 × 100

Champion :- Second Year Ciass

Annual Reports of the Secretaries

General Secretary C. C. U. S. :

At the very beginning of my giving a report of the Cotton College Union Society, my foremost duty would be to offer my heartiest thanks to my Cottonian friends who have given me the chance to serve them in the capacity of the general secretary, C. C. U. S. for the session 1963—64. I well remember with gratitude those Cottonian friends of mine who often lent me a helping hand in solving various problems of this dear organisation, the C.C.U.S.

As to the report of the general secretary, there was nothing uncommon to be given particular notice this year. The same regular features College Week, Parting Social Freshers' Social, Youth Festival, Inter-College Sports and so forth. We had also few distinguished visitors this year as before.

Dr. H. Lipson, an American scientist of great repute, visited our college during the month of January and delivered a lively and general lecture on X-Ray defraction of which he is a specialist. Syed Abdul Malik, the noted Assamese writer also came to our College and delivered a lively lecture about Rassic literature to study which he had a chance while he went there in an Indian literary delegation. Moreover our College Week was highly successful in which the Governor of Assam Mr. B. Sahay and the Chief Minister B. P. Chaliha were also present. Last but not least was the visit of a team of students from U. S. A. called the "Project India Team," and offered a great opportunity to know the student life in U. S. A. A few educationists also came along with it who delivered lecture in different topics,

specially, the speech of Dr. Darmed L. Miller about "American Presidential Election 1964", Dr. Robert F Karsh about "America, the last Thirty years", Dr. Philip Bradely about "Higher Education in the United States", Mr. Chatham M. Ross about "The Negro in America: Past, Present and Future", were highly educative and informative from the intellectual point of view. Here ends the traditional amount of the report of the General Secy.

But I don't think that this is all sufficient for a College Union. Indeed the College Union is the life of the students of a college. It can inspire the students to pursue the higher things of life which is beyond the capacity of the text books. But there are many hindrances also in the smooth working of a College Union which fortunately or unfortunately I had a chance to experience. Some of them are lack of facilities: lack of encouragement from the College authority and in some cases indifference of the students towards the activities. We should realise that the Cotton College Union Society is the common property of all the Cottonians and it can flourish prosperously only if it gets the active support and enthusiasm of all the Cottonians. To achieve this and a good deal of encouragement is

required from the authority to give which, I regret to say, our authority badly fails.

It is generally believed that the report of a secretary is never complete unless there is some complaint against the authority. My complaint does not mean in this way. I want to write what I sincerely felt to be lacking in our College. First comes the hostel facilities. Hostel accommodations are not up to the mark; particularly the furnitures which are completely worn out. A grant of Rs. 23,000 has been granted by the Government but it is not sufficient to have full accommodations for all the hostels. Secondly the Library amenities which are not fully accorded as it should be. It will be greatly helpful if it opened upto about 8 P. M. so that the students might make full use of it.

Viewing, the degrading results of our College in the Degree Examination, particularly in the Arts section, it is expected that a few tutorial classes will be greatly helpful.

A large number of colleges have sprang up in many parts of Assam. So our College is no longer holding the same important position in the field of education of Assam as it held in the good old days. I think with sincerity, that it will be greatly

inconformity with dignity of our College if the post-graduate classes are opened here. I request our Principal to give a little thought to the matter.

In conclusion, it will be an act of great ingratitude if I do not remember gratefully our principal Md. Nurul Islam, Prof. T. N. Bhattacharya, Prof. R. K. Dev Sarma, Prof. B. B. Choudhury for the guidance they have given me throughout the year in various fields of activities of the union.

Long live our Cotton College.

Manik Ch. Mahanta

Secy., Cultural Affairs Section

At the very outset I convey my heartfelt thanks to my Cottonian friends who gave me the chance to serve the C. C. U. S. as the Secretary of the Cultural Affairs Section. I am really fortunate to be the Cultural Secretary of Cotton College which is the confluence of streams of thoughts and ideas with various aspects of cultural life. Students from various parts of Assam flock together

here and form a small edifice with the feeling of brotherhood and exchanging mutual respect and understanding. So as a brother of Cottonian family I beg your pardon if sometimes I failed to accomplish the aims and objects of this Section and also if I failed to give you chance in fulfilling your Cultural urges.

Moreover I tried my best to do my duty while many friends of mine offered their helping hands to me. I will remain ever grateful to them. It is a matter of great pride and joy that Governor of Assam Shri B. Sahay accompanied by his wife and daughter attended on cultural function and thus inspired us to venture in cultural activities. Our thanks and gratitude are also to Assam's Chief minister Shri B. P. Chaliha who distributed prizes to the prize winners in the College Week Fine Arts competition.

At last I offer my most heartfelt thanks to Prof. in charge Shri Hemanta Sarma who enabled me by his constant and precious advice to perform my duties properly. I also offer my heartfelt respect to Prof. K. Bora for his kind suggestion while I was in puzzle. Again coming to conclusion I have had the chance to offer my thanks to you all for your kind help and co-operation in the Session. Expecting that what difficulties I was

to beset in my term, my successor may not suffer—I conclude.

Thanking you all,

Akan Barua

Music Secretary :

“Music should be a Prominent Part in the Education of youth”

—Plato

I take this opportunity to extend my gratefulness to all my Cottonian friends who had elected me to the portfolio of the Music Secretary for the session 1963-64.

As usual I am here to give a report about the activities of our College in the field of music, about our proud achievements and unwelcome failures. With this task of assessing the over-all picture regarding the portfolio I am attached to, the less said will be better for all of us. Even than, a little amount of self-criticism will not harm our conscience. Instead, it will be able to tell the truth about us.

Cotton Cotton is proud of its achievements in every sphere of life of the student community of Assam. In fact, it was

the centre of education, culture, literature, music and sports etc. But the prevailing attitude among us today is a regrettable one. Apathy among the Cottonians to take interest in music and other creative arts, is evident from the fact that we had to participate in the last selection festival for the “Inter ’Varsity Youth Festival” with a few competitors. Our representation in the selection festival made a very poor show, not because we donot have talents in our College, but because we have lost that spirit in ourselves to uphold our proud tradition outside. In any case, this is how we are failing to represent our great institution, this is how we are losing the race with others in the field.

We also regret the cancellation, for the second time, of the Assam Inter-College Music Competition, the only festival for our colleges to exchange the creative idea. In view of the foregoing facts, I would like to leave here a note of request for my substitute in the portfolio, to undertake an attempt to revive the all Assam Inter-College Music Competition, initiated by one of our able ex-Cottonians late Shri Nitya Bhuyan.

Thanking you again,
Dost Hobibur Rahman

Girls' common room :

Dignity of moral goodness and sincerity is well emphasised by the mastered-mind of the world. Like other educational institutions our College is also a smaller room, in the greater field of knowledge and wisdom, where we get chance to culture them. The common-rooms, boys' or girls', are nothing but the smaller windows of that room of knowledge, through which we the students can peep up towards the out side world. It is not only a place of relaxation in the midst of busy college hour, but also a place of establishing mutual correspondance among the students of different classes, having different combination of subjects. The importance of a girls' common-room in such a co-educational institution like ours', can be realised only by the girls-students.

We have got our "Girls' common-room" which of course is quite an unhyginatic one, and not well-managed at all. A worn-out spare room of the Chemistry Department is used as the present Girls' common-room for three hundred girls-students of this College. As Ladies' common-room Secy, I never laid repeated request like my predecessors for a well-managed common room. I feel, College authority is quite helpless, poor, and hopeless one, to manage a well-equipped Girls' common-room. Their

negligence and apathy in this matter make us to think that they have failed. As a common voice of three hundred girls students of this College I have nothing to say them. Yet, I like to raise my voice once more, on behalf of the girl students to fulfill our demands immediately.

I pity myself, as I could not collect a group of girl players in the last annual indoor games competitions, where everything was managed by our Boys' common-room Secy. I was not the person, who is responsible for this. Single table-tennis board is not sufficient for three hundred girls. Moreover, the space inside our common-room is so small that we cannot think of playing any indoor game. Still, I like to request my friends to come forward to the field of games with a sportman spirit.

The Saraswati Puja was successfully celebrated separately in the Girls' common-room as before.

I convey my thanks to our Boys' common-room Secy for his valuable assistance. I like to offer my thanks to our General Secy, and his Colleagues for their well response and co-operation. I am specially grateful to Prof. B. Baisya for her advice and guidance.

Meena Choudhury

Secretary, Hockey Section :

I thank all the Cottonians for giving me an opportunity to serve them as their Hockey Secretary. It is seen in this College that students are generally not interested in extra-curricular activities such as Games & Sports, Music, Gymnasium, Swimming, Debating and Symposium thinking that all those extra-curricular activities may divert their attention from their study. But it is not true. To keep the body and the mind sound, students should take part in any form of physical culture. But now-a-days students are interested mostly in playing idle indoor games. Physical culture and playing outdoor games give one both health and delight. Physical culture is one of the aims in introducing compulsory military training in schools and colleges in India. But, in Cotton College, students alone are not responsible, the College authority is responsible as well. Because, it is a matter of shame that Cotton College, being the oldest and the only Government College of Assam is in want of a good play ground of its own. Although there is a big plot of land for this purpose, no human being can think of playing there. Though the field is under construction, the improvement is very very slow.

As regards my activities, our College team participated in "Ranjit Borpujari Memorial Cup" and "Steel Hockey Cup Competition". In "Ranjit Borpujari Cup Competition", our College team qualified for final. In both the competitions, the players of our college team showed their enthusiasm, team and sportsman spirit. In Inter-class competition, the final game was played between 4th year class and 1st year class. The first year class became the champion. But I marked one thing among the Cottonians that they are not only disinterested in participating in the extra-curricular activities, but they are also equally disinterested in seeing or enjoying those activities or encouraging the participants.

I have the pleasure to inform you that this year as many as six players of our College were selected to play for Gauhati district hockey team in the Inter-district Hockey Tournament held at Nowgong. They were Nabakumar Singh, Alleng Simla, Hara prasad Bezborua, Jyoti Kakati, Debender Singh Kaushal and Diluwar Hussain. Of them, Naba Kumar Singh got a seat to play for Assam Team.

This year, students of both the sexes have shown keen interest in this game. I am very grateful to the following girls for their interest in learning and playing

this game. They are Miss Chandra Rynjah, Miss Debina Singha, Miss Gita Das and Miss Hemalata Singha.

At last, I thank my captain Mr. Diluwar Hussian and my friends who extended their helping hands during my tenure. I am also grateful to Vice-President Prof A. Rahman and my Prof-in-charge Sri T. Borkotoki for their valuable help and guidance.

Long live Cotton College with its fine glory and tradition.

Ramen Deka

Secy., Debating and Symposium Section :

The tide of my enthusiasm has ebbed with the passing of time because of the poor response I have got from all sides to Debate and Discussions. I hope my successor will not have the same bad luck to suffer such a sad experience.

This is the best place to express my heartiest thanks to Principal Nurul Islam for his encouragement, to Prof. Arun Baruah for his best guidance as the Prof. in-charge of my section, to Advocate Dinesh Goswami, Mr. Dharma Kanta Sarmah and Mr. Manik Mahanta for their invaluable help and co-operation ;

and congratulate from the very core of my heart Mr. Paul B. Stadtherr for his securing the first position both in 'Discussion in English' and 'Recitation' and Miss Lila Kanuga for her securing the 2nd position in the 'Debate in Hindi' in the last Inter Collegiate Youth Festival held at Jalukbari.

I can not but express my deepest gratefulness to those who have lent without the least hesitation their helping hands to me in different ways in discharging my responsibility smoothly.

Thanking you,
Yamini Phukan

Secy : Cricket Section :

Before penning my report, I convey my heartiest thanks and gratitude to our Principal and Prof. P. Pathak Professor-in charge of this section, for having nominated me to this portfolio. I am also very grateful to all my Cottonion friends who extended their kind help and co-operation in discharging my functions properly.

During my tenure of office our College team participated in the All Assam Inter College Cricket Tournament and our players maintained the tradition and repute of the

Cotton College cricket team. We had met Jorhat Engineering College in the final but unfortunately we had to yield ground to J. E. C. With proud and pleasure, here I cannot but mention the name of our captain Sri Anoop Ghatak (Manu) for his magnificent bowling in all the matches. Besides a menacing bowler he was our dynamic leader. It is a glory on the part of our college that Sri Ghatak represented the state cricket team in the Ranji trophy and gave a very good account of himself. Besides, Sri Kabin Choudhury of our College and myself represented the G. U. team in the Inter 'Versity Cricket Tournament held at Banaras.

But I am sorry to express that the Inter-Class Cricket Competition had to be called off this year due to some difficulties. But the Inter-Hostel Cricket Competition was ended in success.

At the end, I like to say that the fund granted for this section is not sufficient as we have to buy enough costly equipments. Due to this, very often, we had to fall on a dilemma. I hope the authority will have a kind look upon it.

Again I express my sincere thanks to my cottonian friends who rendered their help and co-operation in performing all my duties. My sincere thanks are also due to Prof. P. Pathak, Professor-in-charge

of this section for his allround help and guidance.

Hara Prasad Bezboruah

Secy., Social Service Section :

At the very beginning, I offer my heartiest thanks to my dear Cottonians for giving me the proud privilege to serve them as the Social Service Secretary for the Session 1963-64. Side by side, my cordial thanks go to the Editor for the opportunity he has offered to write about my activities during the tenure of my office.

The Nation Prepares Exhibition which was arranged by the Govt. of India in the District Library was visited by hundreds of people daily. Under the auspices of this Social Services Section, we sent a batch of our Cottonians (both boys and girls) as demonstrators who rendered all possible help to govt. and played a great part in bringing about Exhibition success.

Our Volunteers also rendered good service in the Convocation of Gauhati University held inside the Nehru Stadium last year. Our Volunteers played not a little role in bringing about the All

Assam Journalists' convocation success.

In the month of August, Social work was done in the College compound. A good number of workers took part in the work and made the entire College Compound neat and clean. Our Volunteers also collected some amount of money in connection of the Teachers' Day.

This year, the Social Service Annual Camp was held at Dhupdhara in the district of Goalpara before the Puja Vacation. It is interesting to note that the number of students participating in the Annual Camp, this year is larger and it is really encouraging. The people of that locality became extremely glad to find us with them. They also took part in the work and helped us in their different capacities which really surprised us. Our workers constructed there two roads and a dam over the river Marki which is flowing through that area. The batch participating in the camp seemed to be quite active. We also visited the area and gave advice to the villagers to avail themselves of all the opportunities offered by the Govt. We also did a good deal of cleaning work in connection with celebration of Jayanti Day. Sri Ananda Burhagohain and Satyen Burhagohain were adjudged the best Social Service workers for the year 1964. Credit goes to Sri Nareswar Sarmah, Jaga-

dish Pathak and Miss Nilima Hazarika for rendering valuable service in different social works.

By the by, it will be wrong on my part if I fail to mention the names of two students. They were J. Swargiari and B. Chakravarty who saved the lives of three Serious Patients at the five operations by donating blood without any sense of hesitation. But for their blood, three patients would have not regained their lives.

Before concluding my report, I intend to offer a suggestion to my successor to keep always ready a batch of volunteers which can be placed at the disposal of any authority in time of need.

Lastly, I gratefully acknowledge the help and guidance offered by Prof. Arun Bhuyan in the Camp. Special reverence goes to Prof Chakravarty, Prof-in-charge of this section for his all round help and guidance in times of need.

Once again, I take the opportunity to extend my heartfelt thanks to all Cottonian friends for rendering me all possible help.

Badan Ch. Daimary

Secy. ,Gymnasium, Rowing & Swimming

Section :

At the very outset I would like to avail this opportunity to offer my heartfelt thanks to all Cottonians for giving

me a chance to serve them as their Gymnasium Secretary for the year 1963-'64. My term of office has come to an end, and on reflecting upon the achievements of the past year, I feel a sense of satisfaction in that the year '63-'64 was a year full of activities.

The Inter-College Sports Festival was held at Nowgong from the 25th of December '63 to the 1st of January, '64. Romen Deka secured the 3rd place in Back Stroke and 100 metres free style swimming, while Deba Kanta Sarmah secured the 2nd. place in 100 metres free style. Besides this, Mr. Ghana Gogoi was declared first in weight-lifting in the heavy-weight group. Mr. Gogoi being also declared the Best Body of the year gave us immense pleasure. Thus, the performance which we put up in the Inter-College sports was on the whole a pretty satisfactory one.

The College Annual Swimming Competition was held on the 5th. January, 1964, and proved to be a great success. Romen Deka was adjudged the best swimmer. My congratulation to Mr. Deka for his remarkable performance. This was followed by the annual Gymnasium show which was held on the 7th. January, '64 and which to be an interesting event of the year. Mr.

Gogoi was declared 'Mr. Cotton' of the year.

That we could have achieved this much despite the many obstacles we have had to face is indeed a matter of joy. It seems that without the construction of a good swimming pool matters will take to a downward trend. The absence of a proper swimming pool is one of the major hindrances and I appeal to the College authorities to fill this gap. Secondly, the absence of an Instructor is also being greatly felt by all those who are interested in Gymnastics etc. Therefore, the college authorities should also try to appointed an Instructor. Such action on their part will greatly benefit the students. Over and above these, the extension of the present hall is also essential. The present Gymnasium Hall is suffers from lack of space and its extension will greatly help the students.

I would like to conclude my report with a request to my friends. During my tenure of office I have come to see that many students are interested in Gymnastics and a glance at the after empty Gymnasuim Hall proves it. But I don't think that it would be possible for us to have real healthy brains without healthy bodies.

Therefore, I would like to request my friends to develop interest in Gymnastics and become regular visitors in the Gymnasium Hall and thereby become the proud possessors of splendid bodies.

Chandra Kanta Shyam

Secy., General Sports Section :

Let me proffer my heartiest thanks to Cottonian friends for electing me to serve the Premire Institution of Assam as the Secy., General Sports Section for two consecutive Sessions.

The activities allotted to this portfolio are limited. The Secy., General Sports Section, is to hold the Annual Sports meet and is called upon to send a team to the All Assam Inter College Sports Festival. In the former Annual Sports meet had been a success but generally the number of competitors are decreasing day by day. In regard to the standard too one cannot feel happy. Because except a few athletes other falls below the standard. However within the limitations, there are moments of joy and satisfaction whose reminiscences inspire me with hope and promise. Special mention can be made of the girls' team sent to the

9th A. A. I. C. S. F. held at Nowgong when our girls' team carried the day. The Cotton College Girls' team won the Team Championship and Miss Chandra Ronajah, a member of that contingent not only bettered the existing record of some events in our Annual General Sports. But also was adjudged the Best Lady Athlete of the Festival. It will be an injustice not to mention about the performance of Sri Lohit Dekka who joined in the Decathlon events and secured highest points. I look back with pride and satisfaction that our boys and girls could put up a good performance there.

Sports and Games have now a days been regarded as the ambassador of friendship, good will and universal brotherhood. It is being regarded as the cementing force of international tie of friendship. The Govt. of India has left no stones unturned to provide excellent facilities to the sportsmen. The 'Arjuna' award gives to eminent sportsmen of our country stands as the pillar of witness to any statement. But to explore the facilities we must have determination, aptitude and above all the will to undergo the vigorous training which sports and games demand. I hope brother Cottonians will come forward and take up sports and games earnestly. Let me remind them

the wise saying, "All works and no play makes Jack a dull boy"—is as true as steel and as good as gold. Let us try to imbibe the spirit of the Olympic and accept "Citius, altius and fortius" as our ideal of life.

Once again, I offer my heartiest thanks to all my friends for their kind help and co-operation in performing my duties. My heartiest thanks go to Prof. N. Sarma and Vice-President of Athletic Section Prof. A. Rahman whose guidance was always with me. My thank goes to all the judges, whose helping hands made my functions a success.

Ghana Kanta Gogoi

Secy. Boys' Common Room :

I offer my heartiest thanks to my Cottonian friends for giving me the opportunity to serve them as Secretary, Boys' Common Room for the session 1963-54.

Compared to previous years, this year the standard of games of my portfolio was not upto our expectation and unluckily enough the number of participants from the Girls' section was very poor. In this respect I would like to mention

that the size of the present Common Room should be extended. The present Common Room suffers much for its space. So I appeal to the authorities concerned, to take proper interest in expanding the hall.

Lastly I offer my heartiest thanks to my Cottonian friends for assisting me from all sides and to Shri B. Chowdhury, Prof. in-charge of this section, for his valuable help and guidance.

Deepak Borah

Secy, Tennis Section :

Let me first convey my heartfelt thanks to you all for giving me the opportunity to serve you as Secy, Tennis Section, for the session 1963-64.

Cotton College has produced many fine tennis-stars of Assam. It is a pleasure to note that still the same tradition is going on in producing the players of high reputation. This year is a glorious year for us. The stars of our college showed a grand performance in the IXth All-Assam Inter College Sports Festival held at Nowgang. They stole the limelight by grabbing the championship out playing all other teams. The

players were— Chittananda Bharali, Joy-
Jyoti Chowdhury and Gopal Dutta. These
three players also represented Gauhati
'Versity Tennis Team in the Inter
'Versity Tennis Tournament held at
Allahabad this year and played
upto their reputation. In the month of
Dec. '64, Sarajit Baruah and Dipak
Agarwalla of our College played in the
All-Assam Open Lawn Tennis champion-
ship held at Dibrugarh.

To speak about the tennis-court, it
is pity to see that there is only one
court at present for 1800 students. The
interested students have to wait long
hours for their turn to play. I, hereby,
request the authority to take necessary

steps to construct at least three more
good grounds. I also request the autho-
rity to make enquiries about the
construction of tennis courts just beside
the Church in front of our College Union
Hall.

At last I thank Prof. M. Islam and
Prof. S. Bharali, Prof-in-charge of my
Section for their valuable advice in
carrying out my activities. I thank all
of them who helped me all along in my
term and their whole-hearted co-operation.

Long live Cotton College with its
glorious tradition.

Yours' Ever,
Pallab Roy

Results of the Annual Indoor Games Competition, 1964.

Table-Tennis (Boys')

Singles—

Champion—Surajit Baruah
Runners up—Paban Kumar Baruah

Doubles—

Champion—Paban Baruah
& Jayanta Dutta
Runners up—Surajit Baruah
& Deepak Kr. Agorwalla

Table-Tennis (Profs)—

Champion—Tirtha Borkataky (Geog.-
Dept.)
Runners up—Jogobanta Bhattachya (200)

Carrom (Boys')

Singles—

Champion—Anil Sinha

Runners up—Jiten Chetia

Doubles—

Champion—Anil Sinha and Nripen
Barpujari
Runners up—Barin Sarma and Girin
Mozumder

Chess—

Champion—Surajit Baruah
Runners up—C. Lalsangluaia. (dr).

Best warker—

Ananden Burhagohain.
Satyen Burhagohain.

Best organizer—

Nareswar Sarma

Best careful warker—

Jogodish Pathak.

Results of the Annual Debating And Extempore Speech Competition :

Debate—

1. Miss Jayanti Chutia. P.U Sc.
2. Mr. Utpal Bezbaruah 2nd yr. Arts.
3. Mr. Kamalesh Chowdhury. 1st yr. Sc.

Extempore—

1. Mr. K. Hariharan. 4th. year. B. Sc.
2. Mr. Utpal Bezbaruah 2nd year Arts.
3. Mr. Pradeep Acharyya. P. U. Arts.

Principal's Address at the Freshers' Social

*Revered Chief Guest, Esteemed colleagues, ladies and gentlemen,
and my dear Cottonians, old and new,*

I am very happy to participate in the Freshers' Social of our College held under the auspices of Cotton College Union Society. I heartily share the feelings and sentiments expressed on the occasion and fully associate myself with the old Cottonians in extending a cordial welcome to the freshers of our College. The total number of new-comers in Cotton College this year is 945 ; 353 in P. U. Science, 157 in P. U. Arts, 200 in 1st year T.D.C. Science, 153 in 1st year T.D.C. Arts, 80 in 1st year T.D.C. Science (Night). It is pertinent to note that there were more than 2000 applicants for admission in Cotton College. Our new-comers will do well to remember that every student who has been admitted into this College has deba-

red at least another student from joining this College. I congratulate the freshers for their creditable performance in the last examination on the strength of which they have secured admission in Cotton College. It is hoped that the successful entrance into the College will inspire them to do *more strenuous and devoted work* which alone can pave the way for their glorious exit from the College in due course. Their present position is not only a matter of pride and pleasure but a condition of their striving for all-round development and well-being. Students are sent to this College with high hopes that the academic discipline and the intellectual nourishment provided in this College will enable them to rise high in other people's estimation

and live as useful members of the society. It is a sacred trust and a great responsibility. It calls for your constant endeavours and persistent toils. In this formative stage of life there is absolutely no room for slackening your efforts or loosening your grip. You are to work with single-minded devotion and whole-hearted zeal. Let there be no deviation and no distraction, no dreamful ease or easeful dream. Only high ambition and hard work will lead you to success. Having given this impulse of work and sense of direction, I am sure, every new-comer will be an asset to the College, and not a liability.

Herein I call upon the old Cottonians to set such examples before the new Cottonians that will benefit both the old and the new members and enhance the prestige of the Institution. The term "Cottonian" has its distinctive connotations. Over the decades it is being used as a synonym for cultured and refined people with a high order of academic attainment. A true Cottonian is recognised for the sweetness of his manners and behaviours and his proneness to learn all that is noble and beautiful in thought and deed. No doubt the College passed through many a period of stress and storm as was witnessed during the war years and the time of language movement. But the ingrained love of dis-

cipline and order of the Cottonians and their innate passion for learning and culture always helped them to steer clear of the pernicious effects of all turmoil and turbulences. Generations of Cottonians have left their precious legacies behind them. The present Cottonians are the proud inheritors of this noble tradition. People send their sons and daughters and wards to Cotton College out of their high regards for its traditions and deep faith in the continuity and vitality of the traditions. But some of the old boarders in our hostels are reported to have contracted a strange malady known as ragging. The hostels of Cotton College are traditionally known as quiet and sweet places to live in, and cultivate intellectual friendship and fellow-feeling and prosecute studies in perfect, peaceful conditions. Ragging is an ill wind that does no one good. It vitiates the whole atmosphere and tarnishes the fair name of the institution. It is a form of inhuman torture which ultimately leaves the torturer full of remorse and the tortured full of hatred. This is not the way of love and affection with which the old boarders should welcome their new friends. This is not the way of creating a congenial climate in the abodes of learning where academic pursuits can be carried on unhampered and uninhibited.

Cottonians should be true to their high traditions and should be able to devise such forms of pleasure and merry-making that they can enjoy in public and share equally with others and that will not leave any sting or bitterness in anybody's mind but will provide an abiding thrill and an aromatic joy to all concerned. I am glad to say that the evil has now subsided and the old boarders are found to be fully responsive to the call of the authorities to rise above these heinous practices and behave as true Cottonians. These practices were surreptitiously introduced into our hostels by some outside agencies and our boarders have now fully realised the evil effects of these practices and have put an end to them. I am sure boarders will never allow such things to happen again and to mar the beauty and warmth of the hostel life and to lower the prestige of our Alma Mater. I specially thank the boarders of the Cosmopolitan hostel for rising upto the occasion and setting things right in no time. Other hostels were also equally prompt and firm in doing away with these obnoxious practices and everything is now as clean and quiet as ever. It is the long tradition of this College that always serves us in good stead and continues to inspire us to follow the paths of sweetness and light.

The past of Cotton College is well-known to all. But we cannot live in the past. We stand or fall by our work in the living present. The glories of our past will be a perennial source of encouragement and inspiration to us. Our successive glorious acts will vitalise our tradition and continue to kindle and stimulate the activities of our successors. I am glad to say that even in the preceding year Cotton College has won laurels worthy of its high position. The results of our students appearing in different University Examinations in 1964 have been fully satisfactory. The break-up of the University results of 1964 is as follows :-

B. Sc. Examination of 1964.

Total numbers of students appeared—	270
First Class Honours	= 6 (out of 10 in the University)
Second Class Honours	= 61 (out of 107 in the University)
Distinction	= 16 (out of 46 in the University)
Simple pass	= 108 (out of 379 in the University)
Percentage of pass	= 70.8%
University	„ = 50%

Honours.

Chemistry 1st Class 1st—

Farukh Saaduddin Ahmed

Physics 1st Class 1st—

Miss Krishna Sen Gupta

Zoology 1st Class 1st—Miss Ruma Gohain

Anthropology 1st Class 1st—

Miss Manju Rani Goswami

Botany 1st Class 1st } Miss Santa Katwani
                              } Miss Saroj
                                      } Buragohain

Farukh Saaduddin Ahmed has secured the highest aggregate of marks in the Honours subject (Chemistry) amongst the successful candidates securing Honours.

P. U. (Science) Examination 1964 :

Total number of students appeared--349

1st Division = 59

2nd " = 96

3rd " = 129

Percentage of pass = 81.4%

University percentage = 51.4%

Six students from our College secured positions (among the 1st ten) in the University.

5th—Sarbeswar Bujarbaruah

6th—Maheswar Pathak

7th—Dinesh Ch. Goswami

9th—Kamalesh Deka

10th | Amarendra Rajput
      | Pradip Bhattacharjee

1 Student secured distinction marks in Anthropology

2 Students secured distinction marks in Physics

33 Students secured distinction marks in Mathematics

10 Students secured distinction marks in Chemistry

Shri Kshiradhar Boruah has secured the highest mark in Chemistry in the University.

P. U. (Arts) Examination, 1964,

Total number of students appeared=160

1st Division— 2

2nd Division—21

3rd Division—75

Percentage of Pass = 61%

University Percentage = 42.5%

Pradip Acharyya has secured 8th position in the University.

Degree Course (Part I) :-

Arts : 132 passed out of 138

Sc. : 103 passed out of 180

A study of the University results will show that the good work that was done in the past is being continued till to-day. Thanks to the relentless efforts of our teachers and the sincerity and zeal of our students we occupy a pride of place in academic matters right upto present time. I am sure our present Cottonians, under the able guidance of teachers, will succeed not only in maintaining the high records already

achieved but also in achieving such records that will remain unsurpassable and unapproachable for their counter-parts in other colleges of the State. Ours is the biggest and the oldest College. We have a glorious past; and our glories are still undiminished. But now there is a challenge. Recent years have seen huge expansion of collegiate education in Assam and a host of colleges has sprung up in different places and Cottonians will have to face the challenge of their counter-parts boldly and squarely befitting the high traditions that they inherit from their predecessors and the high expectations that they arouse in the minds of the public. It is good for the Cottonians to know what a huge amount of money is spent for their betterment in this College. The total annual expenditure of the College in 1963-64 is Rs. 15,67,331/-. Out of this amount Rs. 4,12,838/- are distributed amongst the scholarship holders reading in this College.

The expenditure is met from the State Govt. grant of Rs. 760398/- (General) and Rs. 79305/- (Scholarship); central Govt. grant of Rs. 3,40833/- (Scholarship); U. G. C. Non-recurring grant of Rs. 70,500/- and collection of fees and seat rents etc. of Rs. 3,05320/-. Besides, the State Government spends the necessary amount

of money required for the upkeep of the buildings, premises and fields and other developmental purposes. This year the State Govt. has made provision for 1 lakh of rupees for the purpose of fencing the College compound, and half a lakh of rupees for replacing worn-out furniture of the hostels. We have also forwarded a scheme for extending reading facilities in the College Library from 10 A.M. to 8 P.M. The scheme is awaiting Government sanction. The P. W. D. is entrusted with the task of repairing the New field. As soon as they complete their work, our students will be provided with a suitable play-ground. There are various schemes of development to be initiated for meeting the increasing demands of Common Room, reading-room and other facilities.

The College has grown from strength to strength. It is the outcome of devotion and sincerity of the generations of students. Every generation had left it better than what it was before. Now it is the bounden duty of the present generation to see that the reputation of the College grows further and the achievement become still brighter. The future developments of the College depends upon your present achievement. The College offers ample facilities for

the promotion of your hopes and aspirations. There is a vast field of work and pleasure beaoning to you from the class room to the library reading-room, from the play-ground to the N. C. C. parade ground. N. C. C. training is compulsory in Cotton College. There is provision for training in all the three wings- Army, Navy and Air besides the provision for alternative training for girls and disabled students. As students of independent India, you must be prepared to safeguard the honour and integrity of our motherland. It is an opportunity for you to receive military training along with your College education and you should all try to be good cadets by attending drills and parades regularly and secure B and C certificates by completing the necessary training. As for studies, the College offers best possible opportunities for the students. Honours has been introduced this year in Geology, Political Science and Arabic for the benefit of the students interested in these subjects. All the subjects except Hindi are now taught upto the Honours standard. It is now upto the students to take the fullest advantage of the available opportunities and justify the huge expenditure of the College spent out of the hard-earned money of your

parents and guardians and the heavily-burdened funds of the Government and the public.

Here I want to draw your attention to a fact that has struck me very much. The authorities feel that the facilities for reading should be, augmented in Cotton College. But, to my utter surprise and distress, I find the reading room generally unattended. However small the reading room may be about fifty students can sit together and read the journals and news-papers, and books of general knowledge and general interest made available there. But whenever I go there I return with this sad experience. Sometimes I do not find a soul to tell me why we want reading rooms at all. There is not a single item of luxury in this College. Whatever you find here has its own use and importance. I hope you will all learn their use and use them to your utmost advantage during your stay in this College. It is only after a full utilisation of all that the College offers that you can leave the institution with a name and a glory behind you that will brighten its annals and sweeten your life. The aim and ideal of the College is to help you to go out into the world with a mental make-up ready to face the harsh realities of life with dignity and confidence. On

your present activities and achievements lie the hope of our future and the future of this great and glorious citadel of learning.

We are glad to receive in our midst to-day our beloved leader Shri B. R. Medhi, a former Governor of Madras. A staunch fighter for our country's freedom, a life-long worker for the welfare of the people Shri Medhi is a living symbol of untiring zeal, ceaseless work and selfless service. May God grant him many more years of health and energy so that he can continue to serve the cause of the country with the same earnestness and sense of dedication with which he has been working over last 40 years or so. Shri Medhi is an institution in himself. He is a self-

made man. By sheer application of his energy to noble ends he occupied the exalted place of Chief Ministership of Assam and Governorship of Madras and made his mark in all the offices he held. Our students should take a leaf out of his life and try to emulate the noble qualities that characterise his long, eventful and illustrious career.

With these words, I once again welcome the freshers and offer my good wishes to all Cottonians.

Thanking you all,

Md. Nurul Islam,
Principal,
Cotton College, Gauhati

News and Notes

OBITUARY

Death has snatched away many eminent figures of political, literary and scholastic fields of the day during 1963-64. The world have mourned the loss of President John Fitzgerald Kennedy (May 29, 1917—November 22, 1963) of U. S. A., novelist-journalist-essayist Aldous Leonard Huxley (July 26, 1894—November 22, 1963), Poet Frederick Louis McNeice (1907—September 3, 1963) and Dr. Franklin Edgerton (1885—December 9, 1963), one of the great Sanskrit Scholars of America. The assassination of Kennedy is not only a most shocking event to the

Kennedy family, but a curse to humanity as this has deferred the forty — six — year — old President from fulfilling his mission in life.

He did not visit

President John F. Kennedy

India ; yet Indians regarded him as one of themselves. Huxley contributed

Aldous Huxley with Indian Novelist Kushawant Singh on his last visit to India in 1961.

much to English literature. He visited India twice and was very much influenced by the Indian mysticism and supernaturalism. These with pacificism and scientific studies and background made his last works strong and instructive. McNeice's poetry was marked by a greater occupation of symbols, psychological problems and

Louis McNeice

deep study of Latin and Greek classical literature. He was in a visit to India, in 1947, when the attitude of Indian life was very 'sympathetic—there was time to think, to talk, to relax. It was for him... the entering of a new world.' His deep love for classical art made him roam in the Indian temples and monuments for three months. Dr. Edgerton, a Professor of Sanskrit, visited India twice (in 1954 and 1960) and wrote many books on oriental literature and culture.

India has lost Prime Minister Jawaharlal Nehru (November 14, 1889—May 27, 1964), whose sudden death has been a great loss and has cast a gloom in the hearts of the people all over the world. He was

a friend and champion of peace, a great statesman and one of the outstanding figures of the twentieth century. Gandhiji was the Father of the nation, but Nehru was the Father of the Indian people. If any people chose to think of Nehru, then he liked them to say: "This was the man who, with all his mind and heart, loved India and Indian People. And they, in turn, were indulgent to him and gave him of their love most abundantly and extravagantly." When the shocking news was announced on May 27, 1963, people could not but express the very sentence which Nehru used on January 30, 1948—"The light has gone out of our lives and there is darkness everywhere". Nehru began his life in the shadow of Gandhiji and built the modern India with his admirable leadership: He with uncomparable courage, knowledge and personality influenced both the East and West and had been one of the greatest leaders of the world. Nehru was a distinguished writer too. To quote Pearl S. Buck: 'I know that had our times been more peaceful he could have found a high career as a creative writer, for

Prime Minister Nehru

his style of writing is distinguished and his imagination is alive and quick. I regret the loss of the books he might have written had he not devoted his talents to his country in political life.' 'By his bed-

side when he died was a verse from Robert Frost (1874-1963) in Nehru's own handwriting which was a favourite, too, of President Kennedy :

*The woods are lovely, dark and deep,
But I have promises to keep,
And miles to go before I sleep,
And miles to go before I sleep.*

Robert Frost.'

The death of Dr. Radhanath Phookan M.A., D. Litt, Vedanta-Bachaspati (June 15, 1875—June 28, 1964), Dr. Birinchi Kumar Barua M.A., Ph. D. (November 20, 1910—March 20, 1964), Dr. Suryya Kumar Bhuyan M. A., Ph. D., D. Litt, M. B. E., Padmashree (January, 1894—July 5, 1964), Poet Jatindra Nath Duwara (March, 1892—July 5, 1964), literateur and musician Parvati Prasad Barua (1904—June 7, 1964) and journalist Kedarnath Goswami (1900—May 22, 1964) results in the dearth of many an illustrious figures of our times. Dr. Phookan the first M. A. in Physics among the Assamese, was a great scholar in Sanskrit literature and translated 'বেদান্ত-দর্শন' (Vedanta Philosophy), 'সংখ্যা-দর্শন' (Samkhya Philosophy) and 'শ্রীমদ্ভগবদ্গীতা' (Srimat-Bhagawat-Gita) into Assamese. In all his books he depicted the moral and spiritual ideas of *Upanisadas* in the light

of modern occidental scientific outlook. Dr. B. K. Barua, an established scholar of Pali and Prakrit, was the first Assamese to obtain the M.A. degree in Pali language. But he is known more widely for his remarkable contributions to Assamese literature. Besides the monumental works on Assamese culture, history and literature, both ancient and modern, Dr. Barua with two pseudonyms, Beena Barua and Rashna Barua, wrote an one-act play ('এবেলাৰ নাট' : Drama of a Half Day), two novels ('জীৱনৰ বাটত' : High Way of Life and 'সেউজী পাতৰ কাহিনী' : Annal of the Green Leaf) and many short stories which have been published in two collective works 'আঘোণী বাই' (Aghoni-Bi) and 'পট-পৰিবৰ্ত্তন' (Change of Screen). He served as a Professor of Assamese in our Collon College from 1938 to 1948 and during this term he was awarded the Ph. D. degree by the London University for his research

work 'A Cultural History of Assam'. The Award of Sahitya Akademy for 1964 has been given also to Dr. Barua for his notable book 'অসমৰ লোকসংস্কৃতি' (Popular Culture of Assam). Our greatest Academician Dr. S. K. Bhuyan was also both a student and teacher of Cotton College. He belonged to the ninth batch of the Cottonians and passed the I.A. Examination in 1911. On the 4th of July, 1918, he joined this College as a Professor of English and became the Principal in 1946. During his Study Leave in England from 1936 to 1938 he completed his research work 'Anglo-Assamese Relations' for which he was conferred the Ph. D. degree by the London University. He also served as the Vice-Chancellor of the University of Gauhati for the sessions 1957—1960. As a poet and short-story-writer, Dr. Bhuyan earned great reputation. But he devoted all his life to historical researches of Assam. He wrote so many remarkable books on Assam History and was the Director of the Department of Historical and Antiquarian Studies for a long time. It is a matter of great sorrow that he could not

finish the 'Greater History of Assam'; he passed away. Poet Jatindra Nath Duwara sang his own soul with the symbols boat, helmsman, river, bird and way-farer. His poetry was full of beauty, fragrance, love, separation, sufferings, reminiscences and despair. After all, there is a touch of spiritual truth and uncommon melody in his poetic expressions. Besides original work in poetry, Duwara won wide acclamation by translating *Rubaiyat* of Omar Khayam into Assamese as *Omar Tirtha* and introducing the Assamese readers with *Katha-Kavita* written in a style of Turgenev's 'Poem in Prose'. He won the Sahitya Akademy Award in 1955 for his collection of verses 'বনফুল' (Wild-Flower). Parvati Prasad Barua gave many dramas and songs to Assamese literature. His lyric dramas 'লক্ষ্মী' (Goddess of Wealth) and 'সোণৰ সোলেং' (Golden Herb) are full of symbolic characters and melodious songs. He also produced and directed a film, *Rupahi*, which was chronologically the third Assamese film. During 1919-21 the late Barua was a pupil of this College.

Our Staff

During the session 1963-64 seven members of the teaching staff left our College and fifteen lecturers have been appointed in ten different Departments.

Teachers leaving the College :

1. Shri C. D. Gogoi, Professor of Zoology, to join as an A.D.F.I., Assam ;

2. Dr. H. K. Barpujari, Professor and Head of the Department of History, to join the University of Gauhati ;
  3. Shri A. Goswami, Lecturer in Physics, left for U. K. on study leave ;
  4. Shrimati S. Dutta, Lecturer in Physics, to join as Special Officer, Female Education, Assam ;
  5. Shri A. Das, Lecturer in Mathematics, to join the University of Gauhati ;
  6. Shri C. M. Sarma, Lecturer in Botany to join the University of Gauhati University and
  7. Shri B. Purkayastha, Lecturer in Statistics, left the College in October, 1963.
- New appointments :**
- Department of English :
1. Shri Dilip Kumar Das
  2. Shri Bhabani Goswami
- Department of Bengali :
3. Shrimati Mukti Dev
Department of Mathematics :
  4. Shri Tarakeswar Choudhury
Department of Political Science :
  5. Shri Rohini Kumar Das
  6. Shri Surendra Mohan Mahanta
Department of Physics :
  7. Shri Paramananda Mahanta
Department of Chemistry :
  8. Shri Rabindra Nath Talukdar
  9. Shri Paramananda Gogoi
Department of Botany :
  10. Shri Kusha Ram Das
  11. Shri Chandra Kumar Sarma
Department of Zoology :
  12. Shri Jashabanta Bhattacharyya
  13. Shri Chitta Ranjan Barthakur
Department of Statistics :
  14. Shri Jishnu Dutta
Department of Hindi :
  15. Shri Paresh Chandra Dev Sarma.

Seminars

The Departments of Economics, English and Assamese have their own Seminars. In the Seminar classes articles written by the students and Professors are read out, and after the papers are read out, there follows a discussion on them. Both the students and Professors present take part in it. Sometimes distinguished guests are invited by the Seminar authority to give talks on some topics. Thus the Seminar classes are of great help not only to the students who specialize in Economics, English or Assamese, but also to the students in general. During

the session under review, activities of the History Seminar were dormant. In this connexion it may be suggested that other Departments of our College should have their Seminars which will assist the students in acquiring knowledge as well as in increasing the creative power. Much improvement of the newly established Assamese Seminar was seen. The activities of the Seminars in 1963-64 are given below :

Assamese Seminar :

This Seminar was established in Cotton College on December 12, 1963, with Professors Binoy Bhusan Choudhury, Head of the Department of Assamese, and Dr. Upendra Nath Goswami as the President and the Vice-President respectively. Four classes were held during this Session and four essays were read out by the students—

1. 'অসমীয়া নতুন কবিতাত পাশ্চাত্য প্ৰভাৱ' (Western Influence in contemporary Assamese Poetry) by Shri Dilip Sarma,
2. 'অসমীয়া নাটকত পাশ্চাত্য প্ৰভাৱ' (Western Influence in Assamese Drama) by Miss Neelima Barthakur,
3. 'অসমীয়া আধুনিক কবিতাত পাশ্চাত্য প্ৰভাৱ' (Western Influence in Assamese Modern Poetry) by Shri Satish Chandra Bhattacharyya and

4. 'আধুনিক চুটিগল্প লিখক দুজন : ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া আৰু হোমেন বৰগোঁহাঞি' (Two Modern Short-story Writers : Bhabendranath Saikia and Homen Borgohain) by Shri Biswakinkar Goswami.

The essays were followed by discussing between the students and Professors present. Besides them, many short stories like Shri Gobinda Mohan Deka's 'নতুন সপোন' (New Dream), Miss Arati Bhuyan's 'ভোম্বাৰ মৰমে' (Thy Affection) and Shri Biswakinkar Goswami's 'চিঠিখেলৰ টকা' (Lottery's Money) and Poems of Shri Utpal Bezbaruah ('প্ৰকৃতিৰ বাসন্তী পূজা' : An Ode to Spring), Shri Satish Chandra Bhattacharyya ('নেহৰুৰ প্ৰশস্তি' : Ode on Nehru) and Shri Kulesh Deka ('এয়া মহানগৰ' : This the City) were read out in the Seminar classes. Dr. Goswami gave one talk on the new technique of modern short story writing in one of the classes. He also organised the first two classes. Other two classes were held under the guidance of Prof. Narayan Sarma. Shri Paban Kumar Barua of 2nd year Assamese Honours class was the Secretary of the Seminar.

English Seminar :

During this session, the Department of English held many Seminar classes

where important literary papers were read out. The classes were enlivened by the discussions that issued after the papers were read out. Shri G. C. Sarma Baruah, the A. D. P. I. of Assam, who was present in one of the Seminar classes, expressed his satisfaction for being able to associate himself with the class. Prof. A. Sarma of the Department of English read an illuminating paper on Carlyle. Prof. U. Sarma also said a few things on Carlyle. Several students also read out some valuable essays. Mr. Daniel Miller of the U. S. I. S., Calcutta, who was invited by the Seminar gave popular talk on modern American literature. Prof. K. Sarma of the Department was the Professor-in-charge and Shri Yamini Phookan of 2nd Year English Honours class, the Secretary of the Seminar.

Economics Seminar :

During the Session, the students of Economics Honours classes prepared three Seminar papers on the topics—

1. 'Industrial Development in India under the Public and Private Sectors during the Plan Periods' by Shri Riazuddin Ahmed,
2. 'Agricultural Progress and Problem in India' and

3. 'Industrial Finance' by Shri Amulya Kalita.

There were lively discussions on the topics. Shri E. Saikia, Professor and Head of the Department, guided the students in preparing these essays and members of the teaching staff of the Department took active interests in the Seminar. Shri Deva Sarma of 4th Year Economics Honours class was the Secretary of the Seminar.

It is the Planning Forum that had been known as Economics Association which arranged these Seminar classes as well as excursions during the session under review. The Forum organised talk on 'Socio-Economic Problem of Gauhati'. Shri L. Ingty I. A. S., Chairman of Gauhati Development Authority, gave the talk and Shri Hareswar Goswami presided and Shri Deven Sarma, Ex-Chairman of Gauhati Municipality, was the Chief Guest of the meeting. Shri Baharul Islam M. P. gave a talk on 'the Role of the Opposition Parties in Parliamentary Democracy with special reference to India'. Shri Dandeswar Gogoi was the President and Shri B. M. Sarma, District Judge, was the Chief Guest of the meeting.

Celebrations

Shakespeare's Fourth Birth Centenary Anniversary :

On April 23, 1964, the 400th birth anniversary was held in our College with due pomp and grandeur. On this occasion a Symposium on the life and work of the immortal poet-dramatist was held under the Presidentship of Prof. H. K. Choudhury, a former Head of the Department of English of Cotton College. Besides reading out of papers by students and learned speeches by members of the staff, a cultural programme of songs (including two from Shakespeare's plays), Film-show and others were there.

There was also a display of a play on Elizabethan England which was very much instructive.

The Department of English also prepared a manuscript of literary articles

on the different aspects of poetry and dramatic art of Shakespeare (in Assamese) to be printed and published as a Shakespeare Souvenir.

Tirobhav Tithi of Sri Sankardev :

The death anniversary of Mahapurusha Sri Sankardev in *Sankarabda* 515 was celebrated in our College on September 7, 1964, under the Presidentship of our Principal Shri N. Islam. Dr. Maheswar Neog was the Chief Guest and Prof. A. Jalil, the appointed Speaker. The celebration was highlighted by 'Nam-Kirtan' and intellectual discussions relevant to the occasion. Shri Satish Chandra Bhatta charyya of 3rd Year Arts was awarded a prize for his essay 'শঙ্কৰী সাহিত্যত বিশ্ব-জনীনতা' (The Universality in the works of Sankardev).

Excursions

Although a general excursion was not performed during this year, yet the Departments of Zoology, Botany and Anthropology organised many excursions to different places inside and outside Assam. According to the Degree Course Syllabus, the students of the above Departments

are required to attend excursions under the guidance of the Professors-in-charge and submit their records of the field-observations in the Degree Practical Examinations. These field-studies give the students a first-hand knowledge and informations which are very important consi-

dering the systematic Zoological, Botanical and Anthropological point of view. Excursions have their high educative values; they widen our knowledge and experience. Such excursions give the students manifold benefits. By seeing the modern scientific establishments they develop a scientific

background in them which can enable them to pursue scientific knowledge. They also get the opportunity to come in contact with fellow friends of the other states, which might help in some way towards national integration.

Botanical Excursions :

Several Botanical Excursions were undertaken during 1963-64 both inside and outside Assam. Those are--

Excursion to Shillong :

Along with the Professors Dr. P. Choudhuri, K. Chetia, S. Bharali, N. Goswami, C. Sarma and K. Das, the Botanical Excursion party, on the 8th of February, 1963, went to Shillong, the Capital of Assam, at 6-45 A.M. Shillong commonly known as the 'Switzerland of the East', is situated in the middle region of the Khasi Hills, at a distance of 64 miles from Gauhati, and at a height of about 4980 feet from the sea-level. Favourable soils and humid climate help in the growth of richer vegetation and evergreen forests here. Pines, orchids, ferns, grasses and other plant communities add to the richness of the flora of Shillong. The party visited the Botanical Garden near Ward Lake,

Orchid House and Forest Nursery, collected many specimens, and was back to Gauhati on the same day at 5 P. M.

Excursion outside Assam :

During the Puja Vacation in 1963, the 4th Year and 2nd Year Honours students went out on excursion to Northern India under the guidance of Professors Dr. P. C. Chaudhuri and S. Bharali. They were eleven in number and visited Calcutta, Delhi, Lucknow and Darjeeling.

The Party reached Calcutta on October 31 and visited the National Museum, Eden Garden, Victoria Memorial and the Botanical Garden at Sibpur. The Botanical Garden which was established by the East India Company in 1786 at a distance of 12 miles from Calcutta, is now the largest garden in India covering about 273 acres of land providing enough ground for 15,000 plants. The most

remarkable feature of the garden is the Great Banyan tree, about 200 years of age, whose original trunk is dead and is supported at present by equally big prop roots. The Palm House and Fern House contain different varieties of palms and ferns respectively. Two nurseries, one for ornamental and annual plants and the other for avenue trees were observed, and many specimens like the giant Water Lily of South America and Pitcher plant of Borneo were collected by our students. The most attractive part of the famous National Museum of India is the Botanical Division where the attention of the party was drawn to the fossil plants of Godwana Series and the economically important plants preserved there.

The party then went to Delhi and after a stay of four days in Delhi they arrived Lucknow on November 9 and visited the National Garden where there are two Research Stations and one big Library containing about 13,000 books. Nearly 80,000 herbarium sheets are available in the Station and the arrangement of the plants are made according to Benthum and Hooker's system.

The party, on November 13, arrived Darjeeling, the best Botanically known part of the eastern Himalayan region.

Darjeeling is situated at a height of 7000 feet ASL, and is the most humid part of the region, where rainfall is heavy and the climate, temperate. Its vegetation is evergreen and luxuriant. The most important plants found here are Magnolias, Laurels, Oaks, Birches, Conifers, and Pyrus. Besides these, the party come across a few species of dwarf bamboos, two specimens of palms, polygonum and wonderful Rhododendrons. Here our students collected maximum specimens. Thus the excursion of Northern India ended and the party arrived Gauhati on the 18th of November, 1963.

Excursion to Mathanguri :

The last Botanical Excursion of the session was at Mathanguri. On February 23, 1964, the students of 1st Year Honours and 2nd Year Pass and Honours classes with Professors P. Das, N. Goswami, K. Das, C. M. Sarma and U. Kakati started at 6 A. M. and reached Mathanguri (Manas Game Sanctuary) at 2 P.M. The sanctuary is situated at the north-west part of the district of Kamrup (Assam) and it is about 27 miles from Barpeta. It is a very nice place for collection of plant specimens. Here plants are heliophytes and sciophytes due to the variation of the intensity of the falling light. From

the floristic point of view there are present (1) herbs, (2) shrubs, (3) trees and (4) climbers. Besides these, some other parasites, epiphytes, saprophytes, symbionts, carnivorous are also found. Students collected a number of cryptogams, viz., several species of algae, fungi, bryophyte and pteridophytes. The party collected certain interesting specimens of angiosperms.

Anthropological Excursions :

The Department of Anthropology arranged two excursions during the session, 1963-64

Excursion to Kalimpong :

On October 18, 1963, Professors Hari Prasad Misra and Manabendra Phookan of the Department of Anthropology and four 4th Year Honours students went out for an excursion to Kalimpong by the morning train. After reaching Siliguri Junction at 2.30 P. M. on the next day the party started for Kalimpong by a zig-zag road. On the way they had to face danger as there was land-sliding ahead. After three hours haltage, they crossed the steep slope of the Hill at 7 P. M. with the aid of lantern. Then they arranged one Jeep and reached Kalimpong at 10 P. M. in the midst of October mist.

This team of students worked there among the Lepchas of the Kalimpong subdivision of the Darjeeling district. They studied the socio-cultural aspects of the Lepchas. They also studied the economical prospects of the Lepchas, village

types and investigated also the problem of original habitations there. They visited the long Leapcha villages situated in the mountain ridges. After studying the Lepchas for ten days in the Hills, during the cold October, the students collected a good number of Anthropological data for their reports to be submitted in the Degree Practical Examination. Then they left the beautiful land of the Hills and reached Gauhati via Darjeeling on the 2nd of October, 1963.

Excursion to Rani :

On February 22, 1964, the 2nd Year Natural Biological Science students under the guidance of Professors Hari Prasad Misra, Sachidhar Goswami and Manabendra Phookan visited Rani, a tribal village, 23 miles off from Gauhati, for an one-day excursion. They visited the Garo villages and investigated the problems of the area. They also collected some other Anthropological data. Then they left the place before dark and arrived Gauhati just at 7 P. M.

Zoological Excursions :

During this session the Department of Zoology made two excursions, one inside Assam (at Kaziranga) and the other outside Assam (in the Lake Chilka and in Madras)

Excursion to Kaziranga :

On the February 2, 1964, the Zoological Excursion party of our College with Professors Dr. K. N. Sarma and S. K. Chakravarty went to Kaziranga, a wild life sanctuary (i. e. an area where the killing or capturing of animals are prohibited except under the order of competent authority) of Assam and the home of the Great Indian one-horned rhinoceros. This rhinoceros is the national animal of Assam and numerous visitors come to Kaziranga to see rhinoceros. The sanctuary established in 1952 is 166 square miles in area and is situated in the district of Sibsagar at a height of 150-300 feet from the sea level. Except rhinoceros (*rhinoceros unicornis*), many animals like elephant (*elephas maximus*), swamp deer, sambar deer, barking deer,

Planning Forum Excursion :

During the session under review members of the Planning Forum were taken out to visit the Jagiroad Silk Spun Mill under the guidance of Prof. E. Saikia,

wild buffaloes, tiger, wild bear, pigs, hedge hog, wild cat and rat are also available in the sanctuary. Our students studied the topographical factors, like the floristic and faunal condition of Kaziranga and started work of observation of vertebrates and invertebrates. They also visited Katpara Bil and Vasalimari Bil located to the north-west of Tourist Lodge, Bagpara Bil, Daffong Bil, and Jakai Bil for observations and enjoyed the sights of the wild elephant area near the Halpat Camp, saw many hogs, deer, rhinoceros and wild buffaloes from Arimora Rest House. On the 13th of February, the party returned.

Excursion outside Assam :

During the Puja Vaction in 1963, the 4th Year Honours students went out on a Zoological Excursion to Madras and to the Lake Chilka under the guidance of Prof. B. C. Choudhury. In this excursion the students studied the floristic and faunal conditions of both the places and collected many important specimens from the Lake Chilka.

the Head of the Department of Economics, and the students collected important facts and figures relating to the working principle of the Public Sector Industry.

Research Activities

During the session under review many of the Professors of Cotton College are engaged in research activities in various fields of Science. It is generally felt that research and teaching should go hand in hand and so it is of great importance that Post Graduate classes should be opened in this Premier College of Assam. With this purpose in view the Government of Assam drew up a scheme as early as in 1962 to establish Post Graduate classes in this College, but we have reason to regret that for reasons best known to the authorities, the scheme was subsequently dropped. However, there is a Science Teachers' Training Course in Cotton College where teachers of various Higher Secondary and Multi-purpose schools take their training in various science subjects like Physics, Chemistry and Mathematics. Instead of opening an One Year Diploma Course, the authorities in consultation with the Chairman of the University Grants Commission and the Vice-Chancellor of the University of Gauhati could have well considered the scheme of opening a Two-Year Degree Course leading to the M.Sc. Degree of the University. During the sixty-four years of its existence (1901-

1965), very little progress has been made towards raising the status of the College to the Post Graduate level. There are Post Graduate Departments attached to the Presidency College and the Central College in Calcutta, Ranchi College in Bihar, Kanpur College in U.P and almost all the colleges in Delhi. There is a great demand of properly qualified teachers in the Higher Secondary and Multi-purpose Schools of Assam. In this state of Assam even the private colleges are running short of teachers and particularly the science departments of these colleges are suffering a lot due to the dearth of trained scientific personnels with Post Graduate qualifications. The University of Gauhati alone cannot meet this demand and the proposed Dibrugarh University is yet to come into existence. The Departments of Physics, Chemistry and Botany of our College are already well equipped even to produce Doctorates in these subjects and so there will be very little difficulty in opening Post Graduate classes in these Departments with the space and equipments already available in this College. Research activities in different Departments during this session are given below !

Department of Physics :

Research activities in the Department of Physics deserve special mention. In order to encourage research activities in this Department a Research Project was sponsored in 1959 under the guidance of Dr. Gobinda Chandra Deka M. Sc., Ph. D. (Bristol) by the Department of Atomic Energy, Government of India. Since then a group of young lecturers has been interested in research problems of Nuclear Physics using the photo-nuclear emulsion-technique which is one of the most modern tools for such studies. In 1963, Prof. Kishori Mohan Pathak who worked in this Project for a period of three years obtained the Degree of D. Phil from the University of Gauhati. Dr. Pathak worked on the problem of 'Hammer-fragments' emitted during the explosive disintegrations of emulsion-nuclei which were bombarded by the pi-mesons of energy 4.5 Billion Electron Volts. At present there are three lecturers, one from the University of Gauhati, one from Pragjyotish College and the other from our College, who have been carrying on research work under Dr. Deka. Three microscope assistants paid by the Department of Atomic Energy, are constantly assisting the research workers in their research programmes. Shri T. D.

Goswami, M. Sc., who is a lecturer in Physics of University of Gauhati is nearly completing his thesis work. His aim of research was to study the properties of 'Hyper nuclear fragments' emitted in interactions of 3 B.e.V. pi-mesons accelerated in the Barkeley Bevatron (California). Shri Kanak Chandra Deka M.Sc., lecturer in Physics of our College, is studying the properties of nuclear disintegrations initiated by 20 B. e. V. protons accelerated at the Geneva-Cyclotron. This emulsion stack was borrowed from Geneva-European Organisation for Nuclear Research. Shri Kulendu Pathak M. Sc., a lecturer in Physics of Pragjyotish College, is studying the Heavy Primaries of the Cosmic Rays. This emulsion stack was exposed to 36 km height in a balloon flight to arrest the Cosmic Ray particles. The stack was obtained from the Tata Institute of Fundamental Research, Bombay recently. During these years as many as 10 original research papers have been published in some Indian and foreign journals.

In theoretical Physics, Prof. K. D. Krori, M. Sc. of the Physics Department of our College is doing research work in the fields of Relativity and Quantum Theory. He is also trying hard to form a group of research workers.

The following research grants-in-aid

to this Project under Dr. G. C. Deka in Cotton College have been sanctioned by the Department of Atomic Energy, Government of India :

Rs. 7900.00 during 1961-62,
 Rs. 17338.00 ,, 1962-63 and
 Ks. 16326.00 ,, 1963-64.

This year, the University Grants Commission awarded an amount of Rs. 3000.00 to Dr. Deka in recognition of his research activities in our College.

Department of Botany :

In the Department of Botany, research activity on different Botanical and Biochemical problems by a group of young research workers under the supervision of Dr. (Mrs.) Parukutty Baruah M. Sc., (B. H. U), M. A., Ph. D. (Cantab), is a new feature in our College.

The following seven lecturers, five from our College, one from D. M. College, another from the University of Gauhati, are engaged in researches for the Degree of D. Phil of G. U. under Dr. Baruah :

1. Shri Sailajananda Bharali, M. Sc., on 'Physiological studies on the pollination of certain species of cucurbitaceae with special reference to the fertilising power and fruit formation' ;
2. Shri Chandra Barua, M. Sc. on 'Certain

Ecological aspects of Mycorrhizal formation in orchids' ;

3. Shri Nagen Goswami M. Sc. on 'On the Biochemistry of certain fungi affecting roses and their metabolic significance' ;
4. Shri Kalindra Nath Chakravarty, M. Sc., on 'Polyphenols, Conmarines and Phenylalanine and their role in resistance of plant tissues to infection with particular reference to die back disease of Citrus and Helmintho-Sporiose disease of Rice' ;
5. Shri J. Singh of D. M. College, Imphal, on 'Physiological and Biochemical studies on certain wood rotting fungi' ;
6. Shri Debendra Nath Baisya of University of Gauhati on 'On disease reactions and enzyme substrate relationships led plant tissues, with particular reference to infection and rotting of potatoes in storage' and
7. Shrimati Renu Prava Bordoloi on 'Alage of Assam : Systematics and Ecological factors.'

A scheme on 'Investigation on the Phenolic Constituents and Colouring the Arecanut' financed entirely by the I. C. A. Committee, Government of India, was completed under the supervision of Dr. P. Baruah and the results were published

(Ref. Bulletin Ind. Central Arecanut Committee, 1962).

In addition to the above a number of original scientific papers have been published by Dr. Baruah in India and abroad.

Department of Chemistry :

This year Prof. Jyotidhar Rajkhowa, M. Sc. of the Department of Chemistry submitted a thesis on 'Physico-Chemical Investigations of Inorganic Colloids in Soils'. Prof. Rajkhowa worked under Dr. Rohini Kumar Baruah, M. Sc. Ph. D. (Liv), Head of the Department of Chemistry, University of Gauhati. A part of his research work was carried out in the Research Laboratories of our College.

Department of Geology :

Shri K. Barua, M. Sc. lecturer in

Geology of our College is continuing his research on Sedimentology under the guidance of Dr. G. M. Choudhury, Head of the Department of Geology, University of Gauhati. He is also engaged in research in Sedimentary Petrology, a sub branch of Geology.

The Department of Geology in collaboration with the Department of Physics adopted a scheme for studying the Radioactivity in Assam Rock-types and Prof. H. K. Gayan, Head of the Department of Geology, took active part in the scheme.

Department of Sanskrit :

During the year under review Shri Dimbeswar Sarma M. A., lecturer in Sanskrit obtained the Drgree of D. Phil from the Calcutta University. His thesis was 'An interperative study of Kalidasa'.

UNIVERSITY EXAMINATION RESULTS

Cottonians Securing First Class in B. A. & B. Sc. Honours :

[It is a matter of regret that all the names of these Cottonians in limelight are not given here due to unavailibility of some of the Examination Results]

1923	Sanskrit	5th Uma Kanta Sarma
		6th Tulasi Narayan Sarma
		14th Kali Charan Das
	Philosophy	1st Aghore Nath Bhattacharyya
		3rd Prafulla Kumar Sarma

1924	Sanskrit	1st Rati Kanta Sarma 13th Mahendra Nath Gohain 15th Radhanath Goswami
	Philosophy	3rd Abala Kanta Goswami
1925	Sanskrit	3rd Tosheswar Thakur 9th Korjengbam Goura Singh
	Philosophy	2nd Prafulla Pran Changkakati
	Mathematics	7th Nalini Kanta Barkakati
1926	Sanskrit	2nd Dwijamani Dev Sarma 3rd Ghana Kanta Das
	Philosophy	1st Harendra Nath Deka
	History	3rd Keshav Narayan Dutta
1948	Physics	1st Birendra Kumar Barua 2nd Sivaprasad Sarma Thakur
	Persian	1st Md. Aatur Rahman
1949	Physics	Gobinda Chandra Deka [He secured the highest aggregate of marks in B. Sc. Honours in the University]
	Chemistry	Sailajananda Daws
	Mathematics	1. R. Rajendra Singh 2. Sarat Kumar Barua
1950	Physics	Subir Kumar Das
	Statistics	Mihir Kanta Das [He secured the highest aggregate of marks in B. Sc. Honours in the University]
	Philosophy	Tarini Charan Baishya
1951	Physics	Dwijesh Kumar Dutta Majumdar
	Chemistry	Hemanta Kumar Majumdar
1952	Statistics	1. Bhabesh Chandra Thakuria 2. Mrigendra Narayan Mahanta 3. Ratna Kanta Barua

	Mathematics	Bhupati Chandra Deka
	Botany	Maya Kundoo
	Philosophy	Animesh Chandra Medhi
1953	Physics	Rabindra Nath Kakati
	Chemistry	Girish Chandra Goswami
	Statistics	1. Hanjabam Hari Deva Sarma 2. Munindra Narayan Choudhury
	Mathematics	Saroj Kumar Ghose
	Philosophy	Anil Ratan Barthakur
1954	Physics	Amulya Chandra Das [He secured the highest aggregate of marks in B. Sc. Honours in the University]
	Statistics	Ardhendu Bikash Roy Choudhury
	Zoology	Hitendra Nath Deb
	Economics	Dhirendra Nath Sarma
1955	Physics	Amrit Lal Biswas
	Statistics	1. Krishna Pada Das 2. Jogesh Chandra Bhuyan 3. Rameswar Prasad Chakravarty
1956	Physics	1. Gurudas Chatterjee 2. Hiralal Duwara 3. Rabindra Chandra Barua
	Chemistry	Asis Kumar Dev Roy
	Mathematics	Arabinda Dev Misra
	Zoology	1. Tikaram Sarma 2. Anupama Tamuly 3. Priyabala Uzir
1957	Physics	1. Birada Charan Sarma 2. Amala Dhar
	Chemistry	K. Z. Nawajuddin Ahmed

	Statistics	Amalendu Dey [He secured the highest aggregate of marks in B. Sc. Honours in the University]
	Zoology	Sachi Prasad Bhattacharyya
	Assamese	Satyendra Narayan Dev Goswami
1958	Physics	Chanahal Kishore Chatterjee
	Chemistry	Purna Sarma
	Mathematics	1. Sreedhan Roy 2. Dinesh Chandra Saha
	Sanskrit	Apurba Chandra Barthakuria [He secured the highest aggregate of marks in B. A. Honours in the University]
	Economics	Bal Krishna Agarwalla
1959	Statistics	1. Binoy Bhusan Purkayastha 2. Sambhu Nath Goswami
	Mathematics	1. Gunindra Chandra Sarma 2. Tarun Chandra Barua 3. Amal Chandra Sarma 4. Anath Chandra Das
	Zoology	Tarini Charan Deka
1960	Physics	1. Biswanath Bhattacharjee 2. Mihir Kanti Dev 3. Amitava Das 4. Dimbeswar Bora 5. Kamal Chandra Barua 6. Rabindra Nath Hazarika 7. Dilip Kumar Chakravarty
	Mathematics	Upalananda Bharali
	Statistics	1. Gopal Chandra Majumdar [He secured the highest aggregate of marks in B. Sc. Honours in the University]

		2. Tapash Ranjan Bhowmik
		3. Prithwish Kumar Kar
		4. Salil Kumar Dutta
	Botany	Preetilata Kakati
	Zoology	Subhas Chandra Dey
		Dilip Bhattacharjee
1961	Physics	1. Md. Abdul Mateen
		2. Paramanda Mahanta
	Chemistry	1. Basanta Kumar Duwara
		2. Iswar Prasad Barua
	Botany	1. Rajesh Singh
	Zoology	Kaikhokam Kipgen
1962	Physics	1. Gajendra Nath Talukdar
		2. Binanda Chandra Barkakati
		3. Binoy Chandra Ojah
		4. Pabitra Borgohain
		5. Kulendu Pathak
		6. Gaurangadhar Baruah
		7. Debabrat Sarma
	Chemistry	1. Prabhat Chandra Goswami
	Mathematics	1. Md. Matiur Rahman
	Botany	1. Rajeswar Sarma
	Zoology	1. Kharga Narayan Dev Goswami
	Sanskrit	1. Amulya Kumar Bhattacharjee
1963	Physics	1. Banamali Baishya
		2. Hirak Chandra Bhattacharyya
	Zoology	1. Hari Chandra Mahanta
	Botany	1. Indira Bora
1964	See Principal's Address at the Freshers' Social.	

Cottonians securing position in Pre-University Examinations :

1962	P. U. Sc.	3rd Nripendra Chandra Changkakati (M)
		5th Debojit Barua (M, Ph)
		6th Indreswar Hazarika (M, C)
		8th Dipti Kumar Banik (M, C, Bio)
		9th Dilip Kumar Choudhury (M)
		10th Sankar Prasad Ghose (M, C)
	P. U. Arts	3rd Pona Mahanta
1963	P. U. Sc.	1st Dilip Kumar Deka (C, M, Bot)
		3rd Kumud Chandra Bhattacharyya (M, Ph, Bot)
		6th Kiran Chandra Barua (C, M)
1964	See Principal's Address at the Freshers' Social	

Award of College Diplomas

Award of College Diplomas was introduced in our College in 1923. These Diplomas are awarded to those students who are regular in all the College Examinations in each academic year and secure 70% or more of the aggregate marks. From the session 1923-24, 294 Cottonians were awarded these College Diplomas. Here the names of the Cottonians securing these Diplomas from 1961-62 are given.

1961-62 4th Year Test Examination :

278 Md. Matiur Rahman 74%
in Mathematics Honours

279 (a) Binanda Chandra Bar-
kakati 73% in Physics
Honours

3rd Year Annual Examination :

279 (b) Hirak Chandra Bhatta-
charjee 71% in Physics
Honours

1962-63 3rd Year Annual Examination
(Old Course) :

280 Farook Saduddin Ahmed 76%
in Chemistry Honours
1st Year Annual Examination :

281 Satyendra Kumar Das 85% in
Physics Honours

282 Nripendra Chandra Chang-

283 Dilip Kumar Choudhury 77% in Physics Honours 284 Debojit Barua 76% in Physics Honours 285 Dilip Kumar Nag 76% in Physics Honours 286 Dipti Kumar Banik 75% in Chemistry Honours 1963-64 2nd Year Test Examination : 287 Nripendra Chandra Changkakati 76% in Physics Honours. 288 Debojit Barua 76% in Physics Honours	289 Satyendra Kumar Das 76% in Physics Honours 290 Dilip Kumar Nag 71% in Physics Honours 291 Dilip Kumar Choudhury 73% in Physics Honours 1st Year Annual Examination : 292 Dilip Kumar Deka 81% in Physics Honours 293 Kamalesh Choudhury 75% in Chemistry Honours 294 Tarun Sarkar 71% in Mathematics Honours

Bestmen of College Weeks

Here the names of the 'Bestman' cup winners in Fine-arts competitions, Best Actors, Best Actresses, Best Debators, Best Athletes, Best Lady Athletes and Best Physiques in the College Week Festivals held in different academic sessions of Cotton College are produced. Most of them can not be collected since a few Volumes and Issues of the 'Cotton College Magazine' and 'Cottonian' are available in the College.

'Bestman' Cup Winners in
Fine-arts Competitions :

- 1952 Miss Himani Roy
1953 Miss Himani Roy

- 1955 Miss Gunada Das
1956 Sujit Bose
1957 Miss Gunada Das
1958 Apurba Kumar Das
1959 Sachin Barua
1960 Miss Mridula Das
1961 Miss Tulika Das
1962 Sisir Sarma
1963 Miss Deepali Acharjee
1964 Miss Kabita Sarma

Best Actors :

- 1958 Suren Das
1959 Pradip Barua
1960 Pradip Barua
1961 Santanu Kumar Das

1962 Ajiteswar Goswami	1964 Lohit Deka
1963 Nara Kanta Das	Best Lady-Athletes :
Ajiteswar Goswami	1953 Sabita Das
1964 Nrisinghadhar Rajkhowa	1955 Purnima Hazarika
Best Actresses :	1956 Nirmala Barthakur
1960 Hemanta Deka	1957 Urmila Barthakur
1962 Sandhya Purkayastha	1958 Chitra Choudhury
1964 Aparna Dhar	Chabi Roy
Best Debators :	1959 Sone Barkakati
1953 Robin Goswami	1960 Nizara Barkakati
1958 Jyotish Gogoi	1961 Helmina Khatoon
1959 Ghana Gogoi	1962 Helmina Khatoon
1962 Deven Dutta	1963 Sunanda Bhattacharjee
1953 Imna Ao	1964 Chandra Rynjah
1964 Miss Jayanti Chutia	Best Physiques :
Best Athletes :	1952 Suren Sarma
1953 Pradip Bhuyan	1956 D. S. Gohain
1955 Bhupen Barua	1957 Paban Kumar Neog
1956 Kuladhar Sonowal	1958 Girin Baglary ('Mr. Cotton 1958')
1957 P. Buragohain	1959 S. N. Sangma ('Mr. Cotton' 1959')
1958 Prafulla Das	1961 Prasanna Buragohain ('Mr.
1959 Hasan Ali	Cotton' 1961)
1960 Choujit Gohain	1962 Abani Hazarika ('Mr. Cotton' 1962)
1961 Choujit Gohain	1963 Ghana Gogoi ('Mr. Cotton' 1962-63)
1962 Harendra Kumar Pathak	1964 Ghana Gogoi ('Mr. Cotton'
1963 Harendra Kumar Pathak	1963-64)

Myself

Although the Ad-hoc Committee has appointed me the Editor and entrusted me with the duty of making full-fledged this Issue of the 'Cottonian' which was remaining half-done in the Press, I could not function as the Editor, properly so-called, for as much as, besides discharging my duties in connection with this particular Issue, I have had to busy myself with my activities as the Editor of the 41st Issue for which the Cottonians elected me. In the context of the fact that my Final Examination is round the corner, I have obviously had to face immense difficulties in arranging the news and notes for this Issue and there may, therefore, be some shortcomings in presenting them. I express my sincerest gratitude to those Professors and my Cottonian friends who have helped me in my work. My gratitude and thanks go specially to Prof. Jyotidhar Rajkhowa and Prof. Bhupesh Chandra Dutt who have been kind enough to spend their invaluable time in helping me in everyway to discharge my duties.

Pradip Saikia

EX-EDITORS

- Prof. R. C. Goffin, From December 1922 to Dec. 1923,
Vol. No. 1-1 to Vol. No. 11-2, Issues No. 1 to 3.
- Prof. Ashutosh Chatterjee, April 1924 to April 1928, Vol.
No. 11-3 to Vol. VI-3, Issues Nos. 4 to 16.
- Prof. S. K. Bhuyan, From Oct. 1928 to September 1929,
Vol. VIII-2, Issues Nos. 17-20.
- Prof. P. C. Abraham, Dec. 1929 to Dec. 1932, Vol.
No. VIII-2 to Vol. XI-2, Issues No. 21 to 30.
- Prof. S. K. Bhuyan, March 1933, Volume XI to No. 3,
Issue No. 31
- Prof. Dibakar Goswami, Served as Editor, Assamese
Section, From Oct. 1928.
- Bhupendra Baruah . Vol. XX : Part II (April 1942)
- Abdus Sattar : Vol. XXI : Part I (Feb. 1944)
- Prasanta Baruah : 22nd Issue, 1945
- Dhirendra Barthakur : 23rd Issue
- Ghanakanta Chetia Phukan . 24th Issue, 1948
- Md Piar : 25th Issue, 1949
- Syed Merash Hussain . 26th Issue, 1950
- Chida Baruah : 27th Issue, 1951
- Chandra Kumar Baruah : 28th Issue, 1952
- Mr. Taher . 29th Issue, 1953
- Basanta Saikia : 30th Issue, 1954
- Rohini Kumar Mahanta : 31st Issue, 1955
- Gajen Hazarika : 32nd Issue, 1956
- Syambhadra Medhi . 33rd Issue : 1957
- Sushil Kumar Gogoi : 34th Issue, 1958
- Nagen Talukdar : 35th Issue, 1959
- Gangapada Chaudhury 36th Issue, 1960
- Ranjit Kumar Kakati : 37th Issue : 1961
- Shyama Prasad Sarmah . 38th Issue, 1962
- Jyoti Prasad Saikia : 39th Issue, 1963.

(This list is not complete due to the unavailability of a few copies of the Cottonian;)